

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์
โครงการสร้างปฏิบัติการเรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่
ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
สัญญาเลขที่ RDG60S0005

จัดทำโดย....
สุวิมล พิริยธนาลัย และคณะ

กันยายน 2560

สัญญาเลขที่ RDG60S0005

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการสร้างปฏิบัติการเรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่
ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
สัญญาเลขที่ RDG60S0005

คณะผู้วิจัย

1. สุวิมล พิริยธนาลัย : ผู้ประสานงานโครงการ
2. สารีนา บन्हลี : ผู้ช่วยผู้ประสานงานโครงการ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี สัญญาเลขที่ RDG60S0005 ฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการสรุปผลการดำเนินกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น ทั้งในด้านกระบวนการเรียนรู้, องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมทั้งการขยายผลการวิจัยสู่สาธารณะ

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นโครงการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) หาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (2) เพื่อประสานและแสวงหา หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุน การพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี อันจะนำไปสู่การพัฒนาทิศทางการแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม และ (3) เพื่อสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาโครงการวิจัยที่เป็นโจทย์ร่วมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ทางโครงการฯ ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิยะ กิจถาวร นักวิชาการอิสระ, นายมุหามะสุกรี มะสะนิง นายกสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ที่ให้คำแนะนำและเสนอแนะแนวทางให้แก่ผู้วิจัย ในการดำเนินการโครงการได้อย่างต่อเนื่อง และนายเจมูซอ เจะเลาะ ผู้นำชุมชนที่มีเครือข่ายที่มีประสบการณ์ในการทำธุรกิจด้านกือโป๊ะทั้งชายในประเทศและส่งออกมาเลเซีย ซึ่งสามารถเชื่อมประสานกับแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้อย่างหลากหลาย และขอขอบคุณพี่น้องชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่ได้อนุเคราะห์ความรู้และให้ความร่วมมือในการทำงานเพื่อนำไปสู่การบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดร่วมกันไว้

สุวิมล พิริยธนาลัย และคณะ

กันยายน 2560

บทคัดย่อ

โครงการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ (1) เพื่อหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (2) เพื่อประสานและแสวงหา หน่วยงานภาคที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี อันจะนำไปสู่การพัฒนาทิศทางการแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม และ (3) เพื่อสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาโครงการวิจัยที่เป็นโจทย์ร่วมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี อย่างน้อย 4 โครงการ

ผลการดำเนินงานตลอดระยะเวลาโครงการ พบว่า

1. ทุนชุมชน

ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ (2) ทุนวัฒนธรรม (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ ดังนี้

1.1 ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี

1.2 ทุนวัฒนธรรม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย

1.3 ทุนภูมิปัญญา คือ ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน และความรู้สมัยใหม่

1.4 ทุนความพร้อมของพื้นที่ ประกอบด้วย สถานที่ในการแปรรูปอาหารทะเล ทักษะความพร้อมของบุคคลและความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและสื่อมวลชน

2. แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

แนวทางในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้าน แบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ (1) เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน (2) การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ และ (3) การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชนเป้าหมาย

เป้าหมายในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อสนับสนุนผลผลิตสัตว์น้ำจากชุมชนประมงพื้นบ้านที่จับมาโดยเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ลดการถูกกดราคาจากตลาดและเพื่อสนับสนุนการผลิตอาหารทะเลสด อาหารทะเลแปรรูป แบบคุณภาพปลอดภัยสู่ผู้บริโภค และเป้าหมายที่สำคัญ

เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีทุกเพศ ทุกวัย และทุกศาสนา ประกอบด้วย คนที่ไม่มีงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง กลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สามารถประกอบอาชีพตามทักษะความสามารถและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง และมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ

แนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน ประกอบด้วย

- การพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างจิตวิญญาณในการเป็นผู้ประกอบการด้วยตนเองและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาสິงแวดล้อม และหลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง
- การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัวไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อรายได้ที่ยั่งยืน
- การส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการดูแล จัดสรรและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน
- การสนับสนุนให้เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ทำงานในชุมชน มีทักษะในการทำงานและดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่อย่างเหมาะสม รู้จักการทำงานเป็นทีม มีความรักและผูกพันกับชุมชน ภูมิใจกับงานที่ทำ และมีจิตสำนึกถึงหน้าที่และความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม มีจิตสาธารณะรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- การพัฒนาระบบฐานข้อมูลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนทุกประเภท โดยจัดทำเป็นทำเนียบ
- การเร่งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น ความเมตตา กรุณา เอื้ออาทร ความกตัญญูรู้คุณ การอ่อนน้อมถ่อมตน มีความรัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความอบอุ่นแก่ครอบครัวชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น
- การสร้างค่านิยมให้ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้ ความเข้าใจในการแก้ปัญหา
- การสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ อย่างเป็นเครือข่าย
- การส่งเสริมความเสมอภาคผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน ส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน

2.2 การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้เชิงประจักษ์ด้วยตนเอง เพื่อนำมาปรับใช้กับการพัฒนางานในลักษณะเดียวกันในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในอนาคต และเป็นการทบทวนว่ามีพื้นที่ไหนบ้างที่มีการทำกิจกรรม มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านและการศึกษาวิจัยที่ใกล้เคียงกันและมีการดำเนินงานอย่างไร

2.3 การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี เป็นการสร้างปฏิบัติการเรื่องเศรษฐกิจชุมชนใน 3 ประเด็น คือ

2.3.1 การจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง เป็นการสะท้อนภาพให้เห็นจุดยืนในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้ความสำคัญกับการนำส่งอาหารทะเลคุณภาพถึงมือผู้บริโภค พร้อมทั้งนำเรื่องเล่าเบื้องหลังของปลาแต่ละตัวเดินทางควบคู่ไปพร้อมกับอาหารทะเลนั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อมุ่งสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกล อันจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เปิดช่องทางให้ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตสามารถขายอาหารทะเลสดให้กับผู้บริโภคได้ในราคาที่ เป็นธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจร่วมผ่านการสื่อความหมายที่ทางชุมชนมุ่งหวังจะสื่อสารออกไปยังผู้บริโภคอีกด้วย

2.3.2 การแปรรูปอาหารทะเล เป็นการให้ความสำคัญกับ “การสร้างคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคม” มากกว่าการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าของสินค้าในเชิงการค้า ประกอบด้วย การแปรรูปปลาเกลือเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ กุ้งเค็ม และข้าวเกรียบปลา

2.3.3 การตลาด

- การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน เพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้า
- การตลาดหลักๆในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมี 3 กลุ่ม คือ
 - การจัดจำหน่ายโดยใช้ช่องทางเพจ : ภูเขาเค็ม อินทรีเค็ม "โอริงปันตัย" <https://www.facebook.com/orangpantai>
 - การจัดจำหน่ายให้กับหน่วยงานภาครัฐ เช่น ศอ.บต. อำเภอกันตัง จังหวัด ที่ต้องการแสวงหาผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเพื่อนำไปเป็นของฝากแก่ผู้มาเยี่ยมชม และ หน่วยงานเอกชน เช่น บริษัท โรงแรม ที่นำผลิตภัณฑ์ไปประกอบเป็นเมนูอาหารของโรงแรม
 - การจัดจำหน่ายผ่านงานแสดงสินค้าในจังหวัด

3. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

3.1 หลักการเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานที่มุ่งเน้นให้ชาวบ้านใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือตามแนวคิดและวิธีการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา”

3.2 การนำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

ชาวประมงพื้นบ้านได้นำทุนของชุมชนมาพัฒนาเป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยผ่านการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการจริงของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่น

3.2.1 การส่งอาหารสดให้กับผู้บริโภค

- ชาวประมงพื้นบ้านได้ทำการบันทึกข้อมูลสัตว์น้ำที่ได้จัดส่งให้กับผู้บริโภค ประกอบไปด้วยชุมชนที่จับสัตว์น้ำได้ น้ำหนักของปลา การสูญเสียเนื้อปลาภายหลังจากการตัดแต่ง เพื่อเป็นฐานข้อมูลของชุมชน
- การปรับเปลี่ยนการใช้ลั้งโฟมเม็ดพลาสติกมาเป็นกล่องเทอร์โม ไดนามิกส์ เพื่อทดลองการใช้วัสดุทดแทนลั้งโฟม ที่สามารถเก็บรักษาความเย็นได้ดีขึ้น รวมทั้งสามารถลดปริมาณขยะที่เกิดจากลั้งโฟมได้
- ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการสังเกตและปรับแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น การเก็บรักษาความสดของปลาในระหว่างการส่งปลาสดไปยังผู้บริโภค

3.2.2 การแปรรูปอาหารทะเล

ในกระบวนการนำทรัพยากรสัตว์น้ำมาแปรรูป ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องมีการเรียนรู้ว่าในแต่ละฤดูกาลมีสัตว์น้ำชนิดใดบ้าง มีการชุกชุมของสัตว์น้ำอะไรในพื้นที่ไหน ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านได้มีการรวบรวมฐานข้อมูลดังกล่าว นำมาจัดทำเป็นปฏิทินการจับสัตว์น้ำเพื่อเป็นการสื่อสารให้ผู้บริโภคได้เรียนรู้ว่า ในพื้นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านจะมีลักษณะแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ การผลิตสัตว์น้ำแปรรูปในแต่ละช่วงของฤดูกาลจะแตกต่างกัน ซึ่งปฏิทินการจับสัตว์น้ำนั้น ทำให้ผู้บริโภคสามารถเลือกบริโภคสัตว์น้ำได้ตรงตามความต้องการในแต่ละช่วงฤดูกาล

การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน เช่น ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ ทุนวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญา ทุนความพร้อมของพื้นที่ และได้มีการให้น้ำหนักกับทุนที่เป็นจุดเด่นของชุมชนในเรื่องการเป็นแหล่งผลิตอาหารทะเลที่ปลอดภัย ไร้สารเคมี (organic seafood) เป็นอาหารทะเลระดับคุณภาพ โครงการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีจึงเป็นการสร้างโอกาส สร้างช่องทาง และการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการจริงเพื่อนำไปสู่การนำอาหารทะเลคุณภาพดีเหล่านี้ไปถึงมือผู้บริโภคในเมืองใหญ่ต่างๆ โดยทางชุมชนมั่นใจว่าอาหารทะเลแต่ละชนิดปลาแต่ละตัวจะมีเรื่องเล่า (stories) ทั้งเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่กว่าชาวประมงพื้นบ้านจะได้ปลาสักตัวหนึ่งจะต้องมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ จึงทำให้กลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกลได้รับรู้เรื่องราวของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีอีกด้วย

การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการจัดการทุนของชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งจะนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชนทั้งในช่วงปกติและในช่วงมรสุมและยังเป็นการส่งเสริมการผลิตทั้งอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปที่ปลอดภัยไร้สารเคมี (ออร์แกนิก)จากการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสามารถพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและวิถีชีวิต

สารบัญ		
บทที่		หน้า
คำนำ		ก
บทคัดย่อ		ข
สารบัญ		ฉ
สารบัญตาราง		ฅ
สารบัญภาพ		ญ
บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	คำถามการวิจัย	8
	วัตถุประสงค์ของโครงการ	8
	ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ	8
	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	9
	มิติด้านการวิจัย	9
	มิติด้านการพัฒนา	9
บทที่ 2	แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
	ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทพื้นที่และต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี	10
	แนวคิดการพัฒนาทุนชุมชน	18
	แนวคิดทุนทางสังคม	23
	แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน	28
	แนวคิดทุนทางเศรษฐกิจ	31
	แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน	34

สารบัญ (ต่อ)		
บทที่		หน้า
	แนวคิดการตลาด และกระบวนการทางการตลาดแนวคิดทฤษฎีทางการตลาด	43
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	52
3	วิธีการศึกษา	56
	กระบวนการบริหารจัดการโครงการ	56
	กิจกรรมการจัดเวทีประชุมเสริมสร้างความรู้/ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการกับกลุ่มเป้าหมาย	56
	กิจกรรมการเสริมสร้างและพัฒนาทักษะด้านกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้กับทีมวิจัย	58
	กิจกรรมการติดตามและร่วมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	64
	การขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	70
	กระบวนการศึกษาข้อมูล	77
	วิธีการศึกษาวิจัย	78
	เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	79
	การวิเคราะห์ข้อมูล	80
4	ผลการศึกษา	82
	ทุนชุมชน	82
	ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ	83
	ทุนวัฒนธรรม	84
	ทุนภูมิปัญญา	86
	ทุนความพร้อมของพื้นที่	90
	แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี	94
	เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน	94
	การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้	111

สารบัญ (ต่อ)			
บทที่			หน้า
	การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี		145
		อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง	147
		การแปรรูปอาหารทะเล	149
		การตลาด	171
	งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ		181
		หลักการเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	181
		การนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ	182
5	สรุปและอภิปรายผลงานวิจัย		190
	สรุปผลการศึกษา		190
		ทุนชุมชน	190
		แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี	191
		งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ	193
	การอภิปรายผลศึกษา		194

สารบัญตาราง		
ตารางที่		หน้า
3.1	ตารางแสดงจำนวนโครงการโครงการวิจัยที่อยู่ในระหว่างการปิดโครงการและ ขอเสนอโครงการ	67
3.2	ตารางแสดงการใช้ช่องทางสื่อมวลชนในการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน	70
3.3	ตารางแสดงการเข้าร่วมประชุมติดตามการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ประมงพื้นบ้าน ตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2559- 30 กันยายน 2560	75
3.4	ตารางแสดง RE (Research Exploitation) ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นอำเภอบัตตानी	77
4.1	ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในด้านการต่อเรือกอลและทำย ตัด	99
4.2	ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในการประดิษฐ์เครื่องมือ ประมงพื้นบ้าน	100
4.3	ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องการเรียนรู้ ลักษณะทางกายภาพเพื่อเข้าถึงทรัพยากรประมง	102
4.4	ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในด้านการซ่อมแซมเรือด้วย นวัตกรรมไฟเบอร์กลาส	104
4.5	ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในด้านการแปรรูปอาหาร ทะเลแต่ละประเภท	105
4.6	ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในด้านการประดิษฐ์เครื่องมือ ประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภท	106
4.7	ประเภทสัตว์น้ำที่จับได้ของชุมชนประมงพื้นบ้านทรายทอง ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่	127
4.8	ตารางแสดงช่วงเวลาการจับสัตว์น้ำในพื้นที่จังหวัดปัตตานี จำแนกตามชนิดของ สัตว์น้ำ	183
4.9	ตารางแสดงปฏิทินสัตว์น้ำชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี	185

สารบัญภาพ		
ภาพที่		หน้า
2.1	แผนที่จังหวัดปัตตานี	10
2.2	ภาพแสดงพื้นที่อ่าวปัตตานี	12
2.3	ภาพการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือและเครื่องยนต์	14
2.4	ภาพชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือแต่ไม่มีเครื่องยนต์	14
2.5	ภาพชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือและเครื่องยนต์	14
3.1	ภาพการใช้ช่องทางต่างๆในการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน	74
3.2	แผนที่จังหวัดปัตตานี	78
4.1	ภาพทรัพยากรประมง	84
4.2	การประชุมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน	85
4.3	กิจกรรมทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน	86
4.4	ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึงพิงธรรมชาติ	87
4.5	ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและท้ายตัด	87
4.6	ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน	88
4.7	ภูมิปัญญาการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน	89
4.8	ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท	89
4.9	โรงชำแหละอาหารทะเลสด	90
4.10	โรงแปรรูปอาหารทะเลและโรงบรรจุภัณฑ์	90
4.11	การตรวจสอบสภาพพื้นที่โดยหน่วยงานรัฐเพื่อใช้สำหรับการสนับสนุนธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี	91
4.12	การชำแหละปลาและการแลปลา	93
4.13	แผนภาพแสดงยุทธศาสตร์และเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้าน	110

สารบัญภาพ		
ภาพที่		หน้า
4.14	แผนที่ตำบลแหลมสัก	115
4.15	ปลาแดดเดียว	119
4.16	ปลาโคบมัน (อีแกบาศี)	120
4.17	ปลาโคบมัน (อีแกบาศี)	120
4.18	อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอดเกล็ด คือ มีดเล็กและเชียงไม้	121
4.19	วางมีดลงบนตัวปลาบริเวณหางปลาแล้วเริ่มทอดจากหางปลาไปจนถึงหัวปลาจนเกล็ดปลาหลุดร่อนหมดแล้ว	121
4.20	จากนั้นก็พลิกปลาอีกด้านและทำแบบเดียวกัน จนเกล็ดปลาหลุดร่อนจากตัวปลาหมดแล้ว ถือว่าเป็นอันเสร็จสิ้นในขั้นตอนนี้	121
4.21	การตัดหัวปลา	122
4.22	การตัดท้องปลา	122
4.23	การตัดท้องปลาจะต้องดึงไส้ปลาและก้างปลาออกให้หมด	122
4.24	ปลาที่ผ่านการตัดหัวและตัดท้องปลาแล้ว	122
4.25	พุงปลา หรือไตปลา	123
4.26	อุปกรณ์ที่ใช้ในขั้นตอนนี้ คือ ช้อนเหล็กสี (ช้อนโบราณ) หรือ มีดปลายแหลม	123
4.27	การผ่าปลาและดึงก้างกลางของตัวปลาออกโดยนำช้อนเหล็กสีหรือมีดเล็กปลายแหลม สอดเข้าไปที่ช่องส่วนหัวที่ตัดออกไป โดยคว่ำช้อนลงให้ช้อนอยู่ข้างบนของก้างกลางของตัวปลาและใช้แรงลากช้อนจากส่วนท้องไปจนถึงปลายหางให้เนื้อปลาด้านบนเบะออกจากกัน	123
4.28	เอาปลายช้อนดึงก้างปลาตั้งแต่ส่วนหัวไปจนถึงหาง ก้างปลาก็จะหลุดออกมาพร้อมกับใช้ช้อนขูดไส้ปลา ไข่ปลา บริเวณท้องปลาออกด้วย ถือว่าเป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนการนี้	124
4.29	เกลือบริโภคเสริมไอโอดีน	125
4.30	การตากปลา	125

สารบัญภาพ		
ภาพที่		หน้า
4.31	ตู้แช่เย็น	116
4.32	อุปกรณ์ที่ใช้ในการการการหั่นแว่น/แล่นเนื้อ/และแพ็คปลา	128
4.33	ปลาอินทรี	129
4.34	การหั่นปลาอินทรี	129
4.35	การขอดเกล็ดปลา	130
4.36	ความสะอาดตัวปลาด้วยน้ำเค็มอีก 1 ครั้ง ในครั้งนี้ต้องใช้ฟองน้ำเช็ดตัวปลาให้สะอาด ไม่ให้มีเกล็ดปลาหลงเหลืออยู่	130
4.37	หลังจากนั้นก็ทำการแล่ปลา โดยเริ่มจากส่วนปลายหางไปสู่ส่วนหัวของปลา	131
4.38	เมื่อแล่เสร็จแล้วด้านหนึ่ง ก็จะพลิกอีกด้าน ทำการแล่ปลาในลักษณะเดียวกันจนเสร็จทั้งสองด้าน	132
4.39	เมื่อได้ชิ้นปลาจากการแล่แล้ว นำมาทำความสะอาดโดยใช้ผ้าขาวบางซับเลือดตามตัวปลา เพื่อเก็บรักษาความสดของเนื้อปลาก่อนการแพ็คใส่ถุง	132
4.40	บรรจุน้ำแข็งในลังโฟมให้ความสูงประมาณ 1-2 นิ้ว แล้วนำปลาที่ห่อหุ้มแล้ววางลงบนน้ำแข็ง	133
4.41	การบรรจุห่อหุ้มปลา/การแพ็คปลาที่ผ่านการหั่นและการแล่	134
4.42	นำชิ้นเนื้อปลาที่บรรจุในถุงเสร็จเรียบร้อยแล้วไปบรรจุในลังโฟมโดยใส่น้ำแข็งตลอดเกล็ดเล็ก ประมาณ 1 - 2 นิ้ว แล้วนำปลาที่อยู่ในถุงไปวางเรียงกันเป็นชั้นๆ แล้วก็ทำการโรยน้ำแข็งให้มีความหนาประมาณ 2 นิ้ว	135
4.43	กุ้งเคย	136
4.44	กลุ่มแปรรูปกะปิ	136
4.45	ใช้ตะแกรงตาถี่หรือตะกร้าพลาสติกตาถี่ร้อนตัวเคย โดยใช้ น้ำทะเลทำความสะอาดเพื่อให้เคยคงความสด ไม่ตาย และไม่เสียรสชาติที่ดีของกะปิ	137
4.46	นำเคยที่ผ่านการหมักกับเกลือแล้วไปตากแดดจัด	137
4.47	นำเคยที่ตากแดดเรียบร้อยแล้วไปตำในครกไม้และหมักไว้ในภาชนะที่ปิดสนิทประมาณ 3- 6 เดือน	138
4.48	จากนั้นก็นำไปหมักไว้ในภาชนะที่ปิดสนิทประมาณ 3 - 6 เดือน	138

สารบัญภาพ		
ภาพที่		หน้า
4.49	หลังจากหมักได้ที่ก็จะนำกะปิเคยที่ได้มาบรรจุในภาชนะที่มีฝาปิดสนิท	138
4.50	เมื่อได้ปลาเป็นตัวมาจากเรือ/แพในชุมชน จะนำปลามาใส่ในถุงพลาสติกขนาดใหญ่ ก่อนนำไปแช่ในถังน้ำแข็ง	143
4.51	นำปลาทุกตัวไปล้างทำความสะอาดในน้ำเค็ม	143
4.52	หากเป็นการส่งปลาเป็นตัว ก็จะนำปลาตัวนั้นไปเช็ดด้วยฟองน้ำ แล้วห่อตัวปลาด้วยพลาสติกใสห่อของ (Plastic Wrap)	143
4.53	หากเป็นการหั่นแฉกหรือแล้ก็จะนำปลาไปทอดเกล็ด และเมื่อหั่น/แล้แล้วเสร็จก็จะใช้ผ้าขาวบางซับขึ้นปลาก่อนจะนำบรรจุลงถุง เพื่อไปแช่ในถังโฟมต่อ	144
4.54	ทดลองเปลี่ยนชนิดของน้ำแข็งที่ใช้ในการแช่ปลา เป็นน้ำแข็งหลอดเกล็ดเล็ก	144
4.55	การจัดส่งอาหารทะเลสด	148
4.56	การชำแหละปลาและตัดแต่ง	148
4.57	ภาพการแปรรูปอาหารทะเลเป็นกะปิ	151
4.58	ภาพการแปรรูปอาหารทะเลเป็นน้ำบูดู	153
4.59	ภาพการแปรรูปอาหารทะเลเป็นปลาแห้งและข้าวเกรียบปลา	154
4.60	ภาพการแปรรูปปลาเกลือเค็ม	155
4.61	ทอดเกล็ดปลา เอาไส้พุงปลาและเหงือกออกให้หมด	156
4.62	นำปลาที่ผ่านการทำความสะอาดแล้ว มาใส่เกลือเข้าไปในตัวปลาและนำไปแช่ดองเกลือในภาชนะที่ปิดสนิท	156
4.63	จากนั้นนำปลาที่ดองเกลือแล้วมาทำความสะอาดเอาเกลือออกให้หมด	156
4.64	นำปลาไปตากแดดแบบกางมุ้งประมาณ 30-45 วันและหมั่นคอยทำความสะอาดทุกวัน	157
4.65	บรรจุลงถุงและปิดผนึกให้เรียบร้อย	157
4.66	ภาพปลาอินทรีเค็ม	158
4.67	ภาพปลาอินทรี	158
4.68	ทอดเกล็ดปลา เอาไส้พุงปลาและเหงือกออกให้หมด และล้างน้ำให้สะอาดโดยให้น้ำไหลผ่านตัวปลา	159

สารบัญภาพ		
ภาพที่		หน้า
4.69	นำปลาที่ผ่านการทำความสะอาดแล้ว มาใส่เกลือเข้าไปในตัวปลาและนำไปแช่ ดองเกลือในภาชนะที่ปิดสนิท	160
4.70	จากนั้นนำปลาที่ต้องเกลือแล้วมาทำความสะอาดเอาเกลือออกให้หมด	160
4.71	นำปลาไปตากแดดแบบกางมุ้งประมาณ 30-45 วันและหมั่นคอยทำความสะอาดทุกวัน	160
4.72	บรรจุลงถุงและปิดผนึกให้เรียบร้อย	161
4.73	ภาพกะปิ	162
4.74	ภาพการจับกุ้งเคย	163
4.75	ภาพการตากกะปิ	164
4.76	ภาพการหมักกะปิ	164
4.77	ภาพกะปิ	165
4.78	ภาพข้าวเกรียบปลา	166
4.79	ภาพปลาทุ	167
4.80	นำปลามาตัดหัวและเอาก้างออก	168
4.81	ล้างเนื้อปลาด้วยน้ำสะอาด	168
4.82	ปลาใส่ตะแกรงแล้วทำการล้างอีกครั้งโดยให้น้ำไหลผ่านตัวปลา	168
4.83	ทำการบดเนื้อปลาโดยใส่ส่วนผสมต่างๆ ประกอบด้วย แป้งมันสำปะหลัง เกลือ น้ำตาล พริกไทยดำ ผงชูรส ผงฟู	169
4.84	เมื่อทำการบดเนื้อปลากับส่วนผสมเป็นเนื้อเดียวกันแล้วก็นำมาปั่นเป็นก้อนและ คลึงแบ่งให้เป็นแท่งกลมยาว	169
4.85	นำไปต้มจนสุกและผึ่งลมให้แห้งจากนั้นนำไปหั่นเป็นแว่นบางๆ	169
4.86	นำไปตากแดดให้แห้ง	170
4.87	บรรจุลงในถุงและปิดผนึกถุงให้เรียบร้อย	170
4.88	ภาพแสดงหนังสือแสดงการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน	172

สารบัญภาพ		
ภาพที่		หน้า
4.89	เพ็ญกุเลาเค็ม อินทรีเค็ม "โอรังปันตัย"	173
4.90	การประกอบเมนูอาหารจากปลาทุเลาเค็มของเชฟโรงแรม ซี.เอส.ปัตตานี	173
4.91	เมนูทุเลาเค็ม	174
4.92	เมนูทุเลาเค็ม	175
4.93	การจัดจำหน่ายสินค้าในงานแสดงสินค้าที่จังหวัดจันทัน	176
4.94	แผนภาพแสดงเส้นทางของปลาจากชุมชนประมงพื้นบ้านสู่ผู้บริโภค	177
4.95	ภาพกล่องเทอร์โม ไดนามิกส์	180

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดขนาดเล็กของภาคใต้รองมาจากจังหวัดระนองซึ่งเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุด แต่เนื่องจากจังหวัดปัตตานีมีดินแดนด้านทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศเหนือติดต่อกับทะเล โดยตลอด จึงมีชายฝั่งด้านนอกยาวถึง 85 กิโลเมตร และที่ฝั่งทะเลตอนบนมีอ่าวปัตตานีซึ่งมีชายฝั่งรอบอ่าว รวมกันยาว 31 กิโลเมตร

ณ ชายฝั่งดังกล่าวมีชุมชนประมงพื้นบ้านเกิดขึ้นมาแต่อดีต อย่างน้อยเมื่อประมาณ 200 ปีที่แล้วมีชุมชนประมงพื้นบ้านไม่ต่ำกว่า 20 หมู่บ้านเกิดขึ้นแล้ว โดยในปัจจุบันมีชุมชนประมงพื้นบ้านอยู่ในเขตจังหวัดปัตตานี มากกว่า 50 หมู่บ้าน ชาวบ้านที่รวมตัวกันตั้งชุมชน ณ ริมฝั่งทะเลดังกล่าวก็ด้วยความตั้งใจที่จะอาศัยทรัพยากรในทะเลเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตและสืบทอดชุมชน ด้วยข้อเท็จจริงว่าบริเวณชายฝั่งในจังหวัดปัตตานีนั้นมีทรัพยากรอื่นที่จะเป็นฐานการผลิตให้แก่ประชาชนน้อยมาก เช่น ที่ดินก็ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชที่พอขึ้นได้ส่วนใหญ่ก็คือมะพร้าว ซึ่งมีประโยชน์ไม่มากนักในการบริโภคหรือซื้อขาย ดังนั้นนับแต่เกิดชุมชนต่างๆ ขึ้น ณ ชายฝั่ง ชุมชนเหล่านี้ก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการจับสัตว์น้ำเป็นหลักมาแต่ต้น

เศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี สามารถดำเนินมาได้อย่างต่อเนื่องด้วยการอาศัยทรัพยากรในทะเล ก็เพราะว่าในอดีตทะเลในเขตจังหวัดปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะนอกจากจะมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์อย่างทะเลทั่วไปแล้ว ในเขตดังกล่าวนี้ยังมีอ่าวปัตตานี ซึ่งเป็นเขตนํ้ากร่อยและเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญของประเทศไทยและของเอเชีย เป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ถึงแม้ว่าในช่วงระยะเวลามากกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ในพื้นที่ชายฝั่ง จ.ปัตตานีได้เกิดขบวนการประมงพาณิชย์เข้ามารุกรานและทำลายทรัพยากรในเขตทำกินของประมงพื้นบ้านจนทะเลเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ผลกระทบที่เกิดต่อชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีจึงมีมาก และมากกว่าคนที่อยู่ในระบบการผลิตอย่างอื่นที่ไม่เคยสนใจเรื่องของชาวประมงพื้นบ้านในเขตดังกล่าวจะเข้าใจได้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ก็จะได้เห็นไปพร้อม ๆ กันว่าชาวประมงพื้นบ้านในเขตจังหวัดปัตตานีก็ได้พยายามต่อสู้รักษาพื้นที่ของตนอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง ซึ่งก็เกินกว่าที่คนในระบบการผลิตอย่างอื่นจะเข้าใจได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อทรัพยากรประมงคือความอยู่รอดและเป็นฐานการสร้างตัวตนของชุมชนประมงพื้นบ้าน ชุมชนประมงพื้นบ้านย่อมให้คุณค่าต่อการปกป้องรักษาทรัพยากรดังกล่าวอย่างเข้มแข็ง จริงจังและต่อเนื่อง

แม้ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีจะจับสัตว์น้ำเป็นหลัก ตั้งแต่ตลาดลักษณะต่างๆ ยังไม่ได้รับการพัฒนา แต่ว่าชาวประมงพื้นบ้านก็สามารถจะมีอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ได้อย่างเพียงพอ โดยในส่วนของชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้ ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนกับชุมชนในเขตทำนาและทำสวนซึ่งอยู่ลึกเข้า

ไปข้างใน บางชุมชนต้องเดินทางไกลข้ามภูเขาไปอีกด้านจึงจะถึงชุมชนเป้าหมายดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดประเพณีของการผูกสัมพันธ์ของคนต่างชุมชน ต่างภูมิภาค รวมทั้งต่างวัฒนธรรม เพื่อสร้างหลักประกันของความอยู่รอด โดยมีต้องอาศัยตลาดเป็นกลไกของการแลกเปลี่ยนและจัดสรรสิ่งที่ชุมชนขาดแคลน กลไกการแลกเปลี่ยนของชุมชนดังกล่าวสามารถเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนประมงพื้นบ้านมาได้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน แม้ตลาดในท้องถิ่นจะเกิดขึ้นแล้ว กลไกดังกล่าวก็ยังคงอยู่พร้อม ๆ กับการเข้าไปซื้อขายแลกเปลี่ยนในตลาด กลไกการแลกเปลี่ยนแบบเดิมทั้งหมดไปอย่างเด็ดขาดเมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมานี้เอง

ในอดีตที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้าน คือ คนกลุ่มแรกที่เข้าไปใช้ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง โดยที่รัฐท้องถิ่นไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องและสนใจ และยังคงไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรต่างๆ รัฐท้องถิ่นยังคงสนใจชุมชนหมู่บ้านจากการเกณฑ์แรงงานและการเก็บภาษีบางลักษณะ ดังนั้น ชุมชนจึงมีอิสระในการใช้ทรัพยากรดังกล่าวอย่างเต็มที่ ซึ่งหมายความว่าชุมชนสามารถสร้างสรรค์ภูมิปัญญาของตนเองในการเข้าใจและเข้าถึงทรัพยากร การจัดการทรัพยากรให้คนในชุมชนและต่างชุมชนสามารถร่วมกันหากินในทะเลได้บนพื้นฐานของการไม่ทำลายทะเลและทุกคนสามารถใช้ทรัพยากรได้เท่าเทียมกันและมีความรับผิดชอบต่อทะเลร่วมกัน

แม้ในช่วงการพัฒนาหลังเกิดรัฐชาติจะส่งผลให้มีการเคลื่อนไหวของผู้คนออกไปบุกเบิกที่ทำกินและตั้งชุมชนเพิ่มมากขึ้น ตลาดในท้องถิ่นพัฒนามากขึ้น แต่ชุมชนประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นชาวมุสลิมเกือบทั้งหมดก็ไม่ได้เข้าไปผูกติดกับตลาดในลักษณะเข้าไปพึ่งพิงตลาด พวกเขาเพียงแต่นำสัตว์น้ำบางส่วนไปขายยังตลาดดังกล่าว ทั้งนำไปขายเองหรือมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อไปขายต่ออีกทอดหนึ่งและการซื้อหาสิ่งของจำเป็นบางอย่างได้จากตลาด แต่ก็ได้หมายความว่าเครือข่ายแบบเดิมจะหายไปทั้งหมด เนื่องจากการซื้อขายในท้องตลาดนั้นยังมีความจำกัดทั้งคุณภาพและปริมาณ กล่าวคือ สัตว์น้ำก็ยังขายได้จำกัด เงินที่ชาวบ้านได้มาจึงไม่เพียงพอที่จะทำให้เศรษฐกิจของชาวบ้านจะเป็นเศรษฐกิจแบบซื้อขายทั้งหมด ในขณะที่ความสัมพันธ์ของคนต่างภูมิภาคดังกล่าวได้ตกผลึกเป็นความผูกพันที่เกินกว่าการแลกเปลี่ยนผลผลิต ดังคำที่ชาวบ้านใช้ว่า **“สือดาฆอกิตอ”** หมายถึงความเป็น “พวกเดียวกัน” ซึ่งมีความหมายตรงกับ “เกลอ” ที่ใช้อยู่ในท้องถิ่นภาคใต้ทั่วไป อันแสดงถึงความสัมพันธ์ในลักษณะที่มีความผูกพันกันด้านจิตใจเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงพบในระยะต่อมาว่า แม้ความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาแลกเปลี่ยนกันในด้านผลผลิตหมดไป แต่ความสัมพันธ์ของคนจากชุมชนประมงพื้นบ้านกับชุมชนในภูมิภาคอื่นในลักษณะของการเป็น **“สือดาฆอกิตอ”** ยังสืบทอดต่อมาอีกยาวนาน รวมถึงการสืบทอดกันมาถึงรุ่นลูกด้วย

ส่วนในชุมชนเดียวกันนั้นชาวประมงพื้นบ้านจะมีความสนิทสนมกันมาก ด้วยเงื่อนไขที่สำคัญ 3 ประการ กล่าวคือ **ประการแรก** เนื่องจากการทำประมงในทะเลนั้นทุกคนต้องทำมาหากินแบบพึ่งพาอาศัยกัน เพราะไม่มีใครออกทะเลได้แต่เพียงลำพัง หากแต่ต้องพึ่งพาอาศัยกันด้านแรงงาน และความปลอดภัยในทะเล โดยในด้านการใช้แรงงานนั้นการทำประมงแต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านอาศัยแรงงานคนในการออกทะเล ในขณะที่เครื่องมือประมงก็ยังเป็นเครื่องมือแบบง่าย ๆ ที่มักต้องใช้คนหลายคนช่วยกัน จึงพบได้ว่าชุมชนที่ใช้เครื่องมือประเภทต่าง ๆ ล้วนต้องใช้แรงงานคนอย่างน้อย 3 คนออกทะเลไปด้วยกันเสมอ แม้แต่การใช้เบ็ดซึ่งเป็นเครื่องมือที่แรงงานคนเดียวสามารถใช้ได้ แต่สมัยนั้นการออกเรือไปในทะเลซึ่งต้องใช้ใบประกอบพาย

จะต้องใช้แรงงานอย่างน้อย 3 คน โดยแต่ละคนจะมีหน้าที่ในการช่วยกันบังคับเรือ เช่น คนหนึ่งถือท้าย คนหนึ่งผูกเชือก คนหนึ่งซึ่งใบเรือส่วนความปลอดภัยในเรื่องการใช้ทะเลนั้นส่งผลให้ชาวประมงพื้นบ้านต้องออกหากินในทะเลเป็นกลุ่ม ไม่มีใครออกไปทะเลเพียงคนเดียว เพราะว่ามีอะไรจะได้ช่วยเหลือกัน เนื่องจากทะเลนั้นอาจมีอันตรายเมื่อใดก็ได้จากคลื่นและลม และด้วยลักษณะเช่นนี้เองชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานิจึงมีกฎเกณฑ์ของตนเองมาแต่เดิมที่จะต้องให้ความช่วยเหลือต่อผู้ประสบภัยในทะเลเป็นอันดับแรก สำคัญกว่าการทำกินของตนเอง เช่น หากใครเกิดอุบัติเหตุเรือล่ม ทุกคนจะต้องช่วยเหลือก่อนจะไปลงเครื่องมือประมงของตนเอง หรือขณะลงเครื่องมือประมงก็ต้องหยุดก่อน แม้ในยุคที่มีเรือติดเครื่องยนต์ใช้แล้ว ซึ่งเริ่มต้นมาเมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีสามารถออกเรือได้เองโดยใช้แรงงานครอบครัวหรือออกทะเลได้เพียงคนเดียว แต่ความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันก็ยังคงอยู่ ที่สำคัญก็คือการช่วยเหลือกันเมื่อเครื่องยนต์เรือเสียอยู่กลางทะเล ซึ่งถือว่าเป็นอันตรายมากสำหรับประมงขนาดเล็ก ประกอบกับเครื่องยนต์เรือของชาวประมงพื้นบ้านนั้นพวกเขาจะใช้กันอย่างคุ้มค่า ถึงจะเก่าเพียงไหนก็พยายามซ่อม เพราะสำหรับชาวประมงพื้นบ้านการซื้อเครื่องยนต์เรือใหม่ไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายๆ เพราะต้องใช้เงินมาก ส่วนใหญ่ต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์กับเจ้าแก่ เพื่อนำเงินมาลงทุนซื้อเครื่องยนต์เรือดังกล่าว ดังนั้น ความเสี่ยงต่อเครื่องยนต์เรือเสียกลางทะเลของชาวประมงพื้นบ้านแต่ละคนจึงมีอยู่ตลอดเวลา การมีกลไกของการช่วยเหลือกันจึงมีความจำเป็นอย่างมาก การช่วยเหลือกันอีกประการหนึ่งซึ่งก็มีความจำเป็นเช่นกัน คือ การนำเรือขึ้นฝั่ง สำหรับชุมชนส่วนใหญ่จะตั้งชุมชนที่มีคลองแยกมาจากทะเล จึงสามารถจอดเรือในคลองเพื่อหลบลมและคลื่นได้ ชาวประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ริมอ่าวปัตตานี อ่าวก็ช่วยกันลมและคลื่นได้เช่นกัน แต่ในชุมชนลักษณะนี้ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องนำเรือขึ้นฝั่งเป็นระยะเพื่อซ่อมแซม ซึ่งเฉลี่ยแล้วเรือแต่ละลำจะต้องถูกนำขึ้นมาซ่อมแซมประมาณ 3 เดือนต่อ 1 ครั้ง การนำเรือขึ้นฝั่งดังกล่าวต้องใช้แรงงานมาก ซึ่งต้องอาศัยชาวประมงในชุมชนช่วยเหลือกัน บางชุมชนที่ตั้งอยู่ริมทะเลเลย ไม่มีคลองให้จอดเรือหลบคลื่นลมทำให้ต้องลากเรือขึ้นฝั่งทุกวัน ลักษณะเช่นนี้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวประมงก็ยิ่งเข้มข้นขึ้น ประกอบกับท้องทะเลนั้นกว้างใหญ่ไพศาล และมีความอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตการทำมาหากินในทะเลแบบแก่งแย่งกัน ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่แบบตัวใครตัวมัน จึงไม่มีโอกาสก่อตัวขึ้นง่ายนัก

ประการที่สอง การเกิดขึ้นของชุมชนสมัยก่อนจะเกิดขึ้นบนพื้นฐานการอพยพมาของกลุ่มญาติพี่น้อง โดยเฉพาะชาวมุสลิมจะมีความเป็นกลุ่มก้อนในการอพยพย้ายถิ่น เนื่องจากต้องตั้งชุมชนอยู่เฉพาะชาวมุสลิมด้วยกัน และต่อมามีผู้อพยพเข้ามาสมทบก็มักเป็นการสร้างเครือข่ายของระบบเครือญาติ ทั้งการอพยพเข้ามาสมทบของญาติพี่น้อง การแต่งงานกันของคนต่างตระกูล และแม้แต่วิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกันก็สามารถสร้างความใกล้ชิดกันของคนในชุมชนเหมือนญาติสนิท ดังจะเห็นว่ามีคำหลายคำที่ใช้พูดกันที่แสดงถึงความสนิทสนมใกล้ชิดกันเช่นนี้ เช่น คำว่า “ชายฮ์ซอฮาบะ” โดยคำว่า “ซอฮาบะ” หมายถึงสหายของท่านนบีที่ได้ติดตามท่านนบีไปทุกสถานที่ทั้งในการออกรบและการเผยแพร่หลักคำสอนทางศาสนา ดังนั้นคำว่า “ชายฮ์ซอฮาบะ” จึงมีความหมายในหมู่พี่น้องมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ว่า เพื่อนแท้หรือเพื่อนตาย

ประการที่สาม การนับถือศาสนาอิสลามก็มีส่วนสำคัญในการสร้างและผลิตซ้ำความสัมพันธ์แบบสนิทชิดเชื้อหรือญาติพี่น้อง เพราะทั้งความเชื่อและพิธีกรรมล้วนเน้นเรื่องนี้อย่างชัดเจน เช่น ความเชื่อที่ว่ามุสลิม

ทั้งหลายล้วนพี่น้องกัน และพิธีกรรมที่กำหนดให้ทุกคนต้องทำร่วมกันซึ่งมีหลายอย่างและทำอยู่อย่างต่อเนื่อง เช่น การทำละหมาด นอกจากนี้ยังมีประเพณีอื่นเนื่องมาจากหลักศาสนาหลายอย่างที่สะท้อนถึงการช่วยเหลือกันอย่างชัดเจน เช่น การจ่ายซากาต ลักษณะเช่นนี้ทำให้ความใกล้ชิดของคนในชุมชนมุสลิมนั้นถูกทำลายได้ยาก

จึงกล่าวได้ว่าชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีสามารถสร้างตัวตนขึ้นมาได้บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรชายฝั่ง การมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการเป็นชาวมุสลิมคนสมัยก่อนไม่สามารถสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมาได้จากคุณลักษณะส่วนตัวของตนเอง แต่มีตัวตนได้ก็ในฐานะของการเป็นสมาชิกชุมชนและเป็นชาวมุสลิมเป็นสำคัญ

ลักษณะเด่นของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีโดยสังเขปดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึง “ทุนชุมชน” ใน 4 ประการ คือ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ 2) ทุนวัฒนธรรม 3) ทุนสติปัญญา และ 4) ทุนการเงิน ซึ่งทุนชุมชนต่างๆ เหล่านี้ เป็นทุนที่ช่วยสร้างสรรค์ความเป็นชุมชน หากทุนชุมชนมีความเข้มแข็งชุมชนก็จะมีคามเข้มแข็ง หากทุนชุมชนมีความอ่อนแอ ชุมชนก็อ่อนแอตามไปด้วย กล่าวคือ **1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ** หมายถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี **2) ทุนวัฒนธรรม** หมายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชน ที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย การเอาธุระซึ่งกันและกัน อันเป็นที่มาของระบบเครือญาติ ความเป็นหมู่เป็นพวก เกล็ด และญาติมิตร เป็นต้น **3) ทุนสติปัญญา** หมายถึง ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต และ **4) ทุนการเงิน** เป็นทุนที่เพิ่งปรากฏและมีความสำคัญในระยะหลัง แต่ก็มีคามจำเป็นเพราะระบบเศรษฐกิจปัจจุบันตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนโดยมีเงินตราเป็นสื่อกลาง การที่ชุมชนมีเงินหมุนเวียนใช้จ่ายทั้งภายในชุมชนและการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับความมั่นคงของชุมชน

ความสัมพันธ์ของชาวประมงพื้นบ้านที่อยู่แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การเป็นชาวมุสลิมที่นับถือหลักศาสนาซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดังกล่าว ทำให้ความสัมพันธ์แบบเอาธุระซึ่งกันและกันคงสืบต่อมาได้ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ว่าในห้วงเวลาดังกล่าวคนทุกวัยทั้งชายและหญิงสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างสงบสุข มีน้อยมากที่ออกไปประกอบอาชีพยังนอกชุมชน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่จำกัดเฉพาะแต่ละชุมชน เนื่องจากชาวประมงไม่ได้หากินเฉพาะหน้าชุมชนของตน หากแต่เคลื่อนที่หากินไปยังพื้นที่ต่างๆ ของหลายชุมชน **ความสัมพันธ์ในเชิงเอาธุระซึ่งกันและกันจึงขยายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหรือเครือข่ายชุมชน และก่อตัวเป็นความรู้สึกนึกคิดของผู้คนที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการเอาธุระของส่วนรวมและของคนอื่น** ส่วนความรู้ของชุมชนประมงพื้นบ้านนั้น ชุมชนสามารถสร้างความรู้ด้านต่าง ๆ ขึ้นมาใช้ในการดำรงอยู่ของตนอย่างเหมาะสม โดยไม่ว่าจะมีความจำเป็นด้านใด ชุมชนล้วนมีความรู้ของตนทั้งสิ้น ซึ่งแน่นอนว่าความรู้ดังกล่าวอาจมีการแลกเปลี่ยนหรือรับอิทธิพลซึ่งกันและกัน แต่ว่าชุมชนสามารถเลือกสรรความรู้ที่

เหมาะสมกับตน ดังจะเห็นได้ว่าความรู้เรื่องต่างๆ ล้วนตั้งอยู่บนหลักการเดียวกันคือการเกื้อกูลกับธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ และรักษาธรรมชาติเอาไว้เป็นฐานความอยู่รอดของชุมชน โดยเฉพาะการทำมาหากินในทะเล จะเห็นได้ชัดเจนว่าการใช้และการจัดการทรัพยากรภายใต้ระบบความรู้ของชุมชนนั้น ชาวบ้านต้องเข้าถึงและใช้ทรัพยากรภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติทั้งสิ้น ในเรื่องทุนการเงินนั้นก็เห็นได้ว่าในหัวเวลาดังกล่าวชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีไม่เคยมีปัญหาในเรื่องนี้ คือ ประการแรกพวกเขาหาเงินได้จากการหากินในทะเลพร้อมกับค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ประการที่สองอิทธิพลของตลาดก็ไม่สามารถกระตุ้นการบริโภคของพวกเขาได้มากนัก ถึงขนาดที่จะทำให้พวกเขาเร่งการหาเงินเพื่อการบริโภคที่ไม่จำกัด ประการที่สาม การพัฒนาแบบใหม่ก็ไม่สามารถทำให้พวกเขาเป็นคนสมัยใหม่ พวกเขายังคงเป็นชาวมุสลิมที่เคร่งครัด มีชีวิตอยู่อย่างพอดีตามหลักศาสนา

จากที่กล่าวมาแต่ต้นจะเห็นได้ว่าก่อนที่จะย้ายมาทะเลในเขต จ.ปัตตานีจะถูกกรูกรานจากเรือประมงพาณิชย์ ชุมชนประมงพื้นบ้านยังเป็นปึกแผ่น เพราะทุนของชุมชนยังมีความเข้มแข็งอยู่มาก กล่าวคือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทะเลและชายฝั่งทำให้ชาวบ้านสามารถจับสัตว์น้ำขึ้นมาเลี้ยงชีวิต และแลกเปลี่ยนซื้อขายกับผลผลิตที่ตนขาดแคลน สมาชิกของชุมชนประมงพื้นบ้านสามารถอยู่ได้ด้วยทรัพยากรดังกล่าวโดยไม่จำเป็นต้องดิ้นรนไปทำการผลิตอย่างอื่น ต่อมาเมื่อถิ่นทำกินของชาวประมงพื้นบ้านถูกทำลาย ทรัพยากรเสื่อมโทรมอย่างหนัก จนชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถอาศัยเป็นฐานความอยู่รอดได้อีกต่อไป ผลกระทบต่อทุนชุมชนด้านอื่นๆ จึงเกิดตามมาอย่างต่อเนื่อง ทุนวัฒนธรรมอ่อนแอลงไม่น้อย เพราะชุมชนไม่ใช่ถิ่นที่ชาวบ้านจะสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมั่นคงเช่นเดิม คนในชุมชนแม้กระทั่งเครือญาติกันก็ไม่สามารถช่วยเหลือกันได้ การเดินทางเข้าไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซีย คือ วัฏจักรที่ชัดเจนที่สุด และตามมาด้วยปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหาการปรับตัวของสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านที่อพยพไปทำงานที่มาเลเซีย ปัญหาการเป็นแรงงานรับจ้างนอกระบบที่มาเลเซีย ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงระบบสวัสดิการและการรักษาพยาบาล ปัญหาการถูกโกงค่าแรง การถูกจับกุมคุมขัง ปัญหาความมั่นคงของครอบครัว ปัญหายาเสพติด เป็นต้น ในส่วนของทุนสติปัญญาก็อ่อนแอลงเช่นกัน เพราะระบบความรู้ของชาวบ้านถูกผลิตสร้างขึ้นบนพื้นฐานของการอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของระบบทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง และความสัมพันธ์ทางสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนถูกทำลายมากที่สุดทั้งจากบุคคลภายนอกและชาวประมงพื้นบ้านบางส่วน รวมทั้งไม่สามารถทำให้ชาวประมงพื้นบ้านเข้าถึงทรัพยากรและมีหลักประกันในชีวิตได้เหมือนเดิม ระบบความมั่นคงทางอาหารแบบเดิมก็เปลี่ยนไป ระบบความรู้ของชาวบ้านที่เน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนกับธรรมชาติได้รับผลกระทบอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ทุนการเงินก็มีปัญหาไม่ยิ่งหย่อนกว่าทุนด้านอื่น และอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวเร่งให้เกิดการตอบสนองของชุมชนไปในทางที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อทุนชุมชนด้านอื่นๆตามมามากมาย เนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่มีรายได้มาจากทางเดียวคือการจับสัตว์น้ำ เมื่อทะเลเสื่อมโทรมรายได้ก็ไม่มีหรือมีน้อย ในขณะที่ค่าใช้จ่ายรออยู่เบื้องหน้าตลอดเวลา

การเคลื่อนไหวของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในรอบมากกว่า 25 ปีที่ผ่านมาทั้งโดยผ่านกระบวนการเชิงพัฒนาและกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กล่าวได้ว่าสามารถคลี่คลายปัญหาความ

อ่อนแอของทุนชุมชนดังกล่าว และฟื้นฟูทุนชุมชนให้กลับมาอยู่ในสภาพที่ดีขึ้น ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวประมงพื้นบ้านสามารถลดการรุกรานของเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงได้มาก เป็นเหตุสำคัญให้ทรัพยากรทะเลพื้นตัวขึ้นมากอยู่ในสภาพที่ดีกว่าเดิม นอกจากนี้ชาวบ้านยังทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ที่ช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ท้องทะเล กิจกรรมผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนได้ในระดับหนึ่ง รวมทั้งกิจกรรมในการแสวงหาและสร้างองค์ความรู้ของชุมชนผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำให้ในปัจจุบันชาวบ้านสามารถจะพึ่งพาอาศัยการทำมาหากินในทะเลได้ดีขึ้น

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่มีสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีเป็นแกนนำสามารถฟื้นฟูความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันและเอื้อระยะซึ่งกันและกันกลับมาได้มาก โดยแกนนำสมาคมฯและแกนนำของแต่ละชุมชน ทุกคนได้ทำงานอย่างเสียสละเต็มที่ มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านทุกคนในลักษณะแนวราบ และใช้จารีตของชุมชนที่สืบทอดมาแต่เดิมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวในการทำงาน ในกระบวนการทำงานสมาคมฯได้นำชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่โดยมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ เมื่อท้องทะเลกลับมาอุดมสมบูรณ์พอที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ ความสำคัญต่อส่วนรวม การเอื้อระยะต่อส่วนรวม จึงกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง เพราะวันนี้ของเขาเกิดขึ้นได้ก็จากความร่วมมือของพวกเขาสองฝั่ง ส่วนทุนด้านสติปัญญานั้นก็พบว่ากระบวนการเคลื่อนไหวของชาวประมงพื้นบ้านโดยพยายามฟื้นฟูชุดความรู้ของชาวบ้านขึ้นมาเพื่อให้มีพลังในปัจจุบัน เช่น การฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านต่างๆของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาการต่อเรือกอกและทำยัด ตัด ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในการศึกษาลักษณะทางกายภาพเพื่อเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำ ภูมิปัญญาการทำซั้งปะการังเทียมเพื่อฟื้นฟูทรัพยากร และภูมิปัญญาในการฟื้นฟูกฎเกณฑ์ของชุมชนในการทำประมง เป็นต้น

เมื่อทุกอย่างได้รับการฟื้นฟูดีขึ้น ทุนการเงินของชุมชนก็เกิดผลตามมา ทุกวันนี้ชาวบ้านพออยู่ได้จากการทำประมง กลุ่มคนวัยทำงานที่เคยอพยพไปทำงานที่มาเลเซียต่างก็ทยอยกลับมาออกทะเลดังเดิม ยังคงมีกลุ่มคนวัยหนุ่มสาวที่ยังคงเลือกไปทำงานที่มาเลเซียเพราะมองว่าเป็นความท้าทายของชีวิต และมุ่งจะใช้มาเลเซียเป็นที่ซบตัวของพวกเขาเพื่อเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจของตนเอง เป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามผลที่เกิดขึ้นและเป็นอุปสรรคต่อชุมชนประมงพื้นบ้านใน จ.ปัตตานีนั้น ไม่เพียงเป็นการฟื้นฟูทุนชุมชนในอยู่ในสภาพที่เข้มแข็งและมั่นคงขึ้นเท่านั้น แต่ชุมชนยังได้วิพากษ์และกระบวนการเคลื่อนไหวที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของทุนชุมชนดังกล่าวด้วย เพราะว่าหากชาวบ้านคิดและใช้วิธีการเคลื่อนไหวที่ไม่เหมาะสม ผลที่เกิดขึ้นอย่างเช่นทุกวันนี้อาจจะไม่เกิดขึ้นก็ได้ วิพากษ์และกระบวนการเคลื่อนไหวที่สำคัญ คือ การให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ การสร้างตัวตน (identity) การประสานความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ โดยไม่ยึดติดกับการเป็น 2 ขั้วตรงกันข้าม การมองปัญหาอย่างมีพลวัต และการมีมิตรจากภาคส่วนต่างๆที่เข้าใจชาวบ้านและชุมชน รวมทั้งจริงใจช่วยเหลือสนับสนุนอย่างเต็มที่

ความพยายามในการฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านดังกล่าวข้างต้น เป็นการดำเนินการโดยการจับกลุ่มประสานกันในรูปพื้นราบ ชุมชนประมงพื้นบ้านต่างๆไม่ได้ยืนอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่จะเข้าสู่ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในวงจรของกิจกรรมรูปแบบต่างๆและเกิดเป็นตาข่ายของชุมชนที่มีการ

เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน และนำไปสู่การปรับใช้เพื่อตั้งรับกับกระแสของโลกาภิวัตน์ที่นำพาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไหลบ่าสู่สังคมชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี เป็นการเผชิญหน้าของชุมชนโดยการนำเอาทุน และวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่มาแต่ดั้งเดิม เช่น ทุนทางด้านฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ทุนในเรื่องปราชญ์ชาวบ้านที่มีความชำนาญเกี่ยวกับวิถีชุมชน ทุนในด้านการมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ทุนในด้านผู้นำชุมชนซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ และมีประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนและคนในชุมชน ฯลฯ เป็นต้น เป็นการนำเอาทุนชุมชนและระบบคุณค่าดังกล่าว ที่เป็นรากฐานวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งเป็นปรากการที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี มาใช้ในการตั้งรับเพื่อปรับตัวอย่างเหมาะสมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจในสังคมไทยปัจจุบันมีทั้งกระแสหลักและกระแสรอง กระแสหลัก คือ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เน้นการค้า การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม การบริการระหว่างประเทศ ฯลฯ ในขณะที่กระแสรอง คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชน คือ เศรษฐกิจของชุมชนที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆทั้งด้านเกษตรกรรม การบริการ การผลิต การบริโภค เป็นความพยายามวางรากฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก และสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น เป็นการแสวงหาทางเลือกอีกทางหนึ่งที่ชุมชนมีสมรรถภาพพอที่จะทำได้ภายใต้ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ เป็นการเลือกทำในสิ่งที่ชุมชนมีข้อเด่นเป็นสำคัญ¹

ทั้งนี้การสร้างปฏิบัติการเรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีในครั้งนี้ จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชนหรือทุนในชุมชน อาทิ วัฒนธรรม ประเพณี สภาพภูมิประเทศ ความหลากหลายทางทรัพยากรที่มีอยู่ โดยมีความน่าสนใจในหลากหลายประเด็นด้วยกันเช่น การทำข้าวเกรียบปลา หรือ กือโปี๊ะ ซึ่งนับได้ว่าเป็นวัฒนธรรมการผลิตของชุมชนประมงพื้นบ้านที่นับถือศาสนาอิสลามในแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้มาช้านาน และเป็นสินค้าที่เป็นที่นิยมของผู้บริโภคทั้งในระดับสังคมหมู่บ้าน ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และต่างประเทศ จะเห็นได้ว่าข้าวเกรียบหรือกือโปี๊ะจากชุมชนประมงพื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการส่งออกไปที่มาเลเซียปีละเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นทางชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานียังได้มีการให้น้ำหนักกับทุนที่เป็นจุดเด่นของชุมชนในเรื่องการเป็นแหล่งผลิตอาหารทะเลที่ปลอดภัย ไร้สารเคมี (organic seafood) เป็นอาหารทะเลระดับคุณภาพ เพียงแต่ในช่วงที่ผ่านมาทางชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานียังขาดโอกาส ขาดช่องทาง และการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการจริงเพื่อนำไปสู่การนำอาหารทะเลคุณภาพดีเหล่านี้ไปถึงมือผู้บริโภคในเมืองใหญ่ต่างๆ โดยทางชุมชนมั่นใจว่าอาหารทะเลแต่ละชนิด ปลาแต่ละตัวจะมีเรื่องเล่า (stories) ทั้งเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่กว่าชาวประมงพื้นบ้านจะได้ปลาลักตัวหนึ่งจะต้องมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆอย่างไร มีการเรียนรู้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ให้รอดจากภัยธรรมชาติในทะเลอย่างไร นอกจากนี้ด้วยความที่เป็นชุมชนประมงพื้นบ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีสถานการณ์ความไม่สงบ จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ว่าปลาแต่ละตัวอาจจะมีเรื่องเชื่อมโยงกับบริบทสถานการณ์ความไม่สงบดังกล่าวด้วย การสร้างสร้างปฏิบัติการเรื่องเศรษฐกิจชุมชนในประเด็นนี้จึง

¹ เศรษฐกิจชุมชน, <http://soiphap.blogspot.com/2013/09/1-7-8-2540-2544-25-7-1-2-3-httpwww.html>

เป็นการให้ความสำคัญกับการนำเสนอปลาคุณภาพถึงมือผู้บริโภคควบคู่กับเรื่องเล่าเบื้องหลังของปลาแต่ละตัวนั้นเอง เพื่อมุ่งสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกลจากการรับรู้เรื่องราวของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีด้วย นอกจากนี้ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งในการนำทุนของชุมชนมาพัฒนาเป็นเศรษฐกิจของชุมชนก็คือการสร้างสร้างปฏิบัติการในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการเปิดชุมชนให้ฝ่ายต่างๆเข้ามาศึกษา โดยมุ่งหวังที่จะสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้ที่สนใจจะเรียนรู้วิถีของชุมชนประมงพื้นบ้านในมิติต่างๆ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาชายเลนร่วมกับภาคส่วนต่างๆจนเป็นป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นลำดับต้นๆของทะเลฝั่งอ่าวไทย และเช่นเดียวกันการสร้างการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนในประเด็นนี้ก็ยังคงให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ผสมผสานไปกับเรื่องราวทางวัฒนธรรมต่างๆของชุมชน ทั้งรูปแบบการปลูกป่าชายเลน การปลูกหญ้าทะเล การจับหอยด้วยมือเปล่า ฯลฯ เป็นต้น

ความมุ่งหวังที่ต้องการสร้างปฏิบัติการเรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีในครั้งนี้ จะมุ่งเน้นสร้างการเรียนรู้ผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการค้นหาทุนของแต่ละชุมชน และใช้“ทุนของชุมชน”ดังกล่าว มาพัฒนาเป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยผ่านการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการจริงของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น อันจะเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการอยู่รอดของครอบครัว ของชุมชน และเป็นการพัฒนาเคียงคู่ไปกับพัฒนาการของระบบทุนนิยมซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจกระแสหลักในปัจจุบันนี้²

1.2 คำถามการวิจัย

ในการดำเนินโครงการนี้ได้กำหนดคำถามการวิจัยไว้คือ “การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีอะไรบ้าง และมีรายละเอียดต่างๆอย่างไร”

1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1.3.1 เพื่อหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1.3.2 เพื่อประสานและแสวงหา หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุน การพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี อันจะนำไปสู่การพัฒนาทิศทางการแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม

1.3.3 เพื่อสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาโครงการวิจัยที่เป็นโจทย์ร่วมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี อย่างน้อย 4 โครงการ

1.4 ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ : 1 ตุลาคม 2559 - 30 กันยายน 2560

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 มิติด้านการวิจัย

1.5.1.1 เกิดการประมวลองค์ความรู้เรื่องการสร้างปฏิบัติการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีในสถานการณ์ปัจจุบันโดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1.5.1.2 เกิดองค์ความรู้ในกระบวนการทำงานกับ หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุน การพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

1.5.1.3 เกิดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เป็นโจทย์ร่วมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดอย่างน้อย 4 โครงการ

1.5.2 มิติด้านการพัฒนา

1.5.2.1 ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี เกิดการปฏิบัติการเรื่องทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี อย่างน้อย 3 กลุ่ม

1.5.2.2 เกิดแนวในการพัฒนาภาคีในการดำเนินงานวิจัยร่วมกันระหว่างชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีและหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องอันจะเป็นการ “สร้างเวที” ให้กับชุมชนได้พัฒนาทิศทางในการแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเป็นรูปธรรมโดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการสร้างปฏิบัติการเรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและนำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมานำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

- (1) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทพื้นที่และต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี
- (2) แนวคิดการพัฒนาทุนชุมชน
- (3) แนวคิดทุนทางสังคม
- (4) แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน
- (5) แนวคิดทุนทางเศรษฐกิจ
- (6) แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน
- (7) แนวคิดการตลาด และกระบวนการทางการตลาดแนวคิดทฤษฎีทางการตลาด
- (8) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทพื้นที่และต้นทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ภาพที่ 2.1 : แผนที่จังหวัดปัตตานี

ภาพโดย : Google map

2.1.1 บริบททั่วไป

จังหวัดปัตตานี เป็นหนึ่งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งอยู่ฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้ติดกับอ่าวไทย มีชายฝั่งยาว 116 กิโลเมตร เป็นจังหวัดที่ไม่มีพรมแดนทางบกติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่ห่างจาก กรุงเทพมหานคร 1,100 กิโลเมตร ห่างจากพรมแดนประเทศมาเลเซีย อำเภอสูไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส 167 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 1,940.35 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 2.7 ของเนื้อที่ภาคใต้ และร้อยละ 0.37 ของเนื้อที่ทั้งหมด เป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กเป็นอันดับสองของภาคใต้รองจากภูเก็ต และมีขนาดเล็กเป็นอันดับที่ 67 ของประเทศ โดยที่อำเภอโคกโพธิ์มีเนื้อที่มากที่สุด คือ 316.60 ตารางกิโลเมตร และอำเภอไม้แก่นมีเนื้อที่น้อยที่สุด คือ 55.20 ตารางกิโลเมตร อำเภอที่ไกลจากที่ตั้งจังหวัดมากที่สุดคืออำเภอ กะพ้อ 68 กิโลเมตร (สุวิมล พิริยธนาลัย และคณะ, 2552 น: 8)

❖ พื้นที่ชายฝั่งจังหวัดปัตตานี

จังหวัดปัตตานีมีความยาวของชายฝั่งทะเลทั้งหมด 116.40 กิโลเมตร ความยาวของชายฝั่งอยู่ในเขตพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

• เขตอำเภอหนองจิก	16	กิโลเมตร
• เขตพื้นที่อำเภอเมือง	6	กิโลเมตร
• เขตพื้นที่อำเภอยะหริ่งตั้งแต่ปลายแหลมตาชี	24	กิโลเมตร
• เขตพื้นที่อำเภอปะนาเระ	15	กิโลเมตร
• เขตพื้นที่อำเภอสายบุรี	12	กิโลเมตร
• เขตพื้นที่อำเภอไม้แก่น	12	กิโลเมตร

ชายฝั่งทะเลที่เหลือล้อมรอบอ่าวปัตตานี มีพื้นที่ผิวน้ำที่วัดจากปากแม่น้ำปัตตานี เขตพื้นที่อำเภอเมือง จนถึงปลายแหลมตาชี เขตพื้นที่อำเภอยะหริ่ง ครอบคลุมพื้นที่ 52.572 ตารางกิโลเมตร ในทะเลมีเกาะอยู่ 2 เกาะคือ เกาะเล่าปี่อยู่ในเขตอำเภอไม้แก่น สามารถมองเห็นจากแม่น้ำสายบุรี และเกาะโลซินอยู่ในเขตอำเภอปะนาเระ การเดินทางของเรือประมงขนาดใหญ่ไปทำการประมงบริเวณเกาะโลซินจะต้องเดินเรือผ่านร่องน้ำปัตตานี จึงนิยมวัดระยะห่างของเกาะจากปลายแหลมตาชี ระยะทางประมาณ 50 ไมล์ทะเล ทั้งสองเกาะมีลักษณะเป็นเนินหิน ไม่มีต้นไม้ขึ้นเลย (สุวิมล พิริยธนาลัย และคณะ , 2552 น: 9)

❖ ประชากรในเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล

อำเภอ	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนตำบล	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร
อำเภอหนองจิก	14 ชุมชน	4 ตำบล	4,927 ครัวเรือน	22,537 คน
อำเภอเมือง	16 ชุมชน	5 ตำบล	5,036 ครัวเรือน	17,908 คน
อำเภอยะหริ่ง	17 ชุมชน	6 ตำบล	3,677 ครัวเรือน	23,703 คน
อำเภอไม้แก่น	17 ชุมชน	4 ตำบล	2,855 ครัวเรือน	11,671 คน
อำเภอสายบุรี	15 ชุมชน	6 ตำบล	6,033 ครัวเรือน	24,957 คน
อำเภอปะนาเระ	13 ชุมชน	3 ตำบล	4,722 ครัวเรือน	22,704 คน

❖ อ่าวปัตตานี

ภาพที่ 2.2 : ภาพแสดงพื้นที่อ่าวปัตตานี

ภาพโดย : Google Map

อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ตอนล่างฝั่งอ่าวไทย อ่าวปัตตานีตั้งอยู่ในเขตการปกครอง 2 อำเภอ คือ เขตอำเภอเมืองและอำเภอยะหริ่ง จากลักษณะรูปร่างทั่วไปของอ่าวแห่งนี้ ลักษณะอ่าวเป็นรูปรียาว ฝั่งอ่าวด้านนอกมีลักษณะเป็นแนวสันทรายที่ถูกกระแสน้ำพัดทับถมมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นแหลมยาวกว่า 20 กิโลเมตรยื่นโค้งโอบอ่าวไว้ ชาวบ้านเรียกแหลมนี้ว่าแหลมตาชี ตรงกลางอ่าวมีความกว้างมากกว่าปากอ่าว ทำให้สามารถคาดการณ์ว่าสันทรายคงจะถูกพัดพามาทับถมโดยลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายนของทุกปี โดยค่อยๆ กองทับถมสะสมมาเป็นเวลานาน

อ่าวปัตตานีเป็นเขตนํ้ากร่อยเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทยและของเอเชีย อ่าวปัตตานีมีพื้นผิวนํ้า 74 ตารางกิโลเมตร และพื้นที่บนฝั่งรอบอ่าวประมาณ 70,000 ไร่ แม่นํ้าที่นํ้าจืดไหลลงสู่อ่าวคือ แม่นํ้าปัตตานีและแม่นํ้ายะหริ่งได้นำเอาธาตุอาหารไหลลงสู่อ่าวเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับพืชและสัตว์ในอ่าวปัตตานี และมีผลทำให้อ่าวปัตตานีมีลักษณะระบบนิเวศวิทยาแบบผสมผสานระหว่างนํ้าจืดนํ้ากร่อยและนํ้าเค็ม อ่าวปัตตานีจัดเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีกระแสนํ้าขึ้น กระแสนํ้าลง คลื่น ตลอดจนการทับถมของตะกอน แร่ธาตุและสัตว์หน้าดินต่างๆ เช่น หอยสาหร่ายทะเล อ่าวปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์เป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์นํ้า แหล่งอนุบาลสัตว์นํ้าวัยอ่อน ไปจนถึงแหลมโพธิ์หรือแหลมตาชี และมีป่าชายเลนในเขตอำเภอยะหริ่งยังได้ชื่อว่าเป็นป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของบนฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย สภาพพื้นที่รอบอ่าวซึ่งเป็นที่ราบลุ่มริมทะเล ทำให้อ่าวปัตตานีเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ดำรงชีพบนพื้นฐานการพึ่งพาทรัพยากรหลากหลายประเภท ทรัพยากรเหล่านี้ได้

กลายเป็นแหล่งที่ทำกินและที่มาของกิจกรรมในการดำรงชีพของผู้คนในชุมชนรอบอ่าวปัตตานีมาช้านาน (เรวัติ ประเสริฐเจริญสุขและเกศินี แก่นเจริญ.อ้างถึงใน สุวิมล พิริยธนาลัย,2556.น: 94)

อ่าวปัตตานีมีอัตราการผลิตทางชีวภาพสูงกว่าอ่าวไทยในเชิงเปรียบเทียบสูงกว่าอ่าวที่เม็กซิโก อินเดีย และแอฟริกา อ่าวปัตตานีเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญพบว่า มีหอยธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก มีกุ้ง ปลา ที่อุดมสมบูรณ์และให้ผลผลิตสูง การจับปลาที่ปัตตานีจึงมีปริมาณการจับสูงเพราะมีอ่าวปัตตานีเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำตัวอ่อนก่อนที่จะออกสู่ทะเลนอก (ปิยะ กิจถาวรและคณะ, 2543) สภาพนิเวศและทรัพยากรที่หลากหลายและแตกต่างกันของพื้นที่รอบอ่าว ทำให้แต่ละชุมชนมีพัฒนาการของระบบและโครงสร้างการผลิตและกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไป เช่น สภาพพื้นที่ชุมชนเป็นดินทรายทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพา กิจกรรมเกษตรอื่นๆได้ นอกจากการทำประมง การปลูกมะพร้าว การเลี้ยงสัตว์และการแปรรูปสัตว์น้ำ ส่วนชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณกันอ่าวติดกับปากแม่น้ำยะหริ่ง พื้นที่ซึ่งเป็นหาดโคลนทับถมและสภาพน้ำกร่อย ทำให้ชาวบ้านสามารถเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและปลูกข้าวได้ ขณะที่ชาวบ้านที่ตั้งอยู่ชายฝั่งอ่าวด้านในซึ่งมีสภาพพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มริมทะเล มีการพัฒนากิจกรรมเศรษฐกิจได้ค่อนข้างหลากหลายกว่า เช่น การทำประมง นาเกลือ และนาข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ลักษณะเครื่องมือประมงที่ใช้ก็แตกต่างกันไปตามลักษณะของทำเลและแหล่งจับสัตว์น้ำด้วย เช่น ในการจับสัตว์น้ำใกล้ชายฝั่งและในบริเวณอ่าวซึ่งน้ำค่อนข้างตื้นและไม่ค่อยมีลม ชาวประมงจะใช้เรือขนาดเล็กและเครื่องมือประมงหลากหลายชนิด เนื่องจากสามารถจับสัตว์น้ำได้เกือบตลอดทั้งปี ขณะที่การจับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งซึ่งเป็นทะเลเปิดและนอกบริเวณอ่าว ชาวประมงจะใช้เรือขนาดใหญ่กว่า เป็นต้น(วัฒนา สุภินสีล, 2549)

2.1.2 ลักษณะของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ชุมชนในพื้นที่เป้าหมายเป็นชุมชนที่มีลักษณะพื้นที่ทางกายภาพอยู่ติดกับชายฝั่งทะเลและอ่าวปัตตานี ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงแบบพื้นบ้านเป็นหลัก และเนื่องด้วยลักษณะพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนใน 2 ตำบลนั้น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน วิธีการทำประมงจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

ชาวประมงพื้นบ้าน คือ กลุ่มชาวประมงที่มีวิถีชีวิตพึ่งพิงกับทรัพยากรประมง และทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่งอย่างสมดุล อาศัยภูมิปัญญาในการเข้าถึงทรัพยากรประมง โดยใช้เครื่องมือประมงจับสัตว์น้ำเฉพาะที่โตได้ขนาด จับสัตว์น้ำตามฤดูกาล ไม่ใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง

❖ ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี สามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(1) ชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือและเครื่องยนต์ ชาวประมงพื้นบ้านกลุ่มนี้จะใช้ภูมิปัญญาและทักษะความสามารถพิเศษเฉพาะบุคคลในการจับสัตว์น้ำและพืชพรรณที่อยู่ในอ่าวและป่าชายเลน เช่น การงมหอย ด้วยมือเปล่า จับกุ้งด้วยมือเปล่า หาสาหร่ายผมนางในอ่าวปัตตานี ใช้แหกุ้งจับกุ้งตามแนวลำคลองและริมฝั่งทะเล หาหอยเสียบตามชายฝั่งทะเล เป็นต้น

ภาพที่ 2.3: ภาพการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือและเครื่องยนต์

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

(2) ชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือแต่ไม่มีเครื่องยนต์ เรือที่ใช้มักเป็นเรือพาย เรือแจวหาकिनอยู่ในอ่าว ในลำคลองตามป่าชายเลน ใช้เครื่องมือประมงแบบง่ายๆ เลือกจับสัตว์น้ำที่โตได้ขนาด ตามฤดูกาล ใช้ปริมาณเครื่องมือประมงไม่มากนักในการจับสัตว์น้ำ เช่น ลอบปลาเก๋า แหปลากระบอก แร้วปูดำ เป็นต้น

ภาพที่ 2.4 : ภาพชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือแต่ไม่มีเครื่องยนต์

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

(3) ชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือและเครื่องยนต์ เรือที่ใช้จะมีขนาดความยาวตั้งแต่ 5-12 เมตร ใช้เครื่องยนต์มีกำลังไม่เกิน 150 แรงม้า ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล จับสัตว์น้ำที่โตได้ขนาด ไม่ใช่เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง (เป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มีจำนวนมากที่สุดในจังหวัดปัตตานี)

ภาพที่ 2.5: ภาพชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือและเครื่องยนต์

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

❖ ลักษณะเด่นของเครื่องมือประมงพื้นบ้าน

เครื่องมือประมงพื้นบ้านเป็นเครื่องมือที่เลือกจับสัตว์น้ำเฉพาะอย่างที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจเงื่อนไขของธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้สามารถเข้าถึงสัตว์น้ำชนิดนั้นๆ ในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านทั้งอวนกึ่งและอวนปู หรืออวนประเภทอื่นๆ หัวใจหลักก็คือ เครื่องมือประมงนั้นจะต้องมีขนาดตาอวนขนาดใหญ่เพียงพอที่สัตว์น้ำขนาดเล็กสามารถหลุดรอดไปและมีโอกาสเจริญเติบโตจนเป็นตัวเต็มวัยก่อน เช่น อวนลอยกึ่งแซบวัย 3 ชั้น ตาอวนของชั้นนอกสุดจะมีขนาดประมาณ 12 เซนติเมตรและชั้นในสุดมีขนาดตาอวนประมาณ 4.2 เซนติเมตร เป็นต้น

เครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้จะหมุนเวียนไปตามฤดูกาล เมื่อหมดช่วงฤดูก็จะหมุนเวียนไปทำอวนปู ซึ่งจะทำให้สัตว์น้ำประเภทกึ่งได้มีโอกาสฟื้นตัว เพราะพักตัวเองได้ หมุนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อยๆ และในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านที่ยืนอยู่บนเงื่อนไขทางธรรมชาติ เช่น คลื่นลม กระแสน้ำ ฯลฯ ก็เป็นอีกรูปธรรมหนึ่งที่เอื้อให้ท้องทะเลได้มีโอกาสฟื้นตัว เพื่อผลิตสัตว์น้ำขึ้นทดแทนสัตว์น้ำที่ถูกจับไปได้ เช่น โดยธรรมชาติของกุ้งจะวางไข่ที่หลังของตัวกุ้ง จะออกเป็นสายสีเขียวเป็นเส้นยาวและขอบวางไข่ ในบริเวณน้ำลึก น้ำเขียว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นช่วงฤดูมรสุม ซึ่งเป็นช่วงฤดูกาลที่ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถออกทำการประมงได้ เพราะข้อจำกัดของเรือประมงที่มีขนาดเล็ก ไม่สามารถต้านทานแรงลมมรสุมและคลื่นได้ หรือในกรณีของปู โดยลักษณะธรรมชาติของปูจะไข่ในกระดองก่อนแล้วจึงไข่ออกมานอกกระดอง แล้วสลัดตัวอ่อนออก เพื่อให้ไข่ไปฟักเป็นตัวต่อไป ช่วงที่ปูมีไข่เช่นนี้จะเป็นช่วงฤดูมรสุมหรือหลังมรสุมเล็กน้อย และปูจะไปอยู่ในเขตน้ำลึก ห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งปูตัวเมียที่มีไข่นั้นจะฝังตัวอยู่กับพื้นทะเล ในขณะที่การประมงปูของชาวบ้านนั้นจะไม่สามารถลงไปถึงพื้นทะเลได้ นอกจากนี้ลักษณะของปูที่มีไข่จะมีนิสัยดุร้าย ชอบกัดอวน ชาวบ้านขาดทุนเป็นรูขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านจะต้องมาเสียเวลาในการซ่อมแซมอวนของตนเองอีก

2.1.3 ต้นทุนทางสังคมของชุมชน

❖ ต้นทุนทางสังคมในเรื่องฐานทรัพยากร เช่น ป่าชายเลนรอบๆชุมชนซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชุมชนมาก เช่น ป่าชายเลนจะช่วยเป็นแหล่งกักเก็บลมพายุ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งอาหารของสัตว์น้ำและช่วยเพิ่มความหลากหลายของทรัพยากรสัตว์น้ำ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของสัตว์น้ำ ทำให้ชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำได้ในแต่ละวันเพิ่มขึ้น มีรายได้มากขึ้นและส่งผลกระทบต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของชาวบ้าน

❖ ต้นทุนทางสังคม ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร

ภูมิปัญญาชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและอยู่กับชุมชนมาอย่างยาวนาน ซึ่งจะมีผลต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านเนื่องจากชาวบ้านจะมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆเพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือเพื่อจับสัตว์น้ำโดยจะมีการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาลและใช้เครื่องมืออวนจับสัตว์น้ำตามชนิดของสัตว์น้ำ และขนาดตาอวนก็จะมีการกำหนดอย่างชัดเจน ซึ่งมีขนาดตาอวนที่ใหญ่เพื่อการอนุรักษ์และปกป้องสัตว์น้ำวัยอ่อนเพื่อให้มีโอกาสเจริญเติบโตได้อีก นอกจากนั้นชุมชนยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพของชุมชน, การเรียนรู้เพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่

ชุมชนประมงพื้นบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้เพราะการประกอบอาชีพจะต้องมีความเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากสภาพอากาศ เช่น การสังเกตสีของท้องฟ้าเพื่อแสดงถึงการชุกชุมของสัตว์น้ำบางชนิด

❖ **ต้นทุนทางสังคมในเรื่องการดำรงชีวิตและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่** การประกอบอาชีพประมงของชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถประกอบอาชีพได้เพียงลำพังเนื่องจากในการออกทะเลเพื่อไปจับสัตว์น้ำชาวประมงมักมีการถามไถ่พื้นที่ในการจับสัตว์น้ำจากเพื่อนบ้าน เพื่อไปวางอวนในบริเวณดังกล่าวโดยลักษณะการวางอวนของชาวบ้านจะวางอวนในบริเวณใกล้เคียงกันและจะใช้สิทธิการมาก่อนได้วางอวนก่อนโดยจะไม่แย่งพื้นที่วางอวนซึ่งทำให้เกิดปัญหาขึ้นในภายหลัง เช่น อวนทับกัน แต่ชาวบ้านจะมีการแบ่งพื้นที่ให้ผู้อื่นได้มีบริเวณในการวางอวนด้วย

นอกจากนี้แล้วความสามัคคีและความร่วมมือของชุมชนก็เป็นต้นทุนทางสังคมอีกประการหนึ่ง โดยชาวบ้านจะมีความสามัคคีและช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำซึ่งไม่สามารถทำได้เพียงลำพังแต่ต้องอาศัยความร่วมมือกันของชุมชนเพื่อให้กิจกรรมบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ในขณะเดียวกันเมื่อเพื่อนบ้านหรือผู้ที่ทำประมงในหมู่บ้านข้างเคียงเกิดเครื่องยนต์เสียหรือเรือจมในขณะที่ไปออกทะเล ชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันก็จะไม่นิ่งเฉยหรือไม่สนใจแต่จะให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่โดยการช่วยซ่อมเครื่องยนต์ การลากเรือเข้าสู่ฝั่ง หรือแม้กระทั่งในขณะวางอวน เมื่ออวนเกิดสูญหายหรือถูกเรือขนาดใหญ่ เช่น เรืออวนรุน เรืออวนลากลากอวนไป ชาวบ้านก็จะมีการบอกต่อกันในกรณีที่อวนสูญหายเนื่องจากอวนทับกัน ชาวบ้านก็จะมีการเจรจาตกลงกันเอง โดยจะมีการแบ่งสัตว์น้ำที่ได้มาและมีการชดเช้อวนคืนให้กับผู้ที่เสียหาย แต่ในกรณีที่เครื่องมือถูกเรืออวนลากลากไป ชาวบ้านและเจ้าของอวนเองก็จะพยายามติดต่อเจ้าของเรือเพื่อมาเจรจาตกลงให้มีการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น

❖ **ต้นทุนทางสังคมในเรื่องกลุ่มอาชีพชุมชน**

● **กลุ่มผู้ทำการประมงชายฝั่งและแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง** เช่น กะปิ บูด ปลาแห้ง ปลาเค็ม ข้าวเกรียบปลา ซึ่งการทำข้าวเกรียบปลาในหมู่บ้านนั้น เกิดจากการที่ผู้หญิงในหมู่บ้านจะไม่ค่อยทำงาน ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน ทำความสะอาดบ้านและเลี้ยงดูลูก แต่เมื่อประมาณ 40 ปีก่อน กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้จำนวนชาวบ้านเพิ่มขึ้น ผู้ชายทำงานเพียงคนเดียวไม่เพียงพอ ผู้หญิงจึงเริ่มที่จะช่วยงานเพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัว การทำข้าวเกรียบปลาแปรรูปมาจากขนมชนิดหนึ่งคือ จอห์น ไม่มีชื่อภาษาไทยเพราะเป็นขนมของชาวมลายู ลักษณะคล้ายทอดมัน มีวิธีทำคือ นำปลา แป้ง น้ำตาล เกลือ มาผสมกันแล้วนวดเสร็จแล้วนำไปทอด แต่จอห์นจะเก็บไว้ได้ไม่นาน จึงมีการปรับปรุงการทำจอห์นจากการทอดมาเป็นการต้มเรียกว่า หัวข้าวเกรียบ แต่หัวข้าวเกรียบจะเก็บไว้ได้ไม่นานเช่นกันเพราะจะขึ้นรา จึงนำหัวข้าวเกรียบหั่นเป็นชิ้นแล้วตากแห้งเป็นข้าวเกรียบปลาในปัจจุบัน

การทำข้าวเกรียบปลาในอดีตเป็นสิ่งที่ยากลำบากเพราะไม่มีอุปกรณ์ช่วย ทุกอย่างทำด้วยมือจึงต้องใช้ความอดทนสูง มีขั้นตอนในการทำหลายอย่าง เริ่มจากการเตรียมสถานที่ ซึ่งใช้ใต้ถุนบ้าน เตรียมเครื่องมือในการทำ เช่น มีดหั่น กะละมัง เตา ไม้ฟัน จะใช้เวลา 3-5 วันและเมื่อก่อนจะมีการรับจ้างหั่นข้าวเกรียบในราคา

แข่งละ 10 บาท แต่ปัจจุบันการทำข้าวเกรียบใช้เครื่องนวดแป้ง เครื่องหันข้าวเกรียบ ขั้นตอนการทำจึงง่ายขึ้น ใช้เวลาไม่นาน และมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกทำให้เกิดการคล่องตัวในการติดต่อซื้อขาย ปัจจุบันมีการพัฒนาข้าวเกรียบปลาให้มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น ข้าวเกรียบปลาสาหร่าย ข้าวเกรียบปลาต้มยำ เป็นต้น ข้าวเกรียบปลาเหล่านี้เป็นที่ยอมรับของตลาดในปัตตานี สงขลา ยะลา และนราธิวาส ส่วนใหญ่จะส่งขายในตลาดสด ปัจจุบันข้าวเกรียบปลากลายเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านมีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัวเฉลี่ยราว 5,000 -30,000 ต่อเดือน ในหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มเป็นแม่บ้านเกษตรกรทำข้าวเกรียบและได้มีสมาชิกมากมายในตอนนี้

- **กลุ่มผู้ประกอบการค้า** ผู้รับซื้อสัตว์น้ำ ร้านค้าในหมู่บ้าน ผู้ค้าเร่ ขายอาหาร ตัวแทนจำหน่ายสินค้าที่มาจากภายนอก

- **กลุ่มแรงงานรับจ้าง** กลุ่มรับจ้างเย็บอวน รับจ้างที่สะพานปลา กรรมกรทั่วไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะมาเลเซีย

- **กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อขาย**

- **กลุ่มวิชาชีพต่างๆ เช่น**

ช่างต่อเรือ ซึ่งในหมู่บ้านชาวประมงนั้นจะมีช่างทำเรือเกือบทุกหมู่บ้าน ไม้ที่ใช้ในการต่อเรือคือไม้ตะเคียนและไม้สยา แต่ส่วนใหญ่จะใช้ไม้ตะเคียนเพราะเป็นไม้เนื้อแข็งทนต่อน้ำได้ดีที่สุด ความยาวของเรือแต่ละลำประมาณ 5-7 เมตร ค่าจ้างในการต่อเรือลำเล็กขนาดกว้าง 1.5 เมตร ยาวประมาณ 7 เมตร ราคา 10,000-12,000 บาท ค่าจ้างในการต่อเรือลำใหญ่ขนาดกว้าง 2 เมตร ยาว 7 เมตร 20,000-25,000 บาท ระยะเวลาในการต่อเรือแต่ละลำ คือ เรือลำเล็กประมาณ 1 เดือน เรือลำใหญ่ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน

ช่างวาดลายเรือ ภาษามลายูเรียกว่า ซอแปะ การเขียนลายเรื่อนั้น เป็นศิลปะที่ช่างเขียนลายจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ นิยมเขียนเพื่อความสวยงาม แต่ชาวบ้านบางคนมีความเชื่อในเรื่องการเขียนลายเรือและตั้งชื่อเรือเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เรือด้วย ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่าว่ารูปแบบการเขียนลายเรือในอดีตส่วนใหญ่จะเป็นลายไม้ดอกประดับเท่านั้น บางลำไม่มีการเขียนลายเลย สีที่ใช้ในการทำเรือและวาดลวดลายคือสีน้ำมัน ค่าจ้างในการวาดแต่ละลำถ้าหากเป็นเรือขนาดเล็กประมาณ 2,500-3,000 บาท เรือลำใหญ่ประมาณ 4,000-6,000 บาท ใช้เวลาไม่เท่ากันคือ เรือลำเล็กจะใช้เวลาประมาณ 5-7 วัน ส่วนลำใหญ่ประมาณ 14-15 วัน

การเรียนรู้และการสืบทอดงานเขียนลายเรือกอลและที่ผ่านมา ผู้สนใจศึกษาการเขียนลายเรือจะต้องศึกษาด้วยตนเองโดยไม่มีการเรียนการสอนแต่ใช้วิธีสอบถามความรู้จากช่างผู้ชำนาญ สังเกตขั้นตอนการเขียนรวมทั้งการผสมสีจากช่างผู้ชำนาญก่อน แล้วลองมาหัดวาดบนเรือเล็กๆ ของเพื่อนบ้านที่เป็นชาวประมงด้วยกันโดยไม่มีค่าจ้าง แต่อาจจะได้ค่าตอบแทนบ้างเล็กน้อย เช่น การเลี้ยงข้าว เลี้ยงน้ำชากาแฟ หากมีใจรักและมีพรสวรรค์ในตัวอยู่แล้ว ประกอบกับการสะสมความรู้ที่ได้ศึกษามานาน

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับนักวิจัยและผู้สนใจได้เข้าใจถึงสภาพพื้นที่ของชุมชนและได้เรียนรู้ข้อมูลจุดเด่นของชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อนำไปสู่การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องต่อไป

2.2 แนวคิดการพัฒนาทุนชุมชน

2.2.1 นิยามความหมาย

ทุน หมายถึง ของเดิมหรือเงินเดิมที่มีไว้ ลงไว้ กำหนดไว้ จัดตั้งไว้ เพื่อประโยชน์ให้งอกงาม เช่น มีความรู้เป็นทุน มีเงินเป็นทุน มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุน มีแกนนำชุมชนเป็นทุน เป็นต้น ทั้งนี้ทุนสามารถแบ่งออกเป็น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

- **ทุนที่เป็นเงินตรา** คือ กองทุน เงินทุนที่เกิดขึ้นจากการออม การสะสมทรัพย์ รวมถึงงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ

- **ทุนที่ไม่ใช่เงินตรา** (แนวทางการพัฒนาทุนชุมชน กรมพัฒนาชุมชน, 2553) ประกอบด้วย

- 1) **ทุนมนุษย์** (Human Capital) หมายถึง ความรู้ความชำนาญด้านต่างๆ ของคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน ได้แก่ ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ด้านภูมิปัญญา เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ครู พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรต่างๆ เด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ เด็กกำพร้า เป็นต้น รวมถึงผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจทั้งยากจนและร่ำรวย

- 2) **ทุนสังคม** (Social Capital) หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพรวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันของคนในชุมชน กลุ่มองค์กร เครือข่ายภาคประชาชน ภาคประชาสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ตลอดจนความเชื่อถือศรัทธา และวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน

- 3) **ทุนกายภาพ** (Physical Capital) หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีพของประชาชน ได้แก่ การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน การสื่อสารโทรคมนาคม โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เป็นต้น

- 4) **ทุนธรรมชาติ** (Natural Capital) หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา ทะเล เกาะ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน น้ำพุ พืชพันธุ์ ธัญญาหาร เป็นต้น

ชุมชน หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่อาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554) นอกจากนั้น พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 ยังได้ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ไว้ว่า กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติและต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันหรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันหรือมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน

ท้องถิ่น หมายถึง ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เวลาท้องถิ่น ประเพณีท้องถิ่น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

การจัดการตนเอง หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการทุน เช่น คน เงิน ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ ภูมิปัญญา ฯลฯ เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนไปสู่เป้าหมายการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน

ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง พื้นที่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคนที่หลากหลาย อาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้งในรูปแบบพื้นที่ทางการปกครอง ตำบล อำเภอ จังหวัด และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์

ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรม ประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย (แนวทางการพัฒนาทุนชุมชน กรมพัฒนาชุมชน,2553)

ทุนชุมชน หมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชน ความสามัคคี การมีองค์กรมีหน่วยงานที่จะจัดการจัดระบบต่างๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานในท้องถิ่นและชุมชนให้มีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนสถาบันครอบครัว ทุนวัฒนธรรม ทุนกิจกรรมและทุนสังคม (เสรี พงศ์พิศ,2553 อ้างถึงใน ญัฐวดี ใจแสงทรัพย์และอุบลวรรณ หงษ์วิทยากร,2557)

“**ทุนชุมชน**”คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าหมายถึง“**กองทุนชุมชน**” นั่นคือเป็นเรื่องของเม็ดเงินล้วนๆที่มีเป้าประสงค์ต่างๆ กัน เช่น **กองทุน กข.คจ.** ซึ่งหมายถึงโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนของรัฐบาล จัดตั้งขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ.2536 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ครัวเรือนยากจน (ที่มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท/คน/ปี ตามเกณฑ์ จปฐ. ปี 2535) ได้ยืมเงินจากกองทุนไปลงทุนประกอบอาชีพให้มีรายได้พ้นเส้นความยากจนดังกล่าวโดยไม่เสียดอกเบี้ยหรือกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่เรารู้จักกันโดยทั่วไปว่า **กทบ.** ที่รัฐได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2544 โดยสนับสนุนเงินกองทุนให้หมู่บ้านละ 1,000,000 บาท เพื่อเป็นแหล่งทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุน การสร้างงานและอาชีพ ฯลฯ โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราที่เป็นธรรมหรือรวมทั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ที่จัดตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 โดยการรวมตัวกันของประชาชนเพื่อช่วยเหลือตนเองและคนในชุมชนด้วยวิธีการประหยัดทรัพย์สะสมเงินทีละเล็กละน้อยเป็นประจำสม่ำเสมอทุกๆเดือน เรียกว่า“เงินสัจจะสะสม” เพื่อใช้เป็นทุนให้สมาชิกที่มีความจำเป็นเดือดร้อนได้กู้ยืม ไปใช้ในการประกอบอาชีพหรือเพื่อสวัสดิการของตนเอง ครอบครัว และชุมชน

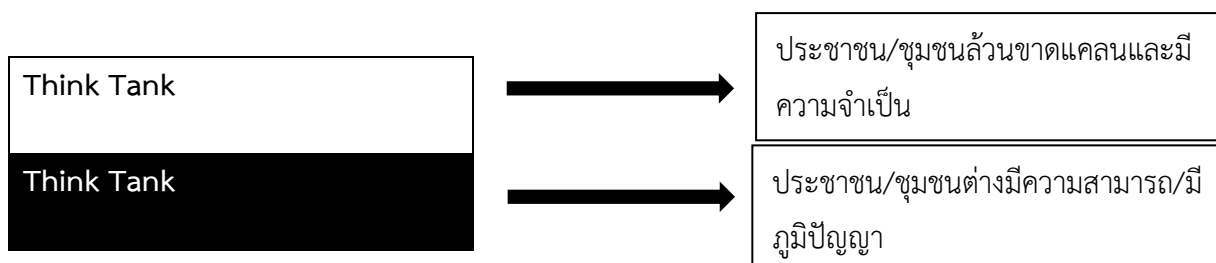
แต่แท้จริงแล้ว “**ทุนชุมชน**” ยังมีความหมายที่กว้างไกลไปกว่าเรื่องของเงินตรา กล่าวคือ หมายถึง สรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ/ สิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรมประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย

*Kretzmzn, Jhon P. and Jhon L McKnight. 1993. (Building Community from the Inside Out: a Path toward Finding and Mobilization a Community's Assets. Chicago,IL: ACTA Publications.) ได้ให้แนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งชุมชนด้วย “ทุนชุมชน” โดยการเปรียบเทียบแนวคิดแบบดั้งเดิมกับแนวคิดใหม่ในการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

ที่	ประเด็นความคิด	แบบดั้งเดิม	แบบใหม่
1	แนวคิดพื้นฐาน	เริ่มต้นจากการศึกษาหาความจำเป็นทั้งหลาย	เริ่มต้นจากการศึกษาหาความจำเป็นทั้งหลาย
2	การกำหนดเป้าหมาย	เพื่อเปลี่ยนแปลงสถาบัน	เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง
3	การสนทนาแลกเปลี่ยน	เพื่อพิจารณาปัญหา/ความกังวล	เพื่อพิจารณาทักษะความใฝ่ฝัน
4	ผู้นำการเปลี่ยนแปลง	คืออำนาจ	คือความสัมพันธ์
5	การมองประชาชน	คือผู้บริโภค/ลูกค้า	ผู้นำการเปลี่ยนแปลง/เจ้าของปัญหาและเป็นเจ้าของชุมชน

ในเวลาเดียวกัน Kretzmzn, Jhon P. and Jhon L McKnight ก็ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์และการประเมิน “ปัญหา/ความจำเป็น” โดยการใช้เครื่องมือ “จัดลำดับความสำคัญ” (Priority) เพื่อใช้ในการ “ตัดสินใจ” (Make Decision) ว่ามีความจำเป็น/ปัญหาในลำดับใดบ้าง ที่จะต้องมีการบริหารจัดการ (Management) และระดมสรรพทรัพยากรอย่างจริงจังของชุมชน ฉะนั้น จึงมีคำถามว่า..การเริ่มต้น “พัฒนาชุมชน” เราควรที่จะเลือกเส้นทางใดก่อน หรือหลัง ระหว่าง “การศึกษาค้นหาปัญหา/ความต้องการ” กับ “การศึกษาค้นหาทุนชุมชน” ด้วยการใช้ตารางเปรียบเทียบ ดังต่อไปนี้

จากตารางข้างต้น สามารถสรุปเป็นกรอบความคิดแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ได้ ดังนี้

ดังนั้น สิ่งที่เกิดผลสำหรับ “ปัญหา/ ความจำเป็น” และ “ทุนทางสังคม” คือสิ่งที่เรา ควรเริ่มต้นพัฒนาชุมชนด้วยการค้นหา “ทุนชุมชน”

ทุนชุมชน (Community Capital) คือ สิ่งที่เป็นมูลค่าหรือมีคุณค่าที่มีใช้เงินตราเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงสิ่งอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคน เช่น ทุนทรัพยากรที่ก่อให้เกิดผลผลิต รวมถึงเงินและสินทรัพย์อื่นๆ ที่เป็นความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ ของคน ทุนทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ปัจจัยบริการทางโครงสร้างพื้นฐาน เป็นต้น และได้จัดหมวดหมู่/ จำแนกประเภทของ “ทุน” ออกเป็น 2 ส่วน เพื่อให้เหมาะสมกับบทบาทภารกิจของกรมการพัฒนาชุมชน คือ (1) **ทุนการเงิน** โดยดำเนินการ ส่งเสริมและพัฒนาองค์กรการเงิน พัฒนากิจกรรมทางการเงินให้กับองค์กรการเงิน รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพขององค์กรการเงินให้ สามารถพัฒนาทุนชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อการจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชน (2) **ทุนชุมชน ด้านอื่น ๆ** ซึ่งเป็นกิจกรรมการพัฒนาที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานทั้งในและนอก กรมการพัฒนาชุมชนที่ยังขาดความสมดุลและยังไม่ได้ดำเนินการตามแนวคิดใหม่ในการ “พัฒนาทุนชุมชน” ดังนั้น จึงได้จำแนก ประเภทของทุนชุมชนไว้ 5 ประเภท ดังนี้

(1) **ทุนมนุษย์** (Human Capital) หมายถึง คุณสมบัติด้านต่างๆ ของคนทุกเพศทุกวัยในชุมชนที่มีคุณสมบัติในด้านสุขภาพอนามัย อายุขัย/ด้านการศึกษา ภูมิปัญญา ชีตความสามารถ/ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ความยากจน ร่ำรวยของคนในครัวเรือน ตัวอย่างได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครู พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรต่างๆ เด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ เด็กกำพร้า เป็นต้น

(2) **ทุนสังคม** (Social Capital) หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันในชุมชน กลุ่มองค์กร เครือข่ายภาคประชาชน/ประชาสังคม ความเชื่อถือศรัทธา ตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน

2.2.2 รูปแบบของทุนสังคมตามแนวคิดของสังคมไทย

ด้วยการใช้คำเรียก “ทุนสังคม” (Social Capital) ที่มีแตกต่างกันออกไป อาทิ “ทุนบ้านนอก”/ “ทุนของชุมชน”/ “ทุนท้องถิ่น” ฯลฯ ดังนั้น **รูปแบบทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทย*** จึงมีหลากหลาย ดังนี้

(2.1) ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นฐานชีวิตในการทำมาหากินของคนไทย ยกตัวอย่างเช่น ความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ทางศาสนา ศิลปะ การทอผ้า ทอเสื่อ

(2.2) จารีต ประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่หล่อหลอมจากประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมาเพื่อดูแลควบคุมชุมชนให้ดำรงชีวิตไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดของชุมชนนั้น

(2.3) ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เอื้ออาทร ได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันผ่านกิจกรรมต่างๆ ทั้งในระดับสมาชิก/กลุ่ม หรือระหว่างชาวบ้านซึ่งอาจจะขยายออกไปถึงชุมชนใกล้เคียงและขยายความมีน้ำใจเอื้ออาทรออกไปถึงคนยากจน ผู้ด้อยโอกาส รวมถึงแรงงานคืนถิ่นในชุมชนอีกด้วย

(2.4) ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไทย มีลักษณะของระบบครอบครัวเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก เช่น ระบบเอามื้อเอาแรงกัน การลงแขกเกี่ยวข้าว ความสัมพันธ์อันอบอุ่นนี้ จะเป็นโครงสร้างอันสำคัญที่จะยึดโยงชุมชนไว้ให้เข้มแข็งไม่แตกสลายโดยง่าย

(2.5) ความสามัคคี รวมพลัง รวมใจและรวมความคิดของสมาชิกในกลุ่มหรือของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงหรืออาจจะขยายเชื่อมโยงกับหน่วยงานราชการและหน่วยงานสนับสนุนอื่นๆ เพื่อให้เกิดการระดมทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จนเกิดความต่อเนื่องยั่งยืนของกิจกรรมในระยะยาว

(2.6) ทักษะในการจัดการร่วมกัน ซึ่งจะเกิดการเพิ่มความสามารถ ทักษะความชำนาญ ในการจัดการเรื่องต่างๆของกลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายองค์กร ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนหรือวัด เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากของชุมชนให้เกิดการพออยู่พอกินและมีความพอเพียงร่วมกัน

(2.7) ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีพ ยกตัวอย่าง เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการทำเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน เป็นต้น

ดังนั้น ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรมรวมทั้งปัจจัยที่เอื้อให้เกิดทุนทางสังคมจากภายในและภายนอกชุมชนจากนักคิด/นักวิชาการ/และหน่วยงานผู้รับผิดชอบชัดเจนในตัวเองว่า “ทุนทางสังคม” เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน การเกื้อหนุนกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่างๆ เช่น กลุ่มเกษตรผสมผสาน

เครือข่ายโรงสีชุมชน กลุ่มเยาวชนสำนึกรักษ์บ้านเกิด เป็นต้น รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีพ ฉะนั้น ทูทางสังคมดังกล่าวนี้คือพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้ชุมชนต่างๆ มีความสามารถในการเพิ่มทุนทางสังคมให้กับชุมชนตนเองมากขึ้น มีความเท่าทันต่อปัญหาและมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้มากขึ้น และท้ายที่สุดสามารถพึ่งพาตนเองได้จริงในระยะยาว

กล่าวโดยสรุปคือ การพัฒนาทุนทางสังคมของไทย ควรมุ่งเน้นไปที่รากฐานดั้งเดิม หรือ แหล่งที่มาของทุนทางสังคม เช่น ศาสนาขนบธรรมเนียมปฏิบัติ และประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น โดยไม่ควรที่จะพยายามปรับเปลี่ยนรากฐาน แต่ควรกระตุ้น สนับสนุนและส่งเสริมรากฐานดั้งเดิมให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

(3) ทุนกายภาพ (Physical Capital) หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีพของประชาชน ได้แก่ การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน การสื่อสาร โทรคมนาคม โบราณ วัตถุ โบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่างๆ

(4) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชน ในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา ทะเล เกาะ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน น้ำพุ พืชพันธุ์ธัญญาหารธรรมชาติ เป็นต้น

(5) ทุนการเงิน (Financial Capital) หมายถึง ทรัพยากรที่เป็นตัวเงินตรา รวมถึงโอกาสทางการเงินที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ ได้แก่ ทุนทางการเงินที่มาจากออม (Available Stocks) ที่เป็นเงินสด/เงินฝาก สัตว์เลี้ยง อัญมณี และทุนที่มาจากรายได้อื่น ได้แก่ เงินบำนาญ/ค่าตอบแทนที่ได้จากรัฐ และเงินกองทุนต่าง ๆ

ดังนั้น “ทุนชุมชน” ทั้ง 5 ประเภทนี้ จะต้องใช้เป็นปัจจัยนำเข้า (Input) ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการแปลงค่าทุนต่างๆ ให้ออกมาเป็นผลผลิต/ ผลลัพธ์ (Output/Outcome) ให้ได้ ทั้งนี้ เราจะต้องคำนึงถึงทุนบางประเภทที่จะต้องสงวนรักษาหรือพัฒนาระดับไปพร้อมๆ กันอย่างสมดุลโดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันเอง

“การพัฒนาทุนชุมชน” เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนารวมกันครอบคลุมในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านประชาธิปไตย ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนด้านวัฒนธรรมวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2553)

แนวคิดข้างต้นได้อธิบายถึง ทุนของชุมชน ซึ่งหมายถึงทุนที่เป็นเงินตราและทุนที่ไม่ใช่เงินตราซึ่งประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึง ความรู้ การศึกษา ภูมิปัญญา, ทุนสังคม หมายถึง กลุ่ม องค์กร การยอมรับซึ่งกันและกัน, ทุนกายภาพ หมายถึง การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า พลังงาน และทุนธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นสามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ คือ ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการค้นหาทุนของชุมชนซึ่งพบว่า ทุนของชุมชน ประกอบด้วย 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม และ 3) ทุนสติปัญญา ซึ่งทุนชุมชนต่างๆ เหล่านี้ เป็นทุนที่ช่วยสร้างสรรค์ความเป็นชุมชน หากทุนชุมชนมีความ

เข้มแข็งชุมชนก็จะมีคามเข้มแข็ง หากทุนชุมชนมีความอ่อนแอ ชุมชนก็อ่อนแอตามไปด้วย ดังนั้นการศึกษาในประเด็นเรื่องนี้จึงจะนำแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมาอธิบายถึง ทุนชุมชน ที่มีความหมายที่กว้างไกลไปกว่าเรื่องของทรัพย์สิน แต่หมายถึงสิ่งอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือหรือภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ/ สิ่งแวดล้อม คนวัฒนธรรมประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะนำไปสู่การสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาประเด็นการพัฒนาทุนของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีว่ามีรายละเอียดอย่างไรบ้าง

2.3 แนวคิดทุนทางสังคม

2.3.1 ความหมายของทุนทางสังคม

การให้ความหมายของทุนทางสังคมนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายแตกต่างกัน ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของทุนทางสังคมมาพอสังเขป ดังนี้

Putnam (1993, อ้างถึงใน สุวรรณิ คำมัน และคณะ, 2551: 2-3) กล่าวว่า ทุนทางสังคมว่า เป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุนการร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทุนทางสังคมนั้น เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ดีร่วมกัน ดังนั้นทุนทางสังคมในรูปเครือข่ายส่งผลให้เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงานแบบปัจเจกชน เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทนทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และมีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

Coleman (1999, อ้างถึงใน นุทิศ เอี่ยมใส, 2555: 8) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นชุดของความสัมพันธ์ (set of relationships) ระหว่างคน เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน (common) เป็นชุดของการมีค่านิยมร่วมกัน (set of shared values) และการมีสำนึกของความไว้วางใจ (sense of trust) ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคนหรือมากกว่าที่ได้แสดงออกมาและส่งผลต่อกิจกรรมที่ได้กระทำในมิติดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าทุนทางสังคมนั้นเป็นโครงสร้างทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจจุบันกับบุคคลในองค์กร และทางตรงกันข้ามในที่ที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ ก็จะมีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งกันในค่านิยมและการขาดซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน Social Capital Interest Group (อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548: 37) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่เป็นไปได้ ที่จะพัฒนาให้เกิดผลประโยชน์ได้ (the potential benefits) เป็นความได้เปรียบของกลุ่มคนหรือชุมชน เพราะทุนทางสังคมสามารถทำให้เกิดประโยชน์ได้โดยการกระทำที่พึงามของคน หรือกลุ่มคนที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน และมีความสำนึกร่วมกันที่จะก้าวไปข้างหน้า

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543:286) กล่าวว่า ทูทางสังคม หมายถึง สถาบันทางสังคม และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน ชนบทที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรม แก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันเป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม และลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่ง ทูทางสังคม คือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน วิถีความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541, อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548: 41) กล่าวว่า ทูทางสังคม คือ วิธีคิดและระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อน และเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้/ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มาจำกัดการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้นๆ เช่น การใช้ทรัพยากรต่างๆ การจัดการทุน เป็นต้น

วรุฒิ โรมรัตนพันธ์ (2548: 46) กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในสังคมและถูกนำมาใช้ในมิติที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งมิติที่กว้างขวางครอบคลุมในสิ่งที่ป็นรูปธรรม ได้แก่ เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และมิติที่เป็นนามธรรมอันได้แก่ เรื่องของวัฒนธรรม ความรู้ สติปัญญา และจิตใจ การมีอยู่ของทูทางสังคมในชุมชนนั้นอาจจะดูได้จากสถิติตัวเลขที่แสดงถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน (ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือสิ่งแวดล้อม) หรือ การเติบโตเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม มีความเชื่อว่า ทูทางสังคมสามารถก่อให้เกิดพลัง เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้

สถาบันพระปกเกล้า (2554:7) กล่าวว่าทูทางสังคม คือ สิ่งดีๆที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล หรือ ปราชญ์ชาวบ้าน เครือข่ายของการรวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ ภายในประชาคม บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ ซึ่งส่งผลให้ผู้มีส่วนร่วมสามารถกระทำการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยความร่วมมือจะสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อถึงกัน และไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทูทางสังคมมีลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะ เป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางสังคม

2.3.2 องค์ประกอบของทูทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548: 2-3) กล่าวว่า องค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน มีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทูทางสังคม ดังนี้

1. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพ ที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีน้ำใจเอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ และรักชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญาให้มีศักยภาพ และมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จนมีนิสัยใฝ่รู้ไปตลอดชีวิตและพร้อมปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพที่

สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิด ร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนสังคมทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึกรู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม กล่อมเกลาจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบันศาสนาที่มีความเข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคม และเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษา เป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมแก่คนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการ บุคลากร ทรัพยากร และเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักบรรษัทภิบาลในการดำเนินธุรกิจ หรือดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมแล้วจะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล และสื่อเป็นสถาบันที่สามารถชี้นำและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรม ค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

3. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดีงามค่านิยมความเป็นไทย นอกจากนี้ยังมีในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษามรดก ฟื้นฟูพัฒนา และต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

4. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิด และหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่า และจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคน และธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาดการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

เอนก นาคะบุตร (2545:16-19, อ้างถึงใน อาทิตย์ บุตดาตวง, 2554: 23-24) ได้แบ่งทุนทางสังคมออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่

1. ทุนทางสังคมรูปแบบแรก คือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้าน รักเมือง เสียสละ และการดูแลสืบต่อ ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่าเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนในแต่ละสังคม

2. ทูทางสังคมรูปแบบที่สอง คือ ทูทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ของใช้เครื่องมือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดี ความพอเพียง การอยู่ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน

3. ทูทางสังคมรูปแบบที่สาม คือ ทรัพยากรมนุษย์/ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิดผู้นำทางการเกษตร เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือ

4. ทูทางสังคมรูปแบบที่สี่ คือ ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นหญ้าต่าง ๆ สมุนไพร พืชพรรณสิ่งมีชีวิตต่างๆ แร่ธาตุและผลผลิตของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าเขา ล้วนเป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้มูลค่าก็จะตามมาและไม่มีหมด เพราะใช้เป็นจัดการเป็น

5. ทุนโคกทรัพย์ คือ ทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษเรือกสวนไร่นา สิ่งปลูกสร้าง เงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่างๆ ที่ทำร่วมกัน ล้วนเป็นทุนของชุมชนอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็นกองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารกระป๋องเป็นต้น การจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกัน เป็นพี่เป็นน้องไว้ใจกันก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณีที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไปทางเดียวกัน

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2557:3-4)กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสาได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีน้ำใจ มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยมีความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และได้ใช้ศักยภาพและคุณสมบัติทั้งหลายที่มีทำประโยชน์ต่อชุมชน

2. ทุนสถาบัน คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่มและสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อนทำให้มีศักยภาพและพลังที่จะช่วยเหลือกันเองหรือร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน ตัวอย่างของทุนสถาบันในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ กลุ่มอาชีพ วัด โรงเรียน สถาบันครอบครัว รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น

3. ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ประชาชนท้องถิ่นจนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจใน

ความเป็นตัวตนของตนเอง ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีไทย สถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน รวมทั้งระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่สั่งสมสืบทอดกันมา เป็นสายใยของความผูกพัน เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่สามัคคี เป็นหมู่เหล่ามีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เป็นสิ่งที่คุมให้คนอยู่ในกรอบจริยธรรม คุณธรรม เป็นตัวช่วยสนับสนุนการทำความกิจกรรมอื่นๆของชุมชน

4. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้าป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพัน เป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม/เครือข่าย ร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำตก ภูเขา เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและทำให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การร่วมกันพัฒนาผลผลิตของชุมชนให้มีคุณภาพหรือร่วมกันอนุรักษ์ให้คงไว้ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้คนรวมกลุ่มมีสัมพันธภาพที่ดี ช่วยเหลือกันและช่วยงานของส่วนรวม

จากการศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมมี 4 องค์ประกอบ ดังนี้ ทุนคน/มนุษย คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถมีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร มีน้ำใจ และพร้อมที่จะเสียสละทำประโยชน์เพื่อชุมชน ทุนสถาบัน/องค์กร คือ สถาบัน องค์กร ที่มีส่วนสนับสนุน ผลักดันให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขและทำประโยชน์ร่วมกัน ทุนภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นรวมไปถึงค่านิยมและความเชื่อที่ดีของชุมชน

2.3.3 บทบาทหน้าที่ของทุนทางสังคม

Putnam (1993, อ้างถึงใน ทินกฤต นุตวงษ์, 2554: 26-27) กล่าวว่า ทุนทางสังคมมีบทบาทและหน้าที่สำคัญที่จะก่อประโยชน์ต่อชุมชน 2 ลักษณะ และแต่ละลักษณะอยู่ร่วมกันเหมือนเหรียญสองด้าน ดังนี้

1. บทบาทของทุนทางสังคมในฐานะตัวเชื่อมให้กลุ่มสมาชิก (bonding social capital) เน้นการมองเข้ามาภายใน (inward looking) โดยจะสนับสนุน ครอบครัว กลุ่มเพื่อนและกลุ่มเพื่อนบ้านที่มีลักษณะความเป็นพี่น้องทางชาติพันธุ์ และมีอัตลักษณ์ทางสังคมซึ่งใกล้ชิดและรู้จักกันแล้วมารวมมือกันสร้างสายสัมพันธ์ให้เข้มแข็ง (strong ties) แต่สายสัมพันธ์ที่เข้มแข็งจากความร่วมมือดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อกีดกันคนนอก

2. บทบาทการประสานสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มภายในและภายนอก (bridging social capital) เน้นการมองออกไปภายนอก (outward looking) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างทางสังคม ที่ก่อนหน้านี้รู้จักกันมาก่อนและมีสายสัมพันธ์ที่อ่อนแอ (weak ties) มารวมมือกันเพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากนี้ Putnam (2000, อ้างถึงใน วรุณี โรมรัตนพันธ์, 2548: 63-64) กล่าวว่าประโยชน์ของทุนทางสังคมมีอยู่หลายประการ ดังนี้

1. ทุนทางสังคมสามารถเพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงาน

2. ทุนทางสังคมทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือการต่างตอบแทน (reciprocity) ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียง และการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด

3. ทุนทางสังคมทำให้เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว

4. ทุนทางสังคมทำให้คนในชุมชนนั้นนำความสำเร็จที่เคยเกิดขึ้นร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อต่อยอดถึงความสำเร็จในอนาคต

วรวิทย์ โธมรัตน์พันธ์ (2548: 67) กล่าวว่า ประโยชน์ที่เกิดจากทุนทางสังคมนั้น ช่วยให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้น ทำให้งานมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากขึ้นและลดต้นทุนลง ช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ดี ช่วยให้ชุมชนมีพลังและเข้มแข็งสามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้บุคคลมีทางเลือกมากขึ้น ในการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล หรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ

ประโยชน์ของทุนทางสังคม ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้น ช่วยให้งานมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากขึ้น และลดต้นทุนลง ช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนมีพลังและเข้มแข็งสามารถแก้ไขปัญหาได้ง่ายขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมมีส่วนช่วยให้บุคคลมีทางเลือกมากขึ้นในการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล หรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจในกรณีของประเทศไทย ได้พบว่า เมื่อสังคมได้รับการพัฒนาทุนทางสังคมจะเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนปัญญา ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ซึ่งเหล่านี้ช่วยให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนบนความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

จากข้างต้นแนวคิดนี้ ได้อธิบายบทบาทหน้าที่และประโยชน์ของทุนทางสังคม ซึ่งสรุปได้ว่าทุนทางสังคมมีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนที่มีความสนิทใกล้ชิด รู้จักกันเป็นอย่างดีเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือที่เข้มแข็งในเรื่องที่มีความต้องการร่วมกัน อีกทั้งยังมีหน้าที่ในการประสานสัมพันธ์ความร่วมมือกับกลุ่มคนหรือองค์กรภายนอกเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อมีการร่วมมือกันก็จะทำให้กลุ่มคน ชุมชน หรือองค์กรมีศักยภาพจากเดิมมากขึ้น ก่อให้เกิดโอกาสทางเศรษฐกิจ ทำให้กลุ่มคน ชุมชน องค์กรนั้นๆสามารถที่จะพัฒนาไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง นอกจากนี้แนวคิดทุนทางสังคมได้อธิบายถึงเรื่องของความคิด ความเชื่อ ความไว้วางใจ ค่านิยมที่ตีร่วมกันของชุมชน รวมไปถึงเรื่องของวัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆที่มีอยู่ ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่การพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจในการค้นหาทุนทางสังคมของชุมชนประมงพื้นบ้านทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนชุมชนว่ามืองค์ประกอบอะไรบ้างเพื่อให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน

2.4 แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน

เวธกา เสวครบุรี, 2554 (อ้างใน พวงเพชร สุรัตนวิกุล, 2542, น.50-51) กล่าวว่า วิถีชีวิตชุมชนเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม หมายถึง วัฒนธรรมในทางสังคมศาสตร์นั่นเอง ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่างๆที่มนุษย์กระทำล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร

ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์กัน ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม

สังคมหนึ่งหรือชุมชนหนึ่งๆ จะต้องมียุติการดำเนินชีวิตเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม วิถีชีวิตจึงเป็นเสมือนเอกลักษณ์หรือตราประจำสังคม ซึ่งมีความแตกต่างกันไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุดังนี้ (อึ้งใน พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล, 2542, น.53-54)

วิถีชีวิต หมายถึง แบบแผนของการดำเนินชีวิต เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (สุพรรณิ ไชยอาพร, 2540)

คำว่า “วิถีชีวิต” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (ราชบัณฑิตยสถาน,2539) ได้ให้ความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นไปในการดำรงชีวิต ส่วนประเสริฐ วิทยาธิรัฐ (2522 อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุด,2546) ได้กล่าวสรุปความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง การอยู่อาศัยของกลุ่มคน ได้ประกอบอาชีพทำมาหากินตามสภาพแวดล้อม ผูกพันกันและมีกฎระเบียบที่ตกทอดมาควบคุมและได้กล่าวสรุปไว้ว่า การศึกษาวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นในสภาวะต่างๆ สามารถศึกษาจากด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

วิถีชีวิต หมายถึง การกระทำตามวิธีการและแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้มีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต โดยกระทำอย่างต่อเนื่องจนติดเป็นนิสัย กระทั่งการกระทำนั้น ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต (ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับวิถีชีวิต,2552)

วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละสังคมบนพื้นฐานวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ (แนวทางการพัฒนาบนวิถีชีวิตไทย,2552) และสอดคล้องกับแนวคิดของนันทพร ศรีสุทธะ (2544) ได้สรุปความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง การแสดงพฤติกรรมต่างๆ เป็นประจำวันอย่างสม่ำเสมอ เป็นนิสัย ซึ่งจะสะท้อนทัศนคติ และวัฒนธรรมของบุคคล เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลในเรื่องที่อยู่อาศัย ลักษณะครอบครัว ขนบธรรมเนียมประเพณี การดูแลสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพของบุคคลนั้น จะได้รับอิทธิพลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความแตกต่างของรายได้ การศึกษา อาชีพ ความเชื่อของบุคคล จะเป็นตัวกำหนดทำให้เกิดความแตกต่างของกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

ส่วนวรรณคดีของนักวิชาการเกี่ยวกับวิถีชีวิตของมนุษย์ เช่น บุญสนอง บุญโยทยาน (2515) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ไว้ว่า ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมในระดับสากล และวัฒนธรรมย่อยในระดับท้องถิ่น การเรียนรู้และการปรับตัวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่ๆ จึงเป็นไปเพื่อการอยู่รอดในสังคม วิถีชีวิตอยู่ควบคู่กับวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปต่างๆ ในสังคมมนุษย์ ซึ่งได้มีข้อสมมติที่แตกต่างกันไป ทำให้การเปลี่ยนแปลงมีความหมายแตกต่างกันไปด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องธรรมชาติ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดา การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นต้น ส่วนเหมอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์ (2544 อ้างถึงใน พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล,2544) ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต

(Way of life) ไว้ว่า วิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่างๆที่มนุษย์ทำไม่ว่าจะเป็นการแปร่งฟัน สวมใส่เสื้อผ้าเครื่องประดับตลอดจนการเล่นกีฬา ดูโทรทัศน์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่า สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม

อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตของคนถูกกำหนดให้แตกต่างกันด้วยวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆเช่น ชาวเขาก็แตกต่างจากชาวเมือง คนไทยอิสลามก็แตกต่างจากคนไทยพุทธ ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวไทยหรือต่างชาติก็ดี จะมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะของตนเอง จึงไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใครสูงหรือต่ำ ถ้าหลังป่าเถื่อนกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง (สุพัตรา สุภาพ, 2541) และวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละสังคม จำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ปรับตัวให้สอดคล้องกับสิ่งใหม่ๆเพื่อการอยู่รอด แต่สิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตคือ คติธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งปัจจัยสี่ จึงทำให้มนุษย์จำเป็นต้องการแลกเปลี่ยนการผลิตซึ่งกันและกันในกลุ่มชน (สุขศิริ บุญเรือง, 2546) ดังนั้นแล้ว วิถีชีวิตจึงเป็นการสรุปความคิดและแนวการปฏิบัติตนของกลุ่มชนนั้นๆ ซึ่งโดยทั่วไปแต่ละชุมชนจะมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนนั้นๆที่มีคุณค่า เกิดจากการรวบรวมจากประวัติศาสตร์ ให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และหล่อหลอมกลมกลืนกันในกลุ่มชน ซึ่งก่อให้เกิดแรงผลักดันในการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ ซึ่งหากต้องการเข้าใจชุมชนจะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและวิถีชีวิตของชุมชนนั้นๆ(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540)

ส่วนการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนประกอบด้วย 3 ประการ คือ ด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นขอบเขตเนื้อหาที่ได้ศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา (สุนันทา อินทนิล, 2536 อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุด, 2546)

จากแนวคิดข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ โดยการสะท้อนพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศีลธรรม และคุณธรรม จนกลายเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์ที่สามารถร่วมกันปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยมองว่าวิถีชีวิตชุมชนใดชุมชนหนึ่งมักมีความแตกต่างกันออกไปและเป็นที่ยอมรับนับถือปฏิบัติจนเคยชินของชุมชนนั้นๆ ซึ่งปัจจัยแห่งความแตกต่างมักจะมาจากเชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และที่สำคัญที่สุดก็คือ วัฒนธรรม ผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้เพื่อค้นหาและอธิบายถึงวิถีชีวิตของชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ และมีความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นจากชุมชนประมงพื้นบ้านอื่นๆ โดยผู้วิจัยจะเป็นข้อมูลในการสื่อสารให้กับผู้บริโภคเกี่ยวกับชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านต่างๆได้ดียิ่งขึ้น

2.5 แนวคิดทุนทางเศรษฐกิจ

2.5.1 ความหมาย

ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) คือ สินทรัพย์อย่างหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยอาจเป็นสินทรัพย์ที่สามารถมองเห็นได้ หรือเป็นสินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่ได้ถูกกำหนดให้มีมูลค่าหรือนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ (กิจกรรม) ทางด้านเศรษฐกิจได้

2.5.2 องค์ประกอบของทุนทางเศรษฐกิจ

ทุนทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ทุน 4 กลุ่มหลัก ดังนี้ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10)

(1) **ทุนทางกายภาพ (Physical capital)** : เป็นสินทรัพย์ที่มีตัวตนและสามารถใช้ในการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งประกอบด้วย 3 กลุ่มย่อย อันได้แก่

(1.1) **สินทรัพย์ถาวร (Fixed asset)** เป็นสินทรัพย์ที่สามารถสร้างขึ้นได้ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องจักร สิ่งปลูกสร้าง และซอฟต์แวร์ ซึ่งในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในชาติ หรือเพื่อการส่งออกและสร้างเงินตราที่เป็นต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นการผลิตโดยภาครัฐหรือโดยภาคเอกชน นั้นจำเป็นต้องใช้ทุนทางเศรษฐกิจร่วมกับทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม การรู้จักเลือกสรรการใช้จ่ายอย่างเหมาะสมจะทำให้ทั้งภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชนและภาครัฐ มีการออมที่สามารถนำไปใช้ในการสร้างและสะสมสินทรัพย์ถาวรให้มีเพิ่มขึ้น เพื่อสร้างช่องทางในการสร้างรายได้จากสินทรัพย์ดังกล่าว ซึ่งแน่นอนว่าการเลือกสรรทั้งประเภทและปริมาณของสินทรัพย์ที่สะสมรวมทั้งการใช้สินทรัพย์นั้นๆในการสร้างรายได้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพนั้นต้องอาศัยการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งส่วนหนึ่งก็มาจากคุณธรรม จริยธรรม และองค์ความรู้ของผู้คนในสังคมนั่นเอง

(1.2) **สินทรัพย์ด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure asset)** มี 4 สาขาหลัก ได้แก่ ขนส่ง สื่อสาร พลังงานและสาธารณูปการ โดยทุนโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้นับเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สนับสนุนการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยังปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของประชาชนในทุกระดับ ตัวอย่างของสินทรัพย์โครงสร้างพื้นฐานในรายละเอียดประกอบด้วย

- ด้านขนส่ง เช่น ระบบถนน ระบบราง ท่าเรือ ท่าอากาศยาน และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการขนส่ง เป็นต้น
- ด้านสื่อสารโทรคมนาคม เช่น ระบบบริการโทรศัพท์ประจำที่ โทรศัพท์เคลื่อนที่ โครงข่ายหลัก (เคเบิลใยแก้ว ดาวเทียม วงจรสื่อสารระหว่างประเทศ) เป็นต้น
- ด้านพลังงาน เช่น ระบบผลิตไฟฟ้า ระบบส่ง ระบบจำหน่าย แหล่งเชื้อเพลิง ท่อก๊าซ/น้ำมัน โรงกลั่น เป็นต้น
- ด้านสาธารณูปการ เช่น ระบบประปา ระบบบำบัดน้ำเสีย ระบบกำจัดขยะ เป็นต้น
- ด้านระบบน้ำ เช่น ระบบกักเก็บน้ำ ระบบส่งและกระจายน้ำ ระบบป้องกันน้ำท่วม เป็นต้น

นอกจากนี้โครงสร้างพื้นฐานยังรวมถึง บริการทางการศึกษา บริการทางการแพทย์และสาธารณสุข ระบบกฎหมาย และกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการใช้ทุนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ และนับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี และสร้างระเบียบและความสงบในสังคม เป็นต้น

(1.3) ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบนิเวศนั้นก็นับเป็นทุนทางกายภาพเช่นกันเมื่อพิจารณาทุนทางเศรษฐกิจในความหมายอย่างกว้าง แต่อย่างไรก็ตามในประเทศไทยนั้นยังไม่ได้มีการประเมินมูลค่าของที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบนิเวศไว้อย่างเป็นระบบที่เรียกว่าบัญชีบัลลงของประเทศ ซึ่งขณะเดียวกันทุนทางกายภาพประเภทนี้ก็นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(2) ทุนหรือสินทรัพย์ทางการเงิน(Financial capital/assets) : เป็นเครื่องมือที่แสดงสิทธิเรียกร้องและภาระผูกพันระหว่างภาคเศรษฐกิจหรือบุคคล ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงการออมและการลงทุน โดยประชาชนภาคธุรกิจ และรัฐบาลที่มีเงินออมสามารถเลือกที่จะออมได้ในรูปแบบต่างๆในขณะที่ประชาชน ภาคธุรกิจ หรือรัฐบาลที่ขาดเงินออมแต่มีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อการใช้จ่ายและการลงทุน ก็สามารถระดมเงินออมจากระบบการเงิน โดยผ่านเครื่องมือทางการเงินต่างๆ เช่น การขอสินเชื่อจากสถาบันการเงินที่รับฝากเงิน หรือการออกพันธบัตรเพื่อจำหน่ายให้กับประชาชนหรือภาคธุรกิจเอกชน เป็นต้น

(3) สินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ทางกายภาพแต่สามารถอ้างสิทธิประโยชน์ได้ในอนาคต (Intangible Capital): แหล่งที่มาของสินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ส่วนใหญ่มาจากการค้นพบหรือนวัตกรรม รูปแบบปฏิบัติขององค์กร (organizational practices) และทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งสินทรัพย์ในกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามลำดับโดยจะมีบทบาทในการทดแทนปัจจัยการผลิตในรูปที่ดิน พลังงาน หรือวัตถุดิบ มากขึ้น ทั้งนี้ สินทรัพย์ในกลุ่มนี้ประกอบด้วย

(1) กลุ่มที่มีการจดทะเบียนหรือสามารถวัดมูลค่าเป็นตัวเงิน เช่น สิทธิบัตร (patents) ลิขสิทธิ์ (copyright) เครื่องหมายการค้า (trade mark) ยี่ห้อ (brand) สิทธิทางการค้า (franchise)

(2) ความรู้/ภูมิปัญญา (knowledge and wisdom)

(3) วัฒนธรรม (culture)

(4) ทักษะและศักยภาพของมนุษย์ (skills)

(5) การบริหารจัดการที่ดี(good governance)สินทรัพย์ในกลุ่มนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยที่สินทรัพย์ในกลุ่มนี้จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้กับทุนมนุษย์จากแรงกดดันและปัญหาทางสังคม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เสริมสร้างคุณภาพชีวิตและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันจากการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการรวมทั้งการใช้พลังงานและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจะเห็นว่า สินทรัพย์ในกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นโดยจะมีบทบาททดแทนปัจจัยการผลิตในรูปที่ดิน พลังงาน หรือวัตถุดิบมากขึ้นแหล่งที่มาของสินทรัพย์ดังกล่าวส่วนใหญ่มาจากการค้นพบหรือนวัตกรรม รูปแบบปฏิบัติขององค์กร (organizational practices)

และทรัพยากรมนุษย์ และทุนประเภทนี้บางรายการสามารถนับว่าเป็นทั้งทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจ และเป็นความเชื่อมโยงระหว่างทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมที่สำคัญ

(4) แรงงาน/ทรัพยากรมนุษย์ : นับเป็นทั้งทุนทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ ในระบบเศรษฐกิจคนจะมีบทบาทเป็นทั้งเจ้าของวัตถุดิบ เป็นแรงงาน เป็นผู้ผลิตและเป็นผู้บริโภค ดังนั้น คนจึงเป็นทั้งผู้สร้างการพัฒนาและเป็นผู้รับผลจากการพัฒนาโดยที่แรงงานหรือทรัพยากรมนุษย์มีบทบาทสำคัญในการสร้างทุนทางเศรษฐกิจและจะได้รับผลจากการสร้างทุนทางเศรษฐกิจดังนั้นการพัฒนาทุนทางสังคมโดยเฉพาะการเพิ่มคุณภาพของคนหรือแรงงานให้มีศักยภาพ มีจริยธรรมและคุณธรรมจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการสนับสนุนให้มีการเพิ่มประสิทธิภาพการสร้างทุนเศรษฐกิจซึ่งก็จะมีผลต่อเนื่องต่อการสร้างทุนทางสังคมเองในที่สุด

2.5.3 เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชน

การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 4 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับครอบครัว: ทุกครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมี หนี้ลด” โดยดูได้จาก 4 ปัจจัยหลัก คือ

- อยู่ดีกินดี (ปากท้องอิ่ม)
- เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต
- ผลผลิตขายได้ มีรายได้ที่มั่นคง
- สุขภาพร่างกาย จิตใจแข็งแรง

ระดับที่ 2 ระดับกลุ่มองค์กร/ชุมชน/หมู่บ้าน : มีกลุ่มองค์กรชุมชนด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมั่นคงทางอาหาร ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ สุขภาพกายใจแข็งแรง

ระดับที่ 3 ระดับพื้นที่/ ตำบล: มีฐานงานเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

ระดับที่ 4 ระดับจังหวัด: เชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ระดับนโยบายเพื่อยกระดับให้เป็นจังหวัดการตนเองด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชน (สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน.2558)

ความรู้เรื่องทุนทางเศรษฐกิจ ได้เชื่อมโยงมาจากประเด็นทุนชุมชนและทุนทางสังคม ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลดังกล่าวเพื่อที่จะศึกษาความหมายของทุนทางเศรษฐกิจที่มีการต่อยอดมาจากการพัฒนาทุนชุมชน โดยการให้ความหมายของทุนทางเศรษฐกิจในกรณีนี้ จะมีใช่มองเฉพาะสินทรัพย์ที่จับต้องได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งหมายถึงเงินตรา หากแต่จะมองไปถึงสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ทางกายภาพ นอกจากนั้นการศึกษาวิจัยจะมองการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจโดยให้ความสำคัญกับเป้าหมายใน 4 ระดับตั้งแต่ ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับตำบล และระดับจังหวัด

2.6 แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน

ศ.นพ.ประเวศ วะสี,2533 ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจว่า เป็นการบูรณาการของชุมชนทุกอย่างมีความเชื่อมโยงกันทั้งหมด เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การเมือง การเรียนรู้ ไม่มีอะไรแยกจากกัน เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชน หรือเป็นเศรษฐกิจพื้นฐาน โดยเน้นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการบำรุงพื้นฐานของตัวเองให้เข้มแข็ง ทั้งสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจของสังคม

ชัยสิทธิ์ เถลิงมีประเสริฐ,2541 ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองหมายถึง รายได้ที่เกิดจากการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำและร่วมรับผลประโยชน์

สังสิต พิริยธรรมา,2542 และณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542น.248) ได้อธิบายถึงรากฐานทางเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองว่า เน้นการเกษตร เน้นการพึ่งพิงตนเอง เน้นการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านในท้องถิ่น เน้นการใช้เทคโนโลยีพื้นฐานและในระยะเฉพาะหน้าจะถือเอาการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่การผลิตทางการเกษตรแบบพึ่งตนเองเป็นงานศูนย์กลางของภารกิจทั้งปวง ก่อนที่จะขยายขอบเขตและกระบวนการผลิตไปสู่การเป็นเศรษฐกิจชุมชนที่มีรากฐานจากความเข้มแข็งในการพัฒนาทางการเกษตรและการแปรรูปโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

ส่วน ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์. 2539 ได้วิเคราะห์และให้ความหมายของคำว่า“เศรษฐกิจชุมชน”ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจ เช่น การผลิต การแปรรูป การค้า การบริการ การบริโภคและการบริหาร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติและเห็นได้ชัดเจน

2. ลักษณะนามธรรม คือ ความเป็นชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นตัวเชื่อม และยังมองอีกว่าเศรษฐกิจชุมชน คือ การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยเน้นในเรื่องการใช้พื้นฐานการผลิต กำลังทรัพย์ กำลังควรที่มีอยู่ก่อนเป็นลำดับแรก มีการพิจารณาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ดึงภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี และความหลากหลายที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ ก่อนที่จะต้องนำปัจจัยภายนอกเข้ามาในชุมชน และเน้นการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เพราะจะทำให้ผลที่ได้รับนั้นตรงกับความต้องการและในขณะเดียวกันก็เสริมการมีส่วนร่วมจากภายนอกเพื่อเป็นภาคี และเมื่อเกิดความร่วมมือจากหลายฝ่ายมากขึ้นก็จะก่อให้เกิดการขยายความร่วมมือออกมาเป็นในรูปแบบเครือข่าย

นอกจากนี้ ชัชวรินทร์ กล่าวถึง เศรษฐกิจชุมชนว่า ไม่ได้มองแต่ระบบเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะต้องเชื่อมโยงถึงวิถีความเป็นอยู่ สังคม การศึกษา สุขภาพอนามัย ฯลฯ เป็นการมองในลักษณะบูรณาการทุกสิ่งเข้าด้วยกัน โดยให้ทุกส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งด้วยจึงจะทำให้เกิดการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ เศรษฐกิจชุมชนยังหมายถึงความเป็นชุมชนที่มีความหมาย รวมไปถึงการลดการยึดติดในความเป็นตัวตน (อัตตา)ของสมาชิกในชุมชน มีการเปิดใจกว้างยอมรับผู้อื่น มีความไว้วางใจกัน เอื้ออาทร

ต่อกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำมาซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความสามัคคี ความสำนึกในความเป็นเจ้าของและ ความเป็นชุมชนร่วมกัน

ส่วนการนำสิ่งที่มีในท้องถิ่นมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีและ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ชัชวรินทร์ ถือว่าลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้าง ค่านิยมร่วมกันของคนในชุมชน อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีมีความเป็นไปได้ในการกระจายทรัพยากร ภายในชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งได้แก่การนำเสนอแนวคิดปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง และการยึดทางสายกลาง ซึ่งหากเทียบกับแนวคิดทุนทางสังคมแล้ว ก็ถือได้ว่า หาก ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน มีความเอื้ออาทรกัน พึ่งพาอาศัยกัน และรู้จักการแบ่งปันกันแล้ว ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวก็จะเป็นการสะท้อนถึงความคิดที่พอเพียงของ สมาชิกในชุมชนด้วยเช่นกัน

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำและร่วมได้รับ ประโยชน์ เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ที่เข้ามาทำงานในด้านการแปรรูปการผลิตจากสิ่งของหรือ สินทรัพย์ที่อยู่ในชุมชนให้เกิดมูลค่าและสร้างรายได้ และความเจริญให้กับชุมชนบนพื้นฐานของความสามัคคี ความพร้อมใจ ด้วยการทำสมาธิ และโดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่า แนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเอง เป็นระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่เน้นการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ภายใต้การตัดสินใจของสมาชิก ชุมชน และความร่วมมือในการดำเนินการร่วมกัน รวมทั้งรักษาผลประโยชน์ร่วมกันเป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บน พื้นฐานของคุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย เป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้วยสัจจะ ความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการยึดหลักคำสอนของศาสนาของประชาชนในชุมชนและเป็น ระบบเศรษฐกิจที่ไม่ต่อต้านเศรษฐกิจการตลาด ไม่เป็นปฏิปักษ์กับการผลิตเพื่อการส่งออก แต่สามารถ ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการค้าให้สอดคล้องกันได้ โดยรูปแบบความสัมพันธ์ทางธุรกิจมีการปรับเปลี่ยน เป็นระหว่างกลุ่ม กับปัจเจกบุคคล (พ่อค้า) แทนที่จะเป็นระหว่างเกษตรกรหนึ่งคนกับพ่อค้าหนึ่งคน ทำให้ กลุ่มมีพลังสามารถสร้างอำนาจต่อรองในธุรกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นกระบวนการ ที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทั้งในรูปตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงินทั้งการผลิต การแปรรูป การบริโภค การค้าและการ บริการที่เป็นของชุมชน ดำเนินการโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชน

2.6.1 ลักษณะและความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา,2542 ได้เสนอแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่มีลักษณะสำคัญ คือ ครอบครัวยุคใหม่เป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวยุคใหม่เป็นปัจจัยสำคัญ ความพอเพียงและการพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับการใช้ แรงงานที่ครอบครัวยุคใหม่มีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ต้องมีการจ้างซื้อ สะสมและค้าขายเป็นการพึ่งพาแรงงานใน ครอบครัวยุคใหม่ พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตนเองและพึ่งกันเองในชุมชนก่อนและสามารถพัฒนาการขยายในขั้นตอน ที่สูงขึ้น โดยขยายหรือค้าขายในตลาดใกล้ตัว ตลาดภูมิภาค ตลาดในประเทศและที่สำคัญเศรษฐกิจชุมชน คือ เศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการผลิตที่เพิ่มพูน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ดีถือว่าเป็นฐานคิดเดียวกันระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและแนวคิดทุนทางสังคม ได้แก่ ความเป็นชุมชน เพราะคำว่า ความเป็นชุมชนนั้นมีความหมายกว้างขวาง ลึก ครอบคลุมไปถึงความสำคัญของสมาชิกในความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกันและการที่สมาชิกจะมีความสำคัญอย่างนี้ได้ ย่อมหมายถึง สมาชิกทุกคนอยู่ภายใต้ระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือวัฒนธรรมร่วมกัน นั่นก็หมายความว่า สมาชิกทุกคนไม่ได้ยึดติดในความเป็นตัวตนที่แปลกแยกไปจากคนอื่นในชุมชน ทุกคนเปิดใจเปิดความคิด ยอมรับสมาชิกคนอื่น มีความเข้าใจเห็นใจสมาชิกคนอื่น ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ได้นำไปสู่ความไว้วางใจกัน ความเกื้อกูลกัน การต่างพึ่งพาอาศัยกันและความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่จะเอื้อให้เกิดประโยชน์และเกิดพลังของชุมชน ดังนั้น คำว่า ความเป็นชุมชนที่แท้จริง จึงเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงคามมีอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนนั้นด้วย

อย่างไรก็ตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่นำเสนอโดย ฉัตรทิพย์นันท์ ปราบกภูมิทุนทางสังคมอยู่ในรูปของความเป็นชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนานำไปสู่กิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการใช้แรงงานในครัวเรือน ความพอเพียงและการพึ่งตนเองของสมาชิก (มีความเอื้ออาทรกัน) การใช้ทรัพยากรในที่สุด ระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ก็สามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้ขึ้นไปเป็นสหกรณ์แนวตั้งและสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นเศรษฐกิจภูมิภาคและเศรษฐกิจแห่งชาติได้

ศ.นพ.ประเวศ วะสี,2533 กล่าวถึงความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมกับเรื่องประชาสังคมและเศรษฐกิจพอเพียงด้วยลักษณะ 5 ประการของเศรษฐกิจชุมชน คือ

1. เป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวล
2. มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชน
3. มีความเป็นบูรณาการเชื่อมโยง สังคม วัฒนธรรม สุขภาพ การศึกษา สิ่งแวดล้อม ศิลธรรมและจิตใจ
4. อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเอง (พื้นฐานวัฒนธรรมไทย)
5. การจัดการและนวัตกรรมต่าง ๆ

จากแนวคิดปรัชญาและความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนอยู่ที่การสร้างค่านิยมร่วมของสมาชิกในชุมชนในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยยึดถือในเรื่องของวัฒนธรรม คุณธรรม อาทิ เรื่องของสัจจะ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดการช่วยเหลือแบ่งปันและเกิดการกระจายทรัพยากรในชุมชน ทำให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน

นอกจากนี้ หากพิจารณาความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนจะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจชุมชนที่ได้มีการพัฒนาให้มีความก้าวหน้ามากขึ้นจะมีใช่เพียงแค่การผลิตการแปรรูปและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนเท่านั้น แต่เศรษฐกิจชุมชนที่มีการพัฒนาให้ก้าวหน้าดังกล่าวจะสามารถต่อรองเพื่อรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มคนในชุมชนที่ทำการผลิตสินค้ากับพ่อค้าคนกลางหรือหน่วยงานในภาคบริการที่จัดการระบบการค้าขายได้ กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ เศรษฐกิจชุมชนที่มีการพัฒนาให้ก้าวหน้าไปเป็นธุรกิจชุมชนจะมีการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากเศรษฐกิจพื้นฐานหรือเศรษฐกิจแบบยังชีพที่มีการแลกเปลี่ยนเฉพาะภายในชุมชน โดยเศรษฐกิจชุมชนที่แปรเปลี่ยนไปเป็นธุรกิจชุมชนจะมีการขยายตัวออกสู่นอกชุมชน และสามารถเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ

กระแสหลักได้ ซึ่งดำเนินการในรูปแบบธุรกิจชุมชนโดยผ่านการดำเนินงานจากกลุ่ม/องค์กรชุมชนหรือเครือข่าย ก็ถือเป็นลักษณะของเศรษฐกิจชุมชนได้รูปแบบหนึ่งเช่นกัน อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีความชัดเจนในรูปแบบของธุรกิจชุมชนที่ถือเป็นเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบหนึ่ง อาจจะต้องพิจารณาเกณฑ์ต่างๆ ประกอบไปด้วย ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวประกอบด้วย

1. ธุรกิจชุมชนนั้นสามารถสนองความต้องการของประชาชนในชุมชนได้ และประชาชน/ชุมชนได้รับประโยชน์ ทั้งในรูปของผลกำไรที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน เช่น สวัสดิการชุมชน กลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพ เป็นต้น
2. การค้าขายแลกเปลี่ยนกับภายนอกชุมชน ทั้งองค์กรธุรกิจหรือประชาชนทั่วไป ไม่ใช่ทำการค้าขายในระดับปัจเจกชนแต่จะต้องดำเนินการผ่านกลุ่ม / เครือข่าย
3. ประชาชน/กลุ่มองค์กรธุรกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และมีอำนาจการต่อรองในด้านการผลิตแลกเปลี่ยนค้าขาย คือ เป็นผู้กำหนดรูปแบบผลิตภัณฑ์ (Product) และสามารถเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าทั้งตลาดภายในชุมชนและตลาดนอกชุมชน
4. วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตนั้นเป็นทรัพยากรที่หาได้ในชุมชนให้ได้มากที่สุดและถ้าเป็นวัตถุดิบจากภายนอกชุมชนนั้นจะต้องพิจารณาถึงประโยชน์ที่คนในชุมชนนั้นได้รับด้วย
5. แรงงานที่ใช้ในการผลิตนั้นต้องใช้แรงงานในชุมชนเป็นหลัก
6. ทุนที่ใช้ในการดำเนินงานสามารถระดมทุนได้จากภายในชุมชนเอง คือ พึ่งพาทุน (เงิน) ในชุมชนเองเป็นหลัก
7. เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนในการดำเนินการและสมาชิกในชุมชนสามารถเรียนรู้และพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกันได้
8. สมาชิกสามารถเรียนรู้จากการดำเนินธุรกิจชุมชนและธุรกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถในการพัฒนาสมาชิกและชุมชนนั้นได้
9. การดำเนินการธุรกิจชุมชนจะต้องไม่ทำให้สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเสื่อมโทรมลงจะต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและความเป็นชุมชนคือต้องยึดหลักของความพอเพียง ความมีเหตุมีผล

ลักษณะและความสำคัญของธุรกิจชุมชนในรูปแบบของเศรษฐกิจชุมชนดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เป็นการเน้นที่กระบวนการผลิตที่อยู่ในระดับชุมชน เน้นความเอื้ออาทร ความสามัคคีกันในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันของคนในชุมชน และมีการขยายเป็นองค์กร เป็นเครือข่าย ส่วนความสำคัญนั้น ได้แก่ การที่ระบบเศรษฐกิจในระดับชุมชนสามารถขยายผลการดำเนินการไปสู่การเป็นธุรกิจชุมชน หรือเป็นวิสาหกิจชุมชนที่สามารถเชื่อมต่อกับเศรษฐกิจในระดับชาติได้ โดยทางตรงถ้าระบบเศรษฐกิจชุมชนมีการพัฒนาจนได้รูปแบบและมาตรฐานที่ดีก็สามารถพัฒนาต่อไปและขยายเป็นธุรกิจขนาดกลางได้ โดยทางอ้อมถ้าระบบหมุนเวียนของเศรษฐกิจชุมชนสามารถพัฒนาให้คนในท้องถิ่นพึ่งพาตนเองได้ มีพลังอำนาจในการผลิตและการออมสูงขึ้น ก็เท่ากับว่าไปหนุนเสริมให้เกิดกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจในกระแสหลักหรือการพัฒนา

เศรษฐกิจในระดับชาติได้ เพราะจะทำให้เกิดการผลิตและการลงทุนที่ไม่ต้องอาศัยทุนจากภายนอกเหมือนอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต

2.6.2 วิธีการและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

จากเป้าหมายของเศรษฐกิจชุมชนที่จะเป็นส่วนหนึ่งที่น่าพาไปสู่วิถีชีวิตที่สันติและเป็นธรรมบนการพึ่งพาอย่างเป็นระบบที่มีการเชื่อมโยงมิติต่างๆ เข้าด้วยกันนั้น จำเป็นต้องมีวิธีการและการพัฒนาในรูปแบบที่เหมาะสมพร้อมทั้งสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยอาศัยทุนต่างๆ ที่สังคมมีอยู่ เช่น ทุนทรัพยากรในชุมชน ทุนทางสังคม ทุนการสนับสนุนจากภาครัฐและทุนทางด้านแนวคิดภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนมีอยู่ ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจึงจำเป็นเพราะจะเป็นการเชื่อมและหนุนเสริมให้เศรษฐกิจในระดับชาติเป็นไปอย่างสมดุล

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในสังคมไทยนั้น ได้มีการกล่าวถึงอย่างมากและมีข้อเสนอมากมาย เช่นเดียวกัน เช่น ชัยอนันต์ สมุทรวาณิช ได้เสนอวิธีการและกลไกเพื่อให้ประเทศไทยพัฒนาไปในแนวทางเศรษฐกิจวัฒนธรรม โดยมุ่งส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันชุมชนและหมู่บ้านเป็นหัวใจของวิธีการและกลไกการพัฒนา รวมทั้งการสร้างเครือข่ายสถาบันชุมชนโดยขยายหน้าที่ไปสู่การแปรรูปผลผลิตเกษตรกรรม การค้าและกิจกรรมรากฐานของท้องถิ่นอาจเรียกว่า สหกรณ์ ที่เชื่อมโยงชุมชนหมู่บ้านและเครือข่ายเข้าด้วยกันกับโรงงานและกิจกรรมในเมือง เมื่อชุมชนและเครือข่ายเข้มแข็งขึ้นก็อาจทำให้ระบบทุนนิยมไทยยอมรับพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย ชุมชนจะประกอบเป็นประเทศชาติในลักษณะใหม่ คือ มีวัฒนธรรมชุมชนร้อยรัดทั้งระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าไว้ด้วยกัน แทนการเชื่อมโยงหมู่บ้านกับเมืองโดยการบังคับบัญชาของอำนาจรัฐและอำนาจเงินที่ปรากฏในปัจจุบัน

การพยายามทำให้ชุมชนหมู่บ้านพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งและให้หลายครอบครัวหลายหมู่บ้านใช้วิธีการผลิตเพื่อจุดหมายให้เลี้ยงตัวเองได้ แล้วค่อยคิดขยายเป็นขั้นตอนไป โดยอาจเริ่มจากการใช้แรงงานของครอบครัวตนเองเข้มข้น หรือสร้างความเพียงพอที่ได้จากทรัพยากรที่อยู่ใกล้ตัว ช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันในชุมชน ชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย และเครือข่ายชุมชนควรรวมตัวตั้งเป็นสหกรณ์และองค์กรปกครองหรือองค์กรทางเศรษฐกิจส่วนท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่แทนนายทุน และในบางกรณีก็เข้าทำกิจการที่เคยทำโดยรัฐด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะบรรลุเป้าหมาย คือ ความพอเพียงและความรุ่งเรืองของท้องถิ่น

ส่วน สังคิต พิริยะรังสรรค์ เสนอแนวคิดและการพัฒนาเรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองว่า ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้าหรือการแลกเปลี่ยนในตลาด หากเกษตรกรสามารถทำการผลิตได้พอเพียงเกษตรกรเป็น “ผู้กำหนด” (Actor) ต่อตลาด ไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนดหรือตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและกล่าวว่า แนวคิดเศรษฐกิจพึ่งตนเองยอมรับสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนชาวบ้านที่ปรารถนาจะก้าวพ้นจากระดับการผลิตเพียงเพื่อพออยู่พอกินไปสู่ระดับการเปลี่ยนให้เป็นเจ้าของทุนและหรือ/ผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเอง โดยกระบวนการผลิต คือ วัตถุดิบ แรงงาน ทักษะ ทุน และยุทธศาสตร์ทางธุรกิจจะต้องอยู่ภายใต้การตัดสินใจด้วยตนเองของสมาชิกชุมชน(Self - determination)รัฐบาลเพียงผู้ให้การสนับสนุนทางด้านข่าวสารข้อมูลความรู้ในการบริหารจัดการ สนับสนุนการทำวิจัยเพื่อการพัฒนาผลผลิตและเทคโนโลยีการผลิต ตลอดจนปรับปรุงตัวบทกฎหมายต่างๆ เพื่อให้ธุรกิจของชุมชนมีอนาคตและสามารถพัฒนาอย่างเชื่อมโยงในระบบเศรษฐกิจทุกระดับ

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ได้เสนอแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจท้องถิ่น/เศรษฐกิจชุมชน ซึ่งถือเป็นเศรษฐกิจรากฐาน โดยแนวทางที่ไพบูลย์ได้เสนอนั้น ได้เน้นว่า ควรให้ความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนและองค์กรชุมชนในระดับท้องถิ่น และสนับสนุนการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระหว่างองค์กรชุมชนท้องถิ่นด้วยกัน และหรือระหว่างองค์กรท้องถิ่นกับส่วนกลาง ซึ่งการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายดังกล่าวจะสามารถสร้างกิจกรรมทางธุรกิจ/ประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพและมีความยั่งยืนมากขึ้น ในลักษณะดังกล่าวจะเกิดการเกื้อกูลกันระหว่างองค์กรต่างๆ อาทิ องค์กรท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็งกว่าจะสามารถช่วยดูแลองค์กรท้องถิ่นที่มีความแข็งแรงน้อยกว่า นอกจากนี้ เครือข่ายองค์กรฯ ดังกล่าวจะสามารถช่วยกันดูแลความผาสุก ความสันติสุข รวมทั้งความเจริญมั่นคงในทุกๆ มิติของท้องถิ่น ซึ่งจะเห็นได้ว่า ไม่ใช่เฉพาะด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวแต่จะรวมถึงด้านสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ความเข้มแข็งขององค์กรท้องถิ่นเป็นระบบดูแลตนเอง และเกื้อกูลซึ่งกันและกันทำให้เกิดความเจริญมั่นคงในทุก ๆ ด้าน และจะกลายเป็นฐานที่เข้มแข็งมั่นคงของสังคม ไม่ใช่เป็นรากฐานที่อ่อนแอเช่นปัจจุบัน

สิ่งที่ไพบูลย์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ วิธีการสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรท้องถิ่นด้วยกัน และการสร้างเครือข่ายกับส่วนกลาง ซึ่งถือเป็นการสร้างค่านิยมร่วมกันทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง หากมองในมิติของทุนทางสังคมจะเห็นได้ว่า องค์กรชุมชนท้องถิ่นได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเกื้อกูลกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึง ทำให้ชุมชนและองค์กรชุมชนเกิดพลังในการขับเคลื่อนหรือแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชนได้ สามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้เกณฑ์การพิจารณาธุรกิจชุมชนจะต้องศึกษาถึงพัฒนาการ ประวัติความเป็นมาของชุมชนนั้น ๆ รวมถึงสภาพแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องว่ามีอะไรบ้าง อย่างไรบ้าง เช่น วิกฤตการณ์ หรือโอกาสในการเกิดธุรกิจชุมชนเหล่านี้เป็นต้น การนำปัจจัยต่าง ๆ ขึ้นมาประกอบการพิจารณา จะช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม

ส่วนปัจจัยภายนอกที่เป็นสิ่งแวดล้อมและมีผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ได้แก่ การให้การสนับสนุนจากภาครัฐในเรื่องของข้อมูลข่าวสาร ความรู้ในการบริหารจัดการ การวิจัยเพื่อการพัฒนาผลผลิต รวมทั้งเรื่องของกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะมีส่วนมาสนับสนุนการดำเนินการของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองให้สามารถก้าวหน้าไปได้ดียิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ได้มีแนวคิดและกล่าวถึงเงื่อนไขในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านที่จะหนุนเสริมให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน 6 ประการ คือ

1. การพัฒนาต้องเป็นกลุ่ม การจะพึ่งตนเองได้นั้นต้องมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนเพื่อจะได้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และทำกิจกรรมเศรษฐกิจร่วมกัน
2. ต้องมีจิตสำนึกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คือ การพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับจิตใจ ความสมัครใจของผู้คนในสังคม

3. จิตสำนึกจะต้องผลิตซ้ำขึ้นมาอีกได้ คือ ต้องสร้างขึ้นมาใหม่ให้ชัดเจนต่อเนื่องโดยเน้นไปที่บทบาทของนักพัฒนาหรือปัญญาชน จากภายนอกที่เข้าไปช่วยรื้อฟื้นให้ระลึกถึงความเป็นชุมชนวัฒนธรรมที่ดีงามของหมู่บ้าน

4. ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบของสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง การพึ่งตนเองต้องเป็นแบบกลุ่ม คือ การรวมกลุ่มในหน่วยย่อยในหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านรวมเป็นสหพันธ์ จะช่วยเสริมศักยภาพของหน่วยย่อยในท้องถิ่น และพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตย

5. การประสานวัฒนธรรมหรือกิจกรรมของตนเองกับคนอื่น ๆ ในสังคม

6. ควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับภาวะแวดล้อมธรรมชาติ

ดังนั้น ปรัชญาและวิธีการปฏิบัติสำหรับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนจะต้องอาศัยพื้นฐานของหลักการดังต่อไปนี้

1. ผู้ผลิตจะต้องหวังพึ่งตนเองให้มากที่สุดก่อน โดยเน้นการทำการเกษตรที่คำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์ทรัพยากรท้องถิ่น ให้เพียงพอครอบครัวเหลือแล้วจึงขาย จะทำให้ผู้ผลิตกำหนดราคาเองได้

2. เน้นการรวมกลุ่มชาวบ้านในระดับหมู่บ้าน ตำบล

3. การรวมกลุ่มในระยะยาว เพราะทุกคนเข้ามาร่วมตัดสินใจ กำหนดแนวทางเอง รัฐเป็นเพียงผู้คอยสนับสนุนทำให้เกิดเป็นกลุ่มก้อน รวมทั้งยังก่อให้เกิดการมีเสถียรภาพในภาพรวมของประเทศด้วย

4. ใช้คุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นแกนในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งเท่ากับว่าเป็นระบบเศรษฐกิจที่ถูกกำกับด้วยคุณธรรม (Moral economy)

โดยสรุป จะเห็นได้ว่า การพัฒนาและวิธีการปฏิบัติที่เป็นจุดเริ่มต้นของเศรษฐกิจชุมชนนั้นจะต้องเริ่มต้นที่ชุมชนและกระบวนการผลิตที่ไม่ยุ่งยาก อาศัยฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเมื่อมีการผลิตการตลาดในระดับที่พึ่งพาตนเองได้แล้ว จึงขยายการผลิต กระบวนการไปสู่องค์กรเครือข่ายในระดับที่สูงขึ้นไปและพัฒนาเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจในกระแสหลักหรือในระดับประเทศ โดยการพิจารณาอย่างรอบครอบกับความเหมาะสม ทั้งในด้านวัตถุดิบ ทุน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีกระบวนการผลิตและระบบการจัดการที่เหมาะสม ทั้งในรูปแบบขององค์กรชุมชน เครือข่าย สหกรณ์ หรือบริษัทร่วมทุนที่เป็นภาคีกับทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ธุรกิจเอกชน ทั้งในแง่ของการลงทุนและการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งนี้ กระบวนการผลิต และระบบการจัดการดังกล่าวจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความร่วมมือ ความเอื้ออาทร และการเป็นหุ้นส่วนแห่งความสำเร็จ

2.6.3 องค์ประกอบของเศรษฐกิจชุมชน

จากแนวคิดปรัชญาหลักการและความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนตามที่กล่าวมาแล้วนั้น สามารถสรุปถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเศรษฐกิจชุมชน ดังต่อไปนี้

1. เป็นระบบเศรษฐกิจแบบฐานรากของโครงสร้างระบบเศรษฐกิจของชาติ เน้นการพึ่งพาตนเองทางสายกลาง ไม่มองสุดโต่ง การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นฐานเน้นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงพื้นฐานของตัวเองให้เข้มแข็งทั้งสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจของสังคม

2. ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกของครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ไม่ต้องจ้างซื้อสะสมและค้าขาย เป็นการพึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตนเองและพึ่งกันเองในชุมชนก่อน และสามารถพัฒนาการขายในขั้นตอนที่สูงขึ้น โดยขายในตลาดใกล้ตัว ตลาดภูมิภาคในประเทศ
3. เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทำให้คนในชุมชนที่ความเข้มแข็ง ทั้งทางร่างกาย และสติปัญญา พร้อมทั้งสร้างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดี
4. เป็นการพัฒนาอย่างบูรณาการ เนื่องจากทุกสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เช่น การพัฒนาสติปัญญา-ร่างกาย จิตใจ (คน) และเศรษฐกิจ - สังคม - สิ่งแวดล้อม (ปัจจัยภายนอก) ต้องกระทำไปพร้อมๆ กัน
5. เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยอยู่บนเอกลักษณ์/วัฒนธรรมที่เป็นของชุมชนเอง และเป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมเศรษฐกิจด้วยสัจจะ ความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการยึดหลักคำสอนของศาสนาของประชาชนในชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจที่ถูกกำกับด้วยคุณธรรม (Moral economy)
6. เป็นการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งอยู่ในรูปที่ตัวเงินและไม่มีตัวเงิน และให้ความสำคัญในฐานะเป็นตัวเชื่อมกับเรื่องประชาสังคมและเศรษฐกิจพอเพียงด้วย
7. เป็นการประกอบสัมมาชีพของชาวบ้านที่เน้นการร่วมมือกันในกลุ่มกิจกรรมการเกษตร ต่อเนื่องการเกษตร และนอกภาคการเกษตรในระดับครอบครัว เพื่อความพอกินพอใช้ จากนั้นกิจกรรมลักษณะกลุ่มอาจขยายตัวสู่ระดับชุมชน
8. สามารถพัฒนาตนเองได้ เพราะมีความเข้มแข็งโดยธรรมชาติเป็นทุน ร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแล้วจึงค่อยโยงชุมชนหมู่บ้านและเครือข่ายเข้ากับกิจกรรมในเมืองหรือในระดับที่สูงขึ้น
9. องค์การชุมชนเป็นหัวใจของวิธีการและกลไกการพัฒนา รวมทั้งการสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชน ขยายหน้าทีไปสู่การแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตรกรรม การค้าและกิจกรรมรากฐานของท้องถิ่นอาจเรียกว่าสหกรณ์ โยงชุมชนหมู่บ้านและเครือข่ายเข้าด้วยกับโรงงานและกิจกรรมในเมือง มีวัฒนธรรมชุมชนร้อยรัดทั้งเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าไว้ด้วยกัน
10. เครือข่ายของชุมชนจะต้องรวมกันในระดับชาติ เป็นการบูรณาการทุกส่วนในสังคมเพื่อให้เกิดพลังของประชาคม (Civil Society) ประเทศจะมีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกันยิ่งขึ้น มีความเจริญกระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่ละพื้นที่การปกครอง มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง มีชาวบ้านมีประชาชนเป็นสถาบันพื้นฐาน
11. แนวคิดเศรษฐกิจพึ่งตนเองยอมรับ สนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนชาวบ้านที่ปรารถนาจะก้าวพ้นจากระดับการผลิตเพียงพออยู่พอกิน ไปสู่ระดับการเปลี่ยนให้เป็นเจ้าของทุนและหรือ/ผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเอง ภายใต้การตัดสินใจด้วยตนเองของสมาชิกชุมชน (Self-determination)
12. เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้า หรือการแลกเปลี่ยนในตลาดหากเกษตรสามารถทำการผลิตได้พอเพียง เกษตรกรเป็น “ผู้กำหนด”(Actor) ต่อตลาดไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนดหรือตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

13. สามารถประสานกับระบบเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกและเชื่อมต่อกัน (Articulation) ได้ เศรษฐกิจชุมชนไม่ได้ปฏิเสธการค้าส่งออก แต่ต้องการเปลี่ยนความสัมพันธ์การร่วมมือกันผลิตและขาย จากเดิมความสัมพันธ์เป็นแบบปัจเจกก็ให้ปรับเปลี่ยนไปเป็นแบบกลุ่ม (Collectivism) กับปัจเจกชน (Individualism) เช่น

เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรม เริ่มต้นที่ครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยการผลิตขนาดเล็ก อยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง การผลิตอาหารบริโภคเองเหลือจึงทำการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างคนในชุมชน ทำให้เกิดเป็นธุรกิจชุมชนขึ้น เป็นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการยืนบนพื้นฐานของตัวเอง ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสืบต่อไปยังสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เป็นลักษณะของเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจพื้นบ้าน มีความเป็นบูรณาการ เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชนและสามารถพัฒนาจากเศรษฐกิจพื้นฐานไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชาติ และเป็นการพัฒนาที่คู่ขนานบนความเกื้อกูลระหว่างชุมชนกับสรรพสิ่ง

2.6.4 ทูทางสังคมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า หากจะพิจารณาว่า แนวคิดทุนทางสังคมจะช่วยให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งได้อย่างไรแล้ว ก็อาจจะชี้ให้เห็นได้ว่า เนื่องจากทุนทางสังคม ที่สะท้อนออกมาในรูปของความเป็นชุมชนสามารถทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนและเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็ง เพราะสมาชิกมีความสัมพันธ์ที่อยู่บนฐานของความเอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็จะทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรภายในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้การดำรงชีวิตและการทำมาหากินของคนในชุมชนเป็นไปอย่างปกติพอเพียง ดังที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี กล่าวว่า “เศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวล” นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ของคนที่อยู่บนพื้นฐานที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็จะทำให้การดำเนินวิถีกิจกรรมในด้านต่างๆ ร่วมกัน เกิดการบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ สุขภาพ การศึกษา ศิลธรรม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ

เศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานที่ยึดการดำเนินตามทางสายกลาง ยึดความเพียงพอและเน้นการพึ่งตนเองของสมาชิก เป็นเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทะนุบำรุงพื้นฐานของตัวเองให้เข้มแข็งและถือเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชนโดยมีการบูรณาการ และมีการเชื่อมโยงกันทุกอย่างเข้าทั้งหมดเข้าด้วยกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ ศิลธรรม จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง สุขภาพ และการเรียนรู้ เศรษฐกิจชุมชนจึงถือเป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวล เพราะประชาชนจะต้องมีการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมได้รับประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งสิ่งที่ถือว่า เป็นฐานคิดเดียวกันระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและแนวคิดทุนทางสังคม ได้แก่ ความเป็นชุมชน เพราะคำว่าความเป็นชุมชนนั้น มีความหมายกว้างลึกครอบคลุมไปถึงความสำคัญของสมาชิกในความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน การที่สมาชิกมีความสำคัญในความเป็นชุมชนร่วมกัน จึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าสมาชิกทุกคนอยู่ภายใต้ระบบคิดความเชื่อค่านิยม หรือวัฒนธรรมร่วมกัน ทุกคนเปิดใจเปิดความคิดยอมรับสมาชิกคนอื่น มีความเข้าใจเห็นใจสมาชิกคนอื่น ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ได้นำไปสู่ความไว้วางใจกัน ทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชนจึงเป็นไปในลักษณะเห็นอกเห็น

ใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกัน รู้จักแบ่งปันกัน ทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชนมีการกระจายอย่างทั่วถึง ซึ่งความสัมพันธ์ของสมาชิกในลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่จะเอื้อให้เกิดประโยชน์และเกิดพลังของชุมชน

ดังนั้น หากจะพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว พลังที่เกิดจากทุนทางสังคมน่าจะมีผลในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในหลายด้านด้วยกัน อาทิ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่อยู่บนฐานของความไว้วางใจกัน มีความเอื้ออาทรกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จะทำให้พลังความรู้หรือพลังความคิด และพลังปัญญาสามารถถ่ายทอดเรียนรู้ร่วมกันได้ นอกจากนั้น การรู้จักแบ่งปันของคนในชุมชนจะทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของแรงงาน เงินทุน ทรัพยากรต่างๆ ซึ่งรวมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน และทรัพยากรที่มาจากภายนอกชุมชน อันได้แก่ ความรู้ในการจัดการข้อมูลข่าวสารต่างๆ เงินทุนที่มาจากการช่วยเหลือจากภายนอก วัสดุอุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ รวมทั้งทรัพยากรบุคคล เช่น วิทยากร นักวิชาการ เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า โดยหลักการแล้ว กระบวนการทุนทางสังคมนั้นสามารถที่จะสร้างให้เกิด “ความเป็นชุมชน” ขึ้นมาได้ และก็จะทำให้สมาชิกในชุมชนมีการแบ่งปันกันในทุก ๆ เรื่อง นับตั้งแต่การแบ่งปันความรู้ ความคิด ปัญญา ทุน ทรัพยากรต่าง ๆ สภาพการณ์เช่นนี้ จะช่วยให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น ซึ่งก็จะส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น และประชาชนมีความสุขร่วมกัน

แนวคิดนี้ได้นำมาใช้ในการอธิบายระบบเศรษฐกิจชุมชนว่าสามารถถูกขับเคลื่อนโดยพลังทุนทางสังคมซึ่งพลังดังกล่าวประกอบด้วย พลังจากภายในชุมชน อันได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่อยู่บนฐานของความไว้วางใจกัน มีความเอื้ออาทรกัน มีการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การรู้จักแบ่งปันของคนในชุมชนจะทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของแรงงาน เงิน ทุน ทรัพยากรต่างๆ ซึ่งรวมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน และพลังจากภายนอกชุมชน อันได้แก่ ความรู้ในการจัดการข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เงินทุนที่มาจากการช่วยเหลือจากภายนอก วัสดุอุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ รวมทั้งทรัพยากรบุคคล เช่น วิทยากร นักวิชาการ เป็นต้น ทำให้เกิดพลังความรู้หรือพลังความคิดและพลังปัญญาที่ช่วยขับเคลื่อน เนื่องจากกระบวนการทุนทางสังคมทำให้สมาชิกได้คำนึงถึงผู้อื่น คำนึงถึงสังคม มีการแบ่งปันกันในทุก ๆ เรื่อง สิ่งเหล่านี้สามารถสร้าง “ความเป็นชุมชน” ขึ้นมาได้ สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้กระบวนการทุนทางสังคมสามารถช่วยให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้นและส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นมาด้วย

2.7 แนวคิดการตลาด และกระบวนการทางการตลาดแนวคิดทฤษฎีทางการตลาด (Marketing Theory)

2.7.1 ความเป็นมาและความหมาย

แนวคิดทางการตลาดของ ฟิลิป คอตเลอร์ ความสำคัญของฟิลิป คอตเลอร์ในศาสตร์การตลาดฟิลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) เกิดเมื่อปีค.ศ.1931 จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยชิคาโก (University of Chicago) และปริญญาเอกจากสถาบันเทคโนโลยีแห่งรัฐแมสซาชูเซตส์ (MIT) ทางด้านเศรษฐศาสตร์และการศึกษาขั้นสูงกว่าปริญญาเอกทางด้านคณิตศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และทางด้าน

วิทยาศาสตร์ทางพฤติกรรม (Behavioural Science) ที่มหาวิทยาลัยแห่งรัฐชิคาโกขณะนี้ เป็นอาจารย์ประจำที่มหาวิทยาลัยเคลโลจจ์ (Kellogg Graduate School of Management) ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) ได้นำเสนอการนำหลักการตลาดทั้งหลายไปประยุกต์ใช้ในโลกรปัจจุบัน ทั้งทางด้านธุรกิจทางระบบอิเล็กทรอนิกส์ (E-Business) รูปแบบทางการตลาดขององค์กรและคุณค่าต่อลูกค้าและเป็นที่ปรึกษาในด้านของการวางแผนและกลยุทธ์ทางการตลาด การวางแผนองค์กรทางด้านการตลาดและการตลาดระหว่างประเทศให้กับบริษัทเช่น ไอบีเอ็ม (IBM) เจเนอรัลอิเล็กทริก (General Electric) เอทีแอนด์ที (AT&T) ฮันนีเวลล์ (Honeywell) ธนาคารแห่งชาติอเมริกา (Bank of America) สายการบินสวิสแอร์ (SAS Airlines) บริษัทมิชลิน (Michelin) โมโตโรลา (Motorola) และบริษัทฟอร์ด (Ford)

ประการแรก ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) เขาเป็นผู้ที่เปลี่ยนการอธิบายทางด้านการตลาดจากกิจกรรม (activity) ไปสู่การให้ความสำคัญที่การสร้างความสำเร็จว่า การตลาด คือ งานทางด้านการผลิต (work of production) ประการที่สอง ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) ได้ต่อยอดความคิดของ ปีเตอร์ เอฟ. ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker) ในการเปลี่ยนความคิดทางการตลาดจากเดิม มุ่งเน้นที่ราคา และการกระจายสินค้า (price and distribution) ไปสู่การเน้นที่พบความต้องการของลูกค้า (meeting customers's need) และประโยชน์ที่จะได้รับจากผลิตภัณฑ์และบริการ (benefits receives from a product or service) และประการสุดท้าย ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) เป็นผู้ขยายขอบเขตของการตลาดให้กว้างขึ้น จากการรับรู้เดิมในมิติของการตลาดว่า เกี่ยวข้องสัมพันธ์ขบวนการสื่อสารและแลกเปลี่ยน (process of communication and exchange) หากแต่ ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) ได้ขยายกรอบความคิดเหล่านี้ให้ให้เห็นว่าการตลาดนั้น สามารถเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับธุรกิจได้เช่นกัน อาทิเช่น การกุศล พรรคการเมือง เป็นต้น

ความหมายและขอบเขตของการตลาดตลาด (Market)

ในความหมายของ ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) หมายถึง ที่ใดก็ตาม ทั้งที่เป็นสถานที่หรือไม่มีสถานที่ ที่มีอุปสงค์และอุปทานในสินค้า หรือบริการมาพบกัน จนทำให้เกิดราคาที่มาจากกลไกตลาด โดยเศรษฐกิจในระบบตลาดนี้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของราคา เช่น การที่ราคาลดลงโดยอัตโนมัติเมื่อมีการเสนอขายสินค้า เป็นต้น ทางด้านทฤษฎีนั้น เห็นว่า เศรษฐกิจในระบบตลาดที่แท้จริงนั้น จำเป็นต้องประกอบไปด้วยเงื่อนไขต่างๆ ดังนี้คือ ผู้ผลิตสินค้าที่มีขนาดเล็ก ผู้บริโภคจำนวนมาก รวมถึงมาตรการในการกีดกันการเข้าตลาดที่น้อย เงื่อนไขเหล่านี้ถ้ามีครบทั้งหมดจะถือว่าเป็นตลาดที่สมบูรณ์ซึ่งพบได้มากในโลกปัจจุบัน (Kotler, 2003a, p.11) คำว่า ตลาด จึงมีความหมายครอบคลุมถึงลูกค้าหลายกลุ่ม รวมทั้งตลาดที่มีตัวตนโดยลักษณะทางกายภาพ และตลาดที่ไม่มีตัวตนในกายภาพ (ตลาด Digital) ตลอดจนตลาดขนาดใหญ่ที่มีหลายๆ ตลาดย่อยซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ในธุรกิจนั้น ขอบเขตของการตลาด (The Scope of Marketing) การตลาดเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ การส่งเสริม และการส่งมอบสินค้า หรือบริการให้กับผู้บริโภคและองค์กร

การธุรกิจต่างๆ นักการตลาดมีหน้าที่กระตุ้นความต้องการซื้อผลิตภัณฑ์ต่างๆ ของบริษัทตลอดจนรับผิดชอบต่อ

2.7.2 องค์ประกอบ

แนวคิดทฤษฎีทางการตลาดของผู้บริโภคสินค้าและบริการนั้น เป็นการตลาดที่มุ่งขายสินค้าและบริการแต่ที่จริงแล้วการตลาดไม่จำเป็นต้องมุ่งไปทางทำกำไรเพียงอย่างเดียว อันที่จริงแล้วองค์กรใดๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องกับสาธารณะก็ล้วนจำเป็นต้องใช้การตลาดเข้าช่วยทั้งนั้น แม้แต่องค์กรศาสนาซึ่งต้องการเผยแพร่ธรรมะให้ถึงชาวบ้าน แต่ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) เรียกสิ่งว่าเป็นการตลาดอย่างหนึ่งเช่นกัน ดังนั้นสามารถกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า การตลาดนั้น สามารถนำไปใช้ในการเผยแพร่อะไรก็ได้ นับตั้งแต่สินค้าไปจนถึงความคิด ซึ่งเรียกกันว่าการตลาดเชิงสังคม (social marketing) เป็นการตลาดที่ไม่ได้มุ่งหวังกำไรแต่อยากปลูกฝังความคิดหรือพฤติกรรมบางอย่างที่เห็นว่าดีให้แก่ผู้บริโภค ประกอบด้วย 6 แนวคิดดังนี้

1.แนวคิดการผลิต (The Production Concept) นับเป็นแนวคิดที่เก่าแก่ที่สุดในการดำเนินธุรกิจ ซึ่งใช้ได้ดีเมื่อมีความต้องการซื้อ มากกว่าความต้องการขาย และเน้นการปรับปรุงคุณภาพการผลิตให้ต้นทุนต่ำลง เพื่อขายสินค้าในราคาต่ำกว่าคู่แข่ง แนวคิดนี้ถือว่า ผู้บริโภคนิยมสินค้าที่หาซื้อได้แพร่หลายทั่วไปและราคาถูก แนวคิดเช่นนี้มักถูกนำไปใช้ในประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งผู้บริโภคมักจะสนใจตัวสินค้ามากกว่ารูปแบบ

2.แนวคิดผลิตภัณฑ์ (The Product Concept) ผู้บริโภคจะให้ความสำคัญต่อคุณภาพมากกว่าราคา และในขณะเดียวกัน ผู้ผลิตเองก็เน้นไปที่การปรับปรุงพัฒนา ผลิตภัณฑ์อยู่เสมอแนวคิดนี้ถือว่าผู้บริโภคชอบสินค้าที่มีคุณภาพดีที่สุด อย่างไรก็ตามผู้ผลิตสินค้า หรือ บริการที่ใช้แนวความคิดนี้มักจะหลงใหลไปกับสินค้าของตน จนอาจมองข้ามความต้องการที่แท้จริงของผู้บริโภค

3.แนวคิดการขาย (The Selling Concept) ต้องมีการกระตุ้นการขายด้วยวิธีการในลักษณะต่างๆ เช่น ลดแลกแจกแถม เพื่อให้ซื้อมากขึ้น ปัจจุบันแนวคิดเช่นนี้มักจะถูกใช้ในสินค้าที่ขายยาก หรือไม่ได้อยู่ในความคิดที่จะซื้อเลย (unsought goods) ดังนั้นแนวความคิดนี้จึงมุ่งไปที่การขายเชิงรุก และความพยายามในการส่งเสริมการตลาด แนวความคิดนี้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า ลูกค้ามีความเฉื่อยในการซื้อ หรือบางครั้งอาจรู้สึกต่อต้านการซื้อ ดังนั้นฝ่ายการตลาดจึงมีหน้าที่ต้องเกลี้ยกล่อมให้ซื้อ และเชื่อว่าบริษัท มีเครื่องมือการส่งเสริมการตลาดที่สามารถใช้กระตุ้นให้เกิดการซื้อ บริษัทที่ใช้แนวความคิดนี้ยกตัวอย่างเช่น บริษัท coca-cola โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ขายสินค้าได้มากขึ้น ขายให้ผู้คนจำนวนมากขึ้น ให้บ่อยขึ้น และให้ได้เงินมากขึ้น เพื่อให้ได้กำไรมากขึ้น

4.แนวคิดมุ่งตลาด (The Marketing concept) แนวคิดนี้เกิดขึ้นเมื่อกลางปี 1950 ซึ่งแนวคิดต่างๆ ที่ผ่านมานั้นจะเป็นการผลิตแล้วขาย แต่แนวคิดมุ่งตลาดนี้ยึดหลัก มุ่งเน้นลูกค้าและแสวงหากำไรจากความพึงพอใจของลูกค้า มิใช่เป็นการตามล่าหาลูกค้า หรือการหาลูกค้าให้เหมาะกับผลิตภัณฑ์แนวคิดการผลิต

แนวคิดผลิตภัณฑ์และแนวคิดการขาย นั้น มีข้อจำกัดสำหรับการใช้ ในปัจจุบัน กล่าวคือ แนวคิดการตลาดใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์กร เริ่มต้นจากการตรวจสอบความจำเป็น และความต้องการต่างๆของกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย และนำเสนอสิ่งที่ต้องการนั้น โดยพยายามสร้างความพึงพอใจให้กลุ่มลูกค้าเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพกว่าคู่แข่ง ประสานกิจกรรมต่างๆที่จะกระทบต่อลูกค้ากลุ่มนั้นเพื่อสร้างความพึงพอใจสูงสุด

5.แนวคิดทางด้านลูกค้า (The Customer concept) ส่วนแนวคิดทางด้านลูกค้าจะมุ่งเน้นความต้องการส่วนเฉพาะลูกค้าแต่ละราย เพื่อเสริมสร้างความภักดีของลูกค้าที่มีต่อบริษัทตลอดจนสร้างคุณค่าที่ลูกค้าได้รับให้ตลอดชีพถ้าเป็นไปได้

6.แนวคิดทางการตลาดเพื่อสังคม (The Societal marketing concept)แนวคิดการตลาดเพื่อสังคม มีจุดเริ่มต้นเช่นเดียวกันกับแนวคิดการตลาดในรูปแบบอื่น

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาด

ฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) ได้มีการแบ่งระดับของแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับตลาดออกเป็น (Kotler, 1984) ระดับแรก การตลาดแบบดั้งเดิม (Traditional Marketing) โดยการตลาดแบบนี้มีจุดมุ่งหมายหลักคือ การสร้างความตระหนักในตราสินค้า(brands)แบบที่เคยมุ่งเน้นกันมา โดยการตลาดที่อยู่ในระดับขั้นนี้จะมุ่งให้ความสำคัญกับส่วนประสมการตลาด

อดุลย์ จาตุรงค์กุล (2543: 26) กล่าวในเรื่อง ตัวแปรหรือองค์ประกอบของส่วนผสมทางการตลาด (4P's) ว่าเป็นตัวกระตุ้นหรือสิ่งเร้าทางการตลาดที่กระทบต่อกระบวนการตัดสินใจซื้อ โดยแบ่งออกได้ดังนี้

1. ผลิตภัณฑ์ (Products) ที่ต้องมีคุณภาพและรูปแบบดีไซ์ตรงตามความต้องการของลูกค้า หรือสินค้าหรือบริการที่บุคคลและองค์กรซื้อไปเพื่อใช้ในกระบวนการผลิตสินค้าอื่นๆ หรือในแนวทางการประกอบธุรกิจ หรือหมายถึงสินค้าหรือบริการที่ผู้ซื้อสินค้าหรือบริการที่ผู้ซื้อไปเพื่อใช้ในการผลิต การให้บริการ หรือดำเนินงานของกิจการ(ณัฐ อธิรณไพบุลย์,2554)หรือ แม้ผลิตภัณฑ์จะเป็นองค์ประกอบตัวเดียวในส่วนประสมของการตลาดก็ตาม แต่เป็นตัวยุทธศาสตร์ที่มีรายละเอียดที่จะต้องพิจารณาอีกมากมาย ดังนี้ เช่นความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ (Produce Variety) ชื่อตราสินค้าของผลิตภัณฑ์ (Brand Name) คุณภาพ ของผลิตภัณฑ์ (Quality) การรับประกันผลิตภัณฑ์ (Warranties) และการรับคืนผลิตภัณฑ์ (Returns) (ชีวรรณ เจริญสุข ,2547)

2. ราคา (Pricing) ต้องเหมาะสมกับตำแหน่งทางการแข่งขันของสินค้าและสร้างกำไรในอัตราที่เหมาะสมสู่กิจการหรือจำนวนเงินที่ถูกเรียกเก็บเป็นค่าสินค้าหรือบริการหรือผลรวมของมูลค่าที่ผู้ซื้อทำการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์จากการมีหรือการใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าหรือบริการหรือนโยบายการตั้งราคา (Pricing Policies) (ณัฐ อธิรณไพบุลย์, 2554)หรือมูลค่าของสินค้าและบริการที่วัดออกมาเป็นตัวเงิน การกำหนดราคามีความสำคัญต่อกิจการมาก กิจการไม่สามารถกำหนดราคาสินค้าเองได้ตามใจชอบ การ

พิจารณาราคาจะต้องกำหนดต้นทุนการผลิต สภาพการแข่งขัน กำไรที่คาดหวัง ราคาของคู่แข่ง ดังนั้นกิจการจะต้องเลือกกลยุทธ์ที่เหมาะสมในการกำหนดราคาสินค้าและบริการ ประเด็นสำคัญจะต้องพิจารณาเกี่ยวกับราคาได้แก่ ราคาสินค้าที่ระบุในรายการหรือราคาที่ระบุ (List Price) ราคาที่ให้ส่วนลด (Discounts) ราคาที่มีส่วนยอมให้ (Allowances) ราคาที่มีช่วงระยะเวลาที่การชำระเงิน (Payment Period) และราคาเงื่อนไขให้สินเชื่อ (Credit Terms) (ซีวรรณ เจริญสุข, 2547)

3. ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) ก็เน้นช่องทางการกระจายสินค้าที่ครอบคลุมและทั่วถึง สามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายทุกส่วนได้เป็นอย่างดีหรือเป็นช่องทางการจัดจำหน่ายเป็นเส้นทางเคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคหรือลูกค้า ซึ่งอาจผ่านคนกลางหรือไม่ผ่านก็ได้ ในช่องทางการจัดจำหน่ายประกอบด้วยผู้ผลิต ผู้บริโภค หรือผู้ใช้ทางอุตสาหกรรม (Industrial User) หรือลูกค้าทางอุตสาหกรรม (Industrial Consumer) และคนกลาง (Middleman) โลจิสติกส์ทางการตลาด เป็นการวางแผนการปฏิบัติตามแผนและการควบคุมการเคลื่อนย้ายสินค้าจากจุดเริ่มต้นไปยังจุดที่ต้องการ เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าโดยมุ่งผลกำไร (ณัฐ อธิรณไพบูลย์, 2554) หรือกลยุทธ์ทางการตลาดในการทำให้มีผลิตภัณฑ์ไว้พร้อมจำหน่ายสามารถก่ออิทธิพลต่อการพบผลิตภัณฑ์ แน่นอนว่าสินค้าที่มีจำหน่ายแพร่หลายและง่ายที่จะซื้อจะทำให้ผู้บริโภคนำไปประเมินประเภทของช่องทางที่นำเสนออีกอาจก่ออิทธิพลต่อการรับรู้ภาพพจน์ของผลิตภัณฑ์ (ซีวรรณ เจริญสุข, 2547) หรือ ช่องทางการจัดจำหน่ายที่เกี่ยวข้องกับ หน่วยเศรษฐกิจต่างๆ ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการนำพาสินค้าจากผู้ผลิตไปสู่มือผู้บริโภค ซึ่งการตัดสินใจเลือกช่องทางการจัดจำหน่ายที่เหมาะสม มีความสำคัญต่อกำไรของหน่วยธุรกิจ รวมทั้งมีผลกระทบต่อการกำหนดส่วนผสมทางการตลาดที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น การตั้งราคา การโฆษณา เกรดสินค้า (ภูตินันท์ อติทิพยางกูร, 2555) หรือ การกระจายสินค้าเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายตัวสินค้า จากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภค หรือผู้ใช้ทางอุตสาหกรรม การขนส่งและการเก็บรักษาตัวสินค้า ภายในธุรกิจใดธุรกิจหนึ่งและระบบช่องทางการจัดจำหน่ายของธุรกิจนั้น (ชานนท์ รุ่งเรือง, 2555)

4. การส่งเสริมการตลาด (Promotion) ที่เน้นทั้งการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการขายและการตลาดโดยตรง ซึ่งสามารถเรียกว่า 4P ซึ่งนำไปสู่การได้ครอบครองส่วนแบ่งทางการตลาดที่เพิ่มขึ้นตามเป้าหมายของกิจการนั่นเอง ระดับที่สองคือการตลาดที่มุ่งเน้นทางด้านของการสร้างประสบการณ์ที่ดีน่าประทับใจให้กับลูกค้า ก็จะนำไปสู่การสร้างภาพพจน์ทางด้านอารมณ์ที่แนบแน่น ต่อผู้บริโภคแบบสนิทแนบแน่น โดยผลลัพธ์ที่คาดหวังจากกิจการในการดำเนินกลยุทธ์ทางการตลาดระดับที่สองนี้ คือกิจการจะสามารถมีส่วนแบ่งการตลาดในจิตใจของลูกค้าสูงขึ้นเมื่อเทียบกับคู่แข่ง (ณัฐ อธิรณไพบูลย์, 2554) หรือ เป็นกิจกรรมติดต่อสื่อสารไปยังตลาดเป้าหมายเพื่อเป็นการให้ความรู้ ชักจูง หรือเป็นการเตือน ความจำเป็นของตลาดเป้าหมายที่มีต่อราคาสินค้าและผลิตภัณฑ์สินค้าหรือบริการ การโฆษณา การส่งเสริมการขาย (ชานนท์ รุ่งเรือง, 2555) หรือเป็นเครื่องมือการสื่อสารเพื่อสร้างความพึงพอใจต่อราคาสินค้าหรือบริการความคิด ต่อบุคคลโดยใช้เพื่อจูงใจ ให้เกิดความต้องการเพื่อเตือนความทรงจำ ในผลิตภัณฑ์โดยคาดว่าจะมีอิทธิพลต่อความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมซื้อ (ซีวรรณ เจริญสุข, 2547)

การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค

เป็นการค้นคว้า หรือวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรม การซื้อ และการบริโภค ทั้งที่เป็นบุคคลกลุ่มบุคคล หรือองค์กร เพื่อให้ทราบถึงลักษณะความต้องการและพฤติกรรม การซื้อ การบริโภค การเลือกบริการแนวคิด หรือประสบการณ์ที่จะทำให้ผู้บริโภคพึงพอใจ(ปณิศา ลัญญ์ ชานนท์, 2548) หรือเป็นการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค ด้วยการศึกษาค้นคว้าถึงพฤติกรรม การเลือกซื้อ การตัดสินใจซื้อ และการใช้สินค้าและบริการของผู้บริโภค เพื่อที่จะให้กับการตลาดทราบถึงความพึงพอใจและความต้องการของผู้บริโภค (กมลรัตน์ สัตยาพิมล, 2552 ; นฤมล อติเรกโชติกุล, 2548) โดยสามารถห้ 7 คำถาม (6Ws 1H) ที่จะช่วยในการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภคเพื่อค้นหา 7 คำตอบ (7Os) (ปรัชญา ปิยะรังสี, 2554)

1. ใครอยู่ในตลาดเป้าหมาย (Who is in the target market?)
2. ผู้บริโภคซื้ออะไร (What does the consumer buy?)
3. ทำไมผู้บริโภคจึงซื้อ (Why does the consumer buy?)
4. ใครมีส่วนร่วมในการตัดสินใจซื้อ (Who participates in the buying?)
5. ผู้บริโภคซื้อเมื่อใด (When does the consumer buy?)
6. ผู้บริโภคซื้อที่ไหน (Where does the consumer buy?) (ปรัชญา ปิยะรังสี, 2554)
7. ผู้บริโภคซื้ออย่างไร (How does the consumer buy?)

พฤติกรรมผู้บริโภค (Consumer behavior role) หมายถึง บทบาทของผู้บริโภคที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจซื้อ จากการศึกษาบทบาทพฤติกรรมของผู้บริโภค นักการตลาดได้นำมาประยุกต์ใช้ในการกำหนดกลยุทธ์การตลาด โดยเฉพาะกลยุทธ์การโฆษณาและผู้แสดงโฆษณา (Presenter) ให้บทบาทใดบทบาทหนึ่ง เช่น ผู้ริเริ่ม ผู้มีอิทธิพล ผู้ตัดสินใจซื้อ ผู้ซื้อ และผู้ใช้โดยทั่วไปมี 5 บทบาทคือ(ธวัชรรัตน์ อินทนนชัย, 2552)

1. ผู้ริเริ่ม (Initiator)
2. ผู้มีอิทธิพล (Influence)
3. ผู้ตัดสินใจ (Decision)
4. ผู้ซื้อ (Buyer)
5. ผู้ใช้ (User)

กลยุทธ์การตลาดของฟิลลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler)

ในการเตรียมกลยุทธ์การตลาดที่มีประสิทธิภาพบริษัทต้องศึกษาคู่แข่งลูกค้าปัจจุบันและลูกค้าที่มีศักยภาพในอนาคต บริษัทต้องกำหนดกลยุทธ์การแข่งขัน วัตถุประสงค์จุดแข็ง จุดอ่อนและรูปแบบของการโต้ตอบของคู่แข่ง (Kotler, 2003a) โดยการวางแผนกลยุทธ์นั้นอาศัยหลักการที่เรียกว่า SWOT Analysis ซึ่งย่อมาจาก

S = Strength (จุดเด่น จุดแข็ง)

W = Weakness (จุดอ่อน จุดด้อย)

O = opportunity (จุดเกิดโอกาส)

T = Threat (จุดดับ อุปสรรค)

การวางแผนการตลาดเชิงกลยุทธ์เป็นกระบวนการพัฒนา และการรักษาความเหมาะสมสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ทักษะความสามารถ และทรัพยากรขององค์กรกับโอกาสทางธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงไป การวางแผนเชิงกลยุทธ์มีเป้าหมาย เพื่อปรับการดำเนินงาน และผลิตภัณธ์ของบริษัทเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายในการทำกำไรและการเติบโตของธุรกิจ การวางแผนเชิงกลยุทธ์จะมีอยู่ 4 ระดับ ได้แก่

1. ระดับบริษัท (Corporate)
2. ระดับส่วน (Division)
3. ระดับหน่วยธุรกิจ (SBU)
4. ระดับผลิตภัณฑ์ (Product)

โดยสำนักงานใหญ่ของบริษัทจะรับผิดชอบในการกำหนดกระบวนการ เพื่อพัฒนาแผนกลยุทธ์ซึ่งกลยุทธ์ในระดับบริษัทจะวางกรอบเพื่อให้ระดับส่วน (Division) และหน่วยธุรกิจ(Business unit) วางแผนกลยุทธ์ของตนเองการวางแผนกลยุทธ์ในระดับบริษัทมีกิจกรรมสำคัญ 4 ประการกล่าวคือ

(1) ระบุพันธกิจ (Mission)

(2) สร้างหน่วยธุรกิจเชิงกลยุทธ์

(3) จัดสรรทรัพยากรสำหรับแต่ละหน่วยธุรกิจ ความแข็งแกร่งของหน่วยธุรกิจเชิงกลยุทธ์ (Strategic business unit)

(4) วางแผนธุรกิจใหม่และลดขนาดธุรกิจเดิม

บุคลิกลักษณะของผู้ซื้อ

หน้าที่หลักของนักการตลาดคือพยายามศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งกระตุ้นหรือสิ่งเร้าภายนอก ที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคในท้ายที่สุด ซึ่งประกอบไปด้วย

1. ปัจจัยด้านวัฒนธรรม
2. ปัจจัยทางสังคม
3. ปัจจัยส่วนบุคคล
4. ปัจจัยทางจิตวิทยา

กระบวนการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค (Five-Stage Model of The Customer Buying Process) (Orji and Goodhope, 2013) เมื่อทราบถึงพฤติกรรมในการซื้อของผู้บริโภคและปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการซื้อแล้วมี 5 ขั้นตอนดังนี้คือ

1. การรับรู้ถึงความต้องการ (Need Recognition)
2. การค้นหาข้อมูล (Information Search)
3. การประเมินผลทางเลือก (Evaluation of alternative)
4. การตัดสินใจซื้อ (Purchase Decision)
5. พฤติกรรมภายหลังการซื้อ (Postpurchase Behavior) (ปรัชญา ปิยะรังสี 2554)

แนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพการให้บริการ (Service Quality)

คุณภาพของการบริการ (Service Quality) หมายถึง การบริการที่เลิศ (Excellent Service) ตรงกับความต้องการหรือเกินความต้องการของพนักงานผู้รับบริการจนทำให้เกิดความพอใจ (Customer Satisfaction) และเกิดความจงรักภักดี (Customer Loyalty) (ชัยสมพล ชาวประเสริฐ, 2547 :106 อ้างอิงจาก Johnston, 1995 : Lloyd-walker & Cheung, 1998) คำว่า บริการที่เลิศตรงกับความต้องการ หมายถึง สิ่งที่ผู้รับบริการต้องการหรือคาดหวังไว้ได้รับการตอบสนองส่วนบริการที่เกินความต้องการของผู้รับบริการหมายถึง สิ่งที่ผู้รับบริการต้องการ หรือคาดหวังไว้ได้รับการตอบสนองอย่างเต็มที่จนรู้สึกว่าการบริการนั้นเป็นบริการที่ ประทับใจคุ้มค่าแก่การตัดสินใจ

แนวคิดคุณภาพการบริการ

1. Reliability (ความไว้วางใจ หรือ ความน่าเชื่อถือ)
2. Assurance (ความมั่นใจ)
3. Tangibles (สิ่งที่สามารถจับต้องได้)
4. Empathy (ความใส่ใจ)
5. Responsiveness (การสนองตอบลูกค้า)(จริญชัย กรเขตมหาชัย,2555)

ในการวิจัยครั้งต่อมามีผู้วิจัยทั้ง 3 คนดังกล่าวข้างต้นพบว่า มีระดับของความสัมพันธ์ (Degree of Correlation) กันเองระหว่างตัวแปรดังกล่าวค่อนข้างสูง จึงปรับเกณฑ์ในการประเมินคุณภาพของบริการใหม่ให้เหลือเกณฑ์อย่างกว้างทั้งหมด รวม 5 ประการ ดังต่อไปนี้

1. Reliability (ความไว้วางใจ หรือ ความน่าเชื่อถือ) ความสามารถในการให้บริการอย่างถูกต้องแม่นยำ (Accurate Performance) การให้บริการตรงกับสัญญาที่ให้ไว้กับลูกค้า และบริการที่ให้ทุกครั้ง มีความสม่ำเสมอ ทำให้ลูกค้ารู้สึกว่่าน่าเชื่อถือในมาตรฐานการให้บริการ สามารถให้ความไว้วางใจได้

(Dependable)หรือความสามารถในการให้บริการอย่างถูกต้อง(Accurate Performance)และไว้วางใจ (Dependable)(ผดุงศักดิ์ สายสระสง ,2555)หรือเป็นความน่าเชื่อถือไว้วางใจในความสามารถที่จะให้บริการได้อย่างไว้วางใจ และมีความแม่นยำ และเชื่อถือได้ว่าจะส่งมอบบริการตามที่ได้สัญญาไว้ ความน่าเชื่อถือ มีความหมายว่าการปฏิบัติการให้บริการที่ถูกต้องตั้งแต่เริ่มดำเนินการและถูกต้องอยู่ตลอดเวลา จากการวิจัยความน่าเชื่อถือ จะเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญในประเด็นด้านงานบริการ(จริญชัย กรเกตุมหาชัย, 2555)

2. Assurance (ความมั่นใจ) ผู้ให้บริการมีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการบริการ (Competence) มีสุภาพและเป็นมิตรกับลูกค้า (Courtesy) มีความซื่อสัตย์ และสามารถสร้างความมั่นใจให้แก่ลูกค้าได้ (Credibility) และความมั่นคงปลอดภัย (Security)(ผดุงศักดิ์ สายสระสง 2555)หรือทำให้เกิดความมั่นใจ ความรู้หรือมารยาทของพนักงานและความสามารถที่จะส่งผ่านความน่าเชื่อถือ และการสร้างความเชื่อมั่นของลูกค้าขึ้น ในคุณภาพการบริการที่มี บ่อยครั้งผู้ให้บริการจะมอบซึ่งความมั่นใจในเบื้องต้นจากความสามารถในตัวตนที่เขาได้อยู่(จริญชัย กรเกตุมหาชัย, 2555)

3. Tangibles (สิ่งที่สามารถจับต้องได้) ลักษณะทางกายภาพของอุปกรณ์ เครื่องมือ สิ่งอำนวยความสะดวก พนักงาน และวัสดุที่ใช้ในการสื่อสารต่างๆหรือเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกๆประกอบด้วย สภาพแวดล้อม เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ (ผดุงศักดิ์ สายสระสง 2555)หรือสิ่งที่จับต้องได้เป็นหลักฐานทางกายภาพของการบริการ หรือสิ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้เพื่อช่วยทำให้ลูกค้าทราบรูปแบบความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริการได้ล่วงหน้า(จริญชัย กรเกตุมหาชัย, 2555)

4. Empathy (ความใส่ใจ) สามารถเข้าถึงได้โดยสะดวกและสามารถติดต่อได้ง่าย (Easy Access) ความสามารถในการติดต่อสื่อสารให้ลูกค้าเข้าใจได้ (Good Communication) ความเห็นอกเห็นใจ และเข้าใจลูกค้า (Customer Understanding) (ผดุงศักดิ์ สายสระสง, 2555) หรือเป็นการดูแลเอาใจใส่ เป็นการสนใจดูแลลูกค้าและความตั้งใจของแต่ละบุคคลที่มีต่องานด้านบริการที่ส่งมอบให้ลูกค้า ความเอาใจใส่เป็นสิ่งต่างๆ ที่ได้รับการพิจารณาจากมุมมองของลูกค้า (จริญชัย กรเกตุมหาชัย, 2555)

5. Responsiveness (การสนองตอบลูกค้า) ความเต็มใจที่จะให้บริการทันที (Promptness) และให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี (Helpfulness)(ผดุงศักดิ์ สายสระสง, 2555)หรือการเป็นการตอบสนอง คือความยินดีและการมีความสามารถที่จะจัดให้มีบริการโดยฉับพลัน และเพื่อที่จะตอบสนองอย่างรวดเร็วต่อความต้องการของลูกค้า บ่อยครั้งที่ลูกค้าร้องเรียนเกี่ยวกับการขาดซึ่งการตอบสนองในส่วนต่างๆของการบริการที่มอบให้ที่ผู้จัดให้มีการบริการแสดงให้เห็นถึงการขาดการตอบสนอง เมื่อเขาอยากต่อการที่จะติดต่อ แสดงให้เห็นถึงการขาดการติดตาม การให้บริการที่ไม่ดี และกระทำเหมือนกบว่าได้ทำตามสิ่งที่ลูกค้าชอบแล้ว(จริญชัย กรเกตุมหาชัย, 2555)

2.7.3 การประยุกต์ใช้

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีส่วนประสมทางการตลาด เพื่อนำสู่ส่วนแบ่งทางด้านจิตใจของลูกค้าด้วยในทางเดียวกันการตลาดด้านภาพลักษณ์และความรู้สึก (Image and Emotional Marketing) หลายบริษัทกำลังมุ่งหน้าสู่แนวทางการตลาด ทางภาพลักษณ์และความรู้สึกเพื่อเอาชนะใจลูกค้าขณะเดียวกันก็ผลักดันให้บริษัท

เป็นตัวเลือกรากๆ ที่ถูกคำนึงถึงแม้ว่าเรื่องนี้จะเกิดขึ้นมานานแล้วแต่ในปัจจุบันแนวทางดังกล่าว ได้พัฒนาไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว ในขณะที่สูตรสำเร็จทางการตลาดแบบเดิมๆ จะเน้นย้ำให้อาชนะคู่แข่งด้วยการนำเสนอคุณลักษณะที่โดดเด่นด้วยตัวสินค้า โดยตรวจสอบความจำเป็น ความต้องการตลอดจนความสนใจของกลุ่มเป้าหมายและนำเสนอสิ่งที่ต้องการนั้น โดยสร้างความพึงพอใจให้กลุ่มเป้าหมายให้ได้มากกว่าคู่แข่งขึ้น โดยเน้นการรักษาไว้ซึ่งความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่รักษาความสมดุลระหว่างการทำกำไรของบริษัทความต้องการและความพึงพอใจของผู้บริโภคตลอดจนผลประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของมวลชนได้ ศึกษาเรื่องความพึงพอใจของผู้รับบริการภายในต่อการให้บริการของกองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เก็บรวบรวมข้อมูลจากข้าราชการลูกจ้างประจำ พนักงานราชการในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์(ส่วนกลาง) จำนวน 288 คน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้แยกไว้และเลือกตัวอย่างตามสะดวก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถามความพึงพอใจในคุณภาพบริการโดยแบบสอบถาม แบ่งเป็น ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม และข้อมูลเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้รับบริการ 5 ด้าน ได้แก่ด้านอาคารสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านความน่าเชื่อถือ ด้านการตอบสนองความต้องการด้านความมั่นใจต่อการให้บริการ และด้านความเข้าใจถึงความรู้สึกของผู้รับบริการโดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ และข้อเสนอแนะในการใช้บริการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติความถี่ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าทีและการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว พบว่าผู้รับบริการภายในของกองคลังมีความพึงพอใจต่อการให้บริการทั้ง 5 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อใช้สถิติอ้างอิง t-Test พิจารณาความพึงพอใจตาม(ผดุงศักดิ์ สายสระสง,2555)

แนวคิดนี้ได้อธิบายถึง หลักการตลาดในการจัดทำธุรกิจแต่ละประเภท โดยการวิเคราะห์สิ่งเร้าทางการตลาดที่กระทบต่อกระบวนการตัดสินใจซื้อ เช่น ผลิตภัณฑ์ (Products) ราคา (Pricing) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion) หรือที่เรียกว่า 4P รวมไปถึงการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค เพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าและกลุ่มเป้าหมายได้ โดยอาจจะอาศัยหลักการที่เรียกว่า SWOT Analysis คือ จุดเด่น จุดแข็ง,จุดอ่อน จุดด้อย, จุดเกิดโอกาส และอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้น ผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในการศึกษาและการพัฒนาทุนเศรษฐกิจของชุมชนในด้านการศึกษาแนวทางการตลาด การค้นหากลุ่มเป้าหมาย ช่องทางการจัดจำหน่าย เพื่อให้ธุรกิจของชุมชนเกิดการพัฒนาและเกิดความยั่งยืนในการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชนในอนาคต

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จุติเทพ ยาสุมทร (2543) ศึกษา เรื่อง ทุนทางสังคมในพื้นที่ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนมีทุนทางสังคมด้านต่าง ๆ ได้แก่ ทรัพยากรบุคคล ทุนทางภูมิปัญญา ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนประเพณีและความเชื่อ โดยเฉพาะประเพณีทางศาสนา เช่น ประเพณีสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ฯลฯ ที่เป็นประเพณีที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมาด้วยความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ ทำให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะและเป็นการทำบุญให้แก่ผู้อาวุโส ผู้เฒ่า ผู้มี

พระคุณ และการทำบุญให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ และจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่และสามารถนำไปพัฒนาท้องถิ่นได้มี 4 ประการ ได้แก่

1. การสืบทอด ได้แก่ การสืบทอดเจตนารมณ์ที่เกิดขึ้นจากกลุ่มองค์กร การปฏิบัติต่อกันมา และการรักษาสถานการณ์นั้นให้คงอยู่ตลอดไป
2. ผู้นำ ปัจจัยเรื่องผู้นำมีความสำคัญมากในการพัฒนาองค์กร เพราะผู้นำจะต้องมีความสามารถในการนำบุคคลในท้องถิ่นให้เห็นพ้องไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในท้องถิ่นเพื่อให้สมาชิกปฏิบัติตาม เป็นทั้งผู้นำและแกนนำช่วยเหลือและสนับสนุนให้ชุมชนมีการจัดองค์กรกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ พัฒนาตนเอง และเพิ่มศักยภาพให้สามารถพึ่งตนเองได้
3. กระบวนการจัดการ ถือเป็นการควบคุมหรือบริหารองค์กร ตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กร/กลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้น การส่งเสริมให้องค์กรชุมชนหรือภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา กระบวนการจัดการต้องเกิดจากความร่วมมือของประชาชน ซึ่งอาศัยความสามัคคีที่เกิดจากความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร ความเป็นเครือญาติ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่อยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทย
4. เครือข่าย การที่ชุมชนจะมีศักยภาพจำเป็นต้องมีเครือข่ายช่วยเหลือกันระหว่างหมู่บ้านภายในตำบล เครือข่ายภายในชุมชน เครือข่ายในสายอาชีพเดียวกัน เมื่อชุมชนเครือข่ายร่วมมือกันเข้มแข็งย่อมมีอำนาจต่อรองและไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

อำภา จันทราภาส (2543) ได้ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน พบว่าทุนทางสังคม ทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนเครือข่ายและทุนกลุ่มเครือญาติ ที่มีอยู่ในชุมชนส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมมาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน และปัจจัยที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การที่ผู้คนมารวมกลุ่มกันได้โดยมีความรู้สึกและความตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องร่วมกันดูแลรับผิดชอบและร่วมกันทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ในชุมชน จะส่งผลให้การนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอก รวมทั้งการที่ชุมชนจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาติ และสังคมภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรีและยังคงรักษาความเป็นชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

สุปราณี จันทรสงและคณะ, 2558, ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ (1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง (2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมที่สร้างชุมชนเข้มแข็ง และ (3) เพื่อเสนอแนวทาง การปรับปรุงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง การวิจัยนี้เป็นแบบผสานวิธีประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยเชิงปริมาณเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 444 คน จากผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตจังหวัดนครนายก และจังหวัดสระบุรี โดยสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิและการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามมาตรา

ส่วนประมาณค่า 4 ระดับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสถิติการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน การวิจัยเชิงคุณภาพดำเนินการโดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 34 คน จากกลุ่มเป้าหมาย 7 กลุ่มคือ 1. ผู้นำสภาวัฒนธรรมจังหวัด 2. ราษฎรชาวบ้าน 3. พระผู้อาวุโส 4. หมอพื้นบ้าน 5. อาสาสมัคร 6. กำนันดีเด่น และ 7. ผู้ใหญ่บ้านดีเด่น เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย การศึกษาเอกสารและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่เลือกโดยวิธีเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีอุปมานวิเคราะห์และการตีความ

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพทั่วไปการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง พบว่า โดยรวมอยู่ระดับมาก โดยที่ด้านภูมิคุ้มกันให้ชุมชนของการพัฒนาทุนทางสังคมที่อยู่ในระดับสูงที่สุดนั้นเนื่องจากผู้นำทางสังคมมีบทบาทสำคัญที่สุดในการดำเนินการทุนทางสังคมทุกกิจกรรมทางสาธารณะและกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเอง ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบในชุมชนของตนเอง ส่วนด้านระบบการเรียนรู้ของชุมชนที่อยู่ในระดับต่ำสุดนั้นเนื่องจากเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนยังขาดความรู้ที่จะอบรมสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนได้อย่างเหมาะสม 2. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมที่สร้างชุมชนเข้มแข็ง ภาพรวมตัวแปรส่วนใหญ่อยู่ระดับมาก 3. แนวทางการปรับปรุงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสรุปจากข้อค้นพบประกอบด้วยปัจจัย 6 ประการที่สำคัญคือ 1. การดำเนินงานต้องเป็นไปในลักษณะแบบองค์รวมโดยมีเป้าหมายหลัก คือการเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ 2. การดำเนินงานมีลักษณะการสร้างเครือข่ายต้องสร้างและพัฒนาเครือข่ายของสมาชิกให้เกิดขึ้นภายในชุมชน 3. ทุกกระบวนการควรมีการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน 4. กระบวนการสร้างการเรียนรู้ควรมีการศึกษาดูงานชุมชนที่เป็นต้นแบบและมีการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็ง 5. การพัฒนาชุมชนควรมีคณะกรรมการบริหารหรือผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ในการมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ และ 6. ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่มีส่วนช่วยตั้งแต่ขั้นก่อตั้ง และการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

ชลดา บุญอยู่, 2556 ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
กรณีศึกษา บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์มีสภาพทุนทางสังคมที่ประกอบไปด้วย 1) ทุนมนุษย์ ได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการ คือผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านเป็นบุคคลที่มีความเป็นผู้นำ มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในหลายด้าน มีจิตสาธารณะ และเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ 2) ทุนสถาบันองค์กร คือ กลุ่มองค์กรที่มีความสำคัญกับชุมชน ได้แก่ กลุ่มแปรรูปอาหารทะเล กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร และกลุ่มประมงพื้นบ้าน ซึ่งกลุ่มองค์กรเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้นมา และช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชน 3) ทุนภูมิปัญญาวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาการประกอบอาชีพ คือ การทำลอบปลาหมึก ภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหาร คือ การทำปลาเค็มผึ่งทราย ประเพณีที่มีความสำคัญ คือ ประเพณีสวดหาต เป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวบ้านบนเกาะพิทักษ์ เป็นการไหว้ขอมาพ้อขุนทะเล แม่นางเชิงกระ และอีกประเพณีที่มีความโดดเด่น คือ ประเพณีวิ่งแหวกทะเล ค่านิยมความเชื่อของชุมชนเกาะพิทักษ์ คือ พ่อบาเกาะพิทักษ์ ชาวบ้านบนเกาะพิทักษ์มีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรทางทะเล ปะการัง หอยมือเสือ และสัตว์น้ำ

ทะเล ทูทางสังคมทั้ง 4 ด้านมีความสัมพันธ์กัน และมีความสำคัญต่อชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ ในลักษณะที่ส่งเสริมกันและกันในการพัฒนาและการสร้างรายได้ให้กับชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์ การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนบ้านเกาะพิทักษ์นั้น อาศัยการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน ดังนี้ 1) ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยในทุกวันที่ 29 ของทุกเดือนจะมีการประชุมของหมู่บ้าน 2) ทุกคนในชุมชนร่วมกันดำเนินกิจกรรมและปฏิบัติตามแผนการที่ได้วางไว้ 3) ชาวบ้านในชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ร่วมกัน 4) หลังจากการดำเนินกิจกรรมก็จะมีการติดตามและประเมินผล โดยที่ทุกกิจกรรมจะต้องทำบัญชีรายรับ รายจ่าย และมีการประชุมเสนอแนะความคิดเห็นรวมถึงปัญหาในการดำเนินกิจกรรม

จากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทูของชุมชนประกอบไปด้วย ทรัพยากรบุคคล ทูทางภูมิปัญญา ทูที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทูประเพณีและความเชื่อ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและมีความสำคัญต่อชุมชน ในลักษณะที่ส่งเสริมกันและกันในการพัฒนาและการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยการพัฒนาทุนชุมชนประมงพื้นบ้านไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี จะต้องศึกษาและค้นหาทุนชุมชนที่เป็นลักษณะเด่นของชุมชนและการค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนมาพัฒนาต่อยอดในการสร้างทุนทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

โครงการ “การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและเพื่อประสานและแสวงหาหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุน การพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีอันจะนำไปสู่การพัฒนาทิศทางการแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยผู้วิจัยมีวิธีการศึกษาและขั้นตอนการดำเนินงานประกอบด้วย (1) กระบวนการบริหารจัดการโครงการ และ (2) กระบวนการศึกษาข้อมูล ดังนี้

3.1 กระบวนการบริหารจัดการโครงการ ประกอบด้วย

3.1.1 กิจกรรมการจัดเวทีประชุมเสริมสร้างความรู้/ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการกับกลุ่มเป้าหมาย

3.1.2 กิจกรรมการเสริมสร้างและพัฒนาทักษะด้านกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้กับทีมวิจัย

3.1.3 กิจกรรมการติดตามและร่วมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3.1.4 การขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3.2 กระบวนการศึกษาข้อมูล

3.2.1 วิธีการศึกษาวิจัย

3.2.1.1 ขอบเขตในการศึกษา

3.2.1.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

3.2.2 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

มีรายละเอียดดังนี้

3.1 กระบวนการบริหารจัดการโครงการ

3.1.1 กิจกรรมการจัดเวทีประชุมเสริมสร้างความรู้/ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการกับกลุ่มเป้าหมาย

การดำเนินงานของโครงการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ทางโครงการฯ ได้ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจกับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ทั้งนี้

เพราะกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเป็นกลุ่มคนเป้าหมายหลักของการศึกษาในครั้งนี้ เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

กิจกรรมนี้มีเป้าหมายหลักที่ต้องการสร้างความเข้าใจ การรับรู้และการสนับสนุนของสังคมต่อการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งจากกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเองและภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการ แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และ 2) ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการประชาสัมพันธ์การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

1) ความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในบางพื้นที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของโครงการอย่างต่อเนื่อง แต่สำหรับบางชุมชนที่เป็นชุมชนเป้าหมายใหม่ คนในชุมชนยังไม่มี ความเข้าใจเกี่ยวกับวิจัยเพื่อท้องถิ่น ถึงแม้ว่าคนในชุมชนจะเคยเป็นแหล่งข้อมูลให้กับหน่วยงานต่างๆที่เคยมา ศึกษาวิจัยในพื้นที่ แต่ก็ยังเป็นเพียงการบอกเล่าข้อมูลเพียงอย่างเดียว

ทางโครงการวิจัยจึงได้มีการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่เน้น การให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหา คำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ ได้ผลงาน และเก็งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูงและสามารถใช้ กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุ เป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็คือ เน้นที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ จากงานวิจัยโดยตรง ให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน และเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา ถกเถียง) เป็นเครื่องมือเพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วม ทั้งกลุ่ม ชาวบ้าน ครูโรงเรียน เอนจีโอ สมาชิก อบต. ข้าราชการหรือกลุ่มคนอื่น ๆ ที่จะมาเข้าร่วมใช้ “ปัญญา” ใน กระบวนการวิจัย

2) ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการประชาสัมพันธ์การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ทางโครงการฯได้ใช้โอกาสที่ภาคีอื่นๆได้มีการจัดประชุมพูดคุยในประเด็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งต่างๆร่วมนำเสนอเนื้อหาในเรื่องการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชน ประมงพื้นบ้าน เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์การดำเนินโครงการ โดยพยายามให้ฝ่ายต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมให้ มากที่สุด เช่น หน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน สมาชิกรองครุฑปกครองส่วนท้องถิ่น และอื่นๆ เพื่อให้กลุ่มคน ดังกล่าวได้เข้าใจงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และนำไปสู่การเผยแพร่ต่อในวงกว้าง ซึ่งรูปแบบของการ ประชาสัมพันธ์เช่นนี้ เป็นรูปแบบที่ใช้ต้นทุนงบประมาณที่ไม่สูงนัก แต่ประเด็นที่ควรคำนึงถึงเป็นอย่างยิ่งก็คือ การให้น้ำหนักในการทำความเข้าใจกับชาวบ้านในพื้นที่ที่เป็นคนเล็กคนน้อยในสังคม เพื่อให้พวกเขาได้เรียนรู้ และสามารถใช้กระบวนการในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้กับตนเอง ซึ่งท้ายที่สุดความรู้ ต่างๆเหล่านี้ก็คืออำนาจที่ชาวบ้านสามารถนำไปสู่การต่อรองอย่างสร้างสรรค์กับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อันจะ นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของพวกเขาอย่างยั่งยืนในที่สุดนั่นเอง เช่น

- การนำเสนอผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในช่วงเวลาที่ทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จัดกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งหรือกิจกรรมเรื่องการเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวประมงพื้นบ้านผ่านโรงเรียนชาวประมงพื้นบ้าน
- การนำเสนอกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในช่วงเวลาที่สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้มีการประสานงานกับสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เพื่อร่วมไปศึกษาข้อเท็จจริงจากพื้นที่และรับฟังข้อมูลจากชาวประมงพื้นบ้านเพื่อให้เห็นถึงการนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้าน
- การนำเสนอผลงานวิจัยในช่วงที่ทีมวิจัยซึ่งเป็นคณะกรรมการของสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีเข้าร่วมประชุมในเวทีต่างๆ ในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัด และระดับประเทศที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผน นโยบายและกฎหมายต่างๆ เพื่อให้เกิดการนำกิจกรรมของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปบรรจุในแผนงานนโยบายด้วย

3.1.2 กิจกรรมการเสริมสร้างและพัฒนาทักษะด้านกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้กับทีมวิจัย

จากเวทีระดมความคิดเห็นเบื้องต้นพร้อมทั้งเวทีประชุมเสริมสร้างความรู้/ความเข้าใจด้านการดำเนินงานโครงการ ได้มีการพูดคุยเนื้อหาเพิ่มเติม สามารถสรุปได้ดังนี้

การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานที่มุ่งเน้นให้ชาวบ้านใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือตามแนวคิดและวิธีการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา”

ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทางโครงการได้มีเสริมสร้างความรู้และพัฒนาทักษะในการทำงานวิจัย ใน 2 รูปแบบ คือ

(1) การฝึกอบรมกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

“กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้นตลอด จนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่นๆต่อไปซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย”

การวิจัยในลักษณะเช่นนี้ เป็นงานวิจัยอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ให้กับตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น มุ่งแก้ไข ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการที่จะขอตำแหน่ง ไม่ใช่

ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

ลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1) เป็นเรื่องอะไรก็ได้ โจทย์อะไรก็ได้ ที่ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเห็นว่ามีสำคัญ และอยากจะค้นหาคำตอบร่วมกัน ซึ่งชุมชนในที่นี้มีความหมายที่หลากหลาย หมายถึงกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการที่มีเป้าหมายหรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการ ครู เด็กและเยาวชน คนชรา พระสงฆ์ ชนเผ่า

2) ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบและแปลความหมาย รวมทั้งคาดว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังการดำเนินงานวิจัย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการวิจัยนี้มี “ความเข้มข้น” และมีบทบาทที่ต่างกัน ปลายด้านซ้ายเป็นการวิจัยที่คนนอกเข้าไปทำให้ทั้งหมด คนในชุมชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะไม่อยู่ในข่ายการสนับสนุนของ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น แต่มีฝ่ายสนับสนุนจาก สกว. ส่วนกลาง เพื่อผลระดับนโยบาย หรือกฎหมายอันอาจเป็นประโยชน์ต่อชุมชนทางอ้อมได้

3) มีการดำเนินงานรวบรวมข้อมูล และทดลองปฏิบัติการ มีการดำเนินงานใน 2 ระยะ

ระยะแรก วิจัยให้ทราบสภาพที่เป็นอยู่ ได้แก่

- สภาพหรือบริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน
- สภาพของปัญหานั้น
- ทราบสาเหตุ ปัจจัย เงื่อนไขของปัญหา
- เลือกทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

ระยะที่สอง เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อแก้ปัญหา และวิเคราะห์สรุปบทเรียน รวมทั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้

นอกเหนือจากลักษณะดังกล่าว ศาสตราจารย์ นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ยังให้ทัศนะเพิ่มเติมว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรมีลักษณะ ดังนี้

1) เป็นการวิจัยปลายทาง เพื่อทดลองประยุกต์ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีในบริบทของท้องถิ่นมากกว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ โดยอาจมีลักษณะเป็น

1. R & D คือ การวิจัยและพัฒนา
2. D & R คือ การพัฒนามากกว่าวิจัย การวิจัยเป็นเพียงส่วนเล็กๆ
3. D & R & M คือ นอกจากการวิจัย พัฒนา แล้วยังอาจมีการเคลื่อนไหวสังคม (Movement) อยู่

ด้วย

2) อาจมีการสร้างทฤษฎีใหม่จากข้อมูลภายในประเทศ หมายความว่า ข้อมูลจากหลายๆ โครงการย่อยเมื่อนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกันอาจเกิดทฤษฎีใหม่ ซึ่งผู้ที่ทำเช่นนี้ได้จะต้องเป็นนักวิจัยเชิงทฤษฎีที่มีความสามารถสูงมาก การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงควรมีนักวิจัยเชิงทฤษฎีที่มีความสามารถและประสบการณ์สูงเข้าร่วมด้วย

3) เป็นการวิจัยแบบองค์รวม (Holistic หรือ Integrated) ไม่แยกสาขาวิชา มีลักษณะการดำเนินการเป็นสหวิชา และจะต้องส่งเสริมให้มีการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการวิจัยด้านการจัดการเพื่อ ชุมชนท้องถิ่นให้มากขึ้น เพราะในปัจจุบันการวิจัยในท้องถิ่นด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และด้านการจัดการยังมีน้อยมาก

ผลที่คาดหวังของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1) ในระดับโครงการ

1.1) ชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยอาศัยการตัดสินใจผ่านข้อมูลความรู้ที่ได้จากการศึกษา

1.2) เกิดความรู้ในท้องถิ่นและเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เช่น การฟื้นฟูและถ่ายทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนให้กับเด็ก ๆ รุ่นต่อไป

1.3) เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้น และดำเนินงานในเรื่องอื่นได้ดีขึ้น

1.4) เกิดกลไกการจัดการหรือองค์กรภายในชุมชนที่จะดำเนินงานต่อไป กรณีนี้ อาจเป็นการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ทำงานได้ดีขึ้น เช่น การเสริมศักยภาพของ อบต. ในด้านต่างๆ หรือ การสร้างกลไกใหม่ในชุมชน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนในระดับตำบล เพื่อประสานกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนต่างๆ และบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

2) ในระดับเหนือโครงการ

องค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นต่าง ๆ หลาย ๆ โครงการ สามารถนำมาสังเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินการโดยฝ่ายต่างๆ ของ สกว. เพื่อยกระดับองค์ความรู้ และสามารถผลักดันแนวคิด มาตรการ นโยบายหรือระบบและกลไกภายในประเทศที่จะเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น เช่น ระบบการกระจายสินค้าชุมชน ระบบการตลาดมาตรฐานสินค้า การรวมกลุ่มผู้บริโภคเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์จากชุมชนและการพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงแนวคิดสู่การพัฒนาระดับนานาชาติเพื่อการพัฒนาประเทศ

รูปแบบการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้

1) การวิจัยแบบเต็มรูปแบบ (PAR)

เป็นงานวิจัยที่มีลักษณะสมบูรณ์แบบตามแนวความคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในเชิงเนื้อหาและในเชิงกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า“เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา” กล่าวคือ มีการสร้างความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนสั่งสมมาและจากบทเรียนการทำงานของทีมวิจัยในอดีต เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการทดลองแก้ปัญหาของตนเอง ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่มคน ชุมชน ท้องถิ่นและระดับเครือข่าย ผ่านการวางแผน ดำเนินการ ติดตามประเมิน สรุปผลและรับผิชอบร่วมกันของชุมชน โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการไม่เกิน 2 ปี งานวิจัยแบบนี้ มี 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1.1) การวิจัยที่เน้นกระบวนการแก้ปัญหาสังคมในทุกประเด็น

เป็นการศึกษาในเชิงกระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนท้องถิ่นในบริบทหนึ่งๆ ต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันดำเนินการ ได้แก่ ชุมชนกับการจัดการปัญหาต่างๆ การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายปัญหาหรืออาชีพ การเรียนรู้และการศึกษาทางเลือก ซึ่งสามารถใช้เกณฑ์การสนับสนุนตามปกติของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว

1.2) การวิจัยที่เน้นการทดลองเปรียบเทียบและทดสอบปัจจัยต่างๆ

เป็นการศึกษาเพื่อที่จะทดลอง/ทดสอบทางเลือกจากหลายๆ ทางเลือก เพื่อที่จะหาทางเลือกที่มีประสิทธิภาพ คุ่มค่าและคุ่มทุนที่สุดของชุมชนโดยเน้นการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก ได้แก่การทดลองปัจจัยต่างๆในการผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยเน้นทางเลือกอาชีพเป็นหลัก มีการพัฒนาเกณฑ์การสนับสนุนที่เหมาะสมกับแต่ละประเด็นที่ต้องการทดลอง เงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์

ระบบสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นแนวคิดใหม่ในการสนับสนุนให้ชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง จึงจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงที่คอยให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางการดำเนินงาน หนุนเสริมนักวิจัย ตลอดจนเป็นเพื่อนร่วมคิด ให้กำลังใจ และร่วมเรียนรู้ไปกับทีมวิจัยและชุมชนในโครงการวิจัยต่างๆ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงได้หนุนเสริมระบบสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) และพี่เลี้ยง (Research counselors : RC) ในเชิงพื้นที่ และประเด็นเพื่อกระจายโอกาสสู่ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆและสนับสนุนให้เป็นกลไกสำคัญในการบริหารจัดการโครงการวิจัยที่มีประสิทธิภาพ ตั้งแต่การพัฒนาโครงการ การติดตามสนับสนุนโครงการในด้านต่างๆ ให้กับโครงการวิจัย อาทิ การรวบรวมข้อมูล การใช้กระบวนการมีส่วนร่วม การคิด การวิเคราะห์ การเขียนรายงาน การจัดการงบประมาณ การเงิน การบัญชี ตลอดจนการจัดทำสัญญา การบริหารจัดการทั่วไป การนำเสนอผลงานสู่ชุมชน การจัดการความรู้ ทั้งนี้ พี่เลี้ยงในแต่ละศูนย์ หรือแต่ละพื้นที่จะมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการโครงการให้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ คุณสมบัติของพี่เลี้ยงที่เหมาะสมจึงควรเป็นดังนี้

- 1) มีประสบการณ์ในการทำวิจัยมาก่อน หรือ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์การพัฒนามาก่อนเน้นที่ประสบการณ์การพัฒนา
- 2) มีทักษะในการประสานงาน / ให้คำปรึกษา / มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี / รักการเรียนรู้
- 3) รู้จักชุมชน / รู้จักพื้นที่ทำงาน

- 4) มีเวลาทำงานอย่างเพียงพอ
- 5) มีจิตวิญญาณในการให้
- 6) ต้องการให้งานประสบความสำเร็จ
- 7) รับฟังความคิดเห็น

(2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

เป็นการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) รวมทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เข้าด้วยกัน เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะวิจัย ชุมชนและแกนนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบและร่วมรับประโยชน์ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People-Centered Development) และแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ (Problem-Learning Process)

กมล สุตประเสริฐ (2540 : 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) คือ การวิจัย ค้นคว้า และหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ ต่างกันเพียงแต่ว่า PAR นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา และเป็นการวิจัยที่ดำเนินการไปด้วยการมีส่วนร่วมของ ชุมชน ผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัย และในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย ซึ่งสอดคล้อง กับ สุภาวงศ์ จันทวานิช (2547 : 67) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) หมายถึง วิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การกำหนดปัญหา การดำเนินการ การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนหาแนวทางในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรม

หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนระบบ การสร้างความรู้ และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ
2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริม ยกย่องและพัฒนาความเชื่อมั่น ในตัวเองของเขาให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง
3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจนโดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมายตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม
4. สนใจปริทัศน์ของชาวบ้านโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน
5. ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้

1. ประชากรผู้ทำการวิจัย ได้เปลี่ยนจากผู้วิจัยภายนอก โดยให้ประชาชนในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามาเป็นนักวิจัยร่วมกันในการร่วมคิด วางแผนและตัดสินใจในการวิจัย
2. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม จากเดิมที่การมีส่วนร่วมจะอยู่ในวงจำกัดเพียงบางขั้นตอนมาสู่การมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การศึกษาชุมชน วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ลงมือปฏิบัติ และติดตามประเมินผล
3. การเป็นประชาธิปไตย หลักของความเป็นประชาธิปไตยจะเพิ่มมากขึ้นใน PAR เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาที่มาจากชุมชนเอง ลดการพึ่งพิงจากสังคมภายนอก ให้ประชาชนตัดสินใจร่วมกัน ชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง ก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด
4. การสร้างองค์ความรู้ เนื่องจากการผสมผสานความรู้ของนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้านให้เกิดความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน และการผสมผสานความรู้จากทฤษฎีและการปฏิบัติเข้าด้วยกัน
5. ความรู้ที่ประชาชนได้รับ PAR เป็นการปฏิบัติที่ไม่ใช่การเข้าใจเพียงอย่างเดียวดังการวิจัยที่ผ่านมา หากแต่ต้องลงมือกระทำทำให้ความเข้าใจที่เป็นนามธรรมออกมาสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและพัฒนาความรู้ที่ได้รับอย่างต่อเนื่อง
6. การวิจัยนำไปสู่การพัฒนา PAR เป็นการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาทั้งวิธีการวิจัยและการพัฒนามนุษย์

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ชาวบ้าน ประชาชน จะตื่นตัว ได้รับการศึกษามากขึ้น สามารถคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง
2. ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญหา การจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น
3. ผู้วิจัยและนักพัฒนาจะได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์ในการท างานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจชุมชนได้ดีขึ้น และเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง

จุดเริ่มต้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1. ชั้นการศึกษาพื้นที่เป้าหมาย ในขั้นนี้นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัย โดยมีตอนสำคัญดังนี้
 - 1.1 ในกรณีพื้นที่วิจัยใหม่ ศึกษาแหล่งข้อมูลพื้นที่เบื้องต้นจากเว็บไซต์และบุคคลที่เป็น ผู้นำกลุ่ม ได้แก่ ผู้นำของกลุ่มเป้าหมาย กับผู้นำชุมชน
 - ประสานงานกับหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่กำกับดูแลโดยตรง
 - ลงพื้นที่พบปะพูดคุยประเด็นปัญหาวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับประเด็นโจทย์งานวิจัย
 - สังเกตบุคคลที่จะสามารถเป็นผู้ประสานงานในพื้นที่ ซึ่งจะต้องเป็นคนในพื้นที่มี มนุษย์สัมพันธ์ กระตือรือร้น และเป็นที่ยอมรับในกลุ่ม

1.2 ในกรณีพื้นที่วิจัยเก่า จะใช้วิธีการโดยการเข้าร่วมศึกษากับทีมวิจัยที่กำลังทำวิจัยในพื้นที่นั้น โดยหาโอกาสพูดคุยกับชุมชนในการพัฒนาโจทย์ใหม่ร่วมกัน

2. ขั้นตอนนี้เมื่อโครงการได้รับการอนุมัติ แล้ว ทีมวิจัยจะต้องสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้ง อธิบาย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหามาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจ ตรงกัน ทำความเข้าใจประเด็นปัญหาและมองถึงผลของการวิจัยได้อย่างชัดเจน ว่าทุกคนเป็นทีมวิจัยร่วมกัน

3. ก่อนการลงพื้นที่วิจัยแต่ละครั้งนักวิจัยจะต้องมีความชัดเจนในการปฏิบัติงานวิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งระบุด้วยว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไร และอย่างไร เมื่อใดบ้าง และ เป้าหมายในการลงพื้นที่แต่ละครั้งจะต้องเห็นผลการวิจัยอย่างชัดเจน และในระหว่างการทำกิจกรรม ร่วมกับ กลุ่มเป้าหมายจะต้องสังเกตและจับประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นในขณะที่ยังดำเนินการ เพราะประเด็นเหล่านี้ จะเป็น ข้อค้นพบใหม่ ซึ่งหัวข้อนี้เป็นหัวข้อสำคัญหัวข้อหนึ่งในวิจัยฉบับสมบูรณ์

4. นักวิจัยจะต้องสามารถปรับตัวและแสดงความจริงใจในการลงพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามในการ ดำเนินงานต้องยึดวัตถุประสงค์และกรอบการวิจัยอย่างเข้มงวด เนื่องจากในขณะที่ทีมวิจัยลงพื้นที่ทำงาน ร่วมกับชุมชน มักจะเกิดความผูกพัน และถูกดึงไปทำกิจกรรมนอกเหนือจากกรอบการวิจัย ซึ่งจะส่งผลทำให้ การวิจัยล่าช้าและเกินงบประมาณ

ทางโครงการฯได้มีการจัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลที่ชุมชนต้องการในการพัฒนา โครงการวิจัย ซึ่งเป็นการดำเนินการที่ต่อเนื่องมาจากการจัดฝึกอบรมกระบวนการในการทำงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น โดยกลุ่มผู้รับการฝึกอบรมได้มีการนำเสนอโจทย์ประเด็นที่ตนเองสนใจในการศึกษาหาคำตอบโดย ผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายหลังจากนั้นทางโครงการฯก็ได้มีการไปติดตามในชุมชนต่างๆอย่าง ต่อเนื่อง เพื่อร่วมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชนและร่วมสนับสนุนการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมใน ประเด็นที่ชุมชนสนใจในการพัฒนาโครงการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

3.1.3 กิจกรรมการติดตามและร่วมสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในปีงบประมาณ 2558-2559 ที่ผ่านมา ทางโครงการฯได้ดำเนินโครงการวิจัย จำนวน 5 โครงการ ซึ่ง ขณะนี้อยู่ในระหว่างการจัดโครงการ และตามแผนงานในปีงบประมาณ 2560 ของทางโครงการฯได้กำหนด แผนงานในการที่จะพัฒนาโครงการวิจัยจากชุมชน จำนวน 3 โครงการ โดยลักษณะของโครงการวิจัยที่ขอรับ การสนับสนุนงบประมาณด้านปฏิบัติการ (Action) จากหน่วยงานอื่นและทาง สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สนับสนุนเฉพาะงบประมาณด้านการศึกษาหาคำถามความรู้

วิธีการดำเนินการ จะแบ่งเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนที่หนึ่ง เป็นการติดตามโครงการวิจัยที่ได้รับการ สนับสนุนงบประมาณและยังไม่ได้ปิดโครงการ และส่วนที่สอง เป็นการพัฒนาโครงการวิจัยจากชุมชนและ ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องขึ้นมาใหม่

ส่วนที่หนึ่ง : การติดตามโครงการวิจัยที่อยู่ในระหว่างการจัดโครงการ เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการ สนับสนุนงบประมาณในปี 2558-2559 จำนวน 5 โครงการด้วยกัน คือ

(1) โครงการศึกษาปรากฏการณ์การอพยพของชาวประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษาชุมชนชาวประมงพื้นบ้านบางแห่งในจังหวัดปัตตานี

(2) โครงการศึกษาการปรับตัวของแรงงานชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีที่มาเลเซียกรณีศึกษาชุมชนชาวประมงพื้นบ้านบางแห่งในจังหวัดปัตตานี

(3) โครงการ สร้างการเรียนรู้เรื่องปัญหาของแรงงานรับจ้างนอกระบบที่ประเทศมาเลเซียศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งของจังหวัดปัตตานี

(4) โครงการสร้างการเรียนรู้ เรื่อง ผลกระทบจากการเคลื่อนย้ายของแรงงานต่อชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ศึกษากรณี ชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งของจังหวัดปัตตานี

(5) โครงการการสร้างการเรียนรู้เรื่องการอพยพย้ายถิ่นเพื่อเสริมสร้างสันติสุขของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ระยะที่ 2

ส่วนที่สอง : การพัฒนาโครงการวิจัยใหม่ โดยในปีงบประมาณ 2560 ทางโครงการฯ มีเป้าหมายในการพัฒนาโครงการวิจัยใหม่จำนวน 3 โครงการ ซึ่งในขณะนี้อยู่ในระหว่างการเสนอโครงการ ประกอบด้วย

(1) โครงการศึกษารูปแบบการสร้างการเรียนรู้ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็กที่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษา ชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งในจังหวัดปัตตานี

วัตถุประสงค์ของโครงการ

เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างการเรียนรู้เรื่องธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็กที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

(2) โครงการศึกษาช่องทางและการจัดการอาหารทะเลสดจากผู้ผลิตถึงผู้บริโภค กรณีศึกษาชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งในจังหวัดปัตตานี

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่อศึกษาถึงปฏิทินในการผลิตอาหารทะเลสด ประเภทและรูปแบบของอาหารทะเลสดของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ

- เพื่อศึกษาถึงช่องทางและวิธีการบริหารจัดการอาหารทะเลสดจากผู้ผลิตถึงผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ

- เพื่อศึกษาการสื่อความหมายของอาหารทะเลสดที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และบริบทของจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีถึงผู้บริโภค

(3) โครงการศึกษาเงื่อนไขความสำเร็จของการแปรรูปอาหารทะเลที่สอดคล้องกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ศึกษากรณี ชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่ง ในพื้นที่ จ.ปัตตานี

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่อศึกษาลักษณะการชี้วัดความสำเร็จของการแปรรูปอาหารทะเลของกลุ่มประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

- เพื่อศึกษาวิธีการและเงื่อนไขความสำเร็จของการแปรรูปอาหารทะเล 4 ประเภท ประกอบด้วย ปลาकुเลเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ และข้าวเกรียบปลา

ทั้งนี้โครงการวิจัยดังกล่าวจะมีลักษณะของการร่วมทุน (Co-funding) เป็นสำคัญ กล่าวคือเป็น ทุนวิจัยภายใต้ความร่วมมือระหว่าง สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น กับหน่วยงานอื่นๆในพื้นที่ โดยทุนวิจัยในลักษณะนี้ จะเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน โดยทางโครงการฯได้วางแผนการดำเนินงานที่จะพัฒนาโครงการวิจัยที่เป็นโจทย์ของชาวบ้าน ซึ่งในขณะนี้ได้มีเค้าโครงวิจัยจากชุมชนในระดับหนึ่ง โดยลักษณะของการร่วมทุนนี้ ทางโครงการฯจะประสานขอรับการสนับสนุนงบประมาณที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเชิงปฏิบัติการทั้งหมดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ฯลฯ โดยทาง สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณในการสรุป รวบรวม และสังเคราะห์ ทั้งในด้านกระบวนการและผลที่ได้จากการปฏิบัติการของชุมชนมาเป็นองค์ความรู้

ตารางที่ 3.1 : ตารางแสดงจำนวนโครงการโครงการวิจัยที่อยู่ในระหว่างการปิดโครงการและขอเสนอโครงการ

ปี โครงการ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ	วัตถุประสงค์	สถานภาพ โครงการ
2558	โครงการศึกษาปรากฏการณ์การอพยพ ของชาวประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านบางแห่งใน จังหวัดปัตตานี	นายมูหามะสุกรี มะสะนิง	● เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการอพยพไปหางานทำที่ประเทศมาเลเซียของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ● เพื่อศึกษาพัฒนาการการอพยพไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย ของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ● เพื่อนำผลการศึกษาในเรื่องปัจจัยที่ก่อให้เกิดการอพยพในข้อที่ 1 และพัฒนาการการอพยพไปทำงานที่ประเทศมาเลเซียของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในข้อที่ 2 มาเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีในอนาคต	อยู่ระหว่างปิด โครงการ
2558	โครงการศึกษาการปรับตัวของแรงงาน ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีที่มาเลเซีย กรณีศึกษาชุมชนชาวประมงพื้นบ้านบาง แห่งในจังหวัดปัตตานี	นายเจระนิง มะลาลม	● เพื่อศึกษาถึงรายละเอียดการทำงานใน 2 อาชีพหลักที่สมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี นิยมไปทำ เมื่ออพยพไปหางานทำที่ประเทศมาเลเซีย ● เพื่อศึกษาถึงการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี เมื่อไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย ใน 2 อาชีพหลัก	อยู่ระหว่างปิด โครงการ

ตารางที่ 3.1: ตารางแสดงจำนวนโครงการโครงการวิจัยที่อยู่ในระหว่างการปิดโครงการและขอเสนอโครงการ

ปี โครงการ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ	วัตถุประสงค์	สถานภาพ โครงการ
2558	โครงการ สร้างการเรียนรู้เรื่องปัญหาของ แรงงานรับจ้างนอกระบบที่ประเทศ มาเลเซียศึกษากรณี ชุมชนประมงพื้นบ้าน บางแห่งของจังหวัดปัตตานี	นายดอเลาะ สะอะ	● เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของแรงงานรับจ้างนอกระบบจากชุมชน ประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่ไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย ● เพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับแรงงานรับจ้างนอก ระบบที่ไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย ● เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนถึงสภาพปัญหาที่ต้อง ประสบเมื่อไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกระบบที่มาเลเซีย	อยู่ระหว่างปิด โครงการ
2558	โครงการสร้างการเรียนรู้ เรื่อง ผลกระทบ จากการเคลื่อนย้ายของแรงงานต่อชุมชน ประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ศึกษากรณี ชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งของจังหวัด ปัตตานี	นายรุชยี่ มะสะนิง	● เพื่อศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายของแรงงานต่อ ชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ● เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนระหว่างกลุ่มคนต่างๆใน ประเด็นด้านผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายของแรงงานต่อ ชุมชนตนเอง อันจะนำไปสู่การร่วมกันเรียนรู้และปรับใช้ข้อมูลอย่าง เหมาะสมต่อไป	อยู่ระหว่างปิด โครงการ

ตารางที่ 3.1 : ตารางแสดงจำนวนโครงการโครงการวิจัยที่อยู่ในระหว่างการปิดโครงการและขอเสนอโครงการ

ปี โครงการ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ	วัตถุประสงค์	สถานภาพ โครงการ
2560	โครงการศึกษารูปแบบการสร้างการเรียนรู้ ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็กที่ สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษา ชุมชน ประมงพื้นบ้านบางแห่งในจังหวัดปัตตานี	นายรุชยี่ มะสะนิง	เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างการเรียนรู้เรื่องธุรกิจชุมชนประมง พื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็กที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่	อยู่ในระหว่างการ พิจารณาเพื่ออนุมัติ โครงการ
2560	โครงการศึกษาการจัดการและการพัฒนา อาหารทะเลสดจากผู้ผลิตถึงผู้บริโภค กรณีศึกษา ชุมชนประมงพื้นบ้านบางแห่งใน จังหวัดปัตตานี	นายเจเดร์ เจอะอุเซง	1.เพื่อศึกษาถึงปฏิทินในการผลิตอาหารทะเลสด ประเภทและ รูปแบบของอาหารทะเลสดของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัด ปัตตานีที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ 2.เพื่อศึกษาถึงแนวทางการจัดการและการพัฒนาอาหารทะเลสด จากผู้ผลิตถึงผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ 3.เพื่อศึกษาการสื่อความหมายของอาหารทะเลสดที่เกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และบริบทของจังหวัด ชายแดนภาคใต้ จากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีถึงผู้บริโภค	อยู่ในระหว่างการ พิจารณาเพื่ออนุมัติ โครงการ
2560	โครงการศึกษาเงื่อนไขความสำเร็จของการแปร รูปอาหารทะเลที่สอดคล้องกับชุมชนประมง พื้นบ้าน จ.ปัตตานี ศึกษากรณี ชุมชนประมง พื้นบ้านบางแห่ง ในพื้นที่ จ.ปัตตานี	นายมะรอปปี เจ๊ะมะ	1. เพื่อศึกษาลักษณะการชี้วัดความสำเร็จของการแปรรูปอาหาร ทะเลของกลุ่มประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี 2. เพื่อศึกษาวิธีการและเงื่อนไขความสำเร็จของการแปรรูปอาหาร ทะเล 4 ประเภท ประกอบด้วยปลาเกะเลาเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ และข้าวเกรียบปลา	อยู่ในระหว่างการ พิจารณาเพื่ออนุมัติ โครงการ

3.1.4 การขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในรอบปีที่ผ่านมาทางโครงการฯ ได้มีการนำทั้งกระบวนการทำงานและผลของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปขยายสู่สาธารณะในรูปแบบต่างๆ เช่น

3.1.4.1 การใช้ช่องทางต่างๆในการเผยแพร่ความรู้ วิธีการนี้ทางโครงการฯ ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่า ประเด็นการวิจัยที่ชุมชนได้ร่วมกันดำเนินการอยู่นั้น หากทีมวิจัยสามารถสื่อสารผ่านช่องทางของสื่อสาธารณะรูปแบบต่างๆ ไปยังสาธารณชนทั่วไปได้ก็จะก่อให้เกิดพลังในการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นได้ เพราะในสภาพสังคมปัจจุบันที่อยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การทำงานกับสื่อมวลชนนับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับชุมชนท้องถิ่น เช่น

ตารางที่ 3.2 : ตารางแสดงการใช้ช่องทางต่างๆในการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน

การเผยแพร่ผ่านสื่อสาธารณะ	
วันที่	การดำเนินการ
21 ตุลาคม 2559	หมอกฤษณาพร้อมคณะลงพื้นที่บ้านตะโละสมิแลเพื่อมาศึกษาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ในการแปรรูปอาหารทะเล
3 พฤศจิกายน 2559	เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน อ.หนองจิก ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาดูโรงแปรรูปอาหารทะเลของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
6 พฤศจิกายน 2559	เจ้าหน้าที่ของโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์ มูลนิธิสายใยแผ่นดิน ลงพื้นที่บ้านตะโละสมิแลและบ้านปาตาบูดี ต.แหลมโพธิ์ เพื่อมาเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี และลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาดูโรงแปรรูปอาหารทะเลของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
14 ธันวาคม 2559	เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอหนองจิก ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาดูโรงแปรรูปอาหารทะเลของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
3 กุมภาพันธ์ 2560	อาจารย์เนตรนภิส อ่องสุวรรณ หัวหน้าภาควิชาวิทยาศาสตร์การอาหารและโภชนาการ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก ในการร่วมสนับสนุนวางแผนและพัฒนาทิศทางของธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบให้เป็นธุรกิจการผลิตอาหารทะเลที่ได้มาตรฐาน
19 กุมภาพันธ์ 2560	นักข่าวจากช่อง Voice TV ลงพื้นที่บ้านตะโละสมิแล ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง เพื่อบันทึกวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี
22 กุมภาพันธ์ 2560	เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรจังหวัดปัตตานีและเจ้าหน้าที่จากสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดปัตตานี เข้ามาดูโรงแปรรูปอาหารทะเลของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
7 มีนาคม 2560	คณะอาจารย์และนักศึกษาจากวิทยาลัยประมงจังหวัดปัตตานีลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาศึกษาดูงานเกี่ยวกับวิถีชีวิตประมงพื้นบ้านและการแปรรูปปลา กุเลาเค็ม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการจัดอบรมหลักสูตรระยะสั้น วิชาชีวฐานสมรรถนะภาคฤดูร้อน ของนักศึกษาระดับชั้น ปวช. 3 และ ปวส.2

การเผยแพร่ผ่านสื่อสาธารณะ	
วันที่	การดำเนินการ
15 มีนาคม 2560	เจ้าหน้าที่ประชารัฐและเจ้าหน้าที่จากสภาอุตสาหกรรมจังหวัดปัตตานี ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนความรู้ในการร่วมพัฒนาธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน
15 มีนาคม 2560	เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรจังหวัดปัตตานีลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนความรู้ในการร่วมพัฒนาธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน
22 มีนาคม 2560	สำนักสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อบันทึกรายการโทรทัศน์ เกี่ยวกับวิถีการทำประมงพื้นบ้านปัตตานี
22 มีนาคม 2560	นักข่าวจากรายการแลต๊ะแลใต้ ช่อง TPBS ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อถ่ายทำรายการโทรทัศน์ ออกอากาศในวันอาทิตย์ที่ 23 เม.ย.2560 เวลา 13.00- 14.00 น. ในรายการภูมิภาค 3.0 ช่วงแลต๊ะแลใต้ ตอน ปลาภูเขา ราชแห่งปลาเค็ม ทางไทยพีบีเอส
25 พฤษภาคม 2560	คุณแบบ เดอะวอยซ์ ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาศึกษาดูงานการทำภูเขาเค็ม
28 พฤษภาคม 2560	คุณอนุศาสน์ สุวรรณมงคล สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ /เจ้าของโรงแรมซี.เอส.ปัตตานี พร้อมด้วยเชฟจากโรงแรมซี.เอส.ปัตตานี ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาดูผลิตภัณฑ์ปลาภูเขาเค็มเพื่อนำไปพัฒนาเป็นเมนูอาหารของโรงแรม ซี.เอส.ปัตตานี
30 พฤษภาคม 2560	คุณอนุศาสน์ สุวรรณมงคล สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ /เจ้าของโรงแรมซี.เอส.ปัตตานี ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาเรียนรู้การทำภูเขาเค็ม
5 มิถุนายน 2560	กูกอาหารเงินจากความร่วมมือกับทางศอ.บต. ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาดูผลิตภัณฑ์ปลาภูเขาเค็มเพื่อนำไปพัฒนาเป็นเมนูอาหารต่างๆต่อไป
26 มิถุนายน 2560	คุณโน้ส อุดม แต้พานิช ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาเยี่ยมชมกลุ่มธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านโอริงปันตัย
13 กรกฎาคม 2560	ผศ.ปิยะ กิจถาวรและ ดร.เลิศชาย ศิริชัย นักวิชาการอิสระลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย
15 กรกฎาคม 2560	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สุวิไล เปรมศรีรัตน์ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย
17 กรกฎาคม 2560	พล.อ.อุดมเดช สีตบุตร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม เยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย
20 กรกฎาคม 2560	ศาสตราจารย์พิเศษ เกษียรหงษ์ ดร.กฤษณา ไกรสินธุ์ ลงพื้นที่บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาเยี่ยมชมและพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

นักข่าวจากช่อง Voice TV ลงพื้นที่บ้านตะโละสมิแล
ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง เพื่อบันทึกวิถีโอวิชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน
ปัตตานี

สำนักสื่อสารและการ
ประชาสัมพันธ์ ศอ.บต.ลงพื้นที่
บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ
อ.หนองจิก เพื่อบันทึกรายการ
โทรทัศน์ เกี่ยวกับวิถีการทำ
ประมงพื้นบ้านปัตตานี

วันอาทิตย์ที่ 23 เม.ย. 2560 เวลา 13.00 - 14.00 น. ช่อง TPBS ออกอากาศ
รายการภูมิภาค 3.0 ช่วงแลต๊ะแลใต้ ตอน ปลากุลเลา ราชแห่งปลาเค็ม

คุณแบม เดอะวอยซ์ ลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ
อ.หนองจิก เพื่อมาศึกษาดูงานการทำกุลเลเค็ม

คุณอนุศาสน์ สุวรรณมงคล สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ พร้อมด้วยเชฟจาก
โรงแรมซี.เอส.ปัตตานี ลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาดู
ผลิตภัณฑ์ปลากุลเลเค็มเพื่อนำไปพัฒนาเป็นเมนูอาหารของโรงแรม ซี.เอส.ปัตตานี

คุณโน้ส อุดม แต้พานิช ลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ
อ.หนองจิก เพื่อมาเยี่ยมชมกลุ่มปลากุลเลเค็ม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สุวิไล เปรมศรีรัตน์ลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์ ต.ท่าก้ำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

ศาสตราจารย์พิเศษ เกษียรทิพย์ ดร.กฤษฎา ไกรสินธุ์ ลงพื้นที่บ้านต้นหยงเปาว์ ต.ท่าก้ำชำ อ.หนองจิก เพื่อมาเยี่ยมชมและพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

พล.อ.อุดมเดช สีตบุตร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม มาเยี่ยมชมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

ตารางที่ 3.1 : ภาพการใช้ช่องทางต่างๆในการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน

3.1.4.2 การเข้าร่วมประชุมและเป็นวิทยากรในโอกาสต่างๆ

นอกจากการเปิดพื้นที่ของโครงการวิจัยเป็นแหล่งเรียนรู้และการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชนแล้ว ทางโครงการได้นำทีมวิจัยเข้าร่วมเป็นวิทยากรในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการจัดทำเอกสารการนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ (Research Exploitation: RE) ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดผลการขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆของโครงการวิจัยภายใต้ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอ่าวปัตตานี ดังต่อไปนี้

**ตารางที่ 3.3 : ตารางแสดงการเข้าร่วมประชุมติดตามการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับ
ชุมชนประมงพื้นบ้านตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2559- 30 กันยายน 2560**

การเข้าร่วมประชุมติดตามการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนประมงพื้นบ้าน	
วันที่	การดำเนินการ
17 ตุลาคม 2559	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดปัตตานี (ก.บ.จ.ปน.) ครั้งที่ 1/2560 เพื่อพิจารณาการขอเปลี่ยนแปลงโครงการตามแผนปฏิบัติราชการประจำปีของจังหวัดปัตตานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 ณ ห้องประชุมพญาตานี ชั้น 4 ศาลากลางจังหวัดปัตตานี
9 -10 พฤศจิกายน 2559	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมเวทีรับฟังความคิดเห็นต่อแนวทางการปรับปรุงแก้ไขพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ณ ห้องประชุมลังกาสุกะ ชั้น 2 ศาลากลางจังหวัดปัตตานี (หลังเก่า)
17 พฤศจิกายน 2559	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิในการจัดทำรายงานสถานการณ์ด้านทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และการกีดเซาชายฝั่งของประเทศไทย พ.ศ. 2559 ณ ห้องประชุมศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรและชายฝั่งอ่าวไทยตอนล่าง อำเภอมือ จังหวัดสงขลา
24 พฤศจิกายน 2559	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดปัตตานี (ก.บ.จ.ปน.) ครั้งที่ 2/2560 เพื่อพิจารณาสำคัญ (Flagship Project) รูปแบบห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ในการขับเคลื่อนแผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี ณ ห้องประชุมศรีฟาฏอนี ที่ว่าการอำเภอมือปัตตานี เวลา 13.00 -16.30 น.
14 ธันวาคม 2559	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การบริหารจัดการพื้นที่ปะการังเทียมระดับจังหวัด ตามแผนแม่บทการจัดการประมงทะเลไทย ณ ห้องประชุมลังกาสุกะ ชั้น 2 ศาลากลางจังหวัดปัตตานี
18 มกราคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านในฐานะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัดปัตตานี เข้าร่วมประชุมรับฟังความคิดเห็นเพื่อการจัดทำรายงานสถานการณ์ด้านทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งและการกีดเซาชายฝั่งของประเทศไทย พ.ศ. 2559 ณ ห้องประชุมโรงแรมหรรษาเจบี อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา เวลา 09.00-15.00 น.

วันที่	การดำเนินการ
20 มกราคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการอำนวยการคัดเลือกคณะกรรมการเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน จังหวัดปัตตานี ณ ห้องประชุมลังกาสุกะ ศาลากลางจังหวัดปัตตานี เวลา 09.00 น.
14 มีนาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ เช่น ด้านการเมือง ด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ด้านสังคม ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ เพื่อการสร้างความสามัคคีปรองดองให้กับคนในชาติ ณ ห้องประชุมลังกาสุกะ ชั้น 2 ศาลากลางจังหวัดปัตตานี เวลา 13.00-17.00 น.
20-22 มีนาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมภาคีเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งระดับประเทศ เพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร องค์ความรู้และประสบการณ์ในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ณ โรงแรมฟาว์นเทนรี รีสอร์ท อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา
30 มีนาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านมาตรฐานการจัดการ (มจก.) มาตรฐานฮาลาล และมาตรฐานอื่นๆ ภายใต้โครงการส่งเสริมผู้ผลิตสินค้าฮาลาลให้ผ่านการรับรองมาตรฐานฮาลาล และมาตรฐานอื่นๆ
10 เมษายน 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดปัตตานี (กบจ.ปน.) ครั้งที่ 4/2560 ณ ห้องประชุมพญาอินทรี 1 ชั้น 3 สำนักงานเทศบาลเมืองปัตตานี เวลา 13.30-16.30 น.
15 พฤษภาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการบริหารจัดการการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากฟาร์มตัวอย่างจังหวัดปัตตานี ณ ห้องประชุมสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดปัตตานี เวลา 10.00 น.
15-16 พฤษภาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมโครงการประชุมเครือข่ายภาคีระดับกลุ่มจังหวัด เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ แนวคิดร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ณ โรงแรมหาดแก้วรีสอร์ท อ.สิงหนคร จ.สงขลา
18 พฤษภาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมประชาสัมพันธ์และรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ครั้งที่ 1 โครงการพัฒนาศึกษาแนวทางที่เหมาะสมและดำเนินการแก้ไขปัญหามาจากโครงสร้างเขื่อนกันทรายกันคลื่น (Jetty) ด้วยวิธีการถ่ายเททราย ณ ศาลาอเนกประสงค์ บ้านตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี
18 พฤษภาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมเพื่อพิจารณาจัดหาสถานที่ตั้งดินที่เหมาะสมของโครงการขุดลอกอ่าวปัตตานี ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัดปัตตานี เวลา 13.30 – 16.00 น.
29 พฤษภาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดปัตตานี (กบจ.ปน.) ครั้งที่ 5/2560 ณ ห้องประชุมพญาอินทรี 1 ชั้น 3 สำนักงานเทศบาลเมืองปัตตานี เวลา 13.30-16.30 น.

วันที่	การดำเนินการ
19 -21 มิถุนายน 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมหลักสูตรนักขับเคลื่อน Se และสานพลังประชารัฐระดับชุมชน เพื่อเพิ่มองค์ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่ผู้นำในกระบวนการขับเคลื่อน SE ในรูปแบบบริษัทประชารัฐสามัคคีปัตตานี (วิสาหกิจสังคม) โดยครอบคลุม 3 กลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มเกษตรกร แปรรูปและท่องเที่ยว ณ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนยะลา
3 กรกฎาคม 2560	นักวิจัยประมงพื้นบ้านเข้าร่วมประชุมประจำปี 2560 ในหัวข้อเรื่อง ขับเคลื่อนแผนฯ 12 สู่อนาคตประเทศไทย ณ ห้องแกรนด์ไดมอนด์ บอลรูม ศูนย์แสดงสินค้าและการประชุม อิมแพ็คเมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี

ตารางที่ 3.4 : ตารางแสดง RE (Research Exploitation) ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอ่าวปัตตานี

ลำดับ	ชื่อเรื่อง RE
1	นักวิจัยประมงพื้นบ้านปัตตานีร่วมประชุมแผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี พ.ศ. 2561 – 2564
2	นักวิจัยประมงพื้นบ้านร่วมเพาะพันธุ์หญ้าทะเลเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรในอ่าวปัตตานี
3	นักวิจัยประมงพื้นบ้านปัตตานีร่วมขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการแรงงานนอกระบบจังหวัดปัตตานี
4	นักวิจัยประมงพื้นบ้านปัตตานีร่วมให้ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
5	ทีมวิจัยประมงพื้นบ้านปัตตานีวางแผนกำหนดเขตอนุรักษ์หญ้าทะเลในอ่าวปัตตานีเพื่อป้องกันภัยคุกคามพื้นที่หญ้าทะเล
6	นักวิจัยประมงพื้นบ้านปัตตานีร่วมประชุมรับฟังผลการขับเคลื่อนงานด้านแรงงานนอกระบบ
7	นักวิจัยประมงพื้นบ้านปัตตานีร่วมปลูกหญ้าทะเลเพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ให้กับอ่าวปัตตานี
8	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอ่าวปัตตานีจัดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้ประมงพื้นบ้าน
9	นักวิจัยประมงพื้นบ้านปัตตานีร่วมจัดวางปะการังเทียมเพื่อฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ให้ท้องทะเล

3.2 กระบวนการศึกษาข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยมีวิธีการศึกษาและขั้นตอนการดำเนินงานประกอบด้วย 1) วิธีการศึกษาวิจัย 2) เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และ 3) การวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

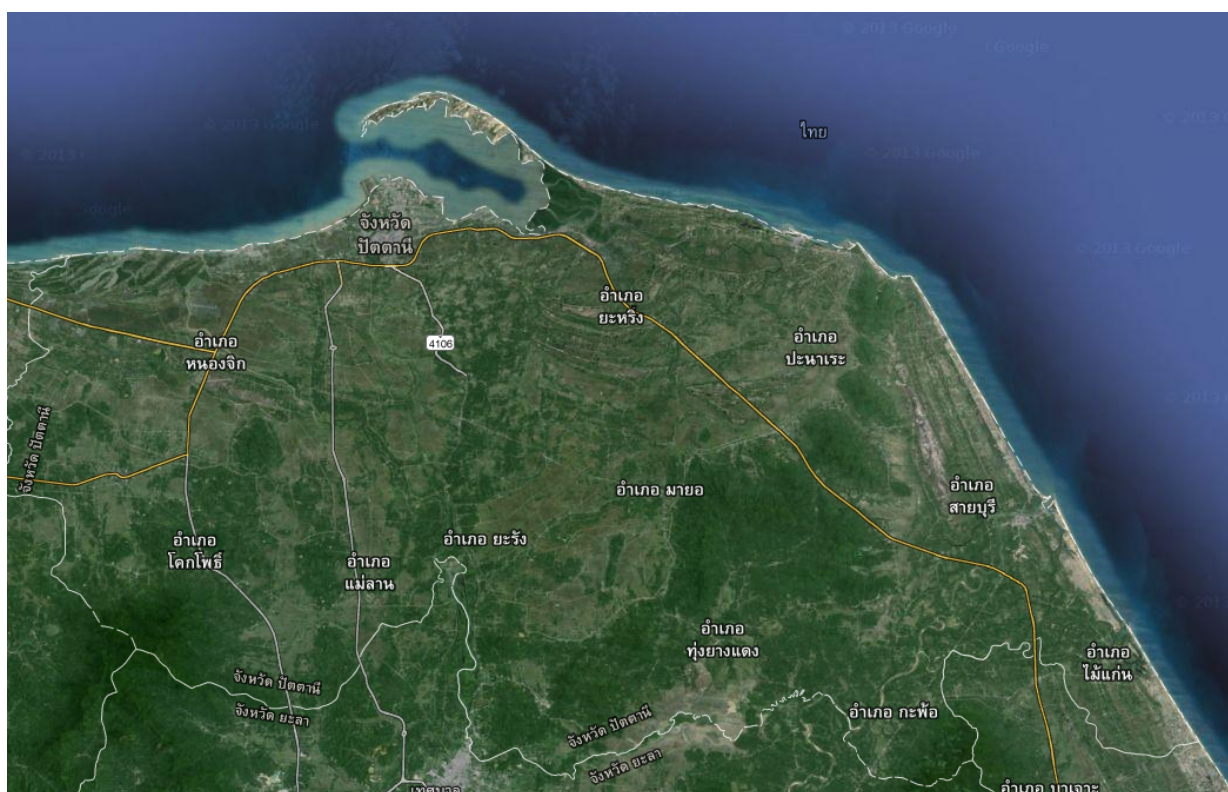
1.2.1 วิธีการศึกษาวิจัย

3.2.1.1 ขอบเขตในการศึกษา

3.2.1.1.1 ขอบเขตพื้นที่

ชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในเครือข่ายสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ประกอบด้วย 5 อำเภอ ดังนี้

- (1) อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี จำนวน 5 ตำบล 16 ชุมชน
- (2) อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จำนวน 4 ตำบล 14 ชุมชน
- (3) อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี จำนวน 6 ตำบล 17 ชุมชน
- (4) อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี จำนวน 6 ตำบล 15 ชุมชน
- (5) อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี จำนวน 4 ตำบล 17 ชุมชน

ภาพที่ 3.2 : แผนที่จังหวัดปัตตานี

3.2.1.1.2 ขอบเขตเนื้อหา

ศึกษาการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3.2.1.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

3.2.1.2.1 กลุ่มเป้าหมาย

- ชาวประมงพื้นบ้านจากชุมชนที่มีลักษณะของความเป็นตัวแทนในอำเภอหนองจิก อำเภอเมือง อำเภอยะหริ่ง และอำเภอไม้แก่นของจังหวัดปัตตานีไม่น้อยกว่าอำเภอละ 1 ชุมชน โดยเป็นชุมชนที่มีลักษณะของความเป็นตัวแทนที่สะท้อนภาพรวมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี กล่าวคือ เป็นชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพหลัก และผู้ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนนั้น

- ผู้ที่เป็นสมาชิกในชุมชนที่สนใจในประเด็นเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี และเป็นชุมชนที่มีคุณลักษณะของความเป็นชุมชนตัวแทนดังกล่าว สมาชิกในชุมชนบางส่วนตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาข้อมูลการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ผ่านการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในระหว่างการศึกษาวิจัยให้กับสมาชิกในชุมชนและผู้สนใจต่อไป

- หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุน การพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี เช่น สำนักงานประมงอำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ และหน่วยงานภาครัฐภาคเอกชนต่างๆ

3.2.1.2.2 ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (key-informant) ในโครงการนี้ประกอบด้วย 3 กลุ่มคือ

- ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างการเรียนรู้เรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

- ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีและเป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชนในด้านใดด้านหนึ่ง

ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (key-informant) ทั้ง 2 กลุ่มดังกล่าว จะให้ความสำคัญทั้งช่วงอายุ เพศ และประเด็นทางด้านเศรษฐกิจชุมชนที่สนใจ ฯลฯ เป็นต้น

3.2.2 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แนวการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

3.2.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้มีวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลใน 2 ลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

3.2.2.2.1 การศึกษาจากเอกสาร เป็นการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมาและการรวบรวมเอกสารทางราชการ สิ่งพิมพ์ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ รายงานการศึกษาต่างๆที่มีความเกี่ยวข้องกับการอพยพเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาและการวิเคราะห์ สำหรับการศึกษาในครั้งนี้

3.2.2.2.2 รวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยมี 4 วิธีคือ

มีเป้าหมายเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัยในพื้นที่ได้เห็นและรับทราบข้อเท็จจริงและประสบการณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้าน และการทบทวนว่ามีพื้นที่ไหนบ้างที่มีการทำกิจกรรมและการศึกษาวิจัยที่ใกล้เคียงกันและมีการดำเนินงานอย่างไรบ้าง โดยทางโครงการได้มีการประสานงานกับชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่จ.กระบี่ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ในการขายอาหารทะเลที่สด สะอาด ปลอดภัยจากสารเคมี ให้กับผู้บริโภคในกรุงเทพมหานครร่วม 5 ปี ทั้งนี้การศึกษาดูงานทางโครงการและทีมวิจัยในพื้นที่ได้เน้นการพูดคุยเชิงลึกระหว่างทีมวิจัยกับวิทยากรในพื้นที่ที่ไปศึกษาดูงาน และนำความคิดต่างๆ มาวางแผนต่อถึงงานของตนเอง และเกิดกำลังใจที่จะทำงานของตนเองให้ได้ผลอย่างเต็มที่

- **การสัมภาษณ์เดี่ยว**

ทีมวิจัยได้สัมภาษณ์ผู้รู้เกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษาทั้งหมด ได้แก่ สัมภาษณ์ผู้อาวุโส, ปราชญ์ชาวบ้าน, ผู้นำชุมชน, ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนทั้งผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำธุรกิจชุมชนและผู้สนใจในการสร้างการเรียนรู้เรื่องธุรกิจชุมชน

- **การสัมภาษณ์กลุ่มแบบเจาะลึก (Focus Group interview)**

ผู้เข้าร่วมในการสัมภาษณ์กลุ่มแบบเจาะลึก (Focus Group interview) เรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีนี้ ประกอบไปด้วย ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีและเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำธุรกิจชุมชนและผู้สนใจในการสร้างการเรียนรู้เรื่องธุรกิจชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้อาวุโส ในพื้นที่ที่ติดชายฝั่งทะเลทั้ง 5 อำเภอของจังหวัดปัตตานี และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

- **การจัดเวทีระดมความคิดเห็น**

การจัดเวทีระดมความคิดเห็นเบื้องต้น ในเรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยมุ่งเน้นการระดมความคิดเห็นร่วมกันโดยมีทั้งผู้ประสานงานโครงการฯ, ทีมที่ปรึกษาโครงการ, ผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำธุรกิจชุมชนและผู้สนใจในการสร้างการเรียนรู้เรื่องธุรกิจชุมชน มาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและบอกเล่าประสบการณ์เพื่อเป็นการสร้างเสริมความเข้าใจระหว่างกันเพื่อนำไปสู่ทิศทางการพัฒนาโจทย์วิจัยที่ควรแก่การหาคำตอบ

3.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.2.3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยทีมวิจัย

เป็นการวิเคราะห์ในช่วงของการศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาข้อมูลต่างๆตามแผนงาน โดยพิจารณาว่าข้อมูลที่รวบรวมได้ในประเด็นต่าง ๆ นั้นพอเพียงหรือไม่ ต้องรวบรวมข้อมูลอะไรเพิ่มเติมอีก

ข้อมูลต่างๆควรจะเชื่อมโยงกันอย่างไร และมีความหมายอย่างไร ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามการวิจัยให้ชัดเจนที่สุด

3.2.2.2 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการมีส่วนร่วม

เป็นการวิเคราะห์โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น ภาควิชาการ เข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย เพื่อให้ได้ความหมายของข้อมูลที่ชัดเจนมากที่สุด และทำให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของเรื่องราวที่ศึกษาได้ และเพื่อให้ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องมาช่วยกันถอดบทเรียนและร่วมเรียนรู้สิ่งที่ได้จากการจัดกิจกรรมสำคัญต่างๆ

นอกจากนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ จะนำเอาข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เบื้องต้นด้วยการจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ด้วยหลักตรรกะเทียบเคียงแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัย

3.2.2.3 การจัดเวทีสังเคราะห์ข้อมูล

การจัดเวทีสัมมนาเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี เป็นการจัดเวทีในการสรุปและรวบรวมข้อมูลเพื่อให้คนในชุมชนได้ช่วยกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและช่วยเพิ่มเติมข้อมูลในประเด็นที่ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ โดยทางทีมวิจัยได้ประสานทีมที่ปรึกษาโครงการและนักวิชาการที่มีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และสามารถช่วยยกระดับจากข้อเท็จจริงต่างๆในพื้นที่เป็นองค์ความรู้หรือนวัตกรรม เพื่อให้ข้อมูลมีความหมายมากพอที่จะบอกได้ว่าปรากฏการณ์ที่เราเห็นนั้นหมายถึงอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร

บทที่ 4

ผลการศึกษา

โครงการ “การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาข้อมูลโดยมุ่งศึกษาถึงการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีอะไรบ้าง และมีรายละเอียดต่างๆอย่างไร ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษา สามารถสรุปได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

4.1 ทุนชุมชน

- 4.1.1 ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ
- 4.1.2 ทุนวัฒนธรรม
- 4.1.3 ทุนสติปัญญา
- 4.1.4 ทุนความพร้อมของพื้นที่

4.2 แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

- 4.2.1 เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน
- 4.2.2 การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้
- 4.2.3 การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
 - 4.2.3.1 อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง
 - 4.2.3.2 การแปรรูปอาหารทะเล
 - 4.2.3.3 การตลาด

4.3 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

- 4.3.1 หลักการเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- 4.3.2 การนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 ทุนชุมชน

ทุนชุมชน” (Community Capital) คือ สิ่งที่เป็นมูลค่าหรือมีคุณค่าที่มีใช้เงินตราเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึง สิ่งอื่นๆที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคน เช่น ทุนทรัพยากรที่ก่อให้เกิดผลผลิต รวมถึงเงินและสินทรัพย์อื่นๆ ที่เป็นความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ของคน ทุนทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี ปัจจัยบริการทางโครงสร้างพื้นฐาน

จากการค้นหาทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มี 4 ประการ คือ

4.1.1 ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี เช่น ทรัพยากรประมงในชุมชนประมงพื้นบ้านมีความหลากหลายและมีปริมาณมากขึ้น เช่น กุ้งแชบ๊วย, ปลาอีโต้, ปลาอินทรี, ปูม้า, ปลาจาระเม็ด, ปลากระโทงแทง, ปลาทุ ซึ่งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถประกอบอาชีพประมงได้อย่างต่อเนื่องโดยหมุนเวียนการใช้เครื่องมือประมง จากทรัพยากรประมงที่เพิ่มขึ้นทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถใช้เครื่องมือประมงได้หลากหลายขึ้น ซึ่งเมื่อทรัพยากรประมงมีการฟื้นตัว ส่งผลให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น สามารถใช้เครื่องมือประมงในการจับสัตว์น้ำนอกจากฤดูกาลของสัตว์น้ำนั้นๆได้ ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้ดีขึ้น เนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านจึงมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ป่าชายเลนรอบๆชุมชนซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชุมชนมาก เช่น ป่าชายเลนจะช่วยเป็นแหล่งกำบังลมพายุ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งอาหารของสัตว์น้ำและช่วยเพิ่มความหลากหลายของทรัพยากรสัตว์น้ำ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของสัตว์น้ำทำให้ชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำได้ในแต่ละวันเพิ่มขึ้น มีรายได้มากขึ้นและส่งผลต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของชาวบ้าน

ภาพที่ 4.1 : ภาพทรัพยากรประมง
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

4.1.2 ทุนวัฒนธรรม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย การเอาธรรซึ่งกันและกัน อันเป็นที่มาของระบบเครือญาติ ความเป็นหมู่เป็นพวก เกลือ และญาติมิตร เป็นต้น

การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จะเห็นได้จากถ้ามีเรือประมงของชาวบ้านคนใดเสียในระหว่างการออกทะเลหรือมีอุปสรรคเจอมรสุมก็จะช่วยเหลือกันโดยไม่คิดค่าแรงใด ๆ ทั้งสิ้นและถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนก็จะมีการรวมกลุ่มพูดคุยถึงปัญหาและพยายามหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ในขณะเดียวกันเมื่อเพื่อนบ้านหรือผู้ที่ทำประมงในหมู่บ้านข้างเคียงเกิดเครื่องยนต์เสียหรือเรือจมในขณะที่ไปออกทะเล ชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันก็จะไม่นิ่งเฉยหรือไม่สนใจแต่จะให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่โดยการช่วยซ่อมเครื่องยนต์ การลากเรือเข้าสู่ฝั่ง หรือแม้กระทั่งในขณะวางอวน เมื่ออวนเกิดสูญหายหรือถูกเรือขนาดใหญ่ เช่น เรืออวนรุน เรืออวนลาก ลากอวนไป ชาวบ้านก็จะมีการบอกต่อกันในกรณีที่อวนสูญหายเนื่องจากอวนทับกัน ชาวบ้านก็จะมีการเจรจาตกลงกันเอง โดยจะมีการแบ่งสัดส่วนน้ำที่ได้มาและมีการชดเชยอวนคืนให้กับผู้ที่เสียหาย แต่ในกรณีที่เครื่องมือถูกเรืออวนลาก ลากไปชาวบ้านจะเจ้าของอวนเองก็จะพยายามติดต่อเจ้าของเรือเมื่อมาเจรจาตกลงให้มีการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น

การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านจะมีความเคร่งครัดในหลักศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจะเป็นการให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟังผู้ใหญ่ ด้านการประกอบอาชีพในครอบครัวก็มีการแบ่งงานกันทำ คือ ผู้ชายออกเรือ ผู้หญิงเป็นแม่บ้าน แต่บางครั้งครอบครัวผู้หญิงจะออกไปช่วยทำประมงด้วย ถือเป็นการช่วยเหลือกันในครอบครัว เวลว่างก็จะมีการพูดคุยกันที่ร้านน้ำชา ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นศูนย์รวมของคนในหมู่บ้าน ในการพบปะพูดคุยถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ส่วนการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก็ใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางและเป็นสถานที่ที่สามารถพบปะพูดคุยกันได้ในทุกวันศุกร์เช่นกัน ชาวบ้านมีโอกาสดำเนินการเรื่องราวของชุมชนได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาด้วยความสัมพันธ์ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าของแพปลากับชาวบ้าน คือถ้าชาวบ้านคนใดไม่มีเงิน

ในการซื้อเครื่องมือในการทำการประมงก็สามารถไปขอยืมจากเจ้าของแพปลาได้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย เมื่อไหร่มีเงินก็จะส่งคืน แต่เงื่อนไขของการยืมก็มียู่ว่าจะต้องนำสัตว์น้ำที่ได้ไปขายให้กับแพปลาที่ให้ยืมเงิน มาและการขายสัตว์น้ำให้กับแพปลาที่มีในหมู่บ้านชาวบ้านก็จะขายให้กับเจ้าประจำไม่มีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งในการแย่งชิงหรือตัดหน้ากันในการรับซื้อปลา เพราะเจ้าของแพปลาเป็นญาติพี่น้องกัน

ภาพที่ 4.2 : การประชุมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

นอกจากนั้นแล้วความเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านที่ได้ผ่านปัญหาอุปสรรคในการประกอบอาชีพมา มากมายทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจต่อสภาพความลำบากของพี่น้องชาวประมงพื้นบ้านด้วยกัน ก็จะทำให้การช่วยเหลือผู้ที่ลำบากกว่า เช่น ครอบครัวชาวประมงพื้นบ้านที่มีฐานะยากจน ไม่มีทุนในการสร้างเครื่องมือและ เรือ ชาวบ้านก็จะให้การช่วยเหลือโดยการรับไปเป็นลูกเรือเพื่อให้เขามีโอกาสมีรายได้และมีความรู้ในการทำ ประมงและสามารถสร้างอาชีพเป็นของตนเองได้ในอนาคต และขณะเดียวกันในชุมชนถึงแม้จะมีการจับสัตว์น้ำ เพื่อขายเป็นหลักและเพื่อยังชีพบ้างเป็นบางส่วนแต่ชาวบ้านก็จะมี การแบ่งปันสัตว์น้ำที่จับได้ให้กับครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพประมงหรือครอบครัวที่ยากจนโดยไม่ได้หวังผลประโยชน์ใด ๆ เลย

ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมานฉันท์และประสานประโยชน์ในการทำมาหากินจะเห็นได้ชัด ซึ่ง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงจารีตชุมชนในการจับสัตว์น้ำ การแบ่งกันใช้เครื่องมือประมงที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มี กฎเกณฑ์และกติกาภายในชุมชนที่ไม่เบียดเบียนกันในการทำมาหากิน ลักษณะดังกล่าวเป็นเศรษฐกิจ คุณธรรมที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในขณะที่ทะเลยังอุดมสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น การใช้ทรัพยากร ในลำคลอง “...ต่างคนต่างทำ ไม่แย่งกันทำ และไม่แย่งพื้นที่ทำกิน...” เครื่องมือที่ใช้จะมีไซปู แหกุ้ง ไซปูจะหา กินริมคลองตามแนวป่าชายเลน พวกแหกุ้งจะทอดแหริมน้ำ

ภาพที่ 4.3 : กิจกรรมทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

4.1.3 ทุนภูมิปัญญา คือ ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน และความรู้สมัยใหม่

ภูมิปัญญาชุมชนเป็นสิ่งที่มีความค่าและอยู่กับชุมชนมาอย่างช้านาน ซึ่งจะมีผลต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านเนื่องจากชาวบ้านจะมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆเพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือเพื่อจับสัตว์น้ำโดยจะมีการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาลและใช้เครื่องมืออวนจับสัตว์น้ำตามชนิดของสัตว์น้ำ และขนาดตาอวนก็จะมีกำหนดอย่างชัดเจน ซึ่งมีขนาดตาอวนที่ใหญ่เพื่อการอนุรักษ์และปกป้องสัตว์น้ำวัยอ่อนเพื่อให้มีโอกาสเจริญเติบโตได้อีก นอกจากนั้นชุมชนยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพของชุมชน, การเรียนรู้เพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้เพราะการประกอบอาชีพจะต้องมีความเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากสภาพอากาศ เช่น การสังเกตสีของท้องฟ้าเพื่อแสดงถึงการชุกชุมของสัตว์น้ำบางชนิด

ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการรวบรวม, รื้อฟื้นภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมหลากหลายในชุมชนมาจัดระบบให้เป็นฐานความรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

- ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึ่งพิงธรรมชาติ (ภาพที่ 4.4)

- ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและทำยัดต (ภาพที่ 4.5)

- ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน (ภาพที่ 4.6)

การแปรรูปสัตว์น้ำในชุมชนประมงพื้นบ้านที่ จ.ปัตตานีมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ทรัพยากรประมงในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีในอดีตที่ผ่านมา มีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมากในแต่ละช่วงฤดูกาล และด้วยทรัพยากรในท้องทะเลที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก กุ้งเคยที่จับได้จากเครื่องมือประมงดังกล่าวไม่สามารถจะทำอาหารให้หมดได้ภายในวันเดียว ถึงแม้ว่าจะแบ่งแจกจ่ายให้กับเครือญาติและเพื่อนบ้านแล้วก็ตาม ชาวประมงพื้นบ้านในยุคสมัยดังกล่าวจึงได้เริ่มคำนึงถึงการแปรรูปสัตว์น้ำสัตว์น้ำที่เหลือจากการบริโภคภายในครัวเรือน เพื่อให้สามารถนำมาใช้บริโภคได้ในยามขาดแคลน ไม่สามารถออกทะเลได้ อย่างไรก็ตามการแปรรูปสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านมักใช้วิธีการที่อิงกับธรรมชาติ และใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เป็นหลัก เช่น การหมักด้วยเกลือ การใช้แสงอาทิตย์เพื่อทำให้สัตว์น้ำแห้งและสามารถเก็บไว้ได้นานๆ

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรประมงในแต่ละช่วงฤดูกาล ชาวประมงพื้นบ้านจะเลือกใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เรียบง่ายแต่เหมาะสมกับการเข้าถึงสัตว์น้ำในแต่ละประเภท และจะนำสัตว์น้ำที่จับได้มาแปรรูปโดยใช้วิธีการที่อิงกับธรรมชาติเป็นหลัก โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สามารถเก็บรักษาสัตว์น้ำได้เป็นระยะเวลานานๆ รวมทั้งสามารถนำสัตว์น้ำที่แปรรูปแล้วไปเป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหารในยามที่ชุมชนขาดแคลนทรัพยากรประมง นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังได้นำเอาสัตว์น้ำที่แปรรูปแล้วบางส่วนไปแลกกับสินค้าจากกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ เช่น นำปลาแห้ง กุ้งแห้ง กะปิ ฯลฯ ไปแลกกับข้าวสาร เกลือ ผลไม้ ส้มแขก ฯลฯ จากชุมชนเกษตร วิธีการพึ่งพาภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเลดังกล่าวในอดีต ทำให้ชุมชนประมงพื้นบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงทางอาหารมาอย่างยาวนาน

- ภูมิปัญญาการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน (ภาพที่ 4.7)

- ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท (ภาพที่ 4.8)

จากนั้นก็จัดเวทีการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ผ่านเวทีการเรียนรู้ของโรงเรียนประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นเวทีกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้มีความรู้ทั้งมากและน้อยมาถ่ายทอดให้กันและกันด้วยโมดูลที่จัดทำขึ้น ซึ่งเป็นการนำทุนความรู้ในชุมชนที่เป็นสิ่งที่ชุมชนได้สร้างขึ้นมาผสมผสานความรู้ใหม่จากภายนอกและนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสม ให้เข้ากับบริบทสังคมแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และนำทุนความรู้ดังกล่าวที่ชุมชนได้สร้างขึ้นมาผสมผสานความรู้ใหม่จากภายนอกและนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสม ให้เข้ากับบริบทสังคมแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

4.1.4 ทุนความพร้อมของพื้นที่ คือ สถานที่ ทักษะของบุคคล ความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ

ในด้านสถานที่ ชาวประมงพื้นบ้านมีความพร้อมในด้านสถานที่ โรงเรือนในการผลิตอาหารทะเลสด และอาหารทะเลแปรรูปที่ได้มาตรฐาน ถูกสุขลักษณะ

ภาพที่ 4.9 : โรงชำแหละอาหารทะเลสด

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2560

ภาพที่ 4.10: โรงแปรรูปอาหารทะเลและโรงบรรจุภัณฑ์

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2560

นอกจากนั้นทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มีการประสานความร่วมมือกับทางศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้(ศอ.บต.)ขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรม จำนวน 3 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 ธ.ค.30 และเมื่อวันที่ 22 ส.ค.43 ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ 2 หน่วยงาน ประกอบด้วย สำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคสาขาปัตตานีและสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 39 (ปัตตานี) โดยทางศอ.บต.ได้ได้มีการประสานกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้มีการตรวจสอบสภาพพื้นที่ โดยใช้เครื่องมือวัดค่าพิกัดสัญญาณดาวเทียม (GPS) ทำการบันทึกค่าพิกัด จำนวน 4 จุด ผลการตรวจสอบ พบว่า พื้นที่ที่จะขอใช้ประโยชน์มีสภาพเป็นป่าชายเลนเสื่อมโทรม ไม่มีสภาพป่าแต่อย่างใด ทางศอ.บต.จึงได้นำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อขอให้มีการออกมติครม.เพื่อขอใช้พื้นที่ดังกล่าวในการสนับสนุนธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีต่อไป

ภาพที่ 4.11: การตรวจสอบสภาพพื้นที่โดยหน่วยงานรัฐเพื่อใช้สำหรับการสนับสนุน

ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2560

และเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2560 คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุญาตให้ใช้พื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรมในท้องที่บริเวณรอยต่อระหว่าง ต.ท่ากำชำ และ ต.บางเขา อ.หนองจิก จ.ปัตตานี จำนวน 3 ไร่ เพื่อสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีตามแนวทางการขับเคลื่อนโครงการเมืองต้นแบบ“สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ตามหนังสือด่วนที่สุด จากสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง การขออนุญาตเข้าใช้พื้นที่ป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรีเพื่อสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีตามแนวทางการขับเคลื่อนโครงการเมืองต้นแบบ“สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ถึง เลขาธิการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้

ด่วนที่สุด
ที่ นร ๐๕๐๕/๒๒๒๙๐

๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง การขออนุญาตเข้าใช้พื้นที่ป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรีเพื่อสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีตามแนวทางการขับเคลื่อนโครงการเมืองต้นแบบ “สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน”

เรียน เลขาธิการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้

อ้างถึง หนังสือศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด่วนที่สุด ที่ นร ๐๕๐๕/๒๒๒๙๐ ลงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐

สิ่งที่ส่งมาด้วย บัญชีสำเนาหนังสือที่ส่งมาด้วย

ตามที่ได้นำเรื่อง การขออนุญาตเข้าใช้พื้นที่ป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรีเพื่อสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีตามแนวทางการขับเคลื่อนโครงการเมืองต้นแบบ “สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ไปเพื่อดำเนินการ ความละเอียดแล้ว นั้น

กระทรวงคมนาคม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงมหาดไทย สำนักงานปรมาณู สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และประธานกรรมการนโยบายและแผนการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแห่งชาติได้เสนอความเห็นไปเพื่อประกอบการพิจารณาของคณะรัฐมนตรีด้วย ความละเอียดปรากฏตามสำเนาหนังสือที่ส่งมาด้วยนี้

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๐ ลงมติว่า

๑. อนุมัติให้ยกเว้นการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ (เรื่อง การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าชายเลน ประเทศไทย) วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๓๔ (เรื่อง รายงานการศึกษาสถานะภาพปัจจุบันของป่าไม้ชายเลนและปะการังของประเทศไทย) และวันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๓๓ (เรื่อง มติคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติเรื่อง การแก้ไขปัญหาด้านการจัดการพื้นที่ป่าชายเลน) เพื่อนำพื้นที่ป่าชายเลนในท้องที่อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จำนวน ๓ ไร่ ไปสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีตามแนวทางการขับเคลื่อนโครงการเมืองต้นแบบ “สามเหลี่ยมมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน”

ตามที่ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้เสนอ และให้ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้รับความเห็นของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและกระทรวงคมนาคมไปดำเนินการต่อไปด้วย

๒. ให้ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ดำเนินการตามระเบียบกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ว่าด้วยการปลูกและบำรุงป่าชายเลนทดแทนเพื่อการอนุรักษ์หรือรักษาสภาพแวดล้อมกรณีการดำเนินโครงการใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐที่มีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลน

ฯพณฯ ๒๕๖๐ ...

- ๒ -

พ.ศ. ๒๕๖๐ อย่างเคร่งครัดโดยจัดสรรงบประมาณให้กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการปลูกและบำรุงป่าชายเลนทดแทนไม่น้อยกว่า ๒๐ เท่าของพื้นที่ป่าชายเลนที่ใช้ประโยชน์แล้วเสร็จก่อนดำเนินการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ ทั้งนี้ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้แจ้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องตามบัญชีแนบท้ายทราบด้วยแล้ว

ขอแสดงความนับถือ

(นางณัฐจิรา อับดุลคิลลี)
รองเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ปฏิบัติราชการแทน
เลขาธิการคณะรัฐมนตรี

กองพัฒนาศาสตร์และติดตามนโยบายพิเศษ
โทร. ๐ ๒๒๘๐ ๕๐๐๐ ต่อ ๓๒๒ (นิสา) ๔๔๔ (บุษกร)
โทรสาร ๐ ๒๒๘๐ ๕๔๔๖ www.soc.go.th

ในด้านทักษะของบุคคล ชาวประมงพื้นบ้านที่เข้าร่วมในการผลิตอาหารสดและอาหารทะเลแปรรูปเป็นผู้ที่มีทักษะ มีศักยภาพและมีความพร้อมในการทำงาน เช่น มีความสามารถในการตกต่ง ขำทะเลปลา

ภาพที่ 4.12 การชำแหละปลาและการแลปลา

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

ในด้านความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ชาวประมงพื้นบ้านได้รับการสนับสนุนความรู้ทางวิชาการ พื้นที่ในการจัดทำ และงบประมาณบางส่วน จากหน่วยงานภาครัฐในระดับภูมิภาค จังหวัด อำเภอ และจากมหาวิทยาลัย ซึ่งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

● **ภาครัฐ**

- ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้(ศอ.บต.)
- สำนักงานเกษตรจังหวัดปัตตานี
- สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดปัตตานี
- หน่วยอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จ.ปัตตานี
- สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 39 (ปัตตานี)
- สำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคสาขาปัตตานี

● **ภาคเอกชน**

- สภาอุตสาหกรรม จ.ปัตตานี

● **สถาบันการศึกษา**

- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
- วิทยาลัยประมงปัตตานี
- โรงเรียนในชุมชนประมงพื้นบ้าน

● **สื่อมวลชน**

- รายการโทรทัศน์
- สื่อสิ่งพิมพ์

จึงสรุปได้ว่า ทุณชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ (2) ทุนวัฒนธรรม (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ เช่น สถานที่ ทักษะของบุคคล ความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ซึ่งทุนชุมชนเหล่านี้มีแนวทางในการพัฒนาไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจ โดยการนำเอาทุนชุมชนและระบบคุณค่าดังกล่าว ที่เป็นรากฐานวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี มาใช้ในการตั้งรับเพื่อปรับตัวอย่างเหมาะสมของชุมชน

4.2 แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

แนวทางในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้าน แบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ

4.2.1 เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน

4.2.2 การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้

4.2.3 การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

4.2.1 เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชนเป้าหมาย

ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้านได้ถูกรุกรานจากเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง จนส่งผลให้ทรัพยากรเกิดความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านจึงได้มีการรวมตัวกันขึ้นเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร จนทำให้ทรัพยากรเกิดการฟื้นตัวอย่างเห็นได้ชัด เช่น ในปี 2556 ปริมาณการจับกุ้ง มีจำนวน 152.23 ก.ก./ราย/เดือน เมื่อเทียบกับปี 2559 ปริมาณการจับกุ้งเพิ่มขึ้นเป็น 194.72 ก.ก./ราย/เดือน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชาวประมงพื้นบ้านจะสามารถจับสัตว์น้ำได้ปริมาณมากขึ้น แต่ชาวประมงพื้นบ้านก็ไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้นรวมทั้งคุณภาพชีวิตก็ไม่ได้ดีขึ้นมากนัก ทั้งนี้เนื่องมาจากราคาของสัตว์น้ำถูกควบคุมด้วยกลไกตลาด และอีกประการหนึ่ง คือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ได้อพยพไปทำงานรับจ้างในร้านอาหาร แรงงานบนเรือประมงขนาดใหญ่และแรงงานก่อสร้าง ได้ประสบปัญหาต่างๆ เช่น (1) ปัญหาการไม่มีใบอนุญาตทำงาน(work permit) จนพวกเขากลายเป็นแรงงานนอกระบบ และเกิดปัญหาอื่นๆตามมาเป็นลูกโซ่ ทั้งการถูกเอารัดเอาเปรียบ การขาดทักษะในการทำงานของแรงงานประเภทต่างๆ การขาดแคลนปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต (2) ประเทศมาเลเซียมีความเข้มงวดในด้านกฎหมายแรงงานมากขึ้น มีการตรวจค้น จับกุมและผลักดันผิดกฎหมายออกนอกประเทศ ส่งผลให้ผู้ไปทำงานต้องอยู่อย่างระแวงระวัง (3) วิกฤติค่าเงินริงกิตอ่อนค่าลง ส่งผลให้เมื่อแรงงานรับจ้างจากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีนำเงินค่าแรงที่ตนเองได้รับไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินบาททำให้ได้รับเงินบาทน้อยลง และ (4) เศรษฐกิจของมาเลเซียอยู่ในสภาวะซบเซา ส่งผลให้ร้านอาหารที่ส่วนใหญ่มีคนจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยเป็นเจ้าของร้านอยู่ในสภาวะซบเซา บางส่วนมีการปิดกิจการ เพราะทนแบกรับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นไม่ไหว ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเป็นผลให้สมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่อพยพไปทำงานที่มาเลเซียบางส่วนเริ่มทยอยกลับสู่ชุมชน ทำให้เกิดสภาวะ

การไม่มีงานทำในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านร่วมกับสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้มีการจัดประชุมพูดคุยเพื่อหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้านให้ดีขึ้น โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านและมีการศึกษาค้นหาทุนของชุมชน ซึ่งพบว่า ทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน มี 3 ประการ คือ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม และ 3) ทุนสติปัญญา จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านได้มีความพยายามในการฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านนำไปสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านทั้งกลุ่มคนที่ไม่มีงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

เป้าหมายในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อสนับสนุนผลผลิตสัตว์น้ำจากชุมชนประมงพื้นบ้านที่จับมาโดยเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ลดการถูกกดราคาจากตลาดและเพื่อสนับสนุนการผลิตอาหารทะเลสด อาหารทะเลแปรรูป แบบคุณภาพ ปลอดภัย สู้ผู้บริโภค และเป้าหมายที่สำคัญเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีทุกเพศ ทุกวัย และทุกศาสนา ประกอบด้วย คนที่ไม่มีงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง กลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สามารถประกอบอาชีพตามทักษะความสามารถและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง และมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ

การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ เป็นการจัดการทุนของชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งจะนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชนทั้งในช่วงปกติและในช่วงมรสุมและยังเป็นการส่งเสริมการผลิตทั้งอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปที่ปลอดภัย (ออร์แกนิก) จากการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสามารถพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและวิถีชีวิต

ในการพัฒนาทุนชุมชน มีแนวทางการพัฒนาประกอบด้วย

- 1) การพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ
- 2) การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัว
- 3) การส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชน
- 4) การสนับสนุนให้เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ช่วยทำงานในชุมชน
- 5) การพัฒนาระบบฐานข้อมูลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนทุกประเภท
- 6) การสร้างค่านิยมให้ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้
- 7) การสร้างค่านิยมให้ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้
- 8) การสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ อย่างเป็นเครือข่าย
- 9) การส่งเสริมความเสมอภาคผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.2.1.1 การพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างจิตวิญญาณในการเป็นผู้ประกอบการด้วยตนเอง และการสร้างจิตสำนึกในการรักษาสีเสื้อและหลักเลี้ยงการทำลายสิ่งแวดลอมอย่างจริงจัง ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพของตนเอง เนื่องจากสามารถกำหนดชีวิตตนเองได้ ได้มีเวลาอยู่ในชุมชน ซึ่งการมีเวลาทำงานอยู่ในชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญในการฟื้นฟูทางสังคมของชุมชนได้ เพราะถ้าชุมชนไม่มีใครอยู่มีแต่คนแก่กับเด็ก เพราะคนวัยแรงงานออกไปรับจ้างข้างนอก การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทุนชุมชนโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน ชุมชนเข้มแข็งก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน

4.2.1.2 การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อรายได้ที่ยั่งยืน มีพฤติกรรมบริโภคและพฤติกรรมการออมที่เหมาะสม เพื่อสร้างหลักประกันในอนาคตให้ครอบครัวและลูกหลาน รวมทั้งเตรียมพร้อมในการเข้าสู่วัยผู้สูงอายุอย่างมั่นคง

4.2.1.3 การส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการดูแล จัดสรรและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน เพราะการรวมกลุ่มเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น การเกิดสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ซึ่งเป็นองค์กรที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือพี่น้องชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่ประสบความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพ และได้มีการเรียกร้องสิทธิและความยุติธรรมให้กับคนสู่งพี่น้องชาวประมงพื้นบ้าน จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี สามารถขยายพื้นที่ในการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงตัวตนและให้สังคมได้ยอมรับถึงการมีอยู่ของชาวประมงพื้นบ้านมากขึ้น เช่น

- การสามารถเข้าเจรจาทันทีกับฝ่ายราชการและฝ่ายการเมืองในทุกระดับ เพื่อนำไปสู่การตอบสนองต่อการแก้ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้าน

- การเปิดชุมชนให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สำหรับบุคคลภายนอกที่สนใจ เช่น กลุ่มนักเรียน นักศึกษานักวิชาการ สื่อมวลชนและกลุ่มชาวประมงจากพื้นที่ต่างๆ

- การสร้างชุดความรู้ของชุมชน เช่น ชุดความรู้ เรื่อง วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน, ภูมิปัญญาชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถแสดงให้เห็นถึงพลังความเข้มแข็ง พร้อมๆกับสามารถแสดงปัญหาของตนได้อย่างเป็นระบบ มีข้อมูลสนับสนุนอย่างเข้มข้น เช่น

- การผลักดันให้มีการบรรจุข้อเสนอของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีในเรื่องการจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน การลาดตระเวนเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรไว้ในแผนพัฒนาจังหวัด

- ชาวประมงพื้นบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา/นโยบายต่างๆในระดับจังหวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

- ชาวประมงพื้นบ้านสามารถแสดงให้เห็นถึงพลังความเข้มแข็ง พร้อมๆกับสามารถแสดงปัญหาของตนได้อย่างเป็นระบบ มีข้อมูลสนับสนุนอย่างแข็งขัน

4.2.1.4 การสนับสนุนให้เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ช่วยทำงานในชุมชน มีทักษะในการทำงานและดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่อย่างเหมาะสม รู้จักการทำงานเป็นทีม มีความรักและผูกพันกับชุมชน ภูมิใจกับงานที่ทำ และมีจิตสำนึกถึงหน้าที่และความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม มีจิตสาธารณะรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการประชุมจัดตั้งกลุ่มเยาวชน โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มเยาวชนอาเนาะลาวด์” ซึ่งแปลว่า “กลุ่มเยาวชนลูกทะเล” มีความหมายถึง การเป็นลูกหลานของชาวประมงพื้นบ้านที่ทำมาหากินพึ่งพาอยู่กับทรัพยากรในท้องทะเล โดยมีเป้าหมายของกลุ่มเพื่อเป็นอีกกำลังหนึ่งในการร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง และร่วมสืบสานวิถีชีวิตภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป็นสำคัญ โดยกลุ่มเยาวชนได้มีการทำกิจกรรมต่างๆ ประกอบด้วย

- **การสำรวจฐานทรัพยากรในบริเวณชุมชน** โดยมีการไปสำรวจแหล่งทรัพยากรในพื้นที่อ่าวปัตตานี เช่น แหล่งหญ้าทะเล แหล่งดอนหอย พื้นที่การทำประมงของพ่อ-แม่ ประวัติศาสตร์ด้านทรัพยากรของอ่าวปัตตานี ฯลฯ

- **จัดทำแผนที่จำลองฐานทรัพยากรของชุมชน** เพื่อให้เด็กเยาวชนได้มีการสรุปข้อมูลที่ได้ไปสำรวจจากพื้นที่จริงเพื่อทำความเข้าใจกับทรัพยากรที่ได้พบและนำไปสู่การนำเสนอข้อมูลที่พบได้อย่างเป็นรูปธรรม

- **การร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูหญ้าทะเลในพื้นที่อ่าวปัตตานี** โดยการขยายพันธุ์หญ้าทะเลให้เพิ่มมากขึ้นในอ่าวปัตตานีโดยการเพาะเมล็ดและการย้ายปลูก

- **การเผยแพร่ข้อมูลของชุมชนต่อสาธารณชน** เป็นการสนับสนุนให้เด็กเยาวชนได้เรียนรู้เรื่องราวในชุมชนของตนเองอย่างลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งในเรื่องฐานทรัพยากรในบริเวณชุมชนตนเอง รวมทั้งเรื่องราวก่เกี่ยวกับการทำงานประมงแบบพื้นบ้านที่เป็นอาชีพของพ่อแม่และเครือญาติของเด็กเยาวชนเหล่านี้ มาหลายชั่วอายุคน ภายหลังจากนั้นจึงให้เด็กเยาวชนเหล่านี้มีเวทีในการได้นำเสนอเรื่องราวที่เรียนรู้มาสู่บุคคลภายนอกที่สนใจ

4.2.1.5 การพัฒนาระบบฐานข้อมูลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนทุกประเภท โดยการรวบรวมฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้รู้ในด้านต่างๆของชุมชน เช่น ความเป็นมา/ความสนใจของผู้รู้ และทักษะ/ความสามารถเด่นของแต่ละบุคคล นำมาจัดทำเป็นทำเนียบ จำแนกเป็นด้านต่างๆ เพื่อเป็นฐานข้อมูลทางด้านทุนทางสังคมของชุมชน และทำให้ผู้ที่สนใจเรียนรู้ในภูมิปัญญาประเภทต่างๆสามารถค้นหาแหล่งที่มาของภูมิปัญญานั้นๆได้ เช่น

- **ปราชญ์ชาวบ้านในการต่อเรือกอลและท้ายตัดของชุมชนประมงพื้นบ้าน** มีจำนวน 7 คน
- **ปราชญ์ชาวบ้านในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน** มีจำนวน 20 คน ประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้านในการประดิษฐ์เครื่องมืออวนลอยกุ้ง 3 ชั้น,อวนลอยกุ้ง 3 ชั้นชนิดต่อ,อวนจมปู,อวนปลาทราย

,อวนปลากระบอก,อวนปลากะพง,อวนปลาทุเลา,อวนปลาทุ,อวนปลากระเบน,อวนปลาจาระเม็ด,อวนปลากดเหลือง,เบ็ดตกปลาอินทรี,เบ็ดตกปลาหมึก,เบ็ดราวปลากระเบน,ลอบปู 2 ชั้น,แหกุ้งและแหปลา

- ประชาชนชาวบ้านในด้านการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ มีจำนวน 26 คน เช่น ประชาชนชาวบ้านในด้านการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรปลา กะพง,ปู,ปลาทราย,ปลากระบอก,ปลาทุเลา,ปลาจาระเม็ด,ปูทะเล,ปลากระเบน,ปลาอินทรี,กุ้งและปลากดเหลือง

- ประชาชนชาวบ้านในชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านการซ่อมแซมเรือด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์ กลาส มีจำนวน 4 คน

- ประชาชนชาวบ้านในชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านการแปรรูปอาหารทะเลแต่ละประเภท มีจำนวน 10 คน

- ประชาชนชาวบ้านในชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวน สามชั้นแต่ละประเภท มีจำนวน 9 คน

โดยมีเนื้อหารายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 : ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในด้านการต่อเรือกอลและท้ายตัด

ลำดับ	ข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในด้านการต่อเรือกอลและท้ายตัด					
	ชื่อ – สกุล	ที่อยู่	เลขบัตรประชาชน	วันเกิด	ชื่อเรียกหรือฉายาที่เรียก ในชุมชน	ชื่ออยู่เรือ
1	นายดอเลาะ สะอะ	207 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00497 609	1 มกราคม 2508	ดอเลาะ เจะกา,ดอเลาะ แมะแยะ	AAA
2	นายยะโก๊ะ เจ๊ะมีนา	115/2 หมู่ 1 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00465 791	2 มิถุนายน 2511	“เต๊ะโก๊ะ”	KDK
3	นายและ แวสมาแอ	257 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00504 567	2498	“เจ๊ะและจาแบ”	-
4	นายดอเลาะ แวดอเลาะ	170/2 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00949 782	1 มกราคม 2505	“ดอเลาะอุแบ”	GGG
5	นายสอและ แวดอเลาะ	343/3 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00494 812	12 กุมภาพันธ์ 2515	สอและเจะดาแม	DDD (ปัจจุบันไม่ต่อ เรือแล้ว)
6	นายมะแซ สะอะ	220 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00497 536	2487	“เจะวอนแบ	
7	นายมะรุติง สะอะ	220/3 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00497 561	-	แบติงแมะนะมง	CCC

ตารางที่ 4.2 : ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ลำดับ	ความเชี่ยวชาญของ ปราชญ์ชาวบ้าน	ข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน				
		ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	เลขบัตรประชาชน	วันเกิด	ฉายาที่เรียกใน ชุมชน
1	อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น	นายอุเช็ง อุเช็ง	225 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00499 130	1 มกราคม 2497	เจ๊ะเซ็ง/ จิเซ็ง
2	อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น ชนิดต่อ	นายเจและ สะอะ	220/4 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00497 641	6 กรกฎาคม 2518	เจและบูรุด
3	อวนจมปู	นายบาราเฮง โต๊ะเยะ	274/3 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00463 968	1 มกราคม 2508	แบเฮงแวเยาะ
4	อวนปลาทราย	นายกาเซม เจ๊ะปูเต๊ะ	225/4 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00479 686	3 กุมภาพันธ์ 2511	กอลเซมบอยอ
5	อวนปลากระบอก	นายดอละ สะอะ	207 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00497 609	1 มกราคม 2508	ดอละเจ๊ะกา, ดอละแมะแย
6		นายมะรอปี เจ๊ะมะ	337/4 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00473 548	28 สิงหาคม 2514	มะรอปี
7	อวนปลากะพง	นายหามะ ยูโซะ	308 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00504 591	23 เมษายน 2509	เจ๊ะมะดาวอ
8	อวนปลากุเราะ	นายมะนาเส ยูโซะ	308/2 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00504 737	19 กันยายน 2525	นาเส
9	อวนปลาทุ	นายสุหลง มะมิง	186/1 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00500 383	2496	สุหลงแฉวอ
10	อวนปลากระเบน	นายมะรอยี สาแม	247/1 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00500 898	1 มกราคม 2509	ปะดอรอยี
11	อวนปลาจาระเม็ด	นายหามะ ยูโซะ	308 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00504 591	23 เมษายน 2509	เจ๊ะมะดาวอ

ลำดับ	ความเชี่ยวชาญของ ปราชญ์ชาวบ้าน	ข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้าน				
		ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	เลขบัตรประชาชน	วันเกิด	ฉายาที่เรียกในชุมชน
12	อวนปลากดเหลือง	นายดอเลาะ เจะปอ	220/1 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00469 648	1 มกราคม 2502	ดอเลาะแมะเมาะ
13		นายเจ๊ะมะ เจ๊ะมะ	337/2 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00473 513	พ.ศ. 2491	จี๊ะมะ
14	เบ็ดตกปลาอินทรี	ดาโหะ เปาะนุ	220/1 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00479 716	1 มกราคม 2501	จิโอะซุมะห์
15	เบ็ดตกปลาหมึก	นายหามะ อุซึ้ง	225/7 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00499 148	18 ธันวาคม 2520	มะยางด
16	เบ็ดราวปลากระเบน	นายมะกอรี มูซอ	186/2 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00455 931	พ.ศ. 2509	กอรีเยาะ กอแบะ
17	ลอบปู 2 ชั้น	นายมีอลี เจ๊ะมะ	139/1 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00470 115	5 มกราคม 2501	มีอลี เจ๊ะลือเมาะ
18		นายรุซयी มะสะนิง	108/1 หมู่ 4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	39506 00089475	10 เมษายน 2516	ซื่อยีลีนา
19	แหกุ้ง	นายอัจมิน ยูโซะ	308/2 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00504 711	1 พฤษภาคม 2524	ยือมิน
20	แหปลา	นายอาลี เซ็ง	140/2 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00500 260	1 มกราคม 2508	เจอะอาลี เวาะเต็ง

ตารางที่ 4.3 : ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในการเรื่องการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพเพื่อเข้าถึงทรัพยากรประมง

ลำดับ	การเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพเพื่อเข้าถึงทรัพยากรประมง	ข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้าน				
		ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	เลขบัตรประชาชน	วันเดือนปีที่เกิด	อายุ
1	การเข้าถึงทรัพยากรปลากระพง	นายมะราเซ็ง เจ๊ะเลาะ	208 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00497 722	2494	64 ปี
2		นายหามะ ยูโซะ	308 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00504 591	23 เมษายน 2509	49 ปี
3		นายเจระนันิง มะลาลม	67 ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	3 9403 00504 574	1 กันยายน 2498	60 ปี
4		นายเจมุซอ เจ๊ะเลาะ	193 ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	3 9003 00127 517	1 มกราคม 2487	71 ปี
5	การเข้าถึงทรัพยากรปู	นายบาราเฮง โต๊ะเยะ	274/3 ม. 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00463 968	1 มกราคม 2508	50 ปี
6		นายรุซียี มะสะนิง	108/1 ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	3 9506 00089 475	10 เมษายน 2516	42 ปี
7		นายการี เจ๊ะอาลี	127 ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	39403 00510 205	1 มิถุนายน 2492	66 ปี
8	การเข้าถึงทรัพยากรปลาทราย	นายกาเซม เจ๊ะปูเตะ	225/4 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00479 686	3 กุมภาพันธ์ 2511	47 ปี
9		นายเจนิ เจนิ	3/2 ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	3 9403 00613 255	1 มกราคม 2505	53 ปี
10		นายมือลี เจ๊ะเลาะ	3 ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	39403 00513 387	1 กันยายน 2508	

ลำดับ	การเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพ เพื่อเข้าถึงทรัพยากรประมง	ชื่อ - สกุล	ข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้าน			
			ที่อยู่	เลขบัตรประชาชน	วันเดือนปีที่เกิด	อายุ
11	การเข้าถึงทรัพยากรปลากะบอก	นายมะดาโอ๊ะ ดาวอ	276/1 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00498 010	2483	75 ปี
12		นายอัจมิน ยูโซะ	308/2ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00504 711	1 พฤษภาคม 2524	34 ปี
13		นายดอเลาะ สะอะ	207 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3940900497609	1 มกราคม 2508	50 ปี
14		นายยา เจ๊ะอูมา	233 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00470 441	2486	72 ปี
15	การเข้าถึงทรัพยากรปลากุเลา	นายมามะ สาและ	272 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00502 483	2481	77 ปี
16	การเข้าถึงทรัพยากรปลากะเม็ด	นายมะรุติง สะอะ	220/3 ม. 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00497 561	9 ตุลาคม 2507	51 ปี
17	การเข้าถึงทรัพยากรปูทะเล	นายมะสุกีอีรี मामุ	203/10 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3940900497021	4 พฤศจิกายน 2518	40 ปี
18	การเข้าถึงทรัพยากรปลากะเบน	นายมะรอยี สาแม	247/1 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00500 898	1 มกราคม 2509	49 ปี
19	การเข้าถึงทรัพยากรปลากะเบน	นายมะกอเซ็ง เจ๊ะแอ	338/1 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9612 99111 619	5 มกราคม 2512	46 ปี
20	การเข้าถึงทรัพยากรปลาอินทรี	นายดาโห๊ะ เปาะนู	220/2 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00479 716	1 มกราคม 2501	57 ปี

ลำดับ	การเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพ เพื่อเข้าถึงทรัพยากรประมง	ชื่อ - สกุล	ข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้าน			
			ที่อยู่	เลขบัตรประชาชน	วันเดือนปีที่เกิด	อายุ
21	การเข้าถึงทรัพยากรกุ้ง	นายเจ๊ะมะ เจ๊ะมะ	337/2 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00473 513	2491	67 ปี
22		นายอุเซ็ง อุเซ็ง	225 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00499 130	1 มกราคม 2497	61 ปี
23		นายอับดรอเฮง สือนิ	328/1 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00472 452	2 กรกฎาคม 2515	43 ปี
24		นายมะรอปี เจ๊ะมะ	337/4 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00473 548	28 สิงหาคม 2514	44 ปี
25		นายสาละละ เจะนิ	184/1 ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	3 9403 00501 907	1 มิถุนายน 2490	68 ปี
26	การเข้าถึงทรัพยากรปลากดเหลือง	นายยาคารียา สือนิ	331 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00472 479	10 กุมภาพันธ์ 2511	47 ปี

ตารางที่ 4.4 : ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในด้านการซ่อมแซมเรือด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	เลขบัตรประชาชน	อายุ (ปี)
1	นายการี เจะอาลี	127 ม. 4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	39403 00510 205	60 ปี
2	นายอารง อาแว	189/1 ม. 4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	3940300511848	52 ปี
3	นายมีอลี เจะเลาะ	3 หมู่ 4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	39403 00513 387	49 ปี
4	นายรุซयी มะสะนิง	108/1 หมู่ 4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	39506 00089 475	39 ปี

ตารางที่ 4.5 : ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของประชาชนชาวบ้านในด้านการแปรรูปอาหารทะเลแต่ละประเภท

ลำดับ	ประเภทการแปรรูปอาหาร	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่
1	ซามากุ้งและซามาปลา	น.ส.ชาลีอะ เจอะอุเซ็ง	35/4 หมู่ 1 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
2	การแปรรูปลาหวาน	น.ส.นิแย เจอะอาแว	72 หมู่ 1 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
3	ข้าวเกรียบสด (กือโปะะ)	นางสนิมะ สาแม	450 หมู่ 2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
4	ลูกชิ้นปลา	น.ส.เจ๊ะแอะสะ เจอะอุเซ็ง	328 หมู่ 2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
5	บูกู	นายอุเซ็ง เจ๊ะโซะ	320/2 หมู่ 2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
6		นางเจสะสะ มามะ	233 หมู่ 2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
7	ปลาแห้ง	น.ส.คอรี่ยะ เจ๊ะปูเต๊ะ	207/2 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
8		นางตีมะ อาแวโซะ	220/2 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
9	ปลาต้ม	น.ส.มะเนาะ เปาะนุ	225 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี
10	ข้าวเกรียบปลา	น.ส.รอยหมีะ สาแม	1/21 หมู่ 4 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี

ตารางที่ 4.6 : ตารางแสดงข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้านในด้านการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภท

ลำดับ	ความเชี่ยวชาญของ ปราชญ์ชาวบ้าน	ข้อมูลส่วนบุคคลของปราชญ์ชาวบ้าน				
		ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	เลขบัตรประชาชน	วันเกิด	ฉายาที่เรียกใน ชุมชน
1	การถักอวนกุ้ง 3 ชั้น	น.ส.เยาะ สะมาแอ	225/5 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00499 82 2	17 เมษายน 2518	ก๊ะเยาะ
2	การถักอวนกุ้ง 3 ชั้น	น.ส.ตีมะ อาแวโชะ	220/2 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ. ยะหริ่ง จ. ปัตตานี	3 9404 00035 43 6	1 ตุลาคม 2504	ซูมีะ
3	การถักอวนกุ้ง 3 ชั้น	น.ส.คอรี่เยาะ เจ๊ะปูเต๊ะ	207/2หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00479 67 8	9 พฤศจิกายน 2509	ก๊ะเยาะ
4	การถักอวนกุ้ง 3 ชั้น	นางญาวิหียะ อุเซ็ง	207 หมู่ 3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00499 113	9 สิงหาคม 2515	จิแย
5	การประกอบอวนลอยกุ้ง 3 ชั้น	นายอุเซ็ง อุเซ็ง	225 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00499 130	1 มกราคม 2497	เจ๊ะเซ็ง/ จิเซ็ง
6	การประกอบอวนลอยกุ้ง 3 ชั้น ชนิดต่อ	นายเจและ สะอะ	220/4 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00497 641	6 กรกฎาคม 2518	เจและบุรุด
7	การประกอบอวน ปลากระบอก	นายดอเลาะ สะอะ	207 ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00497 609	1 มกราคม 2508	ดอเลาะเจ๊ะกา, ดอเลาะแมะแย
8	การประกอบอวน ปลากระบอก	นายมะรอปี เจ๊ะมะ	337/4 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	39409 00473 548	28 สิงหาคม 2514	รอปี
9	การประกอบอวนปลา กตเหลือง	นายยาการิยา สือนิ	331 ม.2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	3 9409 00472 479	10 กุมภาพันธ์ 2511	

4.2.1.6 การเร่งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น ความเมตตากรุณา เอื้ออาทร ความกตัญญูรู้คุณ การอ่อนน้อมถ่อมตน มีความรัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความอบอุ่นแก่ครอบครัว ชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งด้านชีวิตวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรม โดยผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสม เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างเป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม การดำรงชีวิตจะมีความเคร่งครัดในหลักศาสนา เช่น การละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซากาต และการไปประกอบพิธีฮัจญ์ ส่วนการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก็ใช้สมัยเป็นศูนย์กลางและเป็นสถานที่ที่สามารถพบปะพูดคุยกันได้ในวันศุกร์เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาในปัจจุบัน การอบรมเกี่ยวกับศาสนาในช่วงวันเสาร์ อาทิตย์ให้กับผู้ที่สนใจ ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสได้รับรู้เรื่องราวของชุมชนได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งนับว่า เป็นหลักปฏิบัติที่ดีงามของชุมชนที่มีมานาน

การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะเห็นได้จากถ้ามีเรือประมงของชาวบ้านคนใดเสียในระหว่างการออกทะเลหรือมีอุปสรรคเจอมรสุมก็จะช่วยเหลือกันโดยไม่คิดค่าแรงใด ๆ ทั้งสิ้นและถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนก็จะมีการรวมกลุ่มพูดคุยถึงปัญหาและพยายามหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจะเป็นการให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟังผู้ใหญ่ด้านการประกอบอาชีพในครอบครัว ก็มีการแบ่งงานกันทำ คือ ผู้ชายออกเรือ ผู้หญิงเป็นแม่บ้าน แต่บางครั้งครอบครัวผู้หญิงจะออกไปช่วยทำประมงด้วย ถือเป็นการช่วยเหลือกันในครอบครัว เวลาว่างก็มีการพูดคุยกันที่ร้านน้ำชา ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่า เป็นศูนย์กลางของคนในหมู่บ้าน ในการพบปะพูดคุยถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ด้านความสัมพันธ์ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าของแพปลากับชาวบ้าน คือ ถ้าชาวบ้านคนใดไม่มีเงินในการซื้อเครื่องมือในการทำประมงก็สามารถไปขอยืมจากเจ้าของ แพปลาได้ โดยที่ไม่ต้องเสียดอกเบี้ย เมื่อไหร่มีเงินก็จะส่งคืน แต่เงื่อนไขของการยืมก็มีอยู่ว่าจะต้องนำสัตว์น้ำที่ได้ไปขายให้กับแพปลาที่ไ้มยืมเงินมาและการขายสัตว์น้ำให้กับแพปลาที่มีในหมู่บ้านชาวบ้านก็จะขายให้กับเจ้าประจำไม่มีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งในการ แยกชิงหรือตัดหน้ากันในการรับซื้อปลา เพราะเจ้าของแพปลาเป็นญาติพี่น้องกัน

4.2.1.7 การสร้างค่านิยมให้ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้

ผู้นำชุมชนต้องมีการศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องทั้งความรู้ในระบบที่สามารถนำมาปรับใช้กับชุมชน และความรู้นอกระบบ เช่น ภูมิปัญญาต่างๆที่ผ่านการศึกษา การลองผิดลองถูกจนเกิดเป็นประสบการณ์ ความชำนาญในการเผยแพร่บอกต่อให้กับสาธารณชน เมื่อผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ เป็นผู้นำที่มีคุณภาพและคุณธรรม สามารถโต้เถียงแลกเปลี่ยนในเวทีต่างๆเพื่อปกป้องสิทธิและผลประโยชน์ของชุมชน และร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ นโยบาย และกฎหมายทำให้สามารถนำพาชาวบ้านไปในทางที่ดีได้นอกจากนั้นยังเป็นแบบอย่างและที่ปรึกษาให้กับคนในชุมชนได้ ทั้งในเรื่องการประกอบอาชีพ การศึกษาและ

รายได้ของชุมชน ซึ่งชุมชนหรือสังคมจะดำเนินไปทางใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชนเป็นสำคัญที่จะชี้แนวทางให้กับชาวบ้าน เช่น หมู่บ้านต้นหยงเปาว์มีผู้นำชุมชนที่คำนึงถึงความเดือดร้อนของชุมชนและเห็นผลประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นหลักก็มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน

4.2.1.8 การสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ อย่างเป็นเครือข่าย เช่น

- **การร่วมมือกับภาครัฐ** ประกอบด้วย ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) สำนักงานเกษตรจังหวัดปัตตานี สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดปัตตานี สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 39 (ปัตตานี) และสำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคสาขาปัตตานี เพื่อการขอรับงบประมาณสนับสนุน การขอรับความรู้เพิ่มเติมในด้านวิชาการ ซึ่งทำให้ชุมชนมีช่องทางในการพัฒนาทุนของชุมชนได้
- **การร่วมมือกับภาคเอกชน** เช่น สภาอุตสาหกรรม จ.ปัตตานี เพื่อขอรับการสนับสนุนความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการขอรับรองมาตรฐานต่างๆ
- **การร่วมมือกับสถาบันการศึกษา** เช่น ภาควิชาวิทยาศาสตร์การอาหารและโภชนาการ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เพื่อขอรับการสนับสนุนความรู้ในการแปรรูปอาหารทะเล และการวางแผน พัฒนาทิศทางของธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านให้เป็นธุรกิจการผลิตอาหารทะเลที่ได้มาตรฐาน
- **การร่วมมือกับสื่อมวลชน** ทั้งสื่อรายการโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ เพื่อการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย

4.2.1.9 การส่งเสริมความเสมอภาคผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน สิทธิของผู้หญิงหรือสิทธิของผู้ชายก็คือสิทธิมนุษยชนเช่นเดียวกัน มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติเพราะเพศ เพื่อให้ผู้หญิงซึ่งมีจำนวนอย่างน้อยครึ่งหนึ่งได้มีโอกาสทำงานในชุมชน และมีบทบาทในการสร้างทุนทางสังคมเช่นเดียวกัน เช่น ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ผู้ชายจะเป็นผู้มีบทบาทหลักในการประกอบอาชีพประมงเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว ส่วนผู้หญิงจะรับผิดชอบในการดูแลบ้าน ดูแลลูก และทำงานในครัวเรือน การตัดสินใจทุกอย่างล้วนขึ้นอยู่กับผู้นำครอบครัวทั้งสิ้น จึงทำให้ผู้หญิงไม่มีโอกาสออกไปพบปะสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชน ส่งผลให้กลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ขาดความมั่นใจในการที่จะแสดงศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ เช่น ทักษะการแปรรูปอาหารทะเล จึงทำให้ผู้หญิงกลายเป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์น้อยในการพัฒนาชุมชน แต่เมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขึ้นมาได้มีการเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้หญิงเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่ม ทุกคนก็มีโอกาสที่จะแสดงศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ เพราะทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะมีทักษะความชำนาญของแต่ละคนที่แตกต่างกัน การได้มาทำงานร่วมกัน ก็จะเป็นช่วยเหลือกัน และส่งเสริมซึ่งกันและกัน อีกทั้งทำให้ผู้หญิงมีความมั่นใจมากขึ้น

ทั้งนี้ การพัฒนาทุนชุมชนดังกล่าว ทางเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มีการประชุมและกำหนดเป็นทิศทางเป้าหมายร่วมกัน คือ

- การทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อสนับสนุนให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพภายในชุมชน และเป็นการส่งเสริมการผลิตทั้งอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปที่ปลอดภัย (ออร์แกนิก) จากการใช้

เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและวิถีชีวิต

- เพื่อพัฒนาศักยภาพของกลุ่มแปรรูปอาหารทะเลชุมชนให้มีขีดความสามารถในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ ได้มาตรฐานผลิตและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- เพื่อเพิ่มช่องทางการตลาดให้กว้างขึ้น สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคได้อย่างหลากหลายและสร้างความเข้มแข็งให้กับธุรกิจชุมชน
- เพื่อนำความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติจริงในการแปรรูปอาหารทะเลมาเผยแพร่สู่สาธารณชนและพัฒนาเครือข่ายการแปรรูปอาหารทะเลเพื่อนำไปสู่การเกิดกลุ่มเครือข่ายการแปรรูปอาหารทะเลของชุมชนประมงพื้นบ้านตามมาตรฐานการผลิต

ภาพที่ 4.13 : แผนภาพแสดงยุทธศาสตร์และเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้าน

อย่างไรก็ตาม ทางสมาชิกเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ได้ร่วมกันดำเนินการค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

4.2.2 การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้

โครงการวิจัยได้จัดกิจกรรมการศึกษาเรียนรู้ ในประเด็นเรื่อง แนวทางและรูปแบบการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้าน ในครั้งนี้ โดยจัดขึ้นเมื่อวันที่ 11-13 พฤศจิกายน 2559 มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้เชิงประจักษ์ด้วยตนเอง เพื่อนำมาปรับใช้กับการพัฒนางานในลักษณะเดียวกันในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในอนาคต และเป็นการทบทวนว่ามีพื้นที่ไหนบ้างที่มีการทำกิจกรรม มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านและการศึกษาวิจัยที่ใกล้เคียงกันและมีการดำเนินงานอย่างไร

ทั้งนี้ ทางโครงการวิจัยฯ ได้ประสานงานไปยังโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์ ซึ่งได้แนะนำและร่วมอำนวยความสะดวกในการประสานงานไปยังชุมชนประมงพื้นบ้านที่ ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ ซึ่งทางโครงการวิจัยฯ ได้เล็งเห็นถึงศักยภาพของชุมชนประมงพื้นบ้าน ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ ว่าเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีประสบการณ์ในการส่งอาหารทะเลที่สด สะอาด ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ไปยังโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์ ที่กรุงเทพฯ ซึ่งในส่วนของทางชุมชนประมงพื้นบ้านที่ ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่เองก็มีความพร้อมที่จะร่วมสร้างการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัยจาก จ.ปัตตานีด้วยเช่นกัน ในการศึกษาเรียนรู้ครั้งนี้ ทางทีมวิจัยได้ให้ความสำคัญการพูดคุยกับวิทยากรในพื้นที่ที่ไปศึกษาดูงาน และนำความคิดต่างๆ มาปรับใช้เพื่อวางแผนงานของตนเอง รวมทั้งสร้างเสริมกำลังใจที่จะทำงานของตนเองให้ได้ผลอย่างเต็มที่ต่อไป

ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาเรียนรู้ประกอบด้วยประเด็น ดังต่อไปนี้

4.2.2.1 การคัดเลือกบุคคลที่จะไปศึกษาเรียนรู้

4.2.2.2 ความคาดหวังของผู้ไปศึกษาเรียนรู้

4.2.3.1 ข้อมูลพื้นที่ ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่

4.2.3.2 ประเด็นการศึกษาเรียนรู้

- การแปรรูปสัตว์น้ำ.. ปลาแดดเดียวไร้ก้าง หมู่ 3 ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่
- การส่งอาหารทะเลคุณภาพจากชุมชนประมงพื้นบ้านไปยังโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์
- การแปรรูปกะปิ หมู่ 2 บ้านอ่าวน้ำ ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่
- ระบบการบริหารแพปลาชุมชน
- แพปลาชุมชน ต.หัวหิน อ.ละงู จ.สตูล

- แพลตฟอร์มของกลุ่มประมงพื้นบ้าน สัตว์น้ำอินทรีย์ ม.3 บ้านทรายทอง ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่

4.2.3.5 การเรียนรู้และการนำความรู้จากการศึกษาดูงานมาปรับใช้ในพื้นที่ จ.ปัตตานี

เนื้อหารายละเอียด มีดังนี้

4.2.3.1 การคัดเลือกบุคคลที่จะไปศึกษาเรียนรู้

ทางโครงการวิจัยฯ ได้ทำการคัดเลือกบุคคลที่จะไปศึกษาเรียนรู้ จำนวน 10 คน โดยการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

- กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน
- กลุ่มแม่บ้านที่แปรรูปสัตว์น้ำ
- กลุ่มสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านที่ร่วมดำเนินการส่งปลาให้โครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์

หลังจากที่ทางโครงการวิจัยฯ ได้คัดเลือกผู้ที่จะไปศึกษาเรียนรู้เรียบร้อยแล้ว ก็ได้จัดประชุมชี้แจงและรับฟังความคิดเห็นในเรื่องวัตถุประสงค์ของการศึกษาเรียนรู้ รวมทั้งปรับระดับความคาดหวังร่วมกันของผู้ที่จะไปศึกษาเรียนรู้ ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมการประชุมได้มีการสอบถามถึงการเตรียมความพร้อมของแต่ละคนในการไปศึกษาเรียนรู้, รายละเอียดของสภาพพื้นที่ในการไปศึกษาเรียนรู้สภาพวิถีชีวิตและทรัพยากรหลักของพื้นที่นั้นๆ ฯลฯ เป็นต้น

4.2.3.2 ความคาดหวังของผู้ไปศึกษาเรียนรู้

ความคาดหวังของผู้ไปศึกษาเรียนรู้ ทั้ง 3 กลุ่มคน มีความคาดหวังที่อาจจะแตกต่างกันบ้างตามประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังนี้

➡ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน

มีความคาดหวังที่จะไปศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านที่ จ.กระบี่ (ซึ่งเป็นทะเลฝั่งอันดามัน) ซึ่งสมาชิกกลุ่มนี้มีสมมุติฐานเบื้องต้นว่า ทะเลฝั่งอันดามันน่าจะมีความแตกต่างกับทะเลแถบ จ.ปัตตานี ซึ่งอยู่ฝั่งอ่าวไทย เพราะมีการบอกเล่าต่อกันว่า จังหวัดกระบี่เป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรทั้งทางบกและทางน้ำที่อุดมสมบูรณ์มาก มีเครื่องมือประมงพื้นบ้านหลากหลายชนิดที่ไม่มีใช้แล้วในปัตตานีในปัจจุบันนี้ และต้องการไปเรียนรู้กระบวนการการแปรรูปสัตว์น้ำเพื่อจะได้นำกลับมาบอกเล่าและให้แม่บ้านนำสัตว์น้ำที่ได้จากการออกทะเลมาแปรรูปเพื่อเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ในส่วนที่เหลือก็จะแจกจ่ายให้กับเพื่อนบ้านและนำไปขายเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัว

➡ กลุ่มแม่บ้านที่แปรรูปสัตว์น้ำ

มีความคาดหวัง ต้องการไปศึกษาเรียนรู้วิธีการแปรรูปสัตว์น้ำและเทคนิคกระบวนการแปรรูปใหม่ๆ ที่ไม่เหมือนกับวิธีการที่ทำสืบเนื่องกันมาในชุมชนของตนเอง เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาเรียนรู้กลับมาปรับใช้ในชุมชน เพราะในปัจจุบันนี้ในชุมชนประมงพื้นบ้านที่ปัตตานี มีทรัพยากรประมงค่อนข้างอุดม

สมบูรณ์มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะนี้ซึ่งเป็นช่วงย่างเข้าสู่ฤดูมรสุม ทรัพยากรกุ้ง ปู ปลา มีจำนวนมาก พ่อบ้านส่วนใหญ่มักออกทะเลโดยใช้วนลอยกุ้ง ซึ่งจะมีสัตว์น้ำประเภทปลาติดอวนมากค่อนข้างมาก สามารถนำมาทำเป็นปลาแห้งเก็บไว้กินได้ ทั้งนี้เพราะปลาที่ติดอวนมาเหล่านี้ หากขายให้กับแพปลา ก็จะได้ราคาถูกมาก คนในชุมชนจึงนิยมนำไปแปรรูป และรับรู้มาว่าที่จังหวัดกระบี่มีกลุ่มแปรรูปสัตว์น้ำที่ทำการแปรรูปปลาแดดเดียวไว้ก้าง จึงอยากเห็นถึงวิธีการทำและเทคนิคการแลปลาแดดเดียวไว้ก้าง รวมทั้งจะได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนวิธีการแปรรูปสัตว์น้ำของทางปัตตานีด้วย

กลุ่มแม่บ้านอยากเห็นวิธีการแลเนื้อปลาและเทคนิค วิธีการเก็บรักษาความสดของปลาที่จะส่งไปกรุงเทพฯ เพราะตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยในการบรรจุปลาและทำความสะอาดปลาที่จะนำส่งไปกรุงเทพฯ เพราะรับรู้มา ชุมชนประมงพื้นบ้านที่ ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ มีประสบการณ์ในการส่งสัตว์น้ำขึ้นกรุงเทพฯ มาเป็นระยะเวลานานแล้ว มีประสบการณ์สูง

➡ กลุ่มสมาชิกที่ร่วมดำเนินการส่งปลาให้โครงการประมงพื้นบ้าน - สัตว์น้ำอินทรีย์

สมาชิกกลุ่มนี้ มีความคาดหวังที่จะได้เห็นวิธีการและกระบวนการในการแลเนื้อปลา การบรรจุปลาเพื่อส่งไปยังกรุงเทพฯ รวมทั้งวิธีการเก็บรักษาความสดของสัตว์น้ำก่อนการแล รวมทั้งการส่งสัตว์น้ำเป็นตัวไปยังโครงการประมงพื้นบ้าน - สัตว์น้ำอินทรีย์ นอกจากนั้น ยังต้องการไปศึกษาเรียนรู้การบริหารจัดการกลุ่ม “แพปลาชุมชน” ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากมากสำหรับชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี ที่จะพาตัวเองให้หลุดจากวงจร “แพปลาในชุมชน” ที่มีความสัมพันธ์กับระบบอุปถัมภ์ ระบบเครือญาติมาอย่างยาวนาน จึงนับเป็นโอกาสที่ดีในการได้ไปศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้

จากความคาดหวังของสมาชิกแต่ละกลุ่มดังกล่าวข้างต้น ทางสมาคมฯ ได้จัดประชุมและร่วมกันกำหนดกรอบเป้าหมายหลักๆ ของการศึกษาดูงานในครั้งนี้ คือ

1) กระบวนการแปรรูปสัตว์น้ำ สมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีค่อนข้างที่จะให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะการดำเนินงานของชุมชนที่ร่วมกับเครือข่ายชุมชนชาวประมงพื้นบ้านต่างๆ ใน จ.ปัตตานีได้ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ จนทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายของสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น จากในอดีตที่ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านประสบปัญหาจากเครื่องมือประมงที่ทำลายล้างทั้งจากอวนรุนอวนลาก ซึ่งในปัจจุบันนี้ ปัญหาเริ่มคลี่คลายไปมากแล้ว ถึงแม้ว่าจะยังคงมีการลักลอบทำการประมงด้วยเครื่องมือดังกล่าวแต่ลดน้อยลงเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับอดีตที่ผ่านมา

2) วิธีการที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าของสัตว์น้ำ พร้อมทั้งการจัดหาตลาดรองรับสัตว์น้ำที่มีคุณภาพของชาวประมงพื้นบ้าน แต่ควรจะเป็นตลาดที่เข้าใจถึงวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ผู้บริโภคจำเป็นต้องบริโภคสัตว์น้ำตามฤดูกาลที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้ ไม่ใช่ตลาดที่มุ่งแต่บริโภคโดยไม่คำนึงถึงวิถีการได้มาของสัตว์น้ำนั้นๆ

4.2.3.3 ข้อมูลพื้นที่ ต. แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่

ตำบลแหลมสัก เริ่มตั้งเป็นตำบลเมื่อปี 2415 ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภออ่าวลึก ประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหินราว บ้านอ่าวน้ำ บ้านแหลมสัก บ้านสมิหลัง บ้านคลองแรด และบ้านในใส ต่อมาได้แยกพื้นที่บ้านแหลมสัก บ้านสมิหลัง และบ้านอ่าวน้ำบางส่วน มาเป็นพื้นที่การปกครองเป็นสุขาภิบาล และยกฐานะเป็นเทศบาลตำบล ส่วนบ้านหินราว บ้านคลองแรด บ้านในใส และบ้านอ่าวน้ำบางส่วน ยังอยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลแหลมสัก

เดิมนั้นพื้นที่ของเทศบาลตำบลแหลมสักเป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยป่าชายเลนและเนินสูงต่ำสลับ มีต้นสักขึ้นเป็นดงสักบริเวณส่วนที่เป็นแหลมยื่นลงทะเลชาวบ้านจึงเรียกที่แห่งนี้ว่า แหลมสัก ต่อมาได้มีประชาชนเข้ามาอาศัยโดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการประมง ขณะนั้นการสัญจรเดินทางระหว่างตำบลแหลมสักกับอำเภออ่าวลึกนั้นมีถนนเฉพาะที่ตั้งอำเภอถึงบ้านคลองโศก ตำบลอ่าวลึกใต้ จากบ้านคลองโศกไปยังตำบลแหลมสักนั้นยังเป็นช่องทางเล็กๆ ในตอนนั้นมีการเดินทางโดยทางเรือซึ่งต้องลงเรือจากตำบลแหลมสักขึ้นฝั่งที่คลองกลาง (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงฆ่าสัตว์เทศบาลตำบลอ่าวลึกใต้) ในเวลาต่อมาหน่วยงานราชการอำเภออ่าวลึกพิจารณาเห็นว่าตำบลแหลมสักเป็นตำบลที่กั้นดาร ห่างไกลจากอำเภอ การคมนาคมไม่สะดวกราษฎรได้รับความเดือดร้อนและได้รายงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ ในที่สุดจึงได้ถนนสายอ่าวลึก - แหลมสัก เดิมเป็นถนนลูกรังและได้มีการปรับปรุงในเวลาต่อมาทำให้ตำบลแหลมสักเกิดความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วมีตลาดเกิดขึ้นและมีกิจการด้านการประมงในขณะเดียวกันได้มีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยหนาแน่นมากขึ้น ปี พ.ศ. 2516 นายชัยรัฐ จุลโมกษ์ นายอำเภออ่าวลึก และนายอุดม จันทรเจริญ นายอำเภอคนต่อมา ได้เสนอเรื่องขอจัดตั้งตำบลแหลมสักเป็นสุขาภิบาล กระทั่งวันที่ 13 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2517 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งตำบลแหลมสักขึ้นเป็นสุขาภิบาลตำบลแหลมสัก และได้ยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลแหลมสักเมื่อวันที่ 24 เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2542

• ตำบลแหลมสักประกอบไปด้วย 6 หมู่บ้านคือ

หมู่ที่ 1 บ้านหินราว

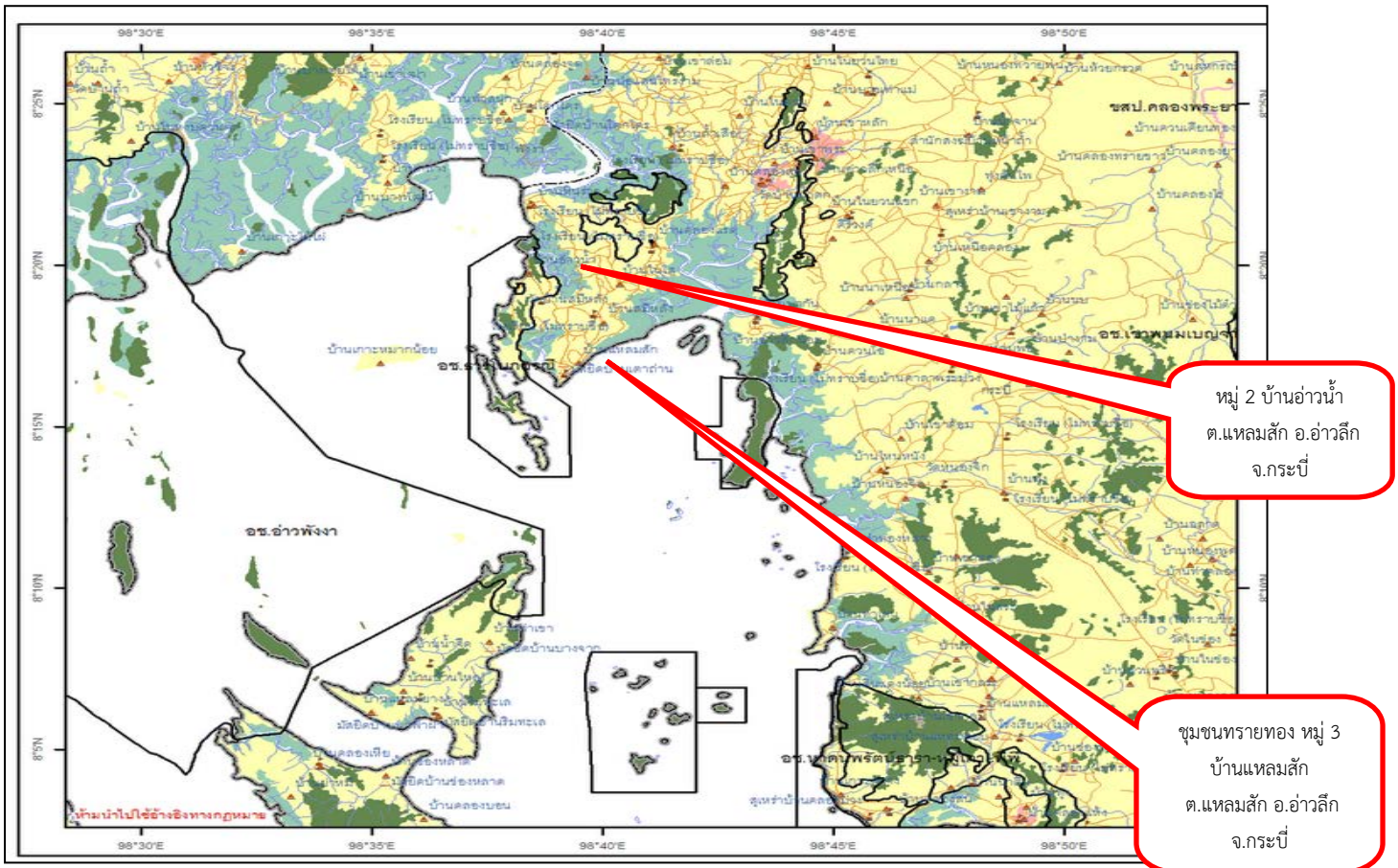
หมู่ที่ 2 บ้านอ่าวน้ำ

หมู่ที่ 3 บ้านแหลมสัก

หมู่ที่ 4 บ้านบ้านสมิหลัง

หมู่ที่ 5 บ้านคลองแรด

หมู่ที่ 6 บ้านในใส

ภาพที่ 4.14 แผนที่ตำบลแหลมสัก

ที่มา : http://supattralukluk.blogspot.com/p/blog-page_6.html

● ชุมชนภายในเขตเทศบาลตำบลแหลมสักมีชุมชน 4 ชุมชน ดังนี้

➤ ชุมชนที่ 1 ชุมชนทรายทอง

ลักษณะชุมชนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่กันอย่างหนาแน่นตามแนวริมชายฝั่งทะเล ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง รับจ้าง ค้าขายและอื่นๆ เป็นชุมชนชาวมุสลิม เป็นแหล่งที่มีการผลิตและแปรรูปอาหารทะเล เช่น การทำกะปิ ปลาเค็ม ปลาแดดเดียว เป็นต้น

➤ ชุมชนที่ 2 ชุมชนแหลมทอง

เป็นที่ตั้งของชาวบ้านหัวแหลม มีสภาพพื้นที่เป็นแหลมหินยื่นออกไปในทะเล มีศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีเนื่องจากมีภูมิทัศน์ที่สวยงามร่มรื่น เหมาะแก่การพักผ่อน อีกทั้งเป็นแหล่งอาหารทะเลขึ้นชื่อโดยเฉพาะหอยแครงและหอยพงค์ซึ่งสามารถหาได้ตลอดทั้งปี บ้านเรือนประชาชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมชายฝั่งทะเล ประชาชนประกอบอาชีพประมง รับจ้าง ค้าขาย

➤ ชุมชนที่ 3 ชุมชนทุ่งสีทอง

ประชาชนส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนกระจุกกระจาย เป็นชุมชนที่ประกอบด้วย 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2 บ้านอ่าวน้ำ (บางส่วน) และหมู่ที่ 4 บ้านสมิหลัง เป็นชุมชนที่มีทั้งศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและมีศักยภาพในด้านการเกษตรและปศุสัตว์

➤ ชุมชนที่ 4 ชุมชนทับตะวัน

เป็นชุมชนซึ่งมีผู้อยู่อาศัยนับถือศาสนาอิสลาม เกือบทั้งหมดประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก บ้านเรือนประชาชนตั้งอยู่อาศัยหนาแน่น ปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ตั้งสะพานท่าเทียบเรือแหลมสัก คาดว่าในอนาคตอันใกล้ชุมชนทับตะวันและชุมชนใกล้เคียงจะมีเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น

● หมู่บ้านภายในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมสัก ประกอบด้วย

➤ หมู่บ้านที่ 1 บ้านหินราว

บ้านหินราว ตั้งอยู่ที่ตำบลแหลมสัก อำเภ่อ่าวลึก จังหวัดกระบี่ โดยในอดีตมีคนไทยเชื้อสายจีนกลุ่มหนึ่งได้มาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพประมง ต่อมาเมื่อผู้คนอพยพมาตั้งหลักแหล่งเป็นการถาวร ฝั่งทางตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้านติดต่อกับทะเลอันดามัน และมีหินโสโครกเรียงรายเป็นแนวยาวยื่นในทะเล ผู้คนจึงเรียกสถานที่แห่งนี้อาว่า “หินราว” จนกลายเป็นชื่อของหมู่บ้านจนถึงทุกวันนี้

บ้านหินราว ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลแหลมสัก ห่างจากอำเภ่อ่าวลึก ไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 8 กิโลเมตร และห่างจากศาลากลางจังหวัดกระบี่ ประมาณ 56 กิโลเมตร มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4039 (อ่าวลึก – แหลมสัก) ถึงบ้านคลองแรด เลี้ยวขวาเข้าถนนคอนกรีตตลอดเข้าไปประมาณ 4 กิโลเมตร จะถึงหมู่บ้านหินราว

อาชีพ : ชาวบ้านหินราว ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ด้านการปลูกปาล์มน้ำมัน ยางพารา และประมง

ศาสนา : ประชากรมีเชื้อสายไทยจีน นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 98 และอิสลาม ร้อยละ 2

อาณาเขต : ทิศเหนือ ติดต่อกับ ทะเลอันดามัน และหมู่ที่ 5 ตำบลแหลมสัก

ทิศใต้ ติดต่อกับ ทะเลอันดามัน และหมู่ที่ 6 ตำบลแหลมสัก

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 ตำบลแหลมสัก

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ทะเลอันดามัน

➤ หมู่บ้านที่ 2 บ้านอ่าวน้ำ

บ้านอ่าวน้ำ ในอดีต ประมาณ 150 ปีที่ผ่านมา ชาวประมงบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันทั้งเขตจังหวัดกระบี่และจังหวัดพังงา เครื่องมือในการประกอบอาชีพยังไม่ทันสมัย เช่นเรือประมงยังเป็นเรือแจวใช้แรงคนเป็นกำลังสำคัญในการเดินทาง จึงต้องใช้เวลาค่อนข้างมาก จำเป็นต้องหาทำเลในการพักพิงชั่วคราว บริเวณดังกล่าวจะต้องเป็นอ่าว ปลอดภัยจากคลื่นลมมรสุมได้ และต้องมีแหล่งน้ำจืดที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุและปัจจัยดังกล่าวซึ่งมีกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ได้ปักหลักอาศัยอยู่อย่างถาวร บริเวณแห่งนี้ไม่มีน้ำในดินเช่น เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง แต่เมื่อได้ขุดลงไปใต้ผิวดินลงไปประมาณ 1 - 3 เมตร จะมีน้ำใช้อุปโภค - บริโภค ตลอดทั้งปี ประกอบกับบริเวณทะเล จะเป็นอ่าวเว้าเข้ามาในแผ่นดิน จึงได้ชื่อว่า “บ้านอ่าวน้ำ” จนถึงปัจจุบัน

บ้านอ่าวน้ำ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลแหลมสัก ห่างจากอำเภ่อ่าวลึก ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 16 กิโลเมตร และห่างจากศาลากลางจังหวัดกระบี่ ประมาณ 56 กิโลเมตร มีทางหลวงแผ่นดิน

หมายเลข 4039 (อ่าวลึก – แหลมสัก) ตัดผ่านทางแยกกิโลเมตรที่ 14 ทางขวาเข้ามือเข้าไปประมาณ 4 กิโลเมตร จะถึงหมู่บ้านอ่าวน้ำ

อาชีพ : ชาวบ้านอ่าวน้ำส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ประมง และเกษตรกรรม

ศาสนา : ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม

อาณาเขต : ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 6 ตำบลแหลมสัก

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ตำบลแหลมสัก

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 6 ตำบลแหลมสัก

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ทะเลอันดามัน

➤ หมู่บ้านที่ 5 บ้านคลองแรด

บ้านคลองแรด ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลแหลมสัก อำเภ่อ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ในอดีตมีคนรำลือว่า บริเวณคลองแรดในปัจจุบันมีคนพบเห็นสัตว์ชนิดหนึ่งลักษณะคล้ายแรด ลงมากินน้ำ จึงเรียกว่า คลองแรด และเรียกติดต่อกันมาเป็นชื่อหมู่บ้าน “คลองแรด” จนถึงปัจจุบัน

บ้านคลองแรดตั้งอยู่ในตำบลแหลมสัก ห่างจากอำเภ่อ่าวลึก ไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 5 กิโลเมตร

อาชีพ : ชาวบ้านอ่าวน้ำส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม (ยางพารา ปาล์มน้ำมัน)

ศาสนา : ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ

อาณาเขต : ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 6 ตำบลอ่าวลึกใต้

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 6 ตำบลแหลมสัก

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ป่าชายเลน หมู่ที่ 6 ตำบลแหลมสัก

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ 1 ตำบลแหลมสัก

➤ หมู่บ้านที่ 6 บ้านในไร่

บ้านในไร่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลแหลมสัก อำเภ่อ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ในอดีตเป็นชุมชนเล็กๆ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าโปร่งสลบด้วยหญ้าและต้นอ้อ ซึ่งชาวบ้านเรียกป่านิดนี้ว่า ป่าไผ่ หากชาวบ้านจากชุมชนอื่น เข้า จะมีคนถามว่าไปไหน จะตอบว่าไปในไร่ ต่อมาชุมชนเริ่มเติบโตขึ้น จนเป็นหมู่บ้าน และเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านในไร่ จนถึงปัจจุบัน

บ้านในไร่ ตั้งอยู่ในตำบลแหลมสัก ห่างจากอำเภ่อ่าวลึก ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 8 กิโลเมตร

อาชีพ : ชาวบ้านในไร่ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพาะปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน และประกอบอาชีพเสริม ทำประมงและรับจ้างทั่วไป

ศาสนา : ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ

อาณาเขต : ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 ตำบลอ่าวลึกใต้

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 ตำบลแหลมสัก

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ทะเลอันดามัน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ 1, 2 ตำบลแหลมสัก

● สภาพพื้นที่ของตำบลแบ่งเป็น 3 ลักษณะคือ

- พื้นที่ลาดชัน มีความลาดชันเล็กน้อยถึงปานกลาง จากตอนบนของตำบลลาดต่ำลงมา 2 ฟัง ตะวันออกและตะวันตก คิดเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่ตำบล
- พื้นที่ราบ กระจายกระจายอยู่ทั่วไปมีประมาณร้อยละ 1.5 ของพื้นที่ตำบล
- พื้นที่ลอนลึก จะอยู่สลับกันไปตามความลาดเทของพื้นที่ตามแนวเหนือใต้ของตำบล และลาดต่ำ เขตลุ่มชายฝั่งตะวันตกเฉียงใต้

● ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปประกอบด้วยภูเขา ที่ราบและเนินสูง ต่ำ มีชายฝั่งทะเลล้อมรอบทั้งสามด้าน คือ ด้านทิศใต้ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก

ทิศเหนือ ตั้งแต่หลักเขตที่ 1 ตั้งอยู่ริมฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ตะวันตกห่างจากทางหลวงสายอ่าวลึก - แหลมสัก ที่ กม.13.500 วัดในแนวตรงระยะ 3500 เมตร ตรงไปทางทิศตะวันออก ถึงหลักเขตที่ 2 ซึ่งตั้งอยู่ริมทางหลวงสายอ่าวลึก - แหลมสัก ฟากตะวันออกที่ กม.13.500 จากหลักเขตที่ 2 เป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันออกในแนวเส้นเขตระหว่างหลักเขตที่ 1 กับ 2 ถึงหลักเขตที่ 3 ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งมหาสมุทรอินเดียตะวันออก

ทิศใต้ จากหลักเขตที่ 4 เลียบริมฝั่งมหาสมุทรอินเดียตะวันออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้อ้อมปลายแหลมไปทางทิศเหนือถึงหลักเขตที่ 5 ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งมหาสมุทรอินเดียฝั่งตะวันตกที่เชิงสะพานปลาด่านเหนือ

ทิศตะวันออก จากหลักเขตที่ 3 เลียบริมฝั่งมหาสมุทรอินเดียตะวันออกไปทิศทางตะวันตกเฉียงใต้ถึงหลักเขตที่ 4 ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งมหาสมุทรอินเดียฝั่งตะวันออกที่เชิงสะพานท่าเทียบเรือเอกชนด่านเหนือ

ทิศตะวันตก จากหลักเขตที่ 5 เลียบฝั่งมหาสมุทรอินเดียฝั่งตะวันตกไปทิศเหนือบรรจบหลักเขต

● ลักษณะภูมิอากาศ

ได้รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือตามช่วงฤดูกาล มีฝนตกชุกตลอดปี อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 21.0 - 35.8 องศา

● อาชีพ

ประชาชนในตำบลแหลมสักประกอบอาชีพประมงเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากมีทรัพยากรทางทะเลที่อุดมสมบูรณ์ และในอนาคตหากมีการพัฒนาด้านการประมงจะทำให้สามารถพัฒนาชุมชนไปสู่แหล่งแปรรูปอาหารทางทะเลที่สำคัญของจังหวัดได้ และหากมีการส่งเสริมกลุ่มอาชีพต่างๆในอนาคตจะเป็นการเพิ่มอาชีพและรายได้ให้แก่ประชาชน

4.2.3.4 ประเด็นการศึกษาเรียนรู้

- การแปรรูปสัตว์น้ำ “ปลาแดดเดียวไร้ก้าง” หมู่ 3 ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่

ภาพที่ 4.15 ปลาแดดเดียว

ปลาแดดเดียวไร้ก้าง หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการนำปลาสด ที่ผ่านการตัดแต่งและดึงก้างออกแล้ว มาล้างให้สะอาด อาจปรุงรสด้วยเครื่องปรุงรส เช่น น้ำตาล น้ำปลา เกลือ ฯลฯ ให้เข้ากัน นำไปทำให้แห้งพองพองโดยใช้ความร้อนจากแสงอาทิตย์หรือแหล่งพลังงานอื่น ก่อนบริโภคต้องนำไปทำให้สุก (<http://www.foodnetworksolution.com/wiki/word/4055>)

ขั้นตอนในการทำปลาแดดเดียวไร้ก้าง

1) การเตรียมปลา

ตำบลแหลมสัก เป็นพื้นที่ที่มีชื่อเสียงมากในการทำปลาแดดเดียวไร้ก้าง โดยปลาที่นำมาใช้ในการทำปลาแดดเดียวไร้ก้าง คือ ปลาโคบมัน หรือภาษามลายูถิ่นเรียกว่า อีแกบาสี เป็นปลาที่มีเกล็ดค่อนข้างแข็ง ก้างเยอะ แต่เนื้อปลามีความอร่อยและหวานมัน

ภาพที่ 4.16 ปลาโคบมัน (อีแกบาชี)

ในขั้นตอนแรก เมื่อชาวประมงพื้นบ้านได้ปลามา กลุ่มแปรรูปก็จะนำปลามาแช่ด้วยน้ำเกลือเพื่อให้เวลาทอดเกล็ด เกล็ดปลาสามารถหลุดร่อนได้ง่ายขึ้น สิ่งที่ต้องระวังในขั้นตอนนี้ คือ ห้ามใส่เกลือมากเกินไป เพราะจะทำให้ปลาเค็มจัด

ภาพที่ 4.17 ปลาโคบมัน (อีแกบาชี)

2) การทอดเกล็ดปลา

ปลาโคบมัน เป็นปลาทัวเล็กและมีเกล็ดที่เรียบสนิท จึงต้องมีการแช่ปลาในน้ำเกลือก่อน เพื่อให้เวลาทอดเกล็ดสามารถทำได้ง่ายขึ้น แต่สิ่งที่ควรจำคือ ปลาสดๆไม่ควรนำมาทอดเกล็ดในที่นี้ เพราะเกล็ดปลาจะหลุดยากมากและต้องใช้เวลาในการทอดและอาจทำให้เนื้อปลาห้ำได้

ภาพที่ 4.18 อุปกรณ์ที่ใช้ในการขอดเกล็ด คือ มีดเล็กและเขียงไม้

วิธีการขอดเกล็ด คือ

2.1) วางมีดลงบนตัวปลาบริเวณหางปลาแล้วเริ่มขอดจากหางปลาไปจนถึงหัวปลา จนเกล็ดปลาหลุดร่อนหมดแล้ว ถือว่าเสร็จหนึ่งด้าน (ภาพที่ 4.19)

2.2) จากนั้นก็พลิกปลาอีกด้านและทำแบบเดียวกัน จนเกล็ดปลาหลุดร่อนจากตัวปลาหมดแล้ว ถือว่าเป็นอันเสร็จสิ้นในขั้นตอนนี้ (ภาพที่ 4.20)

3) การตัดหัวปลาและท้องปลา

หลังจากการขอดเกล็ดปลาเสร็จแล้ว ผู้แปรรูปจะทำการตัดหัวปลาและท้องปลาออก โดยให้สูญเสียเนื้อปลาน้อยที่สุด ในส่วนของท้องปลาจะต้องตัดให้ได้สัดส่วนที่สมดุลกัน พื้นที่ที่ตัดออกจะต้องไม่มากหรือน้อยเกินไป เพราะหากตัดน้อยไปจะมีพื้นที่ที่เป็นก้างปลาจำนวนมาก และหากตัดท้องปลามากไปจะทำให้สูญเสียน้ำหนักของปลา และปลาที่ผ่านการแปรรูปก็จะไม่สวย ซึ่งกระบวนการนี้จะต้องใช้ความชำนาญและประสบการณ์เป็นพิเศษ แต่สำหรับชาวประมงพื้นบ้านและกลุ่มแม่บ้าน จาก จ.ปัตตานีที่ได้ทดลองปฏิบัติต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่าเป็นสิ่งที่ไม่ยากจนเกินไปที่จะเรียนรู้ เพราะถ้าหากได้มีการทดลองทำสัก 3-4 ครั้ง ก็สามารถตัดท้องปลาที่มีรูปลักษณ์ใกล้เคียงกับกลุ่มแปรรูปที่แหลมสักได้อย่างแน่นอนทั้งนี้เนื่องด้วยในวิถีชีวิตของแต่ละคน ทุกคนต่างพอมีประสบการณ์ในการแปรรูปปลาแห้งชนิดอื่นๆมาบ้างแล้ว

ภาพที่ 4.21: การตัดหัวปลา

ภาพที่ 4.22 : การตัดท้องปลา

ภาพที่:4.23 การตัดท้องปลาจะต้องดึงไส้ปลาและก้างปลาออกให้หมด

ภาพที่: 4.24 ปลาที่ผ่านการตัดหัวและตัดท้องปลาแล้ว

ผลพลอยได้จากกระบวนการนี้ คือ การได้ฟุงปลาหรือไส้ปลา และไข่ปลาที่สามารถนำมาประกอบอาหารโดยเฉพาะไข่ปลาโคบมัน เป็นที่ต้องการของตลาดมาก สำหรับฟุงปลาหรือไส้ปลาจะนำมาใส่ในขวดแก้วหรือขวดโหลและใส่เกลือพอประมาณ ใช้เวลาในการดอง 4-5 วัน ก็จะได้ฟุงปลาสำหรับการประกอบอาหาร แต่ถ้าต้องการให้ฟุงปลาย่อยสลายเร็วขึ้น ก็ต้องใส่น้ำตาลทรายลงไปเล็กน้อย เมื่อฟุงปลาย่อยสลายหมดแล้วก็สามารถนำมาปรุงรสเป็นแกงฟุงปลาหรือแกงไตปลาได้ต่อไป

4) การผ่าตัวปลาและดึงก้างกลางของตัวปลา

ภาพที่ 4.25 : ฟุงปลา หรือไตปลา

ภาพที่ 4.26: อุปกรณ์ที่ใช้ในขั้นตอนนี้ คือ ช้อนเหล็กสี (ช้อนโบราณ) หรือ มีดปลายแหลม

4.1) ขั้นตอนนี้เริ่มจาก นำปลาที่ผ่านการตัดหัวและส่วนท้องออกแล้วนำมาผ่ากลางและดึงก้างกลางของตัวปลาออก โดยวางตัวปลาให้ส่วนท้องของปลาหันเข้าหาผู้ทำการผ่าปลา จากนั้นนำช้อนเหล็กสีหรือมีดเล็กปลายแหลม สอดเข้าไปที่ช่องส่วนหัวที่ตัดออกไป โดยคว่ำช้อนลง ให้ช้อนอยู่ข้างบนของก้างกลางของตัวปลา และใช้แรงลากช้อนจากส่วนท้องไปจนถึงปลายหาง ให้เนื้อปลาด้านบนเบะออกจากกัน (ภาพที่ 4.27)

4.2) จากนั้นก็เอาปลายช้อนตึงก้างปลาตั้งแต่ส่วนหัวไปจนถึงหาง ก้างปลาที่จะหลุดออกมา พร้อมกับใช้ช้อนขูดไส้ปลา ไข่ปลา บริเวณท้องปลาออกด้วย ถือว่าเป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนการนี้ (ภาพที่ 4.28)

สิ่งที่ต้องระมัดระวังในขั้นตอนนี้ คือ ระหว่างการดึงช้อนทั้งคว่ำและหงายช้อน มือด้านที่ไม่จับช้อน จะต้องจับตัวปลาให้แน่นคง เพื่อไม่ให้ปลาเลื่อนไปตามแรงดึงของเรา การจับตัวปลาต้องกดให้พอดี เพราะหากใช้แรงกดตัวปลาหนักเกินไป เนื้อปลาจะปริออกมา แต่ถ้ากดน้ำหนักเบาไป ตัวปลาจะเลื่อนและไหลไปตามแรงดึง ขั้นตอนนี้จะต้องอาศัยความชำนาญและประสบการณ์เป็นอย่างมาก นอกจากนั้นอีกประการหนึ่งที่ต้องระวัง คือ การดึงกระดูกก้างกลางของตัวปลา จะต้องดึงอย่างระมัดระวังเพื่อให้หางปลาหลุดมาด้วย เพราะจะทำให้ตัวปลาไม่สมบูรณ์ ขายไม่ได้ราคาตามที่ต้องการ

5) การนำปลามาแช่ในน้ำเกลือ (สูตร น้ำ 1 ถังครึ่ง : เกลือ 1 ห่อ)

ภาพที่ 4.29 : เกลือบริโภคเสริมไอโอดีน

ขั้นตอนนี้กลุ่มแปรรูป ได้ใช้เกลือเสริมไอโอดีน จำนวน 1 ห่อ(ขนาด 180 กรัม) ผสมน้ำและใช้วิธีการชิมเพื่อทดสอบความเค็มของน้ำเกลือ ต้องระวังไม่ให้เค็มจัด เพราะจะทำให้เนื้อปลาเสียรสชาติ

ในขั้นตอนนี้กลุ่มผู้ศึกษาดูงานได้เห็นความต่างของการใช้เกลือในการแช่ปลา เนื่องจากกลุ่มผู้ศึกษาดูงานส่วนใหญ่ใช้เกลือเม็ดหยาบ แต่การแปรรูปที่นี่ใช้เกลือป่น ทำให้กลุ่มผู้ดูงานได้นำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ต่อไป

6) การตากปลา

ปลาโคบมัน เป็นปลาที่มีความมันในตัว การนำปลามาทำปลาแดดเดียวจะต้องพิถีพิถันในการตากเป็นอย่างมาก เพราะใช้เวลาในการตากเพียงระยะเวลาสั้นๆเท่านั้น เพราะหากมีการตากปลานานจนเกินไป จะทำให้ปลามีสภาพแห้งกรอบ ก็จะกลายเป็นปลาแห้งไม่ใช่ปลาแดดเดียว และสิ่งที่ต้องระวัง คือ การระมัดระวังไม่ให้แมลงวันมาตอมเพราะจะทำให้ปลาเป็นหนอนได้ง่าย ระยะเวลาในการตากปลาเริ่มตั้งแต่ 08.00-13.00 น. ซึ่งเป็นช่วงที่แดดจัด ใช้เวลาในการตากประมาณ 3 - 5 ชั่วโมง ก็จะได้ปลาแดดเดียวไว้ก้างแล้ว

ภาพที่ 4.30 : การตากปลา

7) การเก็บรักษา

ปลาโคบมัน ที่นำมาทำปลาแดดเดียว ยังคงมีความชื้นในตัว และมีความเสี่ยงที่ปลาจะเป็นหนอนได้ง่ายมาก การเก็บรักษาปลาแดดเดียวจึงจำเป็นที่จะต้องนำปลามาแช่แข็งในอุณหภูมิจุดเยือกแข็ง(ตู้แช่เย็น) หรือตู้เย็น จึงจะสามารถรักษาคุณภาพของปลาได้ยาวนาน

ภาพที่ 4.31 : ตู้แช่เย็น

• การส่งอาหารทะเลคุณภาพจากชุมชนประมงพื้นบ้านไปยังโครงการประมงพื้นบ้าน - สัตว์น้ำอินทรีย์

เป็นโครงการที่มุ่งส่งเสริมคุณค่าของชาวประมงพื้นบ้านให้เป็นที่รับรู้ในสังคมไทยที่ได้สร้างสรรค์การผลิตอาหารที่มีคุณภาพและปลอดภัยให้กับผู้บริโภค ด้วยการทำประมงที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ผ่านการนำสัตว์น้ำที่มีคุณภาพของชาวประมงพื้นบ้านส่งถึงผู้บริโภค โดยมุ่งเน้นให้ผู้บริโภคได้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน และได้รับสัตว์น้ำที่มีความสด สะอาดและปลอดภัย รวมทั้งมีการสร้างความเข้าใจให้กับกลุ่มผู้บริโภคได้เข้าใจถึงข้อจำกัดของการจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านที่เลือกจับสัตว์น้ำที่โตได้ขนาด จับสัตว์น้ำตามฤดูกาล ไม่จับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือทำลายล้างและผิดกฎหมาย เป็นต้น

นอกจากนี้ การดำเนินงานของโครงการยังมุ่งเน้นการสร้างความเข้าใจกับกลุ่มผู้บริโภคถึงวิธีการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน สัตว์น้ำที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้จึงล้วนมีเรื่องราวที่น่าสนใจ ที่สามารถบอกเล่าและสร้างคุณค่าการเรียนรู้ให้กับสังคม ให้ตระหนักถึงคุณค่าและตัวตนของชาวประมงพื้นบ้าน ที่เป็นทั้งผู้ล่าและผู้รักษาทะเลไปด้วย การจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านเป็นการจับสัตว์น้ำอย่างรู้คุณค่าของทะเล เข้าใจเงื่อนไขของระบบนิเวศสัตว์น้ำ ระบบห่วงโซ่อาหารของสัตว์น้ำ การเสริมสร้างความเข้าใจดังกล่าวจึงเป็นการส่งเสริมคุณค่าของชาวประมงพื้นบ้านให้เป็นที่รับรู้ในสังคมไทยในฐานะที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งให้เกิดความยั่งยืน

กลุ่มประมงพื้นบ้านสัตว์น้ำอินทรีย์ ตั้งอยู่ที่ ชุมชนทรายทอง หมู่ 3 ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ ได้ส่งสัตว์ที่จับด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้านประเภท อวนและเบ็ดราว ซึ่งสามารถจับสัตว์น้ำได้ประมาณ 14 ชนิด คือ

ตารางที่ 4.7 : ประเภทสัตว์น้ำที่จับได้ของชุมชนประมงพื้นบ้านทรายทอง ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่

ลำดับ	รายชื่อปลา	น้ำหนัก	ข้อสังเกตเพิ่มเติม
1	ปลาครีตคราด	0.5 กิโลกรัม - 3 กิโลกรัม	โดนน้ำได้, ดองน้ำเค็มได้แต่ไม่ใช่แช่น้ำ
2	ปลาช่อนทะเล	5 กิโลกรัม - 40 กิโลกรัม	ดูแลง่าย, เนื้อปลาละเอียด, หนึ่กหนา
3	ปลาอินทรี	9 กิโลกรัม - 11 กิโลกรัม	เวลานำปลาขึ้นเรือจะต้องทะนุถนอมเป็นพิเศษ
4	ปลากุเร	3 กิโลกรัม - 8 กิโลกรัม ขึ้นไป (จะมีช่วงเดือน พฤศจิกายน - ธันวาคม)	แม่แรงชอบกิน
5	ปลาเก๋า	0.8 กิโลกรัม - 8 กิโลกรัม	เนื้อปลานิ่ม หากแลแล้วเนื้อจะปลิ้นออก
6	ปลาสาหรหรือปลา น้ำดอกไม้	2 กิโลกรัม - 10 กิโลกรัม	แม่แรงชอบกิน
7	ปลาซีเสียด	3 กิโลกรัม - 8 กิโลกรัม	เสี้ยง่าย ตรงท้องปลาแตกง่าย เวลาแล ต้องยอมตัดท้องปลาทิ้งเลย
8	ปลากะพงขาว	1 กิโลกรัม - 14 กิโลกรัม	ได้จากอวน, เบ็ดราว
9	ปลากะบอกหูดำ หูเหลือง	1 กิโลกรัม - 3 กิโลกรัม	
10	ปลาเต้าเตี้ย	0.5 กิโลกรัม - 1.9 กิโลกรัม	
11	ปลาจาระเม็ดขาว	0.5 กิโลกรัม ขึ้นไป	
12	ปลาจาระเม็ดดำ	0.5 กิโลกรัม จนถึง 1 กิโลกรัม	
13	ปลากะพงทอง	0.5 กิโลกรัม จนถึง 2 กิโลกรัม	
14	ปลากะพงแดง	1 กิโลกรัม จนถึง 2 กิโลกรัม	

*** ปลาทุกชนิดโดนน้ำไม่ได้ โดยเฉพาะน้ำจืด

*** ปลาที่มีแม่แรงหรือแมงกินลิ้น¹ กินเหงือก เหงือกจะซีดทันที ทำให้ปลาไม่มีรสชาติ

*** ปลาทุกชนิดจะต้องล้างตัวปลาก่อนหั่นแว่น จะไม่ล้างหลังจากหั่นแว่นหรือแลเนื้อปลาเสร็จแล้ว

กลุ่มประมงพื้นบ้าน- สัตว์น้ำอินทรี ต.แหลมสัก เป็นกลุ่มแรกๆที่ส่งสัตว์น้ำไปขายในโครงการประมงพื้นบ้าน - สัตว์น้ำอินทรีและดำเนินการขอรับรองมาตรฐานสัตว์น้ำอินทรี ซึ่งมีกฎเกณฑ์ที่มีรายละเอียดพอสมควร โดยจะต้องดำเนินการตั้งแต่การกำหนดขอบเขต (พิกัด) ของการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำในแต่ละประเภทว่า สามารถจับสัตว์น้ำในบริเวณใด, มีระดับความลึกมากน้อยขนาดไหน, ใช้เครื่องมือประเภทใดในการจับสัตว์น้ำประเภทนั้นๆ, กระบวนการเก็บรักษา การแลเนื้อปลา การบรรจุสัตว์น้ำมีความสะอาดปลอดภัยได้มาตรฐานหรือไม่ สิ่งที่สำคัญ คือ สัตว์น้ำที่จะได้มาตรฐานจะต้องเป็นสัตว์น้ำที่จับด้วยเครื่องมือที่ถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาเรียนรู้สำหรับพี่น้องชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ที่จะพัฒนาไปสู่การขอการรับรองมาตรฐานสัตว์น้ำอินทรีต่อไปในอนาคต

¹แมงกินลิ้น (ชื่อวิทยาศาสตร์: Cymothoa exigua) เป็นปรสิตจำพวกกุ้ง-กั้ง-ปูในวงศ์ Cymothoidae มีความยาวตั้งแต่ 3 ถึง 4 เซนติเมตร แมงกินลิ้นจะเข้าไปในปากของปลากะพงทางเหงือกและเกาะที่ลิ้นของปลา แมงกินลิ้นจะใช้ก้ามที่ขาสามคู่หน้าหนีลิ้นของปลาไว้ทำให้เลือดออก ยิ่งแมงกินลิ้นตัวโตขึ้น ลิ้นของปลาก็จะมีเลือดไหลเวียนได้น้อยลงเรื่อยๆ จนกระทั่งลิ้นนั้นฝ่อเนื่องจากขาดเลือด จากนั้นแมงกินลิ้นจะเอาตัวเองติดกับกล้ามเนื้อลิ้น ซึ่งปลาจะใช้แมงกินลิ้นได้เหมือนลิ้นปกติ แมงกินลิ้นจะดูดเลือดหรือเมือกกินเนื้อเยื่อของปลาเป็นอาหาร โดยไม่ได้กินเศษอาหารของปลาแต่อย่างใด แมงกินลิ้นเป็นสัตว์จำพวก Cymothoa เพียงชนิดเดียวจากจำนวนหลายสายพันธุ์ที่มีพฤติกรรมเช่นนี้

ในการศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้ ทีมวิจัยจากจังหวัดปัตตานีได้มีโอกาสเรียนรู้เทคนิคการเก็บรักษาสัตว์น้ำให้มีความสด สะอาด จนถึงมือผู้บริโภค เพราะสัตว์น้ำที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้และส่งให้โครงการฯ ทำการจัดจำหน่ายจะต้องเป็นสัตว์น้ำที่มีคุณภาพ และราคาค่อนข้างจะสูง เมื่อเปรียบเทียบกับการขายในพื้นที่ ทางกลุ่มประมงพื้นบ้านสัตว์น้ำอินทรี ต.แหลมสัก ได้แนะนำวิธีการเก็บรักษาสัตว์น้ำให้มีความสด ดังนี้

ปลากุเลา เป็นปลาที่ค่อนข้างเน่าเสียง่าย สิ่งที่ต้องระวังคือ ไม่ควรล้างเหงือกของปลาด้วยน้ำจืด เพราะจะทำให้ปลาเน่าเสียง่ายมาก เหงือกของปลาจะมีสีซีดทันที ในการเก็บรักษาปลาในถังน้ำแข็ง จะต้องเปิดจุกของถังน้ำแข็งเพื่อไม่ให้มีน้ำขังในถังน้ำแข็ง และควรจะต้องหาถุงเหนียว (ถุงเย็น) มาผูกบริเวณส่วนหัวของปลาเพื่อไม่ให้น้ำแช่ในบริเวณหัวของปลา

สำหรับปลาชนิดอื่นๆ สิ่งที่ต้องทำ คือ ไม่ล้างตัวปลาด้วยน้ำจืด

อุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการการหันแว่น/แล่เนื้อ/และแป๊ะปลา ประกอบด้วย

- (1) มีดใหญ่
- (2) มีดกลาง
- (3) มีดเล็ก
- (4) มีดปลายแหลม
- (5) กรรไกร
- (6) อุปกรณ์ขูดเกล็ดปลา
- (7) หินลับมีด
- (8) ฟองน้ำ
- (9) ผ้าขาวบาง
- (10) ค้อนยาง
- (11) ถุงพลาสติก, หนัวยาง
- (12) ลังโฟม

ภาพที่ 4.32: อุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการการหันแว่น/แล่เนื้อ/และแป๊ะปลา

- การหั่นแวน/แล่
 - การหั่นปลาอินทรี

ภาพที่ 4.33 : ปลาอินทรี

ลักษณะการหั่นปลาจะต้องหั่นปลาให้มีลักษณะเป็นแวนๆ ขนาดประมาณ 1 ข้อนิ้ว เพราะกระดูกของปลาอินทรีมีลักษณะเป็นข้อๆ มีทั้งส่วนที่เป็นข้อแข็งและข้ออ่อน ซึ่งจะต้องอาศัยความชำนาญในการหั่นปลาเพื่อให้สับลงตรงข้ออ่อน แต่ถ้าสับตรงบริเวณข้อแข็ง เมื่อมีดติดกระดูกปลาและไม่สามารถดึงออกได้ ก็จะใช้ค้อนยางทุบสันมีดเพื่อให้มีดสามารถตัดกระดูกปลาให้ขาดจากกันได้ จากนั้นก็ได้ใช้มีดตัดเนื้ออีกด้านให้ขาดเป็นแวน สิ่งที่จะต้องระวังคือ ห้ามใช้ใบมีดตัดกระดูกจะทำให้เนื้อปลาอินทรี ซึ่งมีลักษณะเป็นลิ้ม จะปลิ้นออกมา และทำให้เนื้อปลาที่เป็นแวนเสียหาย เมื่อหั่นปลาอินทรีไปจนถึงส่วนหาง ให้สังเกตดูว่า ถ้าจะหั่นเป็นแวนต่อไป ชิ้นของเนื้อปลาจะมีขนาดเล็กจนเกินไปหรือไม่ ถ้าชิ้นของปลามีขนาดเล็กเกินไปก็จะใช้วิธีการแล่เนื้อแทน โดยจะแล่จากหางปลาขึ้นไปจนถึงปลายสุดที่ตัดเป็นแวนไว้ก่อนแล้ว โดยทำการแล่ให้ได้เนื้อปลามากที่สุด เมื่อทำครบทั้งสองด้านถือเป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนการ

ข้อควรระวังคือ ปลาอินทรีที่หั่นแล้วจะต้องดูแลอย่างทะนุถนอมมากที่สุดเพราะเนื้อปลามีลักษณะเป็นลิ้มๆ ที่พร้อมจะปลิ้นออกมาได้ตลอดเวลา ทำให้แวนของปลาไม่สวยงาม

ภาพที่ 4.34 : การหั่นปลาอินทรี

สำหรับการหั่นปลาประเภทอื่นๆ ก็จะทำในลักษณะเดียวกันแต่ต้องศึกษาเรียนรู้ไปตามชนิดของปลา
ข้อแนะนำในการชำแหละปลา คือ มีดที่ใช้จะต้องมีความคมกริบ ไม่เป็นสนิม เพื่อความปลอดภัย
ของผู้บริโภคและจะทำให้การชำแหละปลามีความรวดเร็วขึ้น

■ การแล่ปลา

(1) เริ่มจากการนำปลามาทำความสะอาดด้วยน้ำเค็มก่อน 1 ครั้ง หลังจากนั้นทำการขอดเกล็ดปลา
 ออกให้หมด โดยใช้อุปกรณ์ขอดเกล็ดปลา

ภาพที่ 4.35 : การขอดเกล็ดปลา

(2) ทำความสะอาดตัวปลาด้วยน้ำเค็มอีก 1 ครั้ง ในครั้งนี้ต้องใช้ฟองน้ำเช็ดตัวปลาให้สะอาด
 ไม่ให้มีเกล็ดปลาหลงเหลืออยู่ (ภาพที่ 4.36)

(3) หลังจากนั้นก็ทำการแล่ปลา โดยเริ่มจากส่วนปลายหางไปสู่ส่วนหัวของปลา (ภาพที่ 4.37)

(4) เมื่อแล่เสร็จแล้วด้านหนึ่ง ก็จะพลิกอีกด้าน ทำการแล่ปลาในลักษณะเดียวกัน จนเสร็จทั้งสองด้าน (ภาพที่ 4.38)

(5) เมื่อได้ชิ้นปลาจากการแล่แล้ว นำมาทำความสะอาดโดยใช้ผ้าขาวบางซับเลือดตามตัวปลา เพื่อเก็บรักษาความสดของเนื้อปลาก่อนการแพ็คใส่ถุง (ภาพที่ 4.39)

***** สิ่งที่ต้องระวังมากที่สุด คือ ห้ามนำขึ้นปลาที่ผ่านการแล่เสร็จแล้วไปล้างด้วยน้ำจืดโดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้เนื้อปลาสูญเสียความสด ปลาจะเสียง่ายมาก**

***** สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญมาก ๆ คือ สถานที่การชำแหละจะต้องมีความสะอาดเพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภค**

➤ การบรรจุห่อหุ้มปลา/การแพ็คปลา เพื่อส่งปลาไปที่โครงการฯ

■ การบรรจุห่อหุ้มปลา/การแพ็คปลาเป็นตัว

ทำความสะอาดปลาโดยใช้น้ำเค็มล้างเช็ดตัวปลาด้วยฟองน้ำให้สะอาด หลังจากนั้นจะทำการห่อหุ้มปลาด้วยพลาสติกใสห่อซอง (Plastic Wrap) ตลอดทั้งตัวปลา ถ้าเป็นปลาตัวใหญ่จะต้องตัดให้เป็นสองท่อน แล้วห่อหุ้มด้วยพลาสติกใสห่อซอง (Plastic Wrap) ให้มิด ในส่วนที่เป็นรอยตัดจะต้องหุ้มพลาสติกให้หนาเป็นพิเศษ เพื่อไม่ให้เนื้อปลาสัมผัสกับน้ำแข็งที่ละลายเป็นน้ำ (เนื้อปลาจะถูกแช่น้ำ) จากนั้นก็บรรจุน้ำแข็งในลังโฟมให้ความสูงประมาณ 1-2 นิ้ว แล้วนำปลาที่ห่อหุ้มแล้ววางลงบนน้ำแข็ง (ภาพที่ 4.40)

***** ข้อเสนอแนะจากพี่น้องประมงพื้นบ้านจาก จ.สตูล ที่ร่วมศึกษาดูงาน**

จะต้องทำความสะอาดตัวปลาด้วยน้ำเค็มเท่านั้น และทุกครั้งที่จะส่งปลาเป็นตัว ควรห่อหุ้มด้วยพลาสติกใสห่อซอง (Plastic Wrap) เพื่อไม่ให้เนื้อปลาสัมผัสกับน้ำแข็งที่ละลายเป็นน้ำ เพราะจะทำให้ปลาเสียได้ง่าย และควรใช้น้ำแข็งหลอดเกล็ดเล็ก เนื่องจากละลายได้ช้ากว่าน้ำแข็งบดธรรมดาซึ่งจะช่วยทำให้ปลาสามารถรักษาความสดได้เป็นอย่างดีจนถึงมือผู้บริโภค นอกจากนั้นการโรยเกลือป่นละเอียดลงบนน้ำแข็งสามารถยืดระยะเวลาการละลายของน้ำแข็งได้อีกด้วย

➤ การบรรจุห่อหุ้มปลา/การแพ็คปลาที่ผ่านการหันและการแล้

เนื้อปลาที่ผ่านการหันหรือจากการแล้ จะทำความสะอาดโดยการซับเลือดด้วยผ้าบางขาว ถ้าเนื้อปลาที่ผ่านการแล้มีขนาดใหญ่ จะหันเป็นชิ้นให้สามารถบรรจุในถุงเหนียวชนิดที่ใช้บรรจุอาหารได้อย่างพอเหมาะกับขนาดของถุง

ในการบรรจุชิ้นปลาลงในถุง จะต้องใช้ถุงจำนวน 2 ใบ/ปลา 1 ชิ้นหรือ 2-3 ชิ้น แล้วแต่ขนาดของชิ้นปลา โดยใบที่ 1 ทำการบรรจุเนื้อปลาในลักษณะเรียงกันแล้วผูกด้วยหนังยาง/หนังสติกให้แน่นหรือใช้เครื่องซีลปิดปากถุง ก่อนปิดปากถุงจะต้องไล่อากาศให้เหลือน้อยที่สุด เพื่อให้ความเย็นจากน้ำแข็งสามารถซึมความเย็นผ่านชิ้นเนื้อของปลา ซึ่งช่วยให้สามารถเก็บรักษาความสดของเนื้อปลาให้ได้มากที่สุด จากนั้นก็นำถุงใบที่ 2 มาซ้อนทับอีกชั้นหนึ่ง ทำการไล่อากาศและผูกด้วยหนังยาง/หนังสติก หรือใช้เครื่องซีลปิดปากถุงอีกครั้งหนึ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำแข็งที่ละลายซึมเข้าไปในถุงที่บรรจุชิ้นปลาอยู่ได้ (ภาพที่ 4.41)

สิ่งที่ต้องคำนึงถึง คือ การผูกหนังยาง/หนังสติก ถุงปลาจะต้องทำทีละถุง ห้ามผูกยกรวมกันครวละหลาย ๆ ถุง

เมื่อนำชิ้นเนื้อปลาบรรจุในถุงเสร็จเรียบร้อยแล้วจะต้องนำไปบรรจุในลังโฟม โดยใส่น้ำแข็งหลอดเกล็ดเล็ก ประมาณ 1 - 2 นิ้ว แล้วนำปลาที่อยู่ในถุงไปวางเรียงกันเป็นชั้นๆ เมื่อเสร็จชั้นหนึ่งแล้วก็ทำการโรยน้ำแข็งให้มีความหนาประมาณ 2 นิ้ว หรือโรยน้ำแข็งให้กลบมิดถุง (ไม่เห็นถุงของชั้นล่าง ควรวางซ้อนกันไม่เกิน 3 ชั้น) (ภาพที่ 4.42)

*** ข้อเสนอแนะจากกลุ่มประมงพื้นบ้าน สัตว์น้ำอินทรีย์ ต.แหลมสัก

ในการบรรจุถุงปลาที่ผ่านการหันหรือจากการแล้ ไม่ควรวางเนื้อปลาทับซ้อนกัน ควรวางเรียงกันเพียงชั้นเดียว โดยเฉพาะปลาอินทรีย์เนื้อปลาจะมีลักษณะเป็นลิ้ม ถ้าทับซ้อนกัน ถูกแรงกดทับจากน้ำแข็งจะทำให้ชิ้นเนื้อของปลาปริออกมาได้ ทำให้คุณภาพของปลาเสียไป ผู้บริโภคไม่รับซื้อเพราะชิ้นปลาไม่สวยไม่สมบูรณ์

• การแปรรูปกะปิ หมู 2 บ้านอ่าวน้ำ ต.แหลมสัก อ. อ่าวลึก จ.กระบี่

กะปิ (อังกฤษ: shrimp paste หรือ shrimp sauce) เป็นเครื่องปรุงรสอย่างหนึ่งที่แพร่หลายในทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทางตอนใต้ของประเทศจีน คำว่ากะปิ ใช้กันแพร่หลายทั้งในไทย ลาว และกัมพูชา ส่วนในอินโดนีเซีย เรียกกะปิ ว่าเตอร่าซี **terasi** (หรือ *trassi*, *terasie*), มาเลเซีย เรียกว่า เบลาจัน **belacan** (หรือ *belachan*, *blachang*), เวียดนาม เรียกว่า **mắm tôm**, ฟิลิปปินส์ เรียกว่า **bagoong alamang** (หรือ *bagoong aramang*) และ ภาษาจีนฮกเกี้ยน เรียกว่า **hom ha** หรือ **hae ko** (POJ: hê-ko)

กะปิ คิดขึ้นโดยชาวประมง ที่ต้องการจะดองกุ้งที่จับมาได้เพื่อเอาไว้รับประทานได้ในระยะเวลานานๆ หรือ อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งกล่าวว่าเนื่องจากไม่สามารถขายกุ้งได้หมด จึงทำการดองเอาไว้ ไม่ว่าข้อสันนิษฐานจะเป็นอย่างไร แต่ข้อเท็จจริงคือ กะปิเป็นตำรับอาหารของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งในปัจจุบันกะปิกลายมาเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมอาหาร และสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนต่างๆ จากการผลิตกะปิขายในประเทศไทย มีกะปิมากมายหลายชนิดให้เลือกรับประทาน กะปิแต่ละชนิดจะมีความแตกต่างกัน ทั้งคุณภาพ วัตถุดิบ

กรรมวิธีผลิต ตามแต่ท้องถิ่นนั้นๆ โดยส่วนใหญ่ทำจากกุ้งเคย ซึ่งมีมากในแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน จึงทำให้มีการผลิตกะปิในหลายๆ แห่งในพื้นที่ชายฝั่งติดกับทะเล

ภาพที่ 4.43: กุ้งเคย

กะปิทำจากตัวเคย หรือ กุ้งเคย เป็นสัตว์ทะเลชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายกุ้งแต่ตัวเล็กกว่า และไม่มีกริแหลมๆ ที่บริเวณหัว เหมือนกุ้ง ตัวสีขาวใส มีตาสีดำ อาศัยอยู่ตามบริเวณผิวทะเล(สยามกะปิ. <http://www.siamkapi.com/content/14-what-is-shrimp-paste-and-how-to-make>)

ภาพที่ 4.44: กลุ่มแปรรูปกะปิ

กลุ่มแปรรูปกะปิ ตั้งอยู่ที่ ม.2 บ้านอ่าวน้ำ ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ จากการพูดคุยของทีมาศึกษาจาก จ.ปัตตานี ทำให้ได้เรียนรู้ว่า การจัดตั้งกลุ่มเกิดจากการรวมตัวของสมาชิกในหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพช้อนหรือตักกุ้งเคย จำนวน 6 ครอบครัวจากทั้งหมด 8 ครอบครัว ที่ประกอบอาชีพตักกุ้งเคย โดยเดิมทีในหมู่บ้านแห่งนี้ประกอบอาชีพหลักคือปลูกกล้วยไม้ป่าที่อยู่ในหุบเขาและในป่าชายเลน ซึ่งถือว่าผิดกฎหมาย ต่อมาคนในชุมชนได้ทำการเพาะกล้วยไม้ป่าเอง และนำไปปลูกทดแทนในป่าชายเลนทุกปี ส่วนหนึ่งทำการเพาะพันธุ์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชนและสาธารณชนทั่วไปจนเกิดเป็นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติใน

ทุกปี และมีนักท่องเที่ยวเข้ามาชมกล้วยไม้ป่าที่เพาะเป็นประจำ ประกอบกับในชุมชนเองเมื่อเลิกอาชีพปลูกกล้วยไม้แล้ว ก็หันมาประกอบอาชีพตากุ้งเคยเหมือนกับบรรพบุรุษที่ทำมาตั้งแต่อดีต เมื่อได้กุ้งเคยแล้วจะนำไปขายให้กับคนที่ทำกะปิที่อยู่หมู่บ้านข้างเคียง บางส่วนของครอบครัวที่ตากุ้งเคยเป็นอาชีพ จะไม่ขายกุ้งเคยสดแต่จะทำกะปิด้วยวิธีการดั้งเดิมแล้วนำไปขายให้กับเจ้าแกที่ทำการกะปิขายในหมู่บ้านข้างเคียง ซึ่งได้ราคาที่ไม่ดีมากนัก

ภายหลังจากนั้น ทางกลุ่มจึงคิดรวมกลุ่มกันทำกะปิอินทรีย์ขึ้นโดยยึดวิธีการทำกะปิแบบดั้งเดิม ไม่ผสมสี ไม่เจือปนสารเคมีใดๆทั้งสิ้น ทางกลุ่มได้ร่วมมือกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาของ จ.ตรัง ทำการศึกษาวิธีการบรรจุภัณฑ์ที่จะทำให้กะปิสามารถเพิ่มมูลค่าได้มากขึ้น และทำการส่งกะปิไปขายที่โครงการฯ ที่กรุงเทพฯ จนได้ชื่อว่า เป็นกะปิที่มีคุณภาพ เป็นที่ต้องการของผู้บริโภคเป็นอย่างมาก ทางโครงการฯได้รับซื้อกะปิของกลุ่มทำกะปิด้วยราคาประกันซึ่งเป็นราคาที่สูงกว่าในอดีตเป็นอย่างมาก

วิธีการผลิต

(1) หลังจากชาวประมงจับกุ้งเคยได้แล้วจะใช้ตะแกรงตาถี่หรือตะกร้าพลาสติกตาถี่ร่อนตัวเคย โดยใช้น้ำทะเลทำความสะอาดเพื่อให้เคยคงความสด ไม่ตาย และไม่เสียรสชาติที่ดีของกะปิ ซึ่งตัวเคยละเอียดจะลอดตะแกรงลงไปอยู่ข้างล่าง เหลือเศษใบไม้ เคยหยาบ และสิ่งที่ไม่ต้องการอยู่ข้างบน (ภาพที่ 4.45)

(2) นำเคยสดที่ได้ไปคลุกเคล้ากับเกลือ ในอัตราส่วนเกลือ 1 ส่วนต่อกุ้งเคย 10 ส่วน หรือเกลือ 1 ส่วนต่อกุ้งเคย 12 ส่วน (ถ้าไม่ต้องการเค็มจัด) หลังจากนั้นก็จะนำไปพักไว้โดยใส่ในภาชนะที่มีช่องระบาย เช่น ตะกร้าหรือห่อด้วยอวนตาถี่แล้วทับด้วยวัสดุหนัก ๆ เพื่อให้ น้ำออกไปบางส่วน ทิ้งไว้ 1-2 คืน

(3) นำเคยที่ผ่านการหมักกับเกลือแล้วไปตากแดดจัด (ภาพที่ 4.46)

(4) นำเคยที่ตากแดดเรียบร้อยแล้วไปตำในครกไม้และหมักไว้ในภาชนะที่ปิดสนิทประมาณ 3 - 6 เดือน (ภาพที่ 4.47)

(5) จากนั้นก็นำไปหมักไว้ในภาชนะที่ปิดสนิทประมาณ 3 - 6 เดือน (ภาพที่ 4.48)

(6) หลังจากหมักได้ที่ก็นำกะปิเคยที่ได้มาบรรจุในภาชนะที่มีฝาปิดสนิทสามารถจำหน่ายและเก็บไว้ใช้ได้นาน แต่ถ้าไม่บรรจุก็สามารถนำไปแช่เย็นหรือเก็บไว้ในที่ร่มที่มีฝาปิดเพื่อป้องกันแมลงมารบกวน (ภาพที่ 4.49)

ประเด็นที่น่าสนใจของกลุ่มแปรรูปกะปิ ม.2 บ้านอ่าวน้ำ ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ คือ

1. มีการกำหนดกฎเกณฑ์ของกลุ่มว่าการจะร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มได้ จะต้องเป็นผู้ที่ร่วมทำการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติก่อนจึงจะสามารถเข้าร่วมกลุ่มได้ และจะต้องเป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ทำการประมงด้วยเครื่องมือที่ถูกต้องตามกฎหมายไม่ใช่เครื่องมือที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติหรือใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย
2. ชุมชนแห่งนี้สามารถจับกุ้งเคยได้เกือบตลอดทั้งปี โดยจะใช้วิธีการช้อนหรือตกในช่วงขึ้นหรือแรม 7 - 11 ค่ำ เป็นหลัก

ปัญหาของกลุ่ม

ทางกลุ่มพยายามจะทำให้สินค้ามีคุณภาพรวมถึงการบรรจุภัณฑ์ ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้รับการสนับสนุนจากทางสถาบันการศึกษาอยู่เพราะอยู่ระหว่างการศึกษาวิจัยร่วมกันอยู่ แต่ในอนาคตเมื่อโครงการที่ได้ทำการศึกษาวิจัยร่วมกันจบลง ทางกลุ่มก็อาจจะขาดงบประมาณที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต

● ระบบการบริหารแพปลาชุมชน

➤ แพปลาชุมชน ต.หัวหิน อ.ละงู จ.สตูล

ในการศึกษาดูงานครั้งนี้ ทีมศึกษาดูงานจาก จ.ปัตตานี ได้มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทีมจากแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอละงู จ.สตูล ซึ่งก่อตัวจากกลุ่มออมทรัพย์และนำเงินออมส่วนหนึ่งมาดำเนินการจัดตั้งแพปลาชุมชนขึ้นมา

จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทีมจากแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอละงู จ.สตูล แพปลาชุมชนเกิดจากการที่ทางกลุ่มออมทรัพย์ ต.หัวหิน อ.ละงู ที่ทำการออมทรัพย์เงินจากสมาชิก ได้ดำเนินการจัดตั้งร้านค้าสวัสดิการชุมชนจนประสบผลสำเร็จ ส่วนหนึ่งของร้านค้าสวัสดิการชุมชนเป็นการขายเกี่ยวกับเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำประมง จนทางกลุ่มออมทรัพย์มีเงินเหลือ จึงมีการประชุมกันของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และเกิดแนวคิดในการจัดตั้งแพปลาชุมชนขึ้น โดยรับซื้อสินค้าสัตว์น้ำจากสมาชิกในกลุ่มที่ไม่ได้มีหนี้สินกับแพปลารายอื่นๆ ในราคาที่ใกล้เคียงกับแพปลาที่มีอยู่ในชุมชน แต่แพปลาชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์ จะมีเงินปันผลให้กับสมาชิกของกลุ่มตามรอบที่ได้มีการตกลงกันไว้ จนทำให้ชาวประมงในตำบลเกิดความสนใจและเข้าร่วมเป็นสมาชิกจำนวนมาก ส่งผลให้แพปลาชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์ ตำบลหัวหิน อำเภอละงู จ.สตูลเป็นแพปลาที่ใหญ่ที่สุดในชุมชนแถบนี้ ในปัจจุบันสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านที่ร่วมอยู่ในแพปลาแห่งนี้มีประมาณ 60 กว่าลำแล้ว

ที่น่าสนใจของการดำเนินธุรกิจของแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอละงู จ.สตูลคือ จะไม่รับซื้อสัตว์น้ำที่จับได้จากเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย โดยสัตว์น้ำที่เป็นตัวเด่นของแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอ ละงู จังหวัดสตูล คือ (1) เนื้อปูเกาะ (2) หมึกกระดอง และ (3) หมึกหอม นอกจากนั้นจะเหมือนกับที่จังหวัดกระบี่

ทางแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอละงู จ.สตูล ได้เล่าว่า ในระยะเริ่มต้น แพปลาชุมชนประสบปัญหาการขาดประสิทธิภาพการทำงานเป็นอย่างมาก กว่าที่จะขายปลาที่รับซื้อจากชาวประมงพื้นบ้านที่อยู่ใน

กลุ่มได้นั้น จะต้องนำปลาไปเร่ขายตามตลาดในเมือง ต้องเดินทางเป็นระยะทางไกล บางครั้งถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลางจนแทบจะไม่ได้กำไร กลุ่มที่ทำการบริหารแพปลาในชุมชนช่วยกันบริหารโดยไม่มีเงินเดือน ทำด้วยใจจริงๆจนถึงระยะหนึ่งเริ่มมีพ่อค้า แม่ค้ามารับซื้อสัตว์น้ำที่กลุ่มรับซื้อไว้ จนถึงที่แพโดยไม่ต้องไปเร่ขายในตลาดอีกต่อไป

เมื่ออยู่ครั้งหนึ่งที่แพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอชะงู จ.สตูลมีปัญหาเกี่ยวกับแพปลาอื่นๆในชุมชน โดยที่เขารับซื้อสัตว์น้ำในราคาที่สูงกว่าที่แพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอชะงู จ.สตูลรับซื้อ ทางแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอชะงู จ.สตูลก็สู้ราคารับซื้อ จนขายสินค้าสัตว์น้ำแทบจะไม่มีกำไร บางวันขาดทุนด้วยซ้ำไป จนสุดท้ายทางแพปลาชุมชนก็รับซื้อสัตว์น้ำในราคาเดิม ไม่สู้ราคากับแพปลาอื่นๆในชุมชน แต่บอกกับสมาชิกว่าทุกคนที่ขายให้กับแพปลาชุมชนจะมีการปันผลให้ทุกคน ซึ่งได้มากกว่าราคาที่แพปลาอื่นๆที่รับซื้อในชุมชนเสียอีก สุดท้ายแพปลาอื่นๆนั้นต้องปิดกิจการไปเพราะทนต่อการขาดทุนไม่ได้ ทางกลุ่มบอกว่า นี่คือการเรียนที่สำคัญมาครั้งหนึ่งของแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอชะงู จ.สตูล ที่ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งขึ้น ไม่อ่อนไหวต่อแรงกระทบที่เกิดขึ้นกับกลุ่มได้ง่ายๆอีกต่อไป

ประเด็นที่สำคัญที่สุดที่แพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอชะงู จ.สตูล ได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติคือ จะไม่รับซื้อสัตว์น้ำที่จับด้วยเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย ถึงแม้จะทำให้ผลกำไรเพิ่มขึ้นก็ตามและสมาชิกในกลุ่มได้รับรู้ถึงกฎเกณฑ์นี้เป็นอย่างดี

การเริ่มรับซื้อสินค้าสัตว์น้ำของแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอชะงู จ.สตูลเริ่มขึ้นอีกครั้งหลังจากสะดุดจากเหตุการณ์ก่อนหน้านี้ที่ถูกแพปลาอื่นๆในชุมชนปั่นราคาการซื้อปลาในชุมชน แพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอชะงู จ.สตูล ได้เริ่มรับซื้ออาหารทะเลจากชาวประมงที่ไม่เป็นหนี้กับแพปลาใดๆทั้งสิ้น และรับซื้อสินค้าในราคาที่เท่ากับแพปลาที่รับซื้ออยู่ในชุมชน แต่ตั้งใจด้วยวิธีการปันผลให้กับผู้ที่นำปลามาขาย จะได้ปันผลที่มากตามสัดส่วนที่กำหนดไว้ ตอนหลังสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ได้มากู้เงินของกลุ่มออมทรัพย์ไปทำการปลดหนี้ และทยอยผ่อนจ่ายหนี้กับกลุ่มออมทรัพย์และเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มจนถึงปัจจุบัน

➤ แพปลาชุมชนของกลุ่มประมงพื้นบ้าน สัตว์น้ำอินทรีย์ ม.3 บ้านทรายทอง ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่

การจัดตั้งกลุ่มเริ่มจากการรับซื้อสัตว์น้ำจากแพปลาในชุมชนซึ่งเป็นเครือญาติกัน โดยรับซื้อสัปดาห์ละครั้งส่งสัตว์น้ำไปขายที่โครงการฯ ที่กรุงเทพและเริ่มมีผลกำไร จึงได้ชักชวนเครือญาติประมาณ 5 - 6 รายมาเป็นสมาชิกฯ และตั้งเป็นแพปลาชุมชนขึ้นมา และนำผลผลิตจากการทำการประมงไปขายในตลาดในช่วงที่โครงการฯ ไม่ได้สั่งซื้อสัตว์น้ำ เมื่อถึงช่วงที่โครงการฯ สั่งซื้อสินค้ามาก็จะนำสัตว์น้ำส่งโครงการฯ ก่อนเป็นหลัก เพราะได้ราคาที่สูงกว่าขายในตลาดมาก ถ้าสัตว์น้ำประเภทใดที่ทางกลุ่มไม่มีก็จะขอซื้อจากแพปลาในชุมชนซึ่งเป็นเครือญาติกัน ถ้าช่วงไหนที่แพปลาที่มีอยู่ในชุมชนมีพ่อค้ามาสั่งซื้อสัตว์น้ำแต่แพปลาในชุมชนไม่มี ก็จะมาซื้อสัตว์น้ำจากทางกลุ่ม ซึ่งถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนกัน ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนจึงไม่ค่อยเกิดขึ้น เพราะส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน พูดคุยกันได้ เข้าใจกันดี

ทางกลุ่มฯ ได้บอกเล่าว่า การจัดตั้งแพปลาชุมชนที่นี้ ตั้งขึ้นเป็นแพเล็กๆระหว่างเครือญาติกันจึงไม่ค่อยจะมีปัญหากับแพที่มีอยู่เดิมในชุมชน รวมทั้งเป็นเครือญาติเดียวกัน เพราะแพปลาในชุมชนที่มีอยู่เดิม

ต้องการให้ญาติมีงานทำ สามารถส่งสินค้าได้ราคาที่เหมาะสม ถ้าแพปลาของกลุ่มไม่มีสัตว์น้ำที่โครงการฯ ต้องการ แพปลาอื่นๆในชุมชนก็สามารถขายสัตว์น้ำให้กับทางกลุ่มประมงพื้นบ้าน สัตว์น้ำอินทรีย์ ม.3 บ้านทรายทอง ต.แหลมสักในราคาสูงขึ้นได้ เพื่อส่งขายต่อยังโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์

4.2.3.5 การเรียนรู้และการนำความรู้มาปรับใช้ในพื้นที่ จ.ปัตตานี

จากการศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้ ทางทีมวิจัยจากจังหวัดปัตตานี ได้มีการสรุปผลการศึกษาเรียนรู้และคาดว่าจะสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาปรับใช้ในพื้นที่ ดังนี้

● การทำปลาแดดเดียว

ทีมวิจัย ได้ให้ข้อมูลว่า ในทะเลจังหวัดปัตตานี มักจะมีปลาโคบมันเป็นจำนวนมากในช่วงฤดูมรสุม บริเวณแถบชายฝั่งทะเลของ อ.หนองจิก อ.เมืองและอำเภอยะหริ่ง โดยเฉพาะในอ่าวปัตตานี จะมีมากในช่วงเดือนธันวาคม - กุมภาพันธ์ ราคาขายในหมู่บ้านกิโลกรัมละไม่เกิน 10 บาท ส่วนใหญ่จะขายสด และนำไปทำเป็นปลาเหี่ยว, ปลาป่น บางครอบครัวอาจจะทำเป็นปลาแห้งไว้กินในครอบครัว แต่ส่วนใหญ่จะทำเป็นปลาแห้ง ซึ่งไม่ค่อยเป็นที่นิยมมากนักสำหรับผู้บริโภคในจังหวัดปัตตานี

จากประสบการณ์การศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้ ได้เรียนรู้เรื่องเทคนิคการแลปลาเพื่อทำปลาแดดเดียวไว้ ก้างซึ่งมีวิธีการที่ไม่เหมือนกับที่บ้านปัตตานีทำการแปรรูปปลาโคบมันเป็นปลาแห้ง เป็นเทคนิคที่ไม่ซับซ้อน สามารถทำได้ทันที และจะช่วยเพิ่มรสชาติให้เนื้อปลาให้ดีขึ้น ประโยชน์ที่ได้สามารถแปรรูปเก็บไว้กินในครอบครัวได้เป็นอย่างดี แต่จะมีปัญหา ถ้านำเทคนิควิธีการทำปลาแดดเดียวไว้ก้างมาทำเป็นอาชีพเสริมไว้เพื่อขาย เพราะปลาโคบมัน เป็นปลาที่มีความมันในตัว การทำปลาแดดเดียวจะทำให้เนื้อปลาไม่แห้งสนิท อาจทำให้เกิดหนอนได้ง่ายมากซึ่งจะต้องเก็บรักษาในอุณหภูมิที่เย็นจัด ในลักษณะการแช่แข็งจึงจะเก็บรักษาปลาแดดเดียวได้ดี

● การทำกะปิ

ภูมิปัญญาในการทำกะปิของชุมชนแถบชายฝั่งของจังหวัดปัตตานี เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างยาวนาน ในปัจจุบันจึงมีคนทำกะปิเป็นเกือบทุกหมู่บ้าน

จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของทีมวิจัยจังหวัดปัตตานี ได้แลกเปลี่ยนว่า จังหวัดปัตตานีเองก็มีกุ้งเคยเกือบตลอดทั้งปีเหมือนกัน คือ ในช่วงหลังฤดูมรสุม ตั้งแต่กุมภาพันธ์ - เมษายน ของทุกปี แถบชายฝั่งเกือบทุกพื้นที่จะมีกุ้งเคยเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการจับโดยการใช้อวนเคยด้วยแรงคน ได้ครั้งละ ประมาณ 10 -100 กก.ต่อวัน แต่จะได้กุ้งเคยเป็นช่วงสั้นๆ ประมาณ 3 - 5 วัน ในรอบเดือน

ในขณะที่ ในอ่าวปัตตานีที่มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนมาก ก็จะมีกุ้งเคยเป็นจำนวนมากเช่นกันจึงทำให้สามารถจับกุ้งเคยได้เกือบตลอดทั้งปี ยกเว้นในช่วงมรสุมน้ำทะเลขึ้นสูง คลื่นลมในอ่าวปัตตานีค่อนข้างแรง จึงทำให้ไม่สามารถร่อนเคยด้วยแรงคนได้

การทำกะปิในพื้นที่ชายฝั่งจังหวัดปัตตานี จะทำกะปิไว้ขายในพื้นที่เป็นหลัก ส่วนใหญ่จะทำเป็นกะปิใหม่ มีคนรับซื้อแล้วนำไปเก็บเป็นกะปิเก่า ขายในราคาที่สูงมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่กรรมวิธีการทำจะมีการผสมสี

ผสมอาหาร เพื่อให้มีสีที่เข้มข้น น่ากินซึ่งไม่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค แต่พอค่ามีความต้องการ เพราะจะทำให้กะปิ
ดูมีความสดเพิ่มขึ้น

ทางโครงการวิจัยฯ จะทำการพูดคุยกับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้จาก
การศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้ มาบอกเล่าให้กับสมาชิก ให้เห็นความสำคัญและจะทำการส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านที่
ไปศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้จัดตั้งกลุ่มทำการแปรรูปทำกะปิที่ปลอดภัยต่อไปในอนาคตอันใกล้

● การส่งสัตว์น้ำไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ

จากการศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้ ทางกลุ่มฯ ได้ร่วมแลกเปลี่ยนในการปฏิบัติการจริงในการแล่ปลาทั้งปลา
สากและปลาช่อนทะเล ซึ่งปรากฏว่ามีเทคนิคการแล่ที่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มประมงพื้นบ้านสัตว์น้ำอินทรีย์
ต.แหลมสัก อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ และทีมวิจัยจาก จ.สตูลว่า สามารถแล่ปลาได้ดี คุณภาพของเนื้อปลาที่ผ่านการ
แล่อยู่ในระดับที่ดีมากแทบจะไม่ต้องแก้ไขอะไรเลย

จากการแลกเปลี่ยนของทีมวิจัย จ.ปัตตานี ได้ข้อสรุปว่า ในการจัดส่งสัตว์น้ำไปโครงการ ฯ จะต้องมีการ
ปรับปรุงแก้ไขในหลายเรื่อง คือ

➤ การเก็บรักษาสัตว์น้ำให้มีคุณภาพ

เมื่อได้ปลาแล้วจะต้องทำความสะอาดปลาด้วยน้ำเค็ม แล้วนำไปจัดวางในลังน้ำแข็งไม่ให้มีการกด
ทับซึ่งจะทำให้เนื้อปลาเกิดความชื้นได้

➤ การทำความสะอาดปลาที่ผ่านการหันหรือผ่านการแล่

ที่ผ่านมา ในการแล่ปลาหรือหันปลาของทีมจากจ.ปัตตานี เมื่อทำการหันหรือแล่เสร็จแล้ว กลุ่ม
แม่บ้านจะนำไปทำความสะอาดโดยการล้างให้ผ่าน 3 น้ำ ตามหลักการศาสนาอิสลามเพราะเราเชื่อว่าจะต้องมี
คนมุสลิมมาทานสัตว์น้ำที่เราส่งไป แต่จากการแลกเปลี่ยนในการศึกษาเรียนรู้ครั้งนี้ ทำให้พบว่า การล้างด้วย
น้ำจืดจะทำให้คุณภาพของเนื้อปลาเปลี่ยนไป ความสดของเนื้อปลาจะลดลง การซับด้วยผ้าขาวจะช่วยทำให้
เนื้อปลาคงสภาพได้ใกล้เคียงกับของเดิมมากที่สุด การทำความสะอาดเนื้อปลาจะต้องเป็นหน้าที่ของคนปรุง
หรือพ่อครัวแม่ครัว จึงเป็นเรื่องที่ทำให้ทีมวิจัยได้ข้อสรุปร่วมกันว่า จะนำวิธีการจากการศึกษาดูงานมาปรับใช้
ทันทีในการส่งปลาไปยังโครงการฯ

● การบรรจุภัณฑ์สัตว์น้ำเพื่อส่งไปยังกรุงเทพฯ

จากการศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้ ทีมวิจัยได้เรียนรู้จากทีมแพปลาชุมชน ตำบลหัวหิน อำเภอละงู
จ.สตูล ว่าน้ำแข็งที่จะช่วยเก็บรักษาความสดของสัตว์น้ำที่ส่งไปจะต้องเป็นน้ำแข็งหลอดเกล็ดเล็ก ซึ่งจะช่วย
เก็บความเย็นได้ดีกว่าน้ำแข็งบดธรรมดาที่เราบรรจุในลังโฟมในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งเป็นเรื่องที่ทางทีมจาก
จ.ปัตตานี จะต้องนำไปปรับปรุงแก้ไข โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ของเพื่อนๆ ที่เราไปการศึกษาเรียนรู้
มาในครั้งนี้

ทางทีมวิจัยจาก จ.ปัตตานี มีความเห็นในเบื้องต้นว่า หลังจากการศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้ จะทดลอง
ปรับเปลี่ยนกระบวนการต่างๆ ในการแพ็ค/บรรจุสัตว์น้ำเพื่อส่งไปยังโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์ที่

กทม. โดยจะปรับให้เหมือนกับที่ทีมจากจ.กระบี่และจาก จ.สตูลได้ดำเนินการทั้งหมด ซึ่งสามารถสรุปถึงการปรับเปลี่ยนการแพ็ค/บรรจุสัตว์น้ำเพื่อส่งไปยังโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์ของทีมจาก จ.ปัตตานี ได้โดยสังเขป ดังนี้

1) เมื่อได้ปลาเป็นตัวมาจากเรือ/แพในชุมชน จะนำปลามาใส่ในถุงพลาสติกขนาดใหญ่ ก่อนนำไปแช่ในถังน้ำแข็งเพื่อถนอมตัวปลาไม่ให้ผิวของปลาครูดกับน้ำแข็ง (ภาพที่ 4.50)

2) ก่อนจะเข้าสู่กระบวนการแพ็คปลาตัวหรือหั่นและแล่ปลา จะนำปลาทุกตัวไปล้างทำความสะอาดในน้ำเค็ม โดยน้ำเค็มที่ได้มาจากน้ำทะเลในช่วงที่น้ำขึ้นและนำมากรองให้สะอาดก่อน ในการล้างตัวปลานี้จะใช้ฟองน้ำในการทำสะอาด (ภาพที่ 4.51)

3) หากเป็นการส่งปลาเป็นตัว ก็ sẽนำปลานั้นไปเช็ดด้วยฟองน้ำ แล้วห่อตัวปลาด้วยพลาสติกใสห่อของ (Plastic Wrap) (ภาพที่ 4.52)

4) หากเป็นการหันแวนหรือแล้ก็จะนำปลาไปขอดเกล็ด และเมื่อหัน/แล้แล้วเสร็จก็จะใช้ผ้าขาวบางซับชิ้นปลาก่อนจะนำบรรจุลงถุง เพื่อไปแช่ในถังโฟมต่อ (ภาพที่ 4.53)

5) จะทดลองเปลี่ยนชนิดของน้ำแข็งที่ใช้ในการแช่ปลา เป็นน้ำแข็งหลอดเกล็ดเล็ก (ภาพที่ 4.54)

แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการปรับเปลี่ยนดังกล่าวข้างต้น ทีมวิจัยจาก จ.ปัตตานี จะต้องติดตามและรับฟังเสียงสะท้อนจากเจ้าหน้าที่ของโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์เป็นหลักว่า ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการแพ็ค/บรรจุสัตว์น้ำเกิดผลอย่างไรบ้าง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงให้เหมาะสมต่อไป โดยคำนึงถึงคุณภาพของสัตว์น้ำที่ดีที่สุด เมื่อถึงมือผู้บริโภค

● แพลลาชุมชน

การพัฒนาเป็นแพลลาชุมชน เป็นประเด็นที่ทางโครงการวิจัยฯ ได้มีโอกาสพูดคุยในพื้นที่มาบ้างในระดับหนึ่งแล้ว แต่ได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า เป็นประเด็นที่ยากมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะระบบอุปถัมภ์ที่ต้องเกื้อหนุนกันระหว่างแพลลาในชุมชนกับชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นลูกแพ

อีกประการหนึ่ง คือ ระบบเครือญาติ ที่ทำให้คนที่เป็นหนี้แพลลาไม่ค่อยจะยอมปลดหนี้เพื่อไปหาแพลลาอื่นที่ดีกว่า และที่สำคัญมากๆ คือ มูลค่าของหนี้ต่อรายค่อนข้างสูงมากสำหรับชาวประมงพื้นบ้านที่ยากจนที่จะปลดหนี้ คือ มูลค่าหนี้ต่อรายประมาณ 40,000 - 100,000 บาทต่อราย การจะหาแหล่งทุนที่จะทำการปลดหนี้เป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก เพราะปัตตานีไม่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่จะเป็นแหล่งทุนเพื่อใช้ในการปลดหนี้แพลลา แต่ทางสมาคมฯเอง เห็นเป็นเรื่องสำคัญมากๆ ที่จะต้องมีการพูดคุยกับสมาชิกในแต่ละชุมชนเพื่อหาข้อสรุปที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต

● การเรียนรู้การอยู่ร่วมกันระหว่างคนต่างศาสนา

จากการไปการศึกษาเรียนรู้ พบว่า สภาพการเป็นอยู่ของชาวบ้านในตำบลแหลมสักทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมมีการอยู่ร่วมกันแบบฉันท์พี่น้อง มีการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อมีเรื่องที่ต้องปรึกษาหารือกันก็จะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน อย่างเช่น เมื่อมีการทำกิจกรรมขึ้นในชุมชนทุกคนก็จะช่วยเหลือกัน มีการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยไม่แบ่งแยก ซึ่งทำให้ทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมมีความเข้าใจกันมากขึ้น ได้เรียนรู้วิถีชีวิตของกันและกันซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชุมชนเดียวกัน

4.2.3 การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) คือ สินทรัพย์อย่างหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยอาจเป็นสินทรัพย์ที่สามารถมองเห็นได้ หรือเป็นสินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่ได้ถูกกำหนดให้มีมูลค่าหรือนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ (กิจกรรม) ทางด้านเศรษฐกิจได้

ในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีฐานทรัพยากรประมงที่หลากหลาย เช่น กุ้ง ปู ปลา หอย จึงนำไปสู่การใช้เครื่องมือที่หลากหลายตามความถนัดและความเหมาะสมของแต่ละบุคคลและท้องที่ นอกจากนี้ในด้านลักษณะทางกายภาพ เช่น การขึ้นลงของน้ำทะเล กระแสน้ำ ก็เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการใช้เครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้าน จึงทำให้ในแต่ละฤดูกาลและแต่ละชุมชนก็จะมีเครื่องมือที่หลากหลายซึ่งก็จะนำไปสู่การได้ทรัพยากรที่แตกต่างหลากหลายเช่นกัน เช่น ปลาเกะ ปลาอินทรี ปลากะบอก กุ้ง ปู เป็นต้น จากการจับสัตว์น้ำที่หลากหลายและมีปริมาณเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านถูกกดราคาจากแพลลาหรือพ่อค้าคนกลาง รายได้ที่ได้รับในช่วงที่ทรัพยากรเพิ่มขึ้นก็ไม่ได้เพิ่มขึ้นแต่

อย่างไร จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านที่มีรายได้หลักเพียงทางเดียว หวังพึ่งปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นของทรัพยากรเพื่อการยังชีพยังคงได้รับความเดือดร้อนเช่นเดิม เช่น ปัญหานี้สืบจากแพปลา ปัญหารายได้ไม่พอเลี้ยงดูครอบครัว จึงทำให้พวกเขาต้องดิ้นรนในการหาทางออกให้กับปัญหา โดยการพยายามฟื้นฟูทุนของชุมชน เช่น การฟื้นฟูทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์ โดยการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล การป้องกันการทำการประมงที่ผิดกฎหมาย, การฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านต่างๆของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและท้ายตัด ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในการศึกษาลักษณะทางกายภาพเพื่อเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำ ภูมิปัญญาการทำซั้งปะการังเทียมเพื่อฟื้นฟูทรัพยากร และภูมิปัญญาในการฟื้นฟูกฎเกณฑ์ของชุมชนในการทำการประมง เป็นต้น เมื่อการฟื้นฟูทุกอย่างดีขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านก็มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ทั้งนี้ การเพิ่มขึ้นของรายได้ก็ไม่ได้ทำให้ชุมชนเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและมั่นคงขึ้น ชุมชนจึงคิดกระบวนการที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน โดยการนำทุนของชุมชน เช่น ทุนทางด้านฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ทุนในเรื่องปราชญ์ชาวบ้านที่มีความชำนาญเกี่ยวกับวิถีชุมชน ทุนในด้านการเมืองครชุมชนที่เข้มแข็ง ทุนในด้านผู้นำชุมชนซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ และมีประสบการณ์ในเรื่องต่างๆซึ่งเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนและคนในชุมชนมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนจนเกิดเป็นธุรกิจชุมชนขึ้นมา โดยธุรกิจชุมชน เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการจัดการทุนของชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชน และเป็นระบบความสัมพันธ์ของฐานทรัพยากร ระบบการผลิต ระบบการบริโภค ระบบการจัดการทุน (ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช้เงิน) โดยอาศัยกิจกรรมกลุ่มเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ มีเป้าหมายท้ายสุดอยู่ที่การใช้ทุนเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสวัสดิการสังคม การฟื้นฟูอาชีพ การพัฒนาคน ชุมชน สังคม วัฒนธรรม ซึ่งก็คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และเป็นเพียงเครื่องมือ (mean) ที่นำไปสู่เศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชน (end)

ในช่วงปี 2557 นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ทำการวิจัยในประเด็นเรื่องภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเล ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สมาชิกในชุมชนได้ค้นพบ “ทุนภูมิปัญญา” ของชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เกิดการเชื่อมโยงระหว่างผู้รู้ภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเลซึ่งเป็นผู้อาวุโสกับกลุ่มคนวัยทำงานและคนรุ่นใหม่ของชุมชน ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญที่ทางชุมชนได้นำมาปรับใช้กับการแปรรูปทะเลเค็มที่มีความสอดคล้องกับบริบทสังคมในยุคปัจจุบัน

สืบเนื่องจากการร่วมกันทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมาอย่างต่อเนื่องในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ชุมชนต้องการค้นหาคำตอบผ่านการปฏิบัติการระหว่างการวิจัย ส่งผลให้ทรัพยากรประมงมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอย่างมาก ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพวกเขาจะจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่มากขึ้น แต่พวกเขาก็ไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้น จึงได้นำไปสู่การประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง และพบว่า มีการเบียดบังมูลค่าส่วนเกินจากระบบกลไกตลาด ภายหลังจากนั้นชาวประมงพื้นบ้านจึงได้นำไปสู่การร่วมคิด เพื่อแสวงหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้ดีขึ้น และได้นำไปสู่การร่วมกันจัดตั้งเป็น “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

จากการค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ ดังกล่าวข้างต้น จึงได้นำไปสู่การที่สมาชิกกลุ่มฯ ได้ร่วมกันสร้างปฏิบัติการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนใน 3 ประเด็น คือ 1.อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง 2. การแปรรูปอาหารทะเล และ 3. การตลาด โดยมีเป้าหมายเพื่อ

- 1) เป็นต้นแบบในการทำธุรกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
- 2) เป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบในเรื่องการทำธุรกิจด้านอาหารทะเลปลอดสารเคมีโดยชุมชนและส่งตรงถึงผู้บริโภค
- 3) เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี
- 4) เป็นการยกระดับราคาของสัตว์น้ำของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น
- 5) เพื่อนำเสนอเรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งสู่ผู้บริโภค

4.2.3.1 อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง

จุดเริ่มต้นของการจัดส่งอาหารทะเลสดของชุมชนประมงพื้นบ้านเนื่องจากชุมชนมีทรัพยากรสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์แต่สัตว์น้ำที่จับได้ดังกล่าวถูกกดราคาจากแพปลาและพ่อค้าคนกลาง ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถทนรับต่อสถานการณ์ดังกล่าวได้ จึงต้องการพึ่งพาตนเองโดยการไปศึกษาหาความรู้จากผู้มีประสบการณ์และสถาบันการศึกษา ในด้านการแลเนื้อปลา การทำความสะอาดปลา เอาไส้และฟองปลาออก เป็นต้น จากนั้นก็ค้นหากลุ่ม/เครือข่ายผู้บริโภค และทดลองปฏิบัติการนำส่งปลาคุณภาพถึงมือผู้บริโภค เพื่อสะท้อนภาพให้เห็นจุดยืนในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และเป็นการนำส่งอาหารทะเลที่มาจากชาวประมงพื้นบ้าน ที่ได้มาจากเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและเป็นอาหารที่ปลอดสารเคมี

การจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- การส่งเป็นตัว เช่น ปลาอินทรี ปลากระพงทอง ปลากระพงแดง ปลาสาก ปลาจาระเม็ด ปลาเก๋า ปลาโอ ฯลฯ เป็นต้น

ภาพที่ 4.55 : การจัดส่งอาหารทะเลสด

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

- อาหารทะเลที่มีการตัดแต่ง เช่น ปลาอินทรีแฉ้น ปลาสากแล้ ปลากระพงแล้ ปลาเก๋าแล้ ปลาทุเลาแล้

ภาพที่ 4.56 : การชำแหละปลาและตัดแต่ง

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

การจัดส่งอาหารทะเลสดเป็นการสะท้อนภาพให้เห็นจุดยืนในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้ความสำคัญกับการนำส่งอาหารทะเลคุณภาพถึงมือผู้บริโภค พร้อมทั้งนำเรื่องเล่าเบื้องหลังของปลาแต่ละตัวเดินทางควบคู่ไปพร้อมกับอาหารทะเลนั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อมุ่งสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกล อันจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เปิดช่องทางให้ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตสามารถขายอาหารทะเลสดให้กับผู้บริโภคได้ในราคาที่เป็นธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจร่วมผ่านการสื่อความหมายที่ทางชุมชนมุ่งหวังจะสื่อสารออกไปยังผู้บริโภคอีกด้วย

4.2.3.2 การแปรรูปอาหารทะเล

4.2.3.2.1 ความเป็นมา/จุดริเริ่มในการแปรรูปอาหารทะเล

ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ จ.ปัตตานีโดยส่วนใหญ่จะสามารถเข้าถึงทรัพยากรในทะเลได้ด้วยการใช้เรือประมงขนาดเล็กใช้แรงงานคนไม่มาก และใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่สามารถเลือกจับสัตว์น้ำได้เฉพาะประเภทและเป็นการเลือกจับตามฤดูกาล โดยเป็นการทำประมงที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจเงื่อนไขของธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้สามารถเข้าถึงสัตว์น้ำชนิดนั้นๆได้ ลักษณะการทำประมงดังกล่าว จึงส่งผลให้ในบางช่วงเวลาชาวประมงพื้นบ้านในบางพื้นที่สามารถจับสัตว์น้ำบางชนิดได้เป็นจำนวนมาก ในขณะที่ในชุมชนเดียวกันแต่ต่างช่วงเวลาก็ไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้เลย หรือในห้วงเวลาเดียวกัน ชาวประมงพื้นบ้านในบางชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำบางชนิดได้มาก แต่บางชุมชนกลับไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้เลย ทั้งนี้เพราะชาวประมงพื้นบ้านมีหลักในการทำประมงคือเลือกจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล ตามประเภทที่ปรากฏให้เห็นเป็นสำคัญ

ในอดีตชาวประมงพื้นบ้านออกทำการประมงโดยใช้แรงงานคนเป็นหลัก ไม่มีการใช้เครื่องยนต์ผ่อนแรง และในช่วงฤดูกาลที่ชุมชนสามารถออกทำการประมงจับสัตว์น้ำได้คราวละหลายๆ ก็มักจะมีเพื่อนสมาชิกจากชุมชนเกษตรอื่นๆที่ไม่ได้ประกอบอาชีพประมงเช่นเป็นเพื่อนหรือเครือญาติจากชุมชนที่ทำนาปลูกข้าว ทำสวนผลไม้ ทำสวนยาง ฯลฯ มาขออาสาเป็นลูกเรือเพื่อออกทำการประมงด้วย บางคนที่มาอาจจะมาร่วมลงหุ้นโดยการลงขันกันซื้อวน การแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการทำประมงในแต่ละครั้งก็แล้วแต่จะตกลงกัน โดยส่วนใหญ่คนต่างถิ่นที่มาเป็นลูกเรือประมงพื้นบ้านเหล่านี้มักจะไม่นำอาหารทะเลสดกลับไปยังบ้านของตนเอง เพราะไม่สามารถเก็บรักษาได้หลายวัน จึงได้มีการแปรรูปเป็นรูปแบบต่างๆแล้วจึงนำกลับไปฝากสมาชิกที่ชุมชนตนเอง

จึงอาจกล่าวได้ว่า ในอดีตการแปรรูปอาหารทะเลของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีความสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ดังนี้

- ฤดูกาลในการจับสัตว์น้ำ

ทิศทางการพัดของลมที่พัดเข้าสู่ชุมชนประมงพื้นบ้านมักจะเป็นวัฏจักรหมุนเวียนกันไปในแต่ละช่วงเวลาของปี ช่วงเวลาที่ต่างกันย่อมจะทำให้การพัดของลมมีความแตกต่างกันไป และลมนับได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการปรากฏตัวขึ้นมาของสัตว์น้ำแต่ละประเภท ทั้งนี้เพราะลมที่พัดผ่านไปมาจะทำให้เกิดคลื่นในทะเลที่จะนำเอาธาตุอาหารต่างๆที่สัตว์น้ำแต่ละประเภทกินเป็นอาหารมาด้วย ธาตุอาหาร

เหล่านี้ก็จะเป็ปัจจัยในการทำให้สัตว์น้ำประเภทต่างๆปรากฏตัวออกมาจากที่หลบซ่อน และในขณะเดียวกัน การปรากฏตัวของสัตว์น้ำชนิดหนึ่งก็จะนำพาให้สัตว์น้ำประเภทอื่นๆปรากฏตัวตามมาด้วย เป็นไปตามระบบห่วงโซ่อาหารในทะเลที่สัตว์ใหญ่จะต้องกินสัตว์เล็ก ชาวประมงพื้นบ้านได้เฝ้าสังเกต เรียนรู้ ลองผิดลองถูกจนนำไปสู่การประดิษฐ์เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่สามารถจับสัตว์น้ำได้อย่างมากมาย จนไม่สามารถบริโภคได้หมดในคราวเดียว จึงนำไปสู่การคิดค้นวิธีการในการแปรรูปอาหารทะเลเพื่อให้สามารถเก็บรักษาอาหารทะเลไว้กินในยามขาดแคลนได้เป็นอย่างดี

● การคมนาคมที่ไม่สะดวก

ในอดีต การคมนาคมของสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่นับว่าเร็วที่สุดคือ การพายเรือ เท่านั้น เงื่อนไขของการคมนาคมที่ไม่สะดวกรวดเร็วนี้จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถที่จะนำสัตว์น้ำสดๆจำนวนมากที่จับได้จากท้องทะเลไปขายยังพื้นที่อื่นๆได้ ทั้งนี้เพราะการพายเรือไปยังพื้นที่ที่ต้องการจะไปต้องใช้ระยะเวลาเป็นวันๆ ทำให้สัตว์น้ำที่ชาวประมงพื้นบ้านจับมาได้สดๆต้องเน่าเสียก่อนที่จะไปถึงมือผู้บริโภคได้ การคมนาคมที่ไม่สะดวกรวดเร็วนี้จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านต้องฝึกฝนคิดค้นภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเลเพื่อให้สามารถเก็บรักษาสัตว์น้ำได้เป็นเวลานานขึ้นได้ และทำให้ชุมชนมีอาหารทะเลบริโภคในยามจำเป็นได้

● เทศกาลต่างๆทางศาสนาของชุมชน

ในอดีต ช่วงเทศกาลทางด้านศาสนาของพี่น้องมุสลิมในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี เป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดการแปรรูปสัตว์น้ำทะเลมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลไปทำพิธีฮัจย์ที่เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านของผู้ที่จะเดินทางไปแสวงบุญจะมารวมมือกันจัดเตรียมเสบียงอาหารแห้งจำนวนมากสำหรับการเดินทาง ทั้งนี้เพราะในอดีตผู้ที่จะเดินทางไปยังนครเมกกะจะต้องเดินทางด้วยเรือใบ ใช้เวลาเดินทางจากประเทศไทยไปถึงนครเมกกะประมาณ 3 เดือน ดังนั้นการแปรรูปอาหารทะเลเพื่อเป็นเสบียงอาหารจึงมักทำเป็นกึ่งแห้ง เนื้อหอยน่านาชนิดตากแห้ง ซึ่งเป็นที่นิยมเป็นอย่างยิ่ง เพราะสามารถนำไปดัดแปลงปรุงอาหารชนิดอื่นๆได้อีกหลายชนิด นอกจากนั้นก็จะเป็นจำพวกปลากระดักแห้ง ปลาเค็ม เป็นต้น

นอกจากนี้ในช่วงเทศกาลถือศีลอด (เดือนรอมฎอน)ของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ก็เป็นอีกช่วงเทศกาลหนึ่งที่อาหารทะเลแปรรูปเป็นที่ต้องการมาก ทั้งนี้เพราะในช่วงเทศกาลนี้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมักจะมีการทำอาหารหลากหลายชนิดเพื่อละศีลอดในช่วงพระอาทิตย์ของแต่ละวัน อาหารทะเลแปรรูปที่เป็นที่ต้องการก็คือกะปิกุ้งเค็ม เพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องปรุงในอาหารประเภทต่างๆ รวมทั้งกุ้งแห้งและปลากระดักแห้ง เป็นต้น

● ความต้องการอาหารทะเลแปรรูปของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมอื่นๆ

ในอดีต เนื่องจากการคมนาคมที่ไม่สะดวกมากนัก ประกอบกับตลาดสดสำหรับซื้อขายอาหารสดก็มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้พี่น้องกลุ่มเกษตรกรที่ทำอาชีพสวนยาง สวนผลไม้ ปลูกรubber ฯลฯ บางส่วนอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ที่เป็นป่าเขา นานๆครั้งจึงจะเดินทางออกมาหาซื้ออาหาร พวกเขาจึงจำเป็นต้องหาซื้ออาหารที่สามารถเก็บไว้บริโภคได้นานๆ และพวกเขามักหาซื้อไว้คราวละมากๆ ในบางครั้งก็จะมี

แลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างผลไม้ หรือข้าวสาร กับอาหารทะเลแปรรูป ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้ที่ต้องการแลกเปลี่ยน อาหารแปรรูปที่เป็นที่ต้องการของกลุ่มเกษตรกรเหล่านี้ก็คือ ปลาแห้ง กะปิ บูดู เป็นต้น

ภาพที่ 4.57 : ภาพการแปรรูปอาหารทะเลเป็นกะปิ

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี; 2556

จะเห็นได้ว่า การแปรรูปอาหารทะเลของชาวประมงพื้นบ้านในอดีต จะเป็นการให้ความสำคัญกับ “การสร้างคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคม” มากกว่าการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าของสินค้าในเชิงการค้า ชาวประมงพื้นบ้านเมื่อทราบว่าเป็นบ้าน ญาติพี่น้องจะเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ที่นครเมกะฮ์พวกเขาก็จะจัดเตรียมอาหารทะเลแปรรูปที่สะดวกสำหรับการเดินทางไปฝากให้กับผู้ที่จะไปแสวงบุญ ทำให้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติของพวกเขากะชับแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น และเมื่อถึงช่วงเวลาที่ชาวประมงพื้นบ้านจับสัตว์น้ำได้มากๆ โดยเฉพาะช่วงก่อนฤดูมรสุม ชาวประมงพื้นบ้านก็นำสัตว์น้ำแปรรูปจำพวกกุ้งแห้ง ปลาแห้ง กะปิ บูดู ฯลฯ ไปเยี่ยมเยียนเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องที่ประกอบอาชีพชาวสวน ชาวนา ชาวประมงพื้นบ้านก็จะได้รับข้าวสาร ผลไม้เป็นการตอบแทนมาแบ่งปันกันในครัวเรือน และในชุมชน การแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้ชาวประมงพื้นบ้านมองว่าเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการไม่คำนึงถึงมูลค่าของผลผลิต หากแต่เป็นไมตรีจิตที่ต่างฝ่ายต่างมีให้แก่กัน เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงที่อยู่ต่างชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเห็นอกเห็นใจกันและนำไปสู่การช่วยเหลือจุนเจือกันในยามที่อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเดือดร้อน

4.2.3.2.2 การแปรรูปอาหารทะเล: จุดเปลี่ยนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเลมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย เริ่มจากการปรับเปลี่ยนในเชิงเทคนิค ขั้นตอน กรรมวิธีการแปรรูปอาหารทะเล การปรับเปลี่ยนโดยการย่นระยะเวลาของการแปรรูปให้น้อยลง รวมทั้งการมุ่งเน้นการแปรรูปไปสู่มิติในเชิงธุรกิจ เพื่อตอบสนองกับความต้องการของตลาดมากขึ้น ในขณะเดียวกันการแปรรูปอาหารทะเลเพื่อเสริมสร้างคุณค่าความสัมพันธ์ทางสังคมก็ถูกลดทอนความสำคัญลงไปตามกาลเวลาและสังคมที่เปลี่ยนแปลง การแลกเปลี่ยนสินค้าผลผลิตระหว่างกลุ่มเกษตรกรต่างๆกับชาวประมงพื้นบ้านก็เริ่มสูญหายไป ทรัพยากรสัตว์น้ำที่เคยจับได้ตามฤดูกาลก็เริ่มจับได้น้อยลงหลังจากที่มีการ

ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงเพื่อกวาดต้อนสัตว์น้ำให้ได้คราวละมากๆและนำไปป้อนสู่ตลาด ชาวประมงพื้นบ้านต้องคิดค้นเครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่หลากหลายชนิดมากขึ้น เพื่อให้จับสัตว์น้ำได้เพียงพอต่อการยังชีพ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนที่ผ่านยุคสมัยของทรัพยากรประมงที่มีอยู่มากมายได้แต่เฝ้ามองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยความเป็นห่วงว่าภูมิปัญญาการแปรรูปสัตว์น้ำจะสูญหายไปจากชุมชน ความรู้ที่สะสมมาหลายชั่วอายุคนจะไม่มีใครสืบสาน คุณค่าความสัมพันธ์ทางสังคมที่คนรุ่นก่อนๆบุกเบิกไว้ด้วยไมตรีจิตจากการใช้อาหารทะเลแปรรูปเป็นสื่อกลางเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนฝูง ญาติมิตร จะเริ่มลดความสำคัญลง

4.2.3.2.3 ปัจจัยที่เป็นจุดเปลี่ยนจากอดีตสู่ปัจจุบันของการแปรรูปอาหารทะเล ประกอบด้วย

● การเข้ามาของถนน

เมื่อย้อนอดีตไปประมาณปีพ.ศ. 2525 หรือประมาณมากกว่า 30 ปีที่ผ่านมา โครงสร้างพื้นฐานที่มีส่วนสำคัญในการผนวกชุมชนหมู่บ้านเข้ากับตลาดสมัยใหม่ คือ ถนน เมื่อเริ่มมีการตัดถนนเข้าสู่ชุมชน การคมนาคมมีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ผู้ที่พอจะมีฐานะในชุมชนประมงพื้นบ้านก็เริ่มที่จะหาซื้อรถยนต์ รถจักรยานยนต์เพื่อเป็นพาหนะในการเดินทาง ทำให้การขนส่งสินค้าจากชุมชนไปขายในเมือง รวมทั้งการรับสินค้าจากเมืองเข้ามาขายในชุมชนเป็นไปอย่างคึกคัก สัตว์น้ำที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้สามารถนำไปขายแบบสดๆที่ตลาดโดยไม่จำเป็นต้องแปรรูปอีกแล้ว กลุ่มเกษตรกรที่ประกอบอาชีพอื่นก็สามารถเดินทางด้วยรถเข้ามาหาซื้อสินค้าทะเลได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น จึงทำให้อาหารทะเลแบบสดสามารถขายได้อย่างรวดเร็ว ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่จึงเปลี่ยนจากการนำอาหารทะเลไปแปรรูปมาเป็นการนำอาหารทะเลมาขายแบบสดแทน และอาหารทะเลจะนำไปแปรรูปเพื่อนำไปขายในเชิงธุรกิจ ตอบสนองกับผู้บริโภคจากตลาดในเมืองเป็นหลัก ส่วนการแปรรูปอาหารทะเลเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนก็ยังคงมีอยู่บ้างเฉพาะในบางสถานการณ์เท่านั้นเช่นช่วงที่ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำบางชนิดได้คราวละมากๆ ซึ่งก็ไม่ค่อยจะเกิดขึ้นบ่อยนัก

● การเข้ามาของไฟฟ้าและน้ำแข็ง

เมื่อโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญเช่น ถนนตัดเข้าสู่หมู่บ้าน โครงสร้างพื้นฐานที่ตามมาคือไฟฟ้าและน้ำแข็ง ทั้งนี้เพราะการเดินทางจากเมืองเข้าสู่ชุมชนที่สะดวกมากขึ้น ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านใช้ความเย็นทั้งจากระบบไฟฟ้าของตู้แช่เย็นและน้ำแข็งในการเก็บรักษาอาหารทะเล ทำให้สามารถเก็บรักษาความสดของอาหารทะเลได้ข้ามวัน พ่อค้าแพปลาที่รับซื้อสินค้าอาหารทะเลสดจากสมาชิกในชุมชนจึงสามารถรับซื้ออาหารทะเลสดเกือบทุกชนิดที่ตลาดต้องการได้ สมาชิกในชุมชนจึงแทบจะไม่ต้องมีความจำเป็นที่จะต้องแปรรูปอาหารทะเลเลย เพราะสามารถนำอาหารทะเลสดไปขายได้ทันที

● ความต้องการอาหารทะเลสดของตลาดในเมือง

อาหารทะเลสดจากชุมชนประมงพื้นบ้านนับได้ว่าเป็นอาหารทะเลที่มีคุณภาพ มีความสด เพราะชาวประมงพื้นบ้านใช้เวลาในการออกทำการประมงแบบวันต่อวัน ประกอบกับทรัพยากรประมงที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้มีจำนวนลดน้อยลง จึงส่งผลให้สัตว์น้ำที่พวกเขาจับมาได้สามารถขายสู่ตลาดหมดในระยะเวลาอันรวดเร็ว จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สมาชิกในชุมชนนิยมขายอาหารทะเลแบบสดมากกว่าการนำอาหารทะเลไปแปรรูป การแปรรูปอาหารทะเลจึงเริ่มลดน้อยลงตามลำดับ

4.2.3.2.4 รูปแบบการแปรรูปอาหารทะเลในยุคปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าผู้บริโภคจะมีความต้องการอาหารทะเลสดมากขึ้นในยุคปัจจุบัน แต่ก็ยังมีผู้บริโภคบางส่วนที่ต้องการอาหารทะเลแปรรูป และการแปรรูปอาหารทะเลบางชนิดก็กลายเป็นอัตลักษณ์ประจำถิ่น รวมทั้งได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เช่น บูดูของจังหวัดปัตตานี หรือปลาเกลือเค็มของอำเภอตากใบ จ.นราธิวาส เป็นต้น ซึ่งกรรมวิธีในการแปรรูปอาหารทะเลเหล่านี้ยังคงยึดถือรูปแบบวิธีการทำที่มีมาแต่อดีต โดยเป็นการแปรรูปที่อาศัยการพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก แต่อาจจะใช้เวลาที่น้อยลงมากเมื่อเทียบกับในอดีต อันเนื่องมาจากชาวประมงพื้นบ้านมีการเรียนรู้ ลองผิดลองถูก จนสามารถที่จะย่นระยะเวลาในการแปรรูปให้สั้นลงได้ ยกตัวอย่างเช่น การทำบูดู จากเดิมที่ในอดีตจะต้องใช้เวลาในการหมักยาวนานถึง 1 ปี แต่มาในปัจจุบันนี้ชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานีใช้เวลาในการหมักบูดูเพียง 6 เดือนเท่านั้นก็สามารถนำไปบริโภคได้แล้ว

ภาพที่ 4.58: ภาพการแปรรูปอาหารทะเลเป็นน้ำบูดู

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี; 2557

นอกจากนั้นกระบวนการในการแปรรูปอาหารทะเลของชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานีก็มีการปรับเปลี่ยนเพื่อมุ่งตอบสนองลักษณะการบริโภคของผู้บริโภคในเมืองมากขึ้น เช่นการทำปลาแห้งก็จะมีลักษณะปรับเปลี่ยนเป็นปลาแดดเดียวมากกว่าปลาแห้งที่แห้งสนิทเหมือนในอดีต รสชาติของปลาแดดเดียวในปัจจุบันก็ต้องไม่เค็มมาก ทั้งนี้เพราะผู้บริโภคให้ความสำคัญกับการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพมากขึ้น หรือการทำข้าวเกรียบกุ้ง ข้าวเกรียบปลาชนิดต่างๆ ในปัจจุบันก็มีการผสมสาหร่ายหรืองาดำเข้ามาไปด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 4.59 : ภาพการแปรรูปอาหารทะเลเป็นปลาแห้งและข้าวเกรียบปลา

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี; 2557

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเลมาช้านาน ซึ่งไม่ว่าจะใช้วิธีการใดในการแปรรูปอาหารก็ตาม จะให้ความสำคัญกับหัวใจหลักที่ต้องการจะถนอมอาหาร กล่าวคือใช้วัตถุดิบที่สามารถหาได้ง่ายจากในท้องถิ่น รวมทั้งใช้วิธีการแปรรูปอาหารที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนมากนัก พึ่งพิงกับธรรมชาติ เช่น การทำให้อาหารแห้งโดยใช้วิธีธรรมชาติ เป็นการอาศัยแหล่งความร้อนจากแสงอาทิตย์หรือผิงลม มีต้นทุนต่ำ สามารถทำได้ง่าย แต่จะต้องมีเทคนิค วิธีการในการทำ ความสะอาด และแล่นือปลา เป็นต้น เพื่อให้อาหารทะเลแปรรูปสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน รวมทั้งเน้นการให้ความสำคัญกับการผลิตที่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม คนทุกเชื้อชาติ ศาสนาสามารถบริโภคได้อีกด้วย นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ยังคำนึงถึงการแปรรูปอาหารที่มุ่งบรรเทาความขาดแคลนอาหาร ในยามเกิดภัยธรรมชาติ เกิดสถานการณ์ทางธรรมชาติที่ผิดปกติ รวมทั้งยังมุ่งให้เกิดการกระจายอาหาร เพราะในบางชุมชน บางช่วงเวลาไม่สามารถผลิตอาหารทะเลได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยอาหารจากแหล่งผลิตอื่น

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าวัตถุดิบที่ใช้ในการแปรรูปอาจมีความแตกต่างกันและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่สิ่งหนึ่งที่คงคู่กับการแปรรูปอาหารทะเลมาโดยตลอดก็คือภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ของชาวประมงพื้นบ้านในการนำวัตถุดิบเหล่านั้นมาแปรรูปเป็นอาหารชนิดต่างๆ

4.2.3.2.5 เทคนิค/วิธีการในการผลิต

ผลิตภัณฑ์หลักที่ทางชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้คิดค้นเพื่อนำไปสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน พยายามให้สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านอาหารทั้งในระดับครัวเรือน และชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ประกอบด้วย 4 ผลิตภัณฑ์ คือ 1) ปลาकुเลเค็ม 2) ปลาอินทรีเค็ม 3) กะปิ และ 4) ข้าวเกรียบปลา

● ปลากุเลาเค็ม

ภาพที่ 4.60: ภาพปลากุเลาเค็ม

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี; 2560

ปลากุเลา..หนึ่งในดัชนีชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของทะเลปัตตานี

ปลากุเลาเป็นสัตว์น้ำที่ชอบหากินหน้าดินโคลน ห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร และพบมากบริเวณปากอ่าวปัตตานี ปากคลองต่างๆ กุเลาเป็นสัตว์น้ำที่ชอบล่าเหยื่อโดยเฉพาะสัตว์น้ำตัวเล็กๆ เช่น ปลาหลังเขียว ปลากระตัก กุ้งเคย ฯลฯ หากเรายังคงพบเห็นปลากุเลาในทะเลปัตตานี นั้นจึงหมายความว่า ท้องทะเลปัตตานียังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ระบบห่วงโซ่อาหารในทะเลยังเป็นไปอย่างครบวงจร มีสัตว์น้ำขนาดเล็กที่เป็นแหล่งอาหารของกุเลาและปลาใหญ่ชนิดอื่นๆ

ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีใช้เครื่องมืออวนปลากุเลาในการจับปลากุเลาซึ่งเป็นอวนที่ต้องพึ่งพาการไหลของกระแสน้ำเป็นหลัก ช่วงเวลาที่ชาวประมงพื้นบ้านมักจับปลากุเลาได้ คือช่วงหลังฤดูมรสุม คือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ – พฤษภาคมเป็นหลัก

ในแต่ละเดือนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีสามารถจับปลากุเลาได้ประมาณ 300 กิโลกรัม ขนาดของปลากุเลาสดมีตั้งแต่ขนาดประมาณ 0.8 - 6.0 ก.ก.

กระบวนการผลิตกุเลาเค็ม

ส่วนประกอบ

1. ปลากุเลา 2. เกลือหวานปัตตานี

วิธีการผลิต

1. ขอดเกล็ดปลา เอาไส้พุงปลาและเหงือกออกให้หมด และล้างน้ำให้สะอาดโดยให้น้ำไหลผ่านตัวปลา (ภาพที่ 4.61)

2. นำปลาที่ผ่านการทำความสะอาดแล้ว มาใส่เกลือเข้าไปในตัวปลาและนำไปแช่ดองเกลือในภาชนะที่ปิดสนิท (ภาพที่ 4.62)

3. จากนั้นนำปลาที่ดองเกลือแล้วมาทำความสะอาดเอาเกลือออกให้หมด (ภาพที่ 4.63)

4. นำปลาไปตากแดดแบบกางมุ้งประมาณ 30-45 วันและหมั่นคอยทำความสะอาดทุกวัน (ภาพที่ 4.64)

5. บรรจุลงถุงและปิดผนึกให้เรียบร้อย (ภาพที่ 4.65)

- ปลาอินทรีเค็ม

ภาพที่ 4.66 : ภาพปลาอินทรีเค็ม

ภาพโดย: สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี; 2560

ปลาอินทรี

ปลาอินทรีเป็นสัตว์น้ำที่ชอบอยู่ในน้ำทะเลลึก จะไม่ค่อยพบเห็นหรือจับปลาอินทรีตัวใหญ่ๆ ได้ในบริเวณชายฝั่ง ยกเว้นปลาอินทรีตัวเล็กๆที่ยังโตไม่ได้ขนาดที่ชอบมาหากินในบริเวณชายฝั่งเพราะสัตว์น้ำตัวเล็กมีอยู่เป็นจำนวนมากเป็นอาหารชั้นดีของพวกมัน แต่เมื่อไหร่ที่โตได้ขนาดแล้วและสามารถหากินได้เป็นอย่างดีแล้ว ปลาอินทรีเหล่านั้นก็จะว่ายน้ำไปหากินในบริเวณน้ำลึกทันที

ภาพที่ 4.67: ภาพปลาอินทรี

ที่มา : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2556

ลักษณะการหากินของปลาอินทรี

ปลาอินทรีที่ตัวใหญ่หรือโตได้ขนาด (3 กิโลกรัมขึ้นไป) ชอบหากินในลักษณะเดี่ยว ๆ โดยส่วนใหญ่จะพบมากในเขตที่มีลักษณะของพื้นผิวท้องทะเลเป็นแนวหอยหรือซากหอยและบริเวณปะการัง

ธรรมชาติในเขตน้ำทะเลลึก ในช่วงตัวเล็กปลาอินทรีชอบหากินในบริเวณแนวชายฝั่ง เมื่อไหร่ที่ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับปลาอินทรีตัวเล็กได้ (ประมาณ 0.5 – 1.00 กิโลกรัม) แสดงว่าในเขตน้ำลึกจะต้องมีปลาอินทรีตัวใหญ่ในเขตหน้าบ้านของตนเองอย่างแน่นอน

ปลาอินทรีเป็นสัตว์น้ำที่ชอบกินปลาหมึก ปลาสดที่มีเกล็ดแวววาวเป็นพิเศษ การล่าเหยื่อของปลาอินทรีจะเหมือนนกอินทรีล่าเหยื่อ คือ การพุ่งโฉบเหยื่อด้วยความเร็วสูงมากโดยไม่มีการลังเลใด ๆ ทั้งสิ้น และมีฟันที่แหลมคมในการจับเหยื่อเพียงครั้งเดียว เหยื่อก็กะชาตใจตายเป็นอาหารที่โอชะของมันในทันที

ชาวประมงพื้นบ้านจะใช้เครื่องมือเบ็ดตกปลาอินทรี เมื่อมีความแน่ใจแล้วว่าผ่านพ้นช่วงฤดูมรสุมแล้วเท่านั้น เหตุผลคือ การตกปลาอินทรีจำเป็นต้องวิ่งเรือไปในที่ไกลๆ ห่างจากฝั่งมาก ไม่เห็นฝูงห่างออกไปจากฝั่งประมาณ 12 กิโลเมตร เมื่อไหร่ที่มีคลื่นลมแรงจะเป็นอันตรายมาก ๆ ต่อเรือของชาวประมงพื้นบ้านที่มีขนาดเล็ก ๆ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นเรือกอลและท้ายตัด ซึ่งเรือกอลและถือเป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านถ่ายทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันสามารถให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานได้ศึกษาต่อได้ เพราะภูมิปัญญาเหล่านี้ถ้าไม่มีการสืบสานต่อก็สูญหายไป

ช่วงเวลาที่ดีที่สุดของการทำประมงด้วยเบ็ดตกปลาอินทรีคือหลังจากเดือนเมษายน – ตุลาคม เพราะช่วงนี้คลื่นลมสงบ น้ำในเขตทะเลลึกมีความใส ปลาอินทรีจะเห็นเหยื่อได้ง่ายในช่วงเช้าเป็นลมบก ช่วงบ่าย ๆ เป็นลมทะเลที่พัดโชยพอเหมาะ จะเป็นช่วงที่ดีมากในการตกปลาอินทรี

กระบวนการผลิตอินทรีเค็ม

ส่วนประกอบ

1. ปลาอินทรี
2. เกลือหวานปัดตานี

วิธีการผลิต

1. ขอดเกล็ดปลา เอาไส้พุงปลาและเหงือกออกให้หมด และล้างน้ำให้สะอาดโดยให้น้ำไหลผ่านตัวปลา (ภาพที่ 4.68)

2. นำปลาที่ผ่านการทำความสะอาดแล้ว มาใส่เกลือเข้าไปในตัวปลาและนำไปแช่ดองเกลือในภาชนะที่ปิดสนิท (ภาพที่ 4.69)

3. จากนั้นนำปลาที่ดองเกลือแล้วมาทำความสะอาดเอาเกล็ดออกให้หมด (ภาพที่ 4.70)

4. นำปลาไปตากแดดแบบกางมุ้งประมาณ 30-45 วันและหมั่นคอยทำความสะอาดทุกวัน (ภาพที่ 4.71)

5.บรรจุลงถุงและปิดผนึกให้เรียบร้อย (ภาพที่ 4.72)

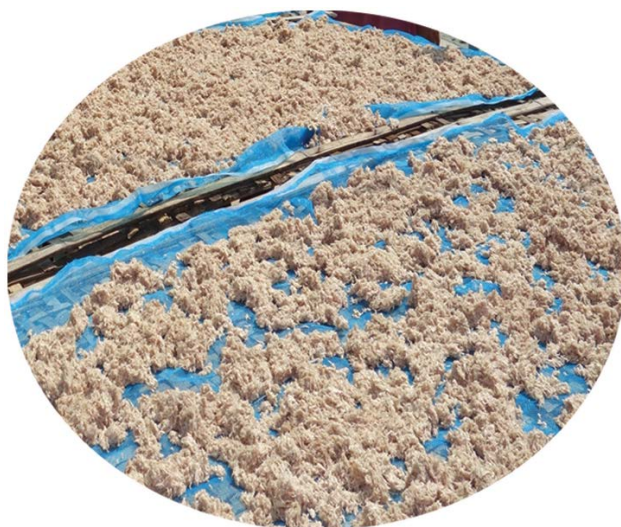

กระบวนการแปรรูปปลาเกลือเค็มและปลาอินทรีเค็มมีกระบวนการขั้นตอนที่เหมือนกันจะเน้นในเรื่องความสะอาดและเพื่อสุขภาพผู้บริโภคเป็นสำคัญ ส่วนผสมในการแปรรูปปลาอินทรีเค็มและปลาเกลือเค็มมีส่วนผสมของเกลือเป็นหลักโดยไม่ปรุงแต่งรสด้วยผงชูรส ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการเรียนรู้วิธีการทำโดยการลองผิดลองถูก เพื่อให้ปลามีรสชาติที่อร่อย ถูกปากผู้บริโภค โดยเริ่มจากขั้นตอนการใส่เกลือปลา ชาวประมงพื้นบ้านจะเลือกใช้เกลือหวานปัตตานีในการหมัก เพราะเป็นเกลือที่มีรสชาติดกกล่อม ไม่ขมและไม่เค็มจนเกินไป ซึ่งจะส่งผลให้ปลามีรสชาติอร่อย ในการใส่เกลือปลา ปริมาณของเกลือก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เพราะโดยส่วนใหญ่ผู้บริโภคในปัจจุบันให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพมากขึ้นนิยมรับประทานปลาเค็มที่ไม่เค็มมากนักประกอบกับกรรมวิธีการเก็บรักษาปลาเค็มได้หลากหลายวิธีที่จะทำให้ปลาเค็มเก็บรักษาได้นานขึ้นโดยไม่เสียก่อน

ชาวประมงพื้นบ้านจึงต้องมีการทดลองซ้ำแล้วซ้ำอีก ปลาที่ผ่านการหมักเกลือและตากจนแห้งดีแล้วก็ทดลองนำมาประกอบอาหารเพื่อชิมรสชาติของปลา ในช่วงแรกปลาเค็มมีรสชาติเค็มจัด จึงต้องลดปริมาณเกลือที่ใส่ในตัวปลา หลังจากนั้นก็นำมาทดลองชิม ซึ่งปลาเค็มก็ยังมีความรสชาติที่เค็มจัดเหมือนเดิม จึงพูดคุยกันว่า

จะต้องปรับปรุงอะไร เพื่อให้ปลามีรสชาติที่อร่อย ผู้รู้ในชุมชนที่มีประสบการณ์ในการทำปลาแห้ง เสนอว่า จะต้องลดปริมาณเกลือลงมาอีก และระยะเวลาในการหมักปลาไม่ควรใช้เวลานานเกินไป เพราะจะทำให้เกลือซึมเข้าตัวปลา จนทำให้ปลาที่มีความเค็มจัด ชาวประมงพื้นบ้านนำคำแนะนำดังกล่าวกลับมาทดลองทำอีกครั้ง ซึ่งปรากฏว่า ปลามีรสชาติที่พอดีแล้ว แต่ปัญหาที่ตามมาอีก คือ ในขั้นตอนการตากปลาเกิดหนอนแมลงวันบริเวณหัวปลา ทำให้ปลาทั้งตัวเป็นหนอน ปลาก็จะเน่าเสียง่าย ชาวประมงพื้นบ้านจึงไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในการป้องกันแมลงวันมาวางไข่ ซึ่งพบว่า วิธีการป้องกันแมลงวันมาวางไข่ คือ การใช้ถุงพลาสติกหรือกระดามาท่อบริเวณหัวปลา ก็จะสามารถป้องกันแมลงวันได้ แต่ทั้งนี้ ชาวประมงพื้นบ้านสังเกตว่า ถึงแม้จะไม่มีแมลงวันมาวางไข่บริเวณหัวปลาแล้ว แต่ก็ยังมีแมลงวันมาตอมในพื้นที่การตากปลา ซึ่งเกรงว่าผู้บริโภคที่เข้ามาซื้อปลาเค็มจะไม่วางใจในการบริโภค ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านคิดว่า หากต้องใส่ยาฆ่าหนอนแมลงวัน คงไม่ทำแน่ เพราะจะเป็นอันตรายทั้งต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค และที่สำคัญชาวประมงพื้นบ้านต้องการผลิตอาหารทะเลแปรรูปที่สะอาดและปลอดภัย จึงไปศึกษาหาความรู้จากแหล่งที่มีการแปรรูปอาหารทะเล ซึ่งพบว่า พื้นที่ดังกล่าวมีการใช้โรงตากอาหารโดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์และการตากอาหารทะเลแบบกางมุ้ง ชาวประมงพื้นบ้าน คิดว่า หากใช้โรงตากอาหารโดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการจัดสร้าง จึงเห็นพ้องต้องกันในการนำวิธีการตากอาหารทะเลแบบกางมุ้งมาปรับใช้ โดยให้นำท่อพีวีซีหรือไม้ไผ่มาปักเป็นราวสำหรับตากปลา แล้วใช้มุ้งตาข่ายสีฟ้าคลุมบนราวตากปลาให้มิดชิดเพื่อป้องกันแมลงวันเข้าไป ซึ่งผลปรากฏว่า ปลาที่ตากแห้งแล้ว ไม่มีหนอนแมลงวันอีก จึงเป็นผลสำเร็จของชาวประมงพื้นบ้านในการผลิตปลาเกลือเค็มและปลาอินทรีเค็มจากการลองผิดลองถูก

● กะปิ

ภาพที่ 4.73: ภาพกะปิ

ที่มา : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

กุ้งเคย

กุ้งเคย เป็นสัตว์น้ำที่พบในช่วงหลังฤดูมรสุมของฝั่งอ่าวไทยตอนล่าง ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม มีการเปลี่ยนแปลงของทิศทางการพัดของลมจากลมตะวันออกเฉียงใต้หรือที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกว่า “อ่าวอิงบระดาโย” เป็นลมที่พัดมาจากบนบกทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเช้ามีดอกอากาศจะค่อนข้างเย็น น้ำทะเลนอกฝั่งจะค่อนข้างใส คลื่นลมสงบเงียบหรือแทบจะไม่มีคลื่น

ชาวประมงพื้นบ้านจะใช้เครื่องมืออระรูงกุ้งเคย ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ต้องอาศัยแรงงานคนในการลากกุ้งเคย ซึ่งมีระยะเวลาสั้นๆเพียง 4-5 วัน เท่านั้น หลังจากนั้นน้ำทะเลจะใสตั้งแต่น้ำลึกจนถึงชายฝั่ง สัตว์น้ำจะหายไป

ภาพที่ 4.74: ภาพการจับกุ้งเคย
ที่มา : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

กระบวนการผลิตกะปิ

ส่วนประกอบ

1. กุ้งเคย
2. เกลือเม็ดที่มาจากเกลือและต้องเป็นเกลือที่เก็บมาเป็นระยะเวลาที่นานพอสมควร

วิธีการผลิต

1. นำกุ้งเคยมาล้างด้วยน้ำสะอาด เพื่อให้ทรายและขยะที่ติดมากับกุ้งเคยหมดไป และนำไปล้างน้ำอีก 1 รอบ
2. นำกุ้งเคยไปคลุกกับเกลือในอัตราส่วน 4:1 (กุ้งเคย 4 ลิตร : เกลือ 1 ลิตร)
3. นำไปหมักไว้ในโอ่งประมาณ 1 อาทิตย์ เพื่อให้เกลือละลายเข้าไปอยู่ในกุ้งเคย
4. นำมาตำเพื่อให้กุ้งเคยกับเกลือที่ยังเหลืออยู่คลุกเคล้าเข้าด้วยกัน การตำกุ้งเคยกับเกลือในขั้นตอนนี้จะตำอย่างหยาบๆ ใช้เวลาสั้นๆ ประมาณ 10-15 นาที สามารถที่จะเห็นกุ้งเคยเป็นตัวอยู่ หลังจากนั้นจะนำไปตากแดดเพื่อให้ น้ำที่เกิดจากการหมักแห้งพอหมาดๆ ใช้เวลาตากประมาณ 1-2 วัน

ภาพที่ 4.75: ภาพการตากกะปิ
ที่มา : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

5. นำกุ้งเคยที่คลุกกับเกลือผ่านการตากจนแห้งพอหมาดๆ ใส่ลงไปในครกไม้ และช่วยกันตำโดยใช้คน 2 คน สลับกันตำทีละครั้งในระหว่างการตำจะต้องพลิกกุ้งเคย เพื่อให้การตำมีความสม่ำเสมอได้รับแรงการตำเท่าๆกัน ในขั้นตอนนี้จะใช้เวลาค่อนข้างนานมากต่อ 1 ครก คือใช้เวลาประมาณ 20 -30 นาที

6. เมื่อตำละเอียดเสร็จแล้ว ก็จะนำกะปิที่ได้ไปหมักต่อในโอ่ง ปิดฝาให้สนิท ใช้เวลาในการหมักประมาณ 7-9 เดือน จึงจะเป็นกะปิที่จะนำมาปรุงอาหารได้ เมื่อครบกำหนดแล้วจะตักกะปิออกจากโอ่งนำมาป็นเป็นก้อนกลมๆขนาดเท่าๆกัน นำไปใส่ภาชนะที่สามารถปิดสนิทไม่ให้แมลงวันตอม เพราะจะทำให้กะปิเกิดหนอนได้และจะทำให้กะปิเสียรสชาติของกะปิที่แท้จริง

ภาพที่ 4.76: ภาพการหมักกะปิ
ที่มา : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

ภาพที่ 4.77: ภาพกะปิ

ที่มา : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงมากๆอีกประการหนึ่งคือ เมื่อตักกะปิจากโถงจะต้องตักให้หมดในคราวเดียวกัน เพราะถ้าตักเฉพาะบางส่วนแล้วเก็บหรือปิดฝาให้สนิทเหมือนเดิมด้านบนของกะปิที่อยู่ในโถงจะเสีย

กระบวนการผลิตกะปิ ชาวประมงพื้นบ้านให้ความสำคัญกับการแปรรูปอาหารทะเลที่เน้นความสะดวก ปลอดภัยกับผู้บริโภค ในขั้นตอนการผลิตกะปิ ชาวประมงพื้นบ้านจะมีการคัดสรรกุ้งเคยที่สด สะอาด แล้วนำมาคลุกเคล้ากับเกลือในอัตราส่วน 4: 1 แล้วนำไปหมักในโถงประมาณ 1 สัปดาห์ จะต้องปิดฝาโถงให้มิดชิดเพื่อป้องกันแมลงเข้าไปรบกวน จากนั้นก็นำมาตักอย่างหยาบๆ ใช้เวลาเพียงสั้นๆ ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านจะต้องกำหนดเวลาในการทำให้แน่นอน จากนั้นก็นำไปตากแดดเพื่อให้ น้ำที่เกิดจากการหมักแห้งพอมหาๆ ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องสังเกตและหมั่นพลิกกะปิเพื่อให้กะปิแห้งทั่วถึงทั้งสองด้าน สำหรับขั้นตอนของการตำครั้งสุดท้าย คือ การทำให้ละเอียด โดยการใช้ครกไม้ขนาดใหญ่และช่วยกันตำโดยใช้คน 2 คน สลับกันตำทีละครั้งในระหว่างการตำจะต้องพลิกกุ้งเคย เพื่อให้การตำมีความสม่ำเสมอได้รับแรงการตำเท่าๆกัน ในขั้นตอนนี้จะใช้เวลาค่อนข้างนานมากต่อ 1 ครก คือใช้เวลาประมาณ 20 -30 นาที และสังเกตว่ากะปิมีความละเอียดดีแล้วหรือยัง หลังจากผ่านขั้นตอนนี้ชาวประมงพื้นบ้านก็นำกะปิไปปรุงอาหารเพื่อทดสอบรสชาติของกะปิ หากกะปิมีความเค็มจัดในการทำครั้งต่อไป จะต้องลดปริมาณเกลือที่ใช้สำหรับหมักกะปิลง ซึ่งสามารถเพิ่มลดเกลือได้ตามความต้องการ ในการทำกะปิของสีกะปิที่ได้จะเป็นสีชมพูอ่อนซึ่งเป็นสีของกุ้งเคย ชาวประมงพื้นบ้านจะไม่ใช้ส่วนผสมอาหารเพื่อให้มีสีสันดูสะอาด สะดุดตา แต่จะคำนึงถึงการผลิตอาหารที่ปลอดภัยเจือปนในอาหาร ขั้นตอนสุดท้าย จะนำกะปิที่ได้ไปหมักต่อในโถง ปิดฝาให้สนิท ใช้เวลาในการหมักประมาณ 7-9 เดือน จึงจะเป็นกะปิที่จะนำมาปรุงอาหารได้ ในระหว่างการหมักชาวประมงพื้นบ้านสังเกตว่า มีแมลงวันมาตอมบริเวณปากโถง และบางโถงมีหนอนขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านจึงรีบแก้ไขปัญหา โดยการนำถุงพลาสติกและมุ้งตาข่ายมาปิดทับเพื่อป้องกันไม่ให้แมลงวันมาตอมอีก เมื่อกะปิหมักได้ที่แล้วสามารถนำมาปรุงอาหารได้ ชาวประมงพื้นบ้านได้ตักกะปิส่วนหนึ่งออกมาเพื่อบรรจุในกระปุก จะสังเกตได้ว่า บริเวณด้านบนของกะปิจะ

เปลี่ยนเป็นสีดำคล้ำ ซึ่งเป็นสัญญาณบ่งบอกว่า กะปิกำลังจะเน่าเสีย ชาวประมงพื้นบ้านจึงประชุมพูดคุยกันว่าจะทำอย่างไรให้สามารถเก็บรักษากะปิได้อย่างยาวนาน เพราะเราไม่สามารถจะนำกะปิไปใช้หรือไปจำหน่ายในคราวเดียวหมด ซึ่งจะต้องเก็บรักษาไว้ในโอ่งหมักก่อน แต่เมื่อเก็บไว้ในโอ่งหมักกะปิก็กจะเน่าเสีย แต่ชาวประมงพื้นบ้านสังเกตว่า กะปิที่นำมาบรรจุในกระปุกยังมีสีปกติ ชาวประมงพื้นบ้านจึงเรียนรู้ว่าเมื่อตักกะปิจากโอ่งจะต้องตักให้หมดในคราวเดียวกัน เพราะถ้าตักเฉพาะบางส่วนแล้วเก็บหรือปิดฝาให้สนิทเหมือนเดิม ผิวด้านบนของกะปิที่อยู่ในโอ่งจะเสียโดยกะปิจะมีสีคล้ำดำ และมีกลิ่นที่เหม็นค่อนข้างแรง จึงเป็นสิ่งที่ควรระวังเป็นอย่างมาก

● ข้าวเกรียบปลา

ภาพที่ 4.78 : ภาพข้าวเกรียบปลา

ที่มา : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2560

ปลาทุ

ปลาทุหรือปลาทุแขกชอบหากินเป็นฝูง และจะกินแพลงตอนพืชและแพลงตอนสัตว์ทั้งสัตว์น้ำตัวเล็กจะหากินในที่ต่าง ๆ ทั้งระดับน้ำทะเลที่ลึกและบริเวณริมชายฝั่งบางครั้งจะตามฝูงปลาเกตุเข้ามาบริเวณชายฝั่ง จะสามารถสังเกตเห็นฝูงปลาทุได้ไกลเมื่ออยู่บนเรือจะเห็นฝูงปลาเป็นสีแดงตัดกับน้ำทะเลที่เป็นสีฟ้าได้อย่างชัดเจนแสดงว่าฝูงปลาทุกำลังไล่ต้อนสัตว์น้ำขนาดเล็กอยู่

ปลาทุจะอยู่กระจัดกระจายไปทั่วในระดับท้องทะเลลึกห่างฝั่งออกไปไกล แต่ในบางช่วงเวลาก็จะมาหากินบริเวณใกล้ฝั่ง สามารถพบเจอได้ทั้งในที่ที่เป็นดอนทรายใต้น้ำและบริเวณที่พื้นท้องทะเลเป็นดินทรายปนโคลน

ภาพที่ 4.79 : ภาพปลาทุ
ภาพโดย : www.oknation.net

เครื่องมือที่ใช้ในการจับปลาทุ คือ อวนปลาทุ ซึ่งเป็นเครื่องมือประมงที่มีใช้ประมาณเกือบ 20 ปีมาแล้ว แต่เป็นประเภทอวนล้อมปลาทุใช้วัสดุเป็นอวนไนลอนสีเขียว เวลาวางอวนจะต้องขับเรือไปดูฝูงปลาในช่วงเดือนมีด ประมาณหัวค่ำหลังพระอาทิตย์ตกดิน ปลาทุจะมีการรวมฝูงแล้วแหวกว่ายเพื่อหาอาหาร การแหวกว่ายของปลาทุจะส่องแสงตัดกับน้ำทะเลเป็นพราวน้ำระยิบระยับ สามารถมองเห็นได้ไกล ๆ ในรัศมี 100 – 200 เมตร เมื่ออยู่บนที่สูง เรือที่ใช้เครื่องมืออวนล้อมปลาทุจะต้องสร้างกระโจมเรือสำหรับการดูฝูงปลา ในขณะที่เดียวกันการใช้อวนล้อมปลาทุ ต้องใช้ลูกเรือจำนวน 5 – 6 คน เพราะอวนจะมีความลึกมาก เวลาวางอวนก็ยุ่งยากมากเพราะจะต้องขับเรือด้วยความเร็วเพื่อให้ทันกับการแหวกว่ายหนีของฝูงปลาทุ ด้วยความยุ่งยากของการวางอวนและจำนวนที่ลูกเรือมีค่อนข้างจำกัดในชุมชนประมงแห่งนี้ จึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนอวนล้อมปลาทุมาเป็นอวนปลาทุในปัจจุบันนี้ที่สามารถใช้ลูกเรือเพียงคนเดียวเรือไม่จำเป็นต้องใหญ่มากนักให้พอสามารถบรรทุกอวนและสัตว์น้ำที่จับได้พอแล้ว ในขณะที่เมื่อก่อนต้องใช้เรือกอลและท้ายตัดขนาดใหญ่มาก

อวนปลาทุเป็นเครื่องมือที่สามารถจับสัตว์ได้ในทุกที่ ทั้งน้ำที่มีความลึกมาก ๆ และในระดับน้ำตื้นใกล้ฝั่งและสามารถใช้อวนปลาทุทั้งในช่วงน้ำไหลและช่วงน้ำตาย ชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้เครื่องมือนี้สามารถเลือกช่วงเวลาของการออกทะเลได้ 2 ช่วงคือ

1) ถ้าจะออกอวนปลาทุในทะเลลึก จะออกทำการประมงในช่วงเช้ามืดหลังละหมาดซุบฮิหรือบางครั้งก่อนละหมาดซุบฮิ คือในช่วงเวลา 02.00 น. ในกรณีที่จะต้องออกไปไกล ๆ และจะเริ่มวางอวนปลาทุเมื่อเวลาประมาณ 04.00 น. และจะสาวอวนหรือกู้อวนในเวลา 6 หรือ 7 โมงเช้า วางเพียงครั้งเดียวได้หรือไม่ได้ก็จะกลับทันที อวนที่ใช้ใน 1 ลำจะใช้ประมาณ 30 ฟืนขึ้นไป อวนจะมีความยาวต่อฟืนประมาณ 75 วา

2) ในกรณีที่ออกทำการประมงด้วยอวนปลาทุในเขตนํ้าตื้นหรือใกล้ฝั่ง จะออกไปทำการประมงในช่วงเวลา 5 โมงเย็น และจะเริ่มวางอวนเมื่อเวลา 5 โมงครึ่งหรือ 6 โมง และจะกู้อวนขึ้นมาเมื่อเวลาประมาณ 1 ทุ่ม วางเพียงครั้งเดียวก็กลับเข้าฝั่ง การทำการประมงด้วยอวนปลาทุในเขตนํ้าตื้นเรือ 1 ลำจะใช้อวนประมาณ 20 ฟืนขึ้นไป อวน 1 ฟืนจะมีความยาวประมาณ 75 วา

กระบวนการผลิตข้าวเกรียบปลา

ส่วนประกอบ

1. ปลาทุ,ปลาหลังเขียว
2. แป้งมันสำปะหลัง
3. น้ำตาลทราย
4. เกลือ
5. พริกไทยเม็ดดำ
6. ผงชูรส
7. ผงฟู

วิธีการผลิต

1. นำปลามาตัดหัวและเอาก้างออก (ภาพที่ 4.80)

2. ล้างเนื้อปลาด้วยน้ำสะอาด (ภาพที่ 4.81)

3. นำปลาใส่ตะแกรงแล้วทำการล้างอีกครั้งโดยให้น้ำไหลผ่านตัวปลา (ภาพที่ 4.82)

4. ทำการบดเนื้อปลาโดยใช้ส่วนผสมต่างๆ ประกอบด้วย แป้งมันสำปะหลัง เกลือ น้ำตาล พริกไทยดำ ผงชูรส ผงฟู (ภาพที่ 4.83)

5. เมื่อทำการบดเนื้อปลากับส่วนผสมเป็นเนื้อเดียวกันแล้วก็นำมาปั้นเป็นก้อนและคลึงแป้งให้เป็นแท่งกลมยาว (ภาพที่ 4.84)

6. นำไปต้มจนสุกและผึ่งลมให้แห้งจากนั้นนำไปหั่นเป็นแว่นบางๆ (ภาพที่ 4.85)

7. นำไปตากแดดให้แห้ง (ภาพที่ 4.86)

8. บรรจุลงในถุงและปิดผนึกถุงให้เรียบร้อย (ภาพที่ 4.87)

การผลิตข้าวเกรียบปลา ชาวประมงพื้นบ้านจะคำนึงถึงรสชาติของข้าวเกรียบปลาที่กรอบ อร่อย ในขั้นตอนการผลิตชาวประมงพื้นบ้านเกิดการเรียนรู้และมีการทดลองซ้ำแล้ว ซ้ำเล่า จนกว่าจะเกิดผลสำเร็จ โดยเฉพาะการคิดค้นสูตรในการผลิตข้าวเกรียบปลาให้มีความกรอบ อร่อย ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องทดลอง ผสมเนื้อปลา แป้งมันสำปะหลังและส่วนผสมต่างๆและจดบันทึกสูตรไว้ แล้วก็ดำเนินการตามกระบวนการผลิต แล้วนำไปตากแห้ง จากนั้นก็นำมาทอดเพื่อชิมรสชาติของข้าวเกรียบปลา ปรากฏว่าข้าวเกรียบแข็งกะด้างมาก ไม่กรอบและฟู และยังมีน้ำมัน รวมถึงรสชาติไม่ได้ตามความต้องการ ชาวประมงพื้นบ้านจึงกลับมาทบทวน กระบวนการขั้นตอนใหม่ พร้อมทั้งช่วยกันคิดค้นสูตรว่าจะต้องใส่ส่วนผสมอะไรลงไปบ้าง เพื่อให้ข้าวเกรียบมี รสชาติที่ดีขึ้น การทดลองครั้งที่ 2 ชาวประมงพื้นบ้านได้ผสมสูตรข้าวเกรียบโดยปรับลดปริมาณเครื่องปรุงให้ พอดีและเพิ่มส่วนผสมของเนื้อปลาเมื่อนำไปทอด ปรากฏว่า ข้าวเกรียบมีความกรอบฟูและรสชาติมีความลงตัว

4.2.3.3 การตลาด

4.2.3.3.1 ความหมายของการตลาด

การตลาด หมายถึง กระบวนการทางสังคมที่แต่ละคนแต่ละกลุ่มได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ต้องการ คือ สินค้าหรือบริการโดยผ่านการแลกเปลี่ยนสิ่งที่มีคุณค่าซึ่งกันและกัน

การตลาด หมายถึง กระบวนการวางแผน การบริหาร แนวคิด สินค้า การตั้งราคา การจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด เพื่อสนองความพึงพอใจให้ลูกค้า ขณะเดียวกันองค์กรก็สามารถบรรลุตามเป้าหมายตามที่ต้องการ

ความสำคัญของการตลาด

- การตลาดเป็นเครื่องมือในการแข่งขันทางธุรกิจ สังคม การตลาดจะเน้นให้ลูกค้าเกิดความพึงพอใจหลังการขาย เช่น การประกันคุณภาพ การให้คำแนะนำแก่ลูกค้า
- การตลาดเป็นตัวเชื่อมระหว่างเจ้าของสินค้าและผู้บริโภคได้มีโอกาสพบกันเพื่อเปลี่ยนสินค้าและบริการตามความพอใจ หรือมีบทบาทในฐานะตัวเชื่อมเพื่อแก้ปัญหาความแตกต่างระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค
- สร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าให้กับธุรกิจ ก่อให้ธุรกิจมีรายได้เพิ่มขึ้น
- ทำให้ผู้บริโภคเลือกซื้อสินค้าอย่างฉลาด เนื่องจากมีข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่างๆมากมายจากสื่อต่างๆ
- สร้างรายได้ให้กับประเทศ เพราะการตลาดก่อให้เกิดการซื้อขายสินค้า

4.2.3.3.2 การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ทำให้เกิดช่องทางการจำหน่ายสินค้า

นักวิจัยประมงพื้นบ้านได้มีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนโดยผ่านสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ซึ่งสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนต่างๆตลอดแนวชายฝั่งจังหวัดปัตตานี โดยในระยะแรกได้ใช้ชื่อว่า“ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” ต่อมาในปี 2548 ได้มีการจดทะเบียนเป็นองค์กรนิติบุคคลในนาม“สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี”

ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้ถูกรุกรานจากเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง ส่งผลให้ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมอย่างมาก พวกเขาจึงได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรจนทำให้ทรัพยากรเกิดการฟื้นตัวสู่ความอุดมสมบูรณ์อย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีจะสามารถจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่มากขึ้น แต่พวกเขาก็ไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากมีการเบียดบังมูลค่าส่วนเกินจากระบบกลไกตลาดจึงได้นำไปสู่การร่วมคิด เพื่อแสวงหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้ดีขึ้น และได้นำไปสู่การร่วมกันจัดตั้งเป็น“กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2560 ตั้งอยู่ที่ 26 หมู่ 4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

- (1) เป็นต้นแบบในการทำธุรกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
- (2) เป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบในเรื่องการทำธุรกิจด้านอาหารทะเลปลอดสารเคมีโดยชุมชนและส่งตรงถึงผู้บริโภค
- (3) เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี
- (4) เป็นการยกระดับราคาของสัตว์น้ำของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น
- (5) เพื่อนำเสนอเรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งสู่ผู้บริโภค

กิจกรรมที่ดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง และ 2) อาหารทะเลแปรรูป เช่น ข้าวเกรียบปลา ปลาอินทรีเค็ม กะปิ กุเลาเค็ม

	
หนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน	
หนังสือสำคัญฉบับนี้ให้ไว้แก่ วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	
ที่ตั้ง : เลขที่ 26 หมู่ที่ 4 ตำบลท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี รหัสไปรษณีย์ 94170 โทรศัพท์: โทรสาร: E-mail address :	
เพื่อเป็นหลักฐานว่า ได้รับการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เรียบร้อยแล้ว	
รหัสทะเบียน 5-94-03-06/1-0022	
ให้ไว้ ณ วันที่ 10 เดือนเมษายน พุทธศักราช 2560	
ลงชื่อ.....	นายทะเบียน
นางชนัญจิรา หุบลีคง	
(.....)	
เกษตรอำเภอ สำนักงาน เกษตรอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี	
หมายเหตุ: (1) วิสาหกิจชุมชน และเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ต้องแจ้งความประสงค์ที่จะดำเนินการต่อไปภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันสิ้นปีปฏิทินทุกปี หากไม่แจ้งเป็นเวลา 2 ปีติดต่อกัน อาจถูกถอนชื่อออกจากทะเบียน (2) การเลิกกิจการ จักต้องแจ้งให้นายทะเบียนทราบภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันที่ประสงค์จะเลิกกิจการ	

ภาพที่ 4.88 : ภาพแสดงหนังสือแสดงการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน

4.2.3.3 การตลาดหลักๆในการจำหน่ายสินค้าของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมี 3 ประเภท คือ

(1) การจัดจำหน่ายโดยใช้ช่องทางสื่อออนไลน์ : เพจกูเลาเค็ม อินทรีย์เค็ม "โอริงปันตัย" ปันตัย" <https://www.facebook.com/orangpantai>

ภาพที่ 4.89 : เพจกูเลาเค็ม อินทรีย์เค็ม "โอริงปันตัย"

(2) การจัดจำหน่ายให้กับหน่วยงานภาครัฐ เช่น ศอ.บต. อำเภอ จังหวัดที่ต้องการแสวงหาผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเพื่อนำไปเป็นของฝากแก่ผู้มาประชุม อบรม และผู้มาเยี่ยมเยียน ฯลฯ

และหน่วยงานเอกชน เช่น บริษัท โรงแรม ที่นำผลิตภัณฑ์ไปประกอบเป็นเมนูอาหารของ โรงแรม ร้านอาหาร และเป็นของฝากแก่ผู้มาเยี่ยมเยียน หรือผู้ที่เป็นลูกค้าบริษัท ฯลฯ

ภาพที่ 4.90 : การประกอบเมนูอาหารจากปลาเค็มของเชฟโรงแรม ซี.เอส.ปัตตานี

ภาพโดย: โรงแรม ซี.เอส.ปัตตานี

เมนูปลาทะเลเค็ม โอริงปันตัย

ทะเลเค็ม โอริงปันตัย

ทะเลเค็ม โอริงปันตัย ผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ใส่สารเคมีและวัตถุกันเสีย เพื่อรักษาสุขภาพปลา ไม่เจือสี และไม่แต่งกลิ่นสังเคราะห์ ใต้เกลือหวานปัดคานี้เป็นส่วนผสมหลักในการผลิต

ทะเลเค็ม โอริงปันตัย จึงมีความสะอาด ถูกหลักอนามัย และปลอดภัยต่อผู้บริโภค

ทะเลเค็มสามารถนำมาปรุงเป็นเมนูอาหารต่างๆ ได้หลากหลายเมนูตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้บริโภค และได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคว่าเป็น “ราชาแห่งปลาเค็ม” ที่มีรสเค็มกลมกล่อม อร่อยลงตัว

ทะเลเค็ม โอริงปันตัย “โอริงปันตัย” โอริงปันตัย

ทะเลเค็ม โอริงปันตัย “โอริงปันตัย” โอริงปันตัย

...ปลาทะเลเค็ม สามารถทำเมนูอะไรได้บ้าง มาดูกัน.....

...ผลิตภัณฑ์จากปลาทะเลเค็ม คือ...
ใช้ทอดปลาทะเลเค็มกับมะนาวสด
เพื่อสุขภาพดี ปลาทะเลเค็ม มีไขมัน
ต่ำ จึงเหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการลดไขมัน
และคอเลสเตอรอลในเลือด

ยำปลาทะเลเค็ม
Cr. โรงแรม ซี.เอส.ปัตตานี

สปาเก็ตตี้ผัดปลาทะเลเค็ม
Cr. โรงแรม ซี.เอส.ปัตตานี

หมี่ปลาทะเลเค็ม
Cr. โรงแรม ซี.เอส.ปัตตานี

ภาพที่ 4.91 : เมนูปลาเค็มของทางโรงแรมซี เอส ปัตตานี

ภาพที่ 4.92 : เมนูปลากุเลาเค็มของทางโรงแรมซี เอส ปัตตานี

(3) การจัดจำหน่ายผ่านงานแสดงสินค้า (Event) ในงานแสดงสินค้าต่างๆที่ทางหน่วยงานรัฐและเอกชนจัดขึ้นโดยกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีก็จะนำผลิตภัณฑ์ไปประชาสัมพันธ์และวางจำหน่าย

ภาพที่ 4.93: การจัดจำหน่ายสินค้าในงานแสดงสินค้าต่างๆที่ทางหน่วยงานรัฐจัดขึ้น

การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนทำให้เกิดช่องทางการตลาดเพิ่มขึ้น เพราะการเป็นวิสาหกิจชุมชนแสดงถึงการเป็นกลุ่มบุคคล และสามารถเข้าร่วมกิจกรรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์และการตลาดได้ อีกทั้งการเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทำให้เกิดการสื่อสารเรื่องราวและ

ประชาสัมพันธผลิตภัณท์ได้กว้างขวางมากขึ้น นอกจากนั้นยังทำให้หน่วยงานภาครัฐได้เปิดโอกาสให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไปจำหน่ายในงานดังกล่าวได้ ซึ่งจะทำให้กลุ่มฯสามารถจำหน่ายสินค้าได้มากขึ้น

การดำเนินการทางด้านการจำหน่ายทั้งผลิตภัณท์อาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ท้ายที่สุดบางผลิตภัณท์อาจจะตอบโจทย์ในเรื่องสินทรัพย์/ผลกำไร บางผลิตภัณท์ไม่ได้ตอบโจทย์ แต่อาจจะก่อเกิดผลในด้านอื่นๆ เช่น เกิดการจ้างงานในชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนมีการทำงานร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งผลสรุปสุดท้ายของการปฏิบัติการจะทำให้ชุมชนสามารถค้นพบได้ว่า แนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาทุนชุมชนไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจได้อย่างแท้จริง ควรเป็นอย่างไร

4.2.3.3.4 การสื่อสารเรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้านสู่ผู้บริโภคผ่านการตลาดรูปแบบต่างๆ
เพราะชาวประมงพื้นบ้านเชื่อมั่นว่า ปลาแต่ละตัวจะมีเรื่องเล่า (stories) ที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่กว่าชาวประมงพื้นบ้านจะได้ปลาสักตัวหนึ่งจะต้องมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆอย่างไร มีการเรียนรู้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ให้รอดจากภัยธรรมชาติในทะเลอย่างไร

ภาพที่ 4.94 : ภาพแสดงการเข้าใจในธรรมชาติและบริบทสิ่งแวดล้อมเพื่อเข้าถึงทรัพยากรประมง

ปลาอินทรี

ปลากุเลา

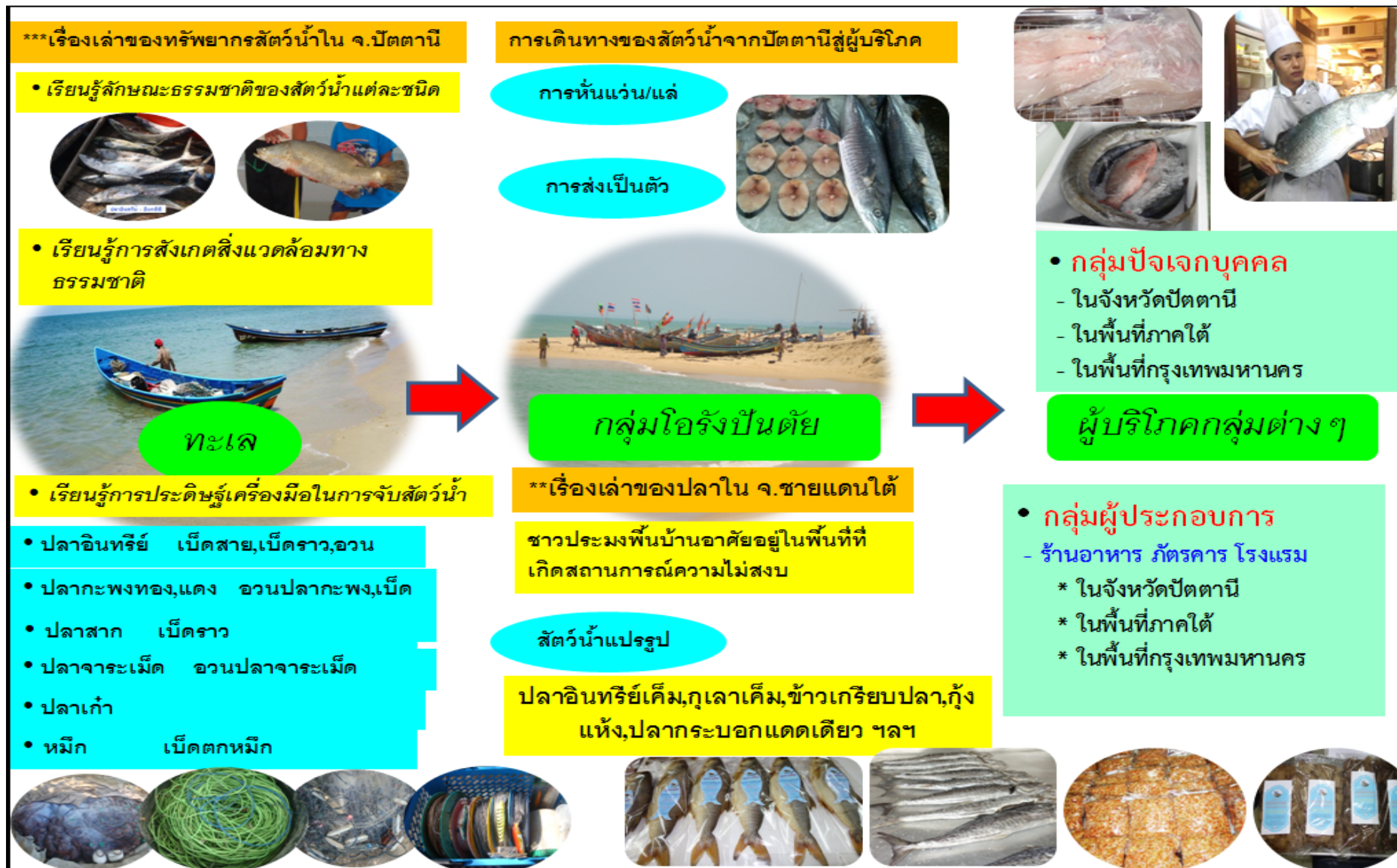

ปลากะพง

ปลาทุ

ภาพที่ 4.95 : แผนภาพแสดงเส้นทางของปลาจากชุมชนประมงพื้นบ้านสู่ผู้บริโภค

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2560

4.3 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

4.3.1 หลักการเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานที่มุ่งเน้นให้ชาวบ้านใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือตามแนวคิดและวิธีการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา”

“กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ“คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ“ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ“ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอด จนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่นๆต่อไปซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย“ผู้ที่สงสัย”

การวิจัยในลักษณะเช่นนี้ เป็นงานวิจัยอีกรูปแบบหนึ่งที่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ให้กับตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น มุ่งแก้ไข ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการที่จะขอตำแหน่ง ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

4.3.2 การนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

ชาวประมงพื้นบ้านได้สร้างการเรียนรู้ผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการค้นหาทุนของแต่ละชุมชน เช่น ทุนด้านภูมิปัญญาต่างๆ ประกอบด้วย ภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพของทรัพยากร ฯลฯ และให้ชุมชนได้เรียนรู้จักตัวตนของตัวเอง โดยให้เขารู้จักว่า เขาคือใคร มีดีอะไร ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการสร้างตัวตนที่สำคัญคือ การให้ชาวบ้านมาร่วมกันเรียนรู้อย่างเป็นระบบ คือ ให้ชาวบ้านมาร่วมกันเรียนรู้ตั้งแต่ว่า อะไร คือ ปัญหาของเขา จากนั้นก็ร่วมกันแสวงหาความรู้ ปัญหานั้นมีรายละเอียดอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และถ้าจะแก้ปัญหาดังกล่าว ควรจะทำอย่างไร แล้วให้ชาวบ้านมาร่วมกันแก้ปัญหานั้น จากนั้นก็ใช้“ทุนของชุมชน”ดังกล่าว มาพัฒนาเป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยผ่านการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการจริงของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่น

4.3.2.1 การส่งอาหารสดให้กับผู้บริโภค

- ชาวประมงพื้นบ้านได้ทำการบันทึกข้อมูลสัตว์น้ำที่ได้จัดส่งให้กับผู้บริโภค ประกอบไปด้วย ชุมชนที่จับสัตว์น้ำได้ น้ำหนักของปลา การสูญเสียเนื้อปลาหลังจากการตัดแต่ง เพื่อเป็นฐานข้อมูลของชุมชน

- ชาวประมงพื้นบ้านได้ร่วมกับโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์ ในการปรับเปลี่ยนการใช้ถังโฟมเม็ดพลาสติกมาเป็นกล่องเทอร์โม ไดนามิกส์ สำหรับขนส่งอาหารทะเลจากปัตตานีไปยังโครงการโครงการประมงพื้นบ้าน-สัตว์น้ำอินทรีย์ ที่กรุงเทพมหานคร เพื่อทดลองการใช้วัสดุทดแทนถังโฟม ที่สามารถเก็บรักษาความเย็นได้ดีขึ้น รวมทั้งสามารถลดปริมาณขยะที่เกิดจากถังโฟมได้

ภาพที่ 4.96: ภาพกล่องเทอร์โม ไดนามิกส์
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

- ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการสังเกตและปรับแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น ในกระบวนการส่งปลาสดไปยังผู้บริโภค ในเริ่มแรกพบว่า ปลาที่ผ่านการแช่เนื้อและชำแหละแล้ว ไม่สามารถเก็บรักษาความสดได้ ชาวประมงพื้นบ้านจึงได้ไปเรียนรู้จากผู้ที่มีประสบการณ์ ถึงเทคนิคกระบวนการต่างๆ และนำมาปรับใช้ ทำให้ปลายังคงความสดอยู่เสมอ เช่นเดียวกันกับการแช่ปลาในน้ำแข็ง โดยในช่วงเริ่มแรกชาวประมงพื้นบ้านได้ใช้น้ำแข็งบดละเอียดในการแช่ปลา เมื่อปลาไปถึงผู้บริโภคก็พบว่า น้ำแข็งละลายกลายเป็นน้ำหมดแล้ว ทำให้ปลาไม่สด ชาวประมงพื้นบ้านจึงกลับมาทบทวนเพื่อหาทางแก้ไข ซึ่งจากการไปเรียนรู้จากผู้ที่มีประสบการณ์ก็พบว่า การแช่ปลาด้วยน้ำแข็งหลอดเล็กและโรยเกลือบนน้ำแข็งสามารถยืดเวลาการละลายของน้ำแข็งได้ โดยกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการลงมือลองผิด ลองถูกของชาวประมงพื้นบ้าน จนทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นกับชุมชนได้

ชนิดของสัตว์น้ำ	ช่วงระยะเวลาที่ใช้ประกอบการ											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ปลากะพงข้างปาน	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲
ปลาเก๋าปน	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲
ปลาเก๋าแดง	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲
ปลาสิ่เสียด	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲
ปลากะบอก	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲
ปลากี่ตัง	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲
ปลาดุกทะเล	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲
ปลากะพงขาวเลี้ยง	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲
ปลากุเลา		▲	▲	▲	▲							
ปลาทุลิ่ง		▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
หมึกคอก		▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
กุ้งแชบ๊วย		▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
ปลาจาระเม็ดดำ		▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	
หอยพิม			▲	▲	▲	▲	▲	▲				
ปลาทุ			▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
ปลาทรายแดง			▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
ปูม้าใหญ่			▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
หอยนางรม			▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
ปลาทราย			▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
หอยแครง			▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲	▲		
กุ้งแชบ๊วย	▲	▲	▲							▲	▲	▲
ปลาเต้าเตี้ย	▲	▲	▲	▲						▲	▲	▲

ตารางที่ 4.9: ตารางแสดงปฏิทินสัตว์น้ำชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ชนิดของสัตว์น้ำ		ช่วงเวลาการจับ	ขนาดของสัตว์น้ำ (กิโลกรัม)	จำนวนที่จับได้ ต่อเดือน (กิโลกรัม)	เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่จับสัตว์น้ำ	ข้อมูลจำเพาะที่จับสัตว์น้ำ ไม่ได้
	ชื่อไทย	ชื่อมลายู					
1	ปลาอินทรี	อีแกซีซี	ตลอดปี	1.0-10.0	1,500	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอย	เดือนแจ้งจับได้น้อย,คลื่นลม แรง
2	ปลากะพงขาว	อีแกกาะปูเต๊ะ	ตลอดปี	3.0-12.0	500	เบ็ดราว,อวนลอย	น้ำใส,7-9 คำ ทั้งแรมและขึ้น
3	ปลากะพงแดง	อีแกกาะแมเราะ	ตลอดปี	0.5-10.0	800	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
4	ปลากะพงทอง	อีแกกาะจืองา	ตลอดปี	0.5-8.0	1,000	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
5	ปลาสาทเหลือง	อีแกกาแจ	ตลอดปี	2.0-10.0	700	อวนลอย,เบ็ดราว,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
6	ปลาสาทดำ	อีแกกาแจอีแต	ตลอดปี	2.0-10.0	500	อวนลอย,เบ็ดราว,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
7	ปลาเก๋าลูกหมู	อีแกกาปูยาโล	ตลอดปี	0.5-20.0	1,200	ตกเบ็ด,ลอบปลาใหญ่,ล้อมกล่ำ	คลื่นลมแรง
8	ปลาโอดำ	อีแกอายออีแต	ตลอดปี	0.5-3.0	2,000	อวนลอย,อวนล้อมปลาทุ,เบ็ด	เดือนแจ้ง,คลื่นลมแรงจัด
9	ปลาโอลาย	อีแกอายอยาโล	ตลอดปี	0.5-3.0	1,500	อวนลอย,เบ็ด,อวนล้อม	เดือนแจ้ง,คลื่นลมแรงจัด
10	ปลาโฉมงาม	อีแกแอบะ	ตลอดปี	1.0-7.0	500	เบ็ด,อวนลอยปลาอินทรี,เบ็ดราว	คลื่นลมแรงจัด
11	ปลามง	อีแกมุโตะ	ตลอดปี	0.5-5.0	400	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอยปลาอินทรี	คลื่นลมแรง
12	ปลากะโทงแทง	อีแกซูยี	ตลอดปี	3.0-20.0	1,000	เบ็ด,อวนลอยปลาอินทรี	เดือนแจ้ง,คลื่นลมแรง
13	ปลาโทงเหว	อีแกตุเคาะ	ตลอดปี	0.5-2.0	500	อวนลอยปลาอินทรี	คลื่นลมแรงจัด
14	ปลาตาบลาว	อีแกปาเม	ตลอดปี	0.5-2.0	200	อวนลอยปลาอินทรี,อวนปลาทุ	น้ำใส,คลื่นลมแรง
15	ปลาอีไต้มอญ	อีแกขอเลาะ	ตลอดปี	0.5-10.0	1,200	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอย	เดือนแจ้ง

ตารางที่ 4.9: ตารางแสดงปฏิทินสัตว์น้ำชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ชนิดของสัตว์น้ำ		ช่วงเวลาการจับ	ขนาดของสัตว์น้ำ (กิโลกรัม)	จำนวนที่จับได้ ต่อเดือน (กิโลกรัม)	เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่จับสัตว์น้ำ	ข้อมูลจำเพาะที่จับสัตว์น้ำ ไม่ได้
	ชื่อไทย	ชื่อมลายู					
16	ปลาช่อนทะเล	อีแกตาเซะ	ตลอดปี	1.0-20.0	1,500	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอย	เดือนแจ้ง,คลื่นลมแรง
17	ปลาสิติหิน	อีแกตีกิ	ตลอดปี	ไม่เกิน 4ตัว/ ก.ก.	400	ลอบปลาใหญ่	คลื่นลมแรงจัด
18	ปลาข้างเหลียง	อีแกสลากูนิง	ตลอดปี	ไม่เกิน 25ตัว/ ก.ก.	1,000	อวนล้อมปลาทุ,อวนลอยปลาทุ	เดือนแจ้ง,คลื่นลมแรงจัด
19	ปลาอังกูลี	อีแกอังกูลี	ตลอดปี	0.5-3.0	800	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรง
20	ปลาสร้อย	อีแกมานีอาบู	ตลอดปี	0.5-2.0	1,000	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรง
21	ปลาเก๋าไฟ	อีแกกาปูอาปี	ตลอดปี	0.5-3.0	300	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรง
22	ปลาหัวอ่อน	อีแกสลาซีละ	ตลอดปี	0.3-2.0	300	อวนล้อมปลาทุ,อวนลอยปลาทุ	คลื่นลมแรงจัด
23	ปลากะพงข้างปาน	อีแกตานอ	ตลอดปี	0.2-1.0	700	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรง
24	ปลาเก๋ापน	อีแกกาปูปีติ	ตลอดปี	0.5-1.0	500	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรง
25	ปลาเก๋าแดง	อีแกกาปูแมเราะ	ตลอดปี	0.5-3.0	500	ลอบปลาใหญ่,ตกเบ็ด	คลื่นลมแรง
26	ปลาสิเสียด	อีแกตาแล	ตลอดปี	2.0-7.0	500	เบ็ด,เบ็ดราว,อวนลอยปลาอินทรี	คลื่นลมแรง
27	ปลากะบอก	อีแกบลานะ	ตลอดปี	ไม่เกิน 7 ตัว/ ก.ก.	100	อวนล้อมปลากะบอก,แหปลา	น้ำจืดลงอ่าวเยอะเกินไป

ตารางที่ 4.9: ตารางแสดงปฏิทินสัตว์น้ำชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ชนิดของสัตว์น้ำ		ช่วงเวลาการจับ	ขนาดของสัตว์น้ำ (กิโลกรัม)	จำนวนที่จับได้ ต่อเดือน (กิโลกรัม)	เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่จับสัตว์น้ำ	ข้อมูลจำเพาะที่จับสัตว์น้ำ ไม่ได้
	ชื่อไทย	ชื่อมลายู	เดือน				
27	ปลากระบอก	อีแกบลานะ	ตลอดปี	ไม่เกิน 12 ตัว/ ก.ก.	100	อวนล้อมปลากระบอก,แหปลา,ล้อม กล้า	น้ำจืดลงอ่าวเยอะเกินไป
			ตลอดปี	ไม่เกิน 16 ตัว/ ก.ก.	120	อวนล้อมปลากระบอก,แหปลา,ล้อม กล้า	น้ำจืดลงอ่าวเยอะเกินไป
28	ปลากีตัง	อีแกกั๊ตเต	ตลอดปี	ไม่เกิน 6 ตัว/ก.ก.	60	อวนล้อมปลากระเบน,ล้อมกล้า	น้ำจืดลงอ่าวเยอะเกินไป
			ตลอดปี	ไม่เกิน 12 ตัว/ ก.ก.	60	อวนล้อมปลากระเบน,ล้อมกล้า	น้ำจืดลงอ่าวเยอะเกินไป
			ตลอดปี	ไม่เกิน 20 ตัว/ ก.ก.	60	อวนล้อมปลากระเบน,ล้อมกล้า	น้ำจืดลงอ่าวเยอะเกินไป
29	ปลาตุกทะเล	อีแกสมิแล	ตลอดปี	0.5-2.0	100	เบ็ด,เบ็ดราว,กระบอกไม้ไผ่	น้ำจืดลงอ่าวเยอะเกินไป
30	ปลากะพงขาวเลี้ยง	อีแกกาะปูเต๊ะ	ตลอดปี	0.5-5.0	500	เลี้ยงในกระชัง	น้ำท่วม
31	ปลากุเลา	อีแกลาจิง	ก.พ.-พ.ค.	0.8-3.5	300	อวนลอยปลากุเลา	น้ำใส,เดือนแจ่ม
32	ปลาทุลิง	อีแกปาเล็ง	ก.พ.-ต.ค.	ไม่เกิน14 ตัว/ ก.ก.	800	อวนล้อมปลาทุ,อวนลอย	เดือนแจ่ม,คลื่นลมแรงจัด
33	หมึกсок	ชูตงปาแย	ก.พ.-ต.ค.	ไม่เกิน 6 ตัว/ก.ก.	500	ตกหมึก	เดือนแจ่ม,คลื่นลมแรง
34	กุ้งแชบ๊วย	อูเตอากอ	ก.พ.-ต.ค.	ไม่เกิน 42 ตัว/ ก.ก.	200	อวนลอยกุ้ง	คลื่นลมแรง,น้ำตาย 7-9 ค่ำ

ตารางที่ 4.9 : ตารางแสดงปฏิทินสัตว์น้ำชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ลำดับ	ชนิดของสัตว์น้ำ		ช่วงเวลาการจับ	ขนาดของสัตว์น้ำ (กิโลกรัม)	จำนวนที่จับได้ ต่อเดือน (กิโลกรัม)	เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่จับสัตว์น้ำ	ข้อมูลจำเพาะที่จับสัตว์น้ำ ไม่ได้
	ชื่อไทย	ชื่อมลายู					
35	ปลาจระเม็ดดำ	อีแกบาวาอีเต	ก.พ.-พ.ย.	0.5-1.0	800	อวนลอยปลาจระเม็ด, ล้อมซั้ง	คลื่นลมแรง
36	หอยพิม	ตาแม	มี.ค.- ส.ค.	ไม่เกิน 40 ตัว/ก.ก.	500	งมด้วยมือเปล่า	น้ำทะเลขึ้นสูง
37	ปลาทุ	อีแกกือมง	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 10 ตัว/ก.ก.	1,200	อวนล้อมปลาทุ, อวนลอยปลาทุ	เดือนแจ้ง
38	ปลาทรายแดง	อีแกกีซี	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 6 ตัว/ก.ก.	700	ลอบปลาทรายแดง, อวนลอยปลาทุ, เบ็ด	คลื่นลมแรงจัด
39	ปูม้าใหญ่	กือแตแมญอง	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 5 ตัว/ก.ก.	400	ลอบปูม้า, อวนจมปู	คลื่นลมแรง
40	หอยนางรม	ตีแม	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 20 ตัว/ก.ก.	200	งมด้วยมือเปล่า	น้ำทะเลขึ้นสูง
41	ปลาทราย	อีแกบูโล๊ะห์	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 25 ตัว/ก.ก.	200	อวนปลาทราย	คลื่นลมแรง
	ปลาทราย	อีแกบูโล๊ะห์	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 35 ตัว/ก.ก.	400	อวนปลาทราย	คลื่นลมแรง
42	หอยแครง	กือเปาะดาฆะ	มี.ค.-ต.ค.	ไม่เกิน 40 ตัว/ก.ก.	100	งมด้วยมือเปล่า	น้ำทะเลขึ้นสูง
	กุ้งแชบ๊วย	อูเตอากอ	ต.ค.-มี.ค.	ไม่เกิน 21 ตัว/ก.ก.	300	อวนลอยกุ้ง	คลื่นลมแรง, น้ำตาย 7-9 ค่ำ
	กุ้งแชบ๊วย	อูเตอากอ	ต.ค.-มี.ค.	ไม่เกิน 35 ตัว/ก.ก.	300	อวนลอยกุ้ง	คลื่นลมแรง, น้ำตาย 7-9 ค่ำ
43	ปลาเต้าเต้ย	อีแวนาวาตาโป	ต.ค.-เม.ย.	0.4-3.0	200	อวนลอยปลาจระเม็ด, ล้อมซั้ง	คลื่นลมแรง

บทสรุป

การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน เช่น ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ ทุนวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญา ทุนความพร้อมของพื้นที่ และได้มีการให้น้ำหนักกับทุนที่เป็นจุดเด่นของชุมชนในเรื่องการเป็นแหล่งผลิตอาหารทะเลที่ปลอดภัย ไร้สารเคมี (organic seafood) เป็นอาหารทะเลระดับคุณภาพ โครงการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีจึงเป็นการสร้างโอกาส สร้างช่องทาง และการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการจริงเพื่อนำไปสู่การนำอาหารทะเลคุณภาพดีเหล่านี้ไปถึงมือผู้บริโภคในเมืองใหญ่ต่างๆ โดยทางชุมชนมั่นใจว่าอาหารทะเลแต่ละชนิด ปลาแต่ละตัวจะมีเรื่องเล่า (stories) ทั้งเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่กว่าชาวประมงพื้นบ้านจะได้ปลาสักตัวหนึ่งจะต้องมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ จึงทำให้กลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกลได้รับรู้เรื่องราวของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีอีกด้วย

การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการจัดการทุนของชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งจะนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชนทั้งในช่วงปกติและในช่วงมรสุมและยังเป็นการส่งเสริมการผลิตทั้งอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปที่ปลอดภัยไร้สารเคมี (ออร์แกนิก)จากการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสามารถพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและวิถีชีวิต

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

โครงการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ เพื่อหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี โดยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและเพื่อประสานและแสวงหา หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี อันจะนำไปสู่การพัฒนาทิศทางการแก้ไข ปัญหาของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

โครงการสร้างปฏิบัติการเรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี เป็นการนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาข้อมูลจากการ สอบถาม สัมภาษณ์ สังเกต จากกลุ่มเป้าหมายที่อาศัยอยู่ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ 3 ประการด้วยกัน คือ 1. ทุนชุมชน 2. แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี และ 3. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

ผลการศึกษาพบว่า

5.1.1 ทุนชุมชน

ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่าหรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ (2) ทุนวัฒนธรรม (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ ดังนี้

5.1.1.1 ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี เช่น ทรัพยากรประมงในชุมชนประมงพื้นบ้านมีความหลากหลายและมีปริมาณมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น สามารถใช้เครื่องมือประมงในการจับสัตว์น้ำนอกจากฤดูกาลของสัตว์น้ำนั้นๆได้ ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้ดีขึ้น เนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านจึงมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

5.1.1.2 ทุนวัฒนธรรม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย การเอาธูระซึ่งกันและกัน อันเป็นที่มาของระบบเครือญาติ ความเป็นหมู่เป็นพวก เกล็ด และญาติมิตร เป็นต้น

5.1.1.3 ทุนภูมิปัญญา คือ ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน และความรู้สมัยใหม่

ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการรวบรวม, รื้อฟื้นภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมหลากหลายในชุมชนมาจัดระบบให้เป็นฐานความรู้ของชุมชน ประกอบด้วย ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึ่งพิงธรรมชาติ ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและท้ายตัด ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน และภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท

5.1.1.4 ทุนความพร้อมของพื้นที่ ประกอบด้วย สถานที่ในการแปรรูปอาหารทะเล ทักษะความพร้อมของบุคคลและความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและสื่อมวลชน

5.1.2 แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

แนวทางในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้าน แบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ (1) เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน (2) การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ และ (3) การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

5.1.2.1 เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชนเป้าหมาย

เป้าหมายในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อสนับสนุนผลผลิตสัตว์น้ำจากชุมชนประมงพื้นบ้านที่จับมาโดยเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ลดการถูกกดราคาจากตลาดและเพื่อสนับสนุนการผลิตอาหารทะเลสด อาหารทะเลแปรรูป แบบคุณภาพ ปลอดภัยและมีผู้บริโภค และเป้าหมายที่สำคัญเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีทุกเพศ ทุกวัย และทุกศาสนา ประกอบด้วย คนที่ไม่มืงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง กลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สามารถประกอบอาชีพตามทักษะความสามารถและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง และมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ

ในการพัฒนาทุนชุมชน มีแนวทางการพัฒนา ประกอบด้วย

- การพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างจิตวิญญาณในการเป็นผู้ประกอบการด้วยตนเองและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม และหลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง

- การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัวไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อรายได้ที่ยั่งยืน

- การส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชนให้มีส่วนร่วมในการดูแล จัดสรรและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

- การสนับสนุนให้เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ทำงานในชุมชน มีทักษะในการทำงานและดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่อย่างเหมาะสม รู้จักการทำงานเป็นทีม มีความรักและผูกพันกับชุมชน ภูมิใจกับงานที่ทำ และมีจิตสำนึกถึงหน้าที่และความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม มีจิตสาธารณะรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- การพัฒนาระบบฐานข้อมูลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนทุกประเภท โดยจัดทำเป็นทำเนียบ

- การเร่งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น ความเมตตา กรุณา เอื้ออาทร ความกตัญญูรู้คุณ การอ่อนน้อมถ่อมตน มีความรัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความอบอุ่นแก่ครอบครัว ชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น

- การสร้างค่านิยมให้ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้ ความเข้าใจในการแก้ปัญหา

- การสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ อย่างเป็นเครือข่าย

- การส่งเสริมความเสมอภาคผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน ส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน

5.1.2.2 การค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้เชิงประจักษ์ด้วยตนเอง เพื่อนำมาปรับใช้กับการพัฒนางานในลักษณะเดียวกันในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในอนาคต และเป็นการทบทวนว่ามีพื้นที่ไหนบ้างที่มีการทำกิจกรรม มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านและการศึกษาวิจัยที่ใกล้เคียงกันและมีการดำเนินงานอย่างไร

5.1.2.3 การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มีเป้าหมายเพื่อการค้นหาแนวทางการพัฒนาทุนชุมชนผ่านกรณีศึกษาจากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในภาคใต้ ได้นำไปสู่การที่สมาชิกกลุ่มฯได้ร่วมกันสร้างปฏิบัติการการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนใน 3 ประเด็น คือ 1. อาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง 2. การแปรรูปอาหารทะเล และ 3. การตลาด โดยมีเป้าหมายเพื่อ

- 1) เป็นต้นแบบในการทำธุรกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

- 2) เป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบในเรื่องการทำธุรกิจด้านอาหารทะเลปลอดสารเคมีโดยชุมชนและส่งตรงถึงผู้บริโภค

- 3) เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

- 4) เป็นการยกระดับราคาของสัตว์น้ำของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น

การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีใน 3 ประเด็นข้างต้น สรุปได้ดังนี้

1) **การจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง** เป็นการสะท้อนภาพให้เห็นจุดยืนในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้ความสำคัญกับการนำส่งอาหารทะเลคุณภาพถึงมือผู้บริโภค พร้อมทั้งนำเรื่องเล่าเบื้องหลังของปลาแต่ละตัวเดินทางควบคู่ไปพร้อมกับอาหารทะเลนั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อมุ่งสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ห่างไกล อันจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เปิดช่องทางให้ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตสามารถขายอาหารทะเลสดให้กับผู้บริโภคได้ในราคาที่เป็นธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจร่วมผ่านการสื่อความหมายที่ทางชุมชนมุ่งหวังจะสื่อสารออกไปยังผู้บริโภคอีกด้วย

2) **การแปรรูปอาหารทะเล**เป็นการให้ความสำคัญกับ “การสร้างคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคม” มากกว่าการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าของสินค้าในเชิงการค้า ประกอบด้วย การแปรรูปปลากุเลาเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ กุ้งเค็ม และข้าวเกรียบปลา

3) การตลาด

3.1) การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน เพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้า

3.2) การตลาดหลักๆในการจำหน่ายสินค้าของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมี 3 กลุ่ม คือ

3.2.1) การจัดจำหน่ายโดยใช้ช่องทางเพจ : กุเลาเค็ม อินทรีเค็ม "โอริงปันตัย" <https://www.facebook.com/orangpantai>

3.2.2) การจัดจำหน่ายให้กับหน่วยงานภาครัฐ เช่น ศอ.บต. อำเภอ จังหวัด ที่ต้องการแสวงหาผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเพื่อนำไปเป็นของฝากแก่ผู้มาเยี่ยมชม และหน่วยงานเอกชน เช่น บริษัท โรงแรม ที่นำผลิตภัณฑ์ไปประกอบเป็นเมนูอาหารของโรงแรม

3.2.3) การจัดจำหน่ายผ่านงานแสดงสินค้าในจังหวัด

5.1.3 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

5.1.3.1 หลักการเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานที่มุ่งเน้นให้ชาวบ้านใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือตามแนวคิดและวิธีการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ ภายใต้หลักการว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นทีมวิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา”

5.1.3.2 การนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ

ชาวประมงพื้นบ้านได้นำทุนของชุมชนมาพัฒนาเป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยผ่านการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการจริงของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่น

(1) การส่งอาหารสดให้กับผู้บริโภค

- ชาวประมงพื้นบ้านได้ทำการบันทึกข้อมูลสัตว์น้ำที่ได้จัดส่งให้กับผู้บริโภค ประกอบไปด้วย ชุมชนที่จับสัตว์น้ำได้ น้ำหนักของปลา การสูญเสียเนื้อปลาหลังจากการตัดแต่ง เพื่อเป็นฐานข้อมูลของชุมชน
- การปรับเปลี่ยนการใช้ถังโฟมเม็ดพลาสติกมาเป็นกล่องเทอร์โม โดนามิกส์ เพื่อทดลองการใช้วัสดุทดแทนถังโฟม ที่สามารถเก็บรักษาความเย็นได้ดีขึ้น รวมทั้งสามารถลดปริมาณขยะที่เกิดจากถังโฟมได้
- ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการสังเกตและปรับแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น การเก็บรักษาความสดของปลาในระหว่างการส่งปลาสดไปยังผู้บริโภค

(2) การแปรรูปอาหารทะเล

ในกระบวนการนำทรัพยากรสัตว์น้ำมาแปรรูป ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องมีการเรียนรู้ว่าในแต่ละฤดูกาลมีสัตว์น้ำชนิดใดบ้าง มีการชุกชุมของสัตว์น้ำอะไรในพื้นที่ไหน ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านได้มีการรวบรวมฐานข้อมูลดังกล่าว นำมาจัดทำเป็นปฏิทินการจับสัตว์น้ำเพื่อเป็นการสื่อสารให้ผู้บริโภคได้เรียนรู้ว่า ในพื้นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านจะมีลักษณะแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ การผลิตสัตว์น้ำแปรรูปในแต่ละช่วงของฤดูกาลจะแตกต่างกัน ซึ่งปฏิทินการจับสัตว์น้ำนั้น ทำให้ผู้บริโภคสามารถเลือกบริโภคสัตว์น้ำได้ตรงตามความต้องการในแต่ละช่วงฤดูกาล

5.2 การอภิปรายผลศึกษา

ผลการวิจัยโครงการสร้างปฏิบัติการเรื่อง การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ผู้วิจัยมีข้อค้นพบและประเด็นที่น่าสนใจและสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎี นำมาอภิปราย ดังนี้

5.2.1 ทุนชุมชน ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการค้นหาทุนของชุมชน ซึ่งพบว่า ทุนของชุมชนประกอบด้วย 4 ประการ คือ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ (2) ทุนวัฒนธรรม (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ มีความสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2557:3-4) ได้เสนอว่า ทุนทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์
2. ทุนสถาบัน คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง
3. ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ประชาชนท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง

4. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้ำ ป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน

5.2.2 แนวทางการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี แบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ

5.2.2.1 เป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาทุนชุมชน

เป้าหมายในการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อสนับสนุนผลผลิตสัตว์น้ำจากชุมชนประมงพื้นบ้านที่จับมาโดยเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ลดการถูกกดราคาจากตลาดและเพื่อสนับสนุนการผลิตอาหารทะเลสด อาหารทะเลแปรรูป แบบคุณภาพ ปลอดภัย สู่ผู้บริโภค และเป้าหมายที่สำคัญเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีทุกเพศ ทุกวัย และทุกศาสนา ประกอบด้วย คนที่ไม่มียานพาหนะ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง กลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สามารถประกอบอาชีพตามทักษะความสามารถและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง และมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องทุนทางเศรษฐกิจ เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนของสำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน. 2558 ซึ่งได้เสนอว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 4 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับครอบครัว: ทุกครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมี หนี้ลด” โดยดูได้จาก 4 ปัจจัยหลัก คือ

- อยู่ดีกินดี (ปากท้องอิ่ม)
- เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต
- ผลผลิตขายได้ มีรายได้ที่มั่นคง
- สุขภาพร่างกาย จิตใจแข็งแรง

ระดับที่ 2 ระดับกลุ่มองค์กร/ชุมชน/หมู่บ้าน : มีกลุ่มองค์กรชุมชนด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมั่นคงทางอาหาร ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ สุขภาพกายใจแข็งแรง

ระดับที่ 3 ระดับพื้นที่/ ตำบล : มีฐานงานเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

ระดับที่ 4 ระดับจังหวัด : เชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระดับนโยบายเพื่อยกระดับให้เป็นจังหวัดการตนเองด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชน

ในการพัฒนาทุนชุมชน มีแนวทางการพัฒนาประกอบด้วย การพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพอาชีพ, การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัวไม่ว่าจะเป็น การเสริมสร้างทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อรายได้ที่ยั่งยืน, การส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการดูแล จัดสรรและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน, การเร่งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น ความเมตตา กรุณา

เอื้ออาทร ความกตัญญูรู้คุณ การอ่อนน้อมถ่อมตน มีความรัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความอบอุ่นแก่ครอบครัว ชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นและการสร้างค่านิยมให้ผู้นำท้องถิ่นมีความรู้ ความเข้าใจในการแก้ปัญหา ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ จุติเทพ ยาสมุทร (2543) ซึ่งได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องทุนทางสังคมในพื้นที่ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่และสามารถนำไปพัฒนาท้องถิ่นได้มี 4 ประการ ได้แก่ 1. การสืบทอด ได้แก่ การสืบทอดเจตนารมณ์ที่เกิดขึ้นจากกลุ่มองค์กร การปฏิบัติต่อกันมา และการรักษาสถานการณ์นั้นให้คงอยู่ตลอดไป 2. ผู้นำ ปัจจัยเรื่องผู้นำมีความสำคัญมากในการพัฒนาองค์กร เพราะผู้นำจะต้องมีความสามารถในการนำบุคคลในท้องถิ่นให้เห็นพ้องไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในท้องถิ่นเพื่อให้สมาชิกปฏิบัติตาม เป็นทั้งผู้นำและแกนนำช่วยเหลือและสนับสนุนให้ชุมชนมีการจัดองค์กร กิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ พัฒนาตนเอง และเพิ่มศักยภาพให้สามารถพึ่งตนเองได้ 3. กระบวนการจัดการ ถือเป็นการควบคุมหรือบริหารองค์กร ตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กร/ กลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้น การส่งเสริมให้องค์กรชุมชนหรือภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา กระบวนการจัดการต้องเกิดจากความร่วมมือของประชาชน ซึ่งอาศัยความสามัคคีที่เกิดจากความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร ความเป็นเครือญาติ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่อยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทย และ 4. เครือข่าย การที่ชุมชนจะมีศักยภาพจำเป็นต้องมีเครือข่ายช่วยเหลือกันระหว่างหมู่บ้านภายในตำบล เครือข่ายภายในชุมชน เครือข่ายในสายอาชีพเดียวกัน เมื่อชุมชนเครือข่ายร่วมมือกันเข้มแข็งย่อมมีอำนาจต่อรองและไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

5.2.3 การพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

เป็นการสร้างปฏิบัติการเรื่องเศรษฐกิจชุมชนใน 3 ประเด็น คือ 1.การจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง เป็นการสะท้อนภาพให้เห็นจุดยืนในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้ความสำคัญกับการนำส่งอาหารทะเลคุณภาพถึงมือผู้บริโภค อันจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เปิดช่องทางให้ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตสามารถขายอาหารทะเลสดให้กับผู้บริโภคได้ในราคาที่ เป็นธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจร่วมผ่านการสื่อความหมายที่ทางชุมชนมุ่งหวังจะสื่อสารออกไปยังผู้บริโภคอีกด้วย 2.การแปรรูปอาหารทะเลเป็นการให้ความสำคัญกับ “การสร้างคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคม” มากกว่าการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าของสินค้าในเชิงการค้า ประกอบด้วย การแปรรูปปลาเกลือเค็ม ปลาอินทรีเค็ม กะปิ กุ้งเค็ม และข้าวเกรียบปลา ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน (ศ.นพ.ประเวศ วะสี ,2533) ที่เสนอว่า ลักษณะและความสำคัญของธุรกิจชุมชนในรูปของเศรษฐกิจชุมชน ประกอบด้วย

1. ธุรกิจชุมชนนั้นสามารถสนองความต้องการของประชาชนในชุมชนได้
2. การค้าขายแลกเปลี่ยนกับภายนอกชุมชน ทั้งองค์กรธุรกิจหรือประชาชนทั่วไป ไม่ใช่ทำการค้าขายในระดับปัจเจกชนแต่จะต้องดำเนินการผ่านกลุ่ม / เครือข่าย

3. ประชาชน/กลุ่มองค์กรธุรกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และมีอำนาจการต่อรองในด้านการผลิต แลกเปลี่ยนค้าขาย คือ เป็นผู้กำหนดรูปแบบผลิตภัณฑ์ (Product) และสามารถเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าทั้งตลาดภายในชุมชนและตลาดนอกชุมชน

4. วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตนั้นเป็นทรัพยากรที่หาได้ในชุมชนให้ได้มากที่สุดและถ้าเป็นวัตถุดิบจากภายนอกชุมชนนั้นจะต้องพิจารณาถึงประโยชน์ที่คนในชุมชนนั้นได้รับด้วย

5. แรงงานที่ใช้ในการผลิตนั้นต้องใช้แรงงานในชุมชนเป็นหลัก

6. ทุนที่ใช้ในการดำเนินงานสามารถระดมทุนได้จากภายในชุมชนเอง คือ พึ่งพาทุน (เงิน) ในชุมชนเองเป็นหลัก

7. เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนในการดำเนินการและสมาชิกในชุมชนสามารถเรียนรู้และพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกันได้

8. สมาชิกสามารถเรียนรู้จากการดำเนินธุรกิจชุมชนและธุรกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถในการพัฒนาสมาชิกและชุมชนนั้นได้

9. การดำเนินการธุรกิจชุมชนจะต้องไม่ทำให้สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเสื่อมโทรมลงจะต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและความเป็นชุมชนคือต้องยึดหลักของความพอเพียง ความมีเหตุมีผล

และ 3. ในด้านการตลาด มีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน เพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้า ให้ชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี และมีช่องทางการจำหน่ายหลักๆ 3 กลุ่ม คือ (1) การจัดจำหน่ายโดยใช้ช่องทางเพจของกลุ่ม (2) การจัดจำหน่ายให้กับหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานเอกชน (3) การจัดจำหน่ายผ่านงานแสดงสินค้าในจังหวัด ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับ การตลาด และกระบวนการทางการตลาดแนวคิดทฤษฎีทางการตลาด (อดุลย์ จาตุรงค์กุล ,2543: 26) ที่เสนอว่า องค์ประกอบที่เป็นตัวกระตุ้นหรือสิ่งเร้าทางการตลาดที่กระทบต่อกระบวนการตัดสินใจซื้อ ประกอบด้วย (1) ผลิตภัณฑ์ (Products) ที่ต้องมีคุณภาพและรูปแบบดีไซน์ตรงตามความต้องการของลูกค้า (2) ราคา (Pricing) ต้องเหมาะสมกับตำแหน่งทางการแข่งขันของสินค้าและสร้างกำไรในอัตราที่เหมาะสม (3) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place)) ก็เน้นช่องทางการกระจายสินค้าที่ครอบคลุมและทั่วถึง สามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายทุกส่วนได้เป็นอย่างดีหรือเป็นช่องทางการจัดจำหน่ายเป็นเส้นทางเคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคหรือลูกค้า ซึ่งอาจผ่านคนกลางหรือไม่ผ่านก็ได้ และ (4) การส่งเสริมการตลาด (Promotion) ที่เน้นทั้งการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการขายและการตลาดโดยตรง

การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้าน เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการจัดการทุนของชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่งจะนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชนทั้งในช่วงปกติและในช่วงมรสุมและยังเป็นการส่งเสริมการผลิตทั้งอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปที่ปลอดภัย (ออร์แกนิก) จากการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสามารถพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและวิถีชีวิต

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาชุมชน.2553.แนวทางการพัฒนาทุนชุมชน.กรุงเทพฯ.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2548. (ร่าง) กรอบยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ. (อัสสำเนา).

จรัญชัย กรเขตมหาชัย.2555. ความพึงพอใจของลูกค้าต่อคุณภาพการให้บริการฝึกอบรมของบริษัท แบงก์คอกควอลิตี้ เซอร์วิส จำกัด. บัณฑิตวิทยาลัย. เชียงใหม่, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต.

จุติเทพ ยาสมุทร. 2543. ทุนทางสังคมในชุมชนชนบทภาคเหนือ :กรณีศึกษาทุนทางสังคมในตำบลแม่ทากิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.2540.วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 4.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชานนท์ รุ่งเรือง.2555. การเพิ่มประสิทธิภาพในการกระจายสินค้าและการลดต้นทุนโดยใช้เทคนิคการแลกเปลี่ยนข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ในอุตสาหกรรมอูมิเนียม. วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรม.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ .2543.การบริหารการพัฒนาชนบท เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ชลดา บุญอยู่. 2556.ทุนทางสังคมกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษา บ้านเกาะพิทักษ์ ตำบลบางน้ำจืด อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. บัณฑิตยอวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชีวรรณ เจริญสุข.2547. กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดของร้านค้าปลีกไทยแบบดั้งเดิม (โช่วย). บัณฑิตวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยศรีปทุม. บริหารธุรกิจ การตลาด

ณอมมาลย์ ราชภัณฑารักษ์.2544. มนุษย์กับสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ณัฐ อรินพไพบูลย์.2554. ความพึงพอใจของผู้รับเหมาต่อส่วนประสมทางการตลาดผลิตภัณฑ์คอนกรีตผสมเสร็จของโรงงานซีแพคแฟรนไชส์ สาขาจอมทอง. บัณฑิตวิทยาลัย. เชียงใหม่, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. บริหารธุรกิจการตลาด.

บรรณานุกรม

- ณัฐวดี ใจแสงทรัพย์และอุบลวรรณ หงษ์วิทยากร.2557.การสร้างเสริมทุนชุมชนผ่านการเรียนรู้จากการสร้างสื่อศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น.ภาคนิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทุนทางเศรษฐกิจ.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10.
- ธวัชรัตน์ อินทนนชัย.2552. การโฆษณาเครื่องดนตรีกำลังและการบริโภคมายาคติของผู้เข้ารับจ้างสื่อในจังหวัดเชียงใหม่. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. เชียงใหม่, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. การสื่อสารการศึกษา.
- นันทพร ศรีสุทธะ.2544.วิถีชีวิตชุมชนกับการเกิดโรคเบาหวาน กรณีศึกษาชุมชนบ้านจั่ว ตำบลสมัย อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง.เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นุกิต เอี่ยมใส.2555. ทุนทางสังคม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม กับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน.มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- บุญสอน บุญโยทยาน.2515.มนุษย์กับสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 4.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ปรัชญา ปิยะรังสี.2554. การเปรียบเทียบพฤติกรรมผู้บริโภคในการบริโภคสุราโรงงานกับสุรากลั่นชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่.บัณฑิตวิทยาลัย.เชียงใหม่,มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมเกษตร.
- ปิยะ กิจถาวร.2543. บทบาทของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี : ศึกษากรณี บ้านตันหยงเปาว์ หมู่ที่ 4 ตำบลท่ากำชำ อำเภอนงจิก จังหวัดปัตตานี. ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ผดุงศักดิ์ สายสระสง.2555. ความพึงพอใจของลูกค้าต่อคุณภาพการให้บริการของงานซ่อมบำรุงระบบสื่อสารของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค เขต1(ภาคใต้). บัณฑิตวิทยาลัย.เชียงใหม่, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต.
- พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล. 2542. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ภูตินันท์ อติพิทยากร.2555. การบริหารช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าระหว่างประเทศ. มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช.ภ.อติพิทยากร. กรุงเทพฯ.
- ภูสิทธิ์ ชันติกุล,แนวคิดเกี่ยวกับภูมิสังคมและวิถีชีวิต.สืบค้นจาก<http://www.teacher.ssru.ac.th/>

บรรณานุกรม

- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554.
- วัฒนา สุกัณสีล. 2549. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำทะเลชายฝั่งภาคใต้: ปัญหาและทางเลือก. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วรวิทย์ โธมรัตน์พันธ์. 2548. ทุนทางสังคม. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- สำนักพัฒนาทุนและองค์การการเงินชุมชน. 2554. กระบวนการส่งเสริมการบริหารจัดการทุนชุมชน. กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน. 2558. คู่มือสนับสนุนการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชน. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สุปราณี จันทรสังและคณะ. 2558. การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง. วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 หน้า 273-283 ปี 2558.
- สุพัทธา สุภาพ. 2541. สังคมไทยและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. 2540. การวิเคราะห์ทางสังคมเพื่อการพัฒนา : แนวความคิดและวิธีการ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุมาลี หวังพุทธิ, 2546. วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สุวรรณี คำมั่น. 2551. รายงานการศึกษาเรื่อง สภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวโน้มการบริหารเปลี่ยนแปลงสังคมโลกและสังคมไทย ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ด้านเศรษฐกิจและลักษณะของการผลิตและการบริการ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
- สุวิมล พิริยธนาลัย. 2546. ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษากรณี ชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุวิมล พิริยธนาลัยและคณะ.2552.รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการ “หน่วยสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการเสริมศักยภาพชุมชนประมงพื้นบ้าน”.สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

บรรณานุกรม

สุวิมล พิริยธนาลัยและคณะ.2557.รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการสร้างการเรียนรู้เพื่อผลิตซ้ำภูมิปัญญาในการทำประมงของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อำภา จันทราภาศ.2541. ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อาทิตย์ บุคดาตวง.2554.ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม.สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.